

TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ'NİN
İKTİSADÎ FAALİYETLERİ
VE
SİYASETTEKİ YANSIMALARI
(1938-1950)

Erkan AFŞAR

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Aralık 2022

ISBN • 978-625-6399-28-0

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yayınevi uluslararası bir yayınevidir.

The right to publish this book belongs to Serüven Publishing.

Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Doç.Dr. Erkan AFŞAR,

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin İktisadi Faaliyetleri ve Siyasetteki Yansımaları (1938-1950)

* Bu çalışma Yüksek Lisans tezinin gözden geçirilerek kitaplaştırılmış halidir

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Yalı Mahallesi İstikbal Caddesi No:6

Güzelbahçe / İZMİR

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruvenyayinevi.com

e-mail: seruvenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
1. GİRİŞ: TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ’NİN KURULUŞUNA KADAR TARIM POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ	3
1.1. Osmanlı İmparatorluğu’nda Tarım Sektöründe Uygulanan Politikalar	3
1.1.1. Memleket Sandıkları.....	5
1.1.2. Ziraat Bankası.....	5
1.2. I. Dünya Savaşı’nın Tarımsal Yapıya Etkileri.....	6
1.3. Cumhuriyet Dönemi’nde İktisadî Yapı İçerisinde Tarım	10
1.3.1. İzmir İktisat Kongresi	10
1.3.2. Dünya Ekonomik Buhranının Türkiye Ekonomisine Etkileri	14
1.3.2.1. Yeni Bir İktisadî Politika: Devletçilik Anlayışı.....	14
1.3.2.2. Dünya Ekonomik Buhranının Tarım Kesimine Yansımaları.....	16
1.3.3. Ziraat Bankası (Buğday Alım ve Satım İşleri)	19
2. TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ’NİN KURULUŞU VE İKTİSADÎ FAALİYETLERİ	22
2.1. 1923–1950 Yılları Arası Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Tarım	22
2.1.1. Hükümetler ve Programları (1923–1939).....	22
2.1.2. Savaş Yılları ve Sonrasında Kurulan Hükümetler ve Programları	26
2.2. Toprak Mahsulleri Ofisi’nin Kuruluşu.....	31
2.2.1. Toprak Mahsulleri Ofisi’nin İdarî Yapısı	32
2.2.2. Toprak Mahsulleri Ofisi’nin Görevleri.....	33
2.2.2.1. Alım.....	34
2.2.2.2. Satım.....	35
2.2.2.3. Stoklama	36
2.3. Toprak Mahsulleri Ofisinin Faaliyetleri (1938–1945)	37
2.3.1. T.C. Ziraat Bankası’ndan Ofise Devir Olunan Hesaplar	37
2.3.2. 1938 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler	38
2.3.3. 1939 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler	41
2.3.4. 1940 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler.....	43
2.3.5. 1941 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler.....	46
2.3.6. 1942 yılında Ofisin yaptığı faaliyetler	48
2.3.7. 1943 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler.....	51
2.3.8. 1944 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler.....	53
2.3.9. 1945 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler.....	56

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE UYGULANAN EKONOMİK VE SİYASÎ

UYGULAMALAR ÇERÇEVESİNDE TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ'NİN YERİ VE ÖNEMİ 60

3.1. Uygulanan Vergi Politikaları ve Bu Politikaların Toplumsal Kesim Üzerindeki Etkileri	60
3.1.1. Milli Korunma Kanunu Çerçevesinde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Yükümlülükleri.....	63
3.1.2. Toprak Mahsulleri Vergisi	71
3.2. Toprak Mahsulleri Ofisi'nde Yapılan Usulsüzlükler	73
3.3. İkinci Dünya Savaşı Sonunda Toprak Mahsulleri Ofisi'yle İlgili Ortaya Çıkan Hadiselerin Siyasî Gelişmelere Yansımaları	83
3.4. İkinci Dünya Savaşı Sonrası İktisadî Yapı ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Faaliyetleri (1946–1950)	111
3.4.1. 1946 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler	112
3.4.2. 1947 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler	117
3.4.3. 1948 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler	121
3.4.4. 1949 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler	125
3.4.5. 1950 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler	128

SONUÇ	131
--------------------	------------

KAYNAKÇA.....	134
----------------------	------------

EKLER	144
--------------------	------------

ÖNSÖZ

Cumhuriyet'in ilanından 1950 yılına kadar olan dönem içerisinde yapılmış olan tarih çalışmalarının büyük bir çoğunluğu siyasî tarih alanında yoğunlaşmıştır. Bu yönüyle olayların önemli bir boyutunu oluşturan iktisadî yönler ise genelde arka planda kalmıştır. Bu bağlamda çalışmada, siyasî olayların bir bütün olarak ele alınıp incelenmesi için 1938 yılında kurulan ve dönemin iktisadî yapısı içerisinde önemli bir yeri olan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin iktisadî faaliyetleri öncelikli olarak ele alınıp, siyasî gelişmeler ise bu veriler ışığında analiz edilip değerlendirilmiştir.

Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950'de iktidara gelişiyle birlikte 1930'lu yıllardan beri uygulanan Devletçilik anlayışı yerini Liberal bir anlayışa bırakmıştı. Türk tarihi içerisinde önemli bir yere sahip olan tarım, Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadî yapısında önemli olduğu kadar Cumhuriyet dönemi hükümetleri için de önemli bir yere sahipti. Bu amaçla iktisadî yapı içerisinde önem teşkil eden tarımın geliştirilmesi, korunması ve kurumsal hale getirilmesi amacıyla dönemin hükümetleri de tarıma büyük önem vererek bu yönde çalışmalar yapmışlardı.

Bu doğrultuda İkinci Dünya Savaşı öncesinde dönemin hükümetince, tarımının daha da geliştirilmesi, üretici ve tüketicilerin korunması gibi sebeplerle Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulmasına karar verilmiştir. Çalışmamızı oluşturan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kuruluş zamanlamasının İkinci Dünya Savaşı'na denk gelmesi tarım üreticileri için önemli olduğu kadar Türk siyaseti için de önem arz etmekteydi. Çünkü dönemin hükümetlerinin "Savaş Ekonomisi" amacıyla uygulamış oldukları bir takım iktisadî tedbirler toplumun farklı kesimlerinde hükümete karşı tepkilere neden olmuştu. Bu dönemde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yapmış olduğu faaliyetlerde de zaman zaman aksaklıklar ve olumsuzluklar meydana gelmiştir. Bu olumsuzluklar da çeşitli sosyal grupların hükümete karşı öfke ve tepkilere neden olmuştu. Bu sosyal gruplar savaş boyunca ve sonrasında bu olumsuzlukları ve sıkıntıları kendilerine tattırması olan dönemin Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerine, temsil ettiği iktidara öfke ve tepkilerini yeni kurulan Demokrat Parti'ye oy vererek göstermişlerdi.

Türk siyaseti içerisinde önemli yer tutan tarım kesimindeki üretici sınıfın yirmi yedi yıllık süre içerisinde tek parti hükümetine olan öfke ve tepkilerinin Türk demokrasisinin gelişmesinde paylarının yadsınamaz olduğu önemli bir gerçekliktir. Bu süreci daha iyi anlamının da Cumhuriyet tarihinin tahlili ve bugünkü problemlerimizin tespiti ve çözümü açısından önemli olduğu kanaatindeyiz. Bu düşüncemiz bizi, yukarıda bahsettiğimiz faaliyetlerin özünü teşkil eden Toprak Mahsulleri Ofisi ile ilgili bir çalışmaya sevk etmiştir.

Bu amaçla çalışmamızda birinci el kaynaklara inerek değerlendirme yapmaya çalıştık. Başta Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü arşivi olmak üzere, Milli Kütüphane, Cumhuriyet Arşivi, TBMM Arşivi, Devlet İstatistik Enstitüsü verilerinden ve ülkenin iç politikasını yansıtan dönemin önemli gazetelerindeki haber ve makalelerden yararlandık. Buralardan elde ettiğimiz veriler doğrultusunda bir plan oluşturarak çalışmamızı bu çerçevede yürüttük.

Çalışma, giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde, öncelikle Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kuruluş sürecine kadar olan dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Erken

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin İktisadî Faaliyetleri ve Siyasetteki Yansımaları (1938-1950)

Cumhuriyet döneminde tarım alanında meydana gelmiş olan gelişmelere değinilmiştir. Birinci bölümde ise, hükümetlerin programlarında tarıma değinilerek, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kuruluşu ve iktisadî faaliyetleri ele alınıp işlenmiştir. İkinci ve son bölümde ise, İkinci Dünya Savaşı döneminde ve sonrasında uygulanan iktisadî ve siyasî gelişmelerde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

Ayrıca bu bölümde, iktisadî faaliyetler sırasında meydana gelen usulsüzlüklerde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bazı çalışanları başta olmak üzere, dönemin bazı hükümet üyelerinin de suçlu olduğu yönündeki iddialara ve cevaplara yer verilmiştir. Bu iddialar neticesinde ise birçok sosyal grubun, Cumhuriyet Halk Partisi'nden uzaklaşıp Demokrat Parti'ye geçmesinde önemli bir etken olduğu tespit edilmiştir. Sonuç kısmında da ise Toprak Mahsulleri Ofisi'yle ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

Çalışmam süresince desteğini benden esirgemeyen, fikir ve önerileriyle yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Bekir KOÇLAR'a katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Erkan AFŞAR

Van-2022

1. GİRİŞ: TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ’NİN KURULUŞUNA KADAR TARIM POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Osmanlı İmparatorluğu’nda Tarım Sektöründe Uygulanan Politikalar

Cumhuriyet döneminde uygulanan tarım politikalarını daha iyi anlamak ve yorumlamak için öncelikle Osmanlı İmparatorluğu’nda tarımsal yapının nasıl olduğuna ve bunun Cumhuriyet dönemine ne şekilde yansıdığına bakmak konunun bütünlüğünü oluşturması bakımından önem teşkil etmektedir. Bu amaçla Cumhuriyet öncesinde yapılan çalışmalara özetle değinmek faydalı olacaktır.

Tarım, tarihte kurulan diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik yaşamında da önemli bir yere sahip olmuştur¹. Osmanlı toprak düzenine bakıldığında zaman uzantısı olduğu eski uygarlıkların karmaşık ve ilginç bir sentezi olduğu görülmektedir². Osmanlı İmparatorluğu’nda topraklar genel olarak üçe ayrılmıştı. Mülk, Vakıf ve Mirî topraklar olmak üzere, bu toprakların mülkiyeti devlete, tasarruf hakkı ise şahıslara aitti. Zaman içerisinde Osmanlı toprak düzeninde önemli bir yere sahip olan mirî araziler, dirlik düzenlemesi ile yıllık gelirlerine göre, Has, Zeamet ve Tımar olarak üç kısma ayrılmıştır³.

Mirî araziler içerisinde ayrı bir öneme sahip olan “*Tımar Sistemi*”nin mevcudiyeti daha XIV. yüzyılda görülmekteydi. Bu sistem Selçuklu devlet geleneğinin Osmanlı İmparatorluğu’nda tabii bir şekilde devam ettiğinin göstergelerindendi⁴. Tımar sistemi, imparatorluğun özellikle gelişme ve genişleme dönemlerinde kuvvetli ve merkeziyetçi bir devlet yönetiminin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli bir yer tutmuştur⁵. İmparatorluğun kuruluşundan çöküşüne kadar geçen sürece bakıldığında, imparatorluğu ayakta tutan temel dinamiğin toprağa bağlılık olduğu görülür. Bu nedenle imparatorluğun, tarım yapılabilir toprakları doğrudan doğruya denetimi altında tutması gerekmiştir. Bunun içindir ki, tımar sistemini daha aktif bir biçimde kullanmak suretiyle imparatorluk ile tüm ekonomik faaliyetleri bütünleştiren dikey bir örgütlenme biçimi oluşturulmaya çalışılmıştır. İmparatorluğun yönetim, üretim ve bölüşüm gibi belirleyici ekonomik faaliyetlerini denetim altında tutarak, imparatorluğun temel gelir kaynağı olan vergi gelirlerinin düzenli toplanılmasını sağlamak⁶ tımar sisteminden beklenen temel hedefler arasındaydı. Bu hedeflerin de büyük oranda gerçekleştirildiği imparatorluk süreci içerisinde görülmüştür.

¹ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, c.II, İstanbul 1979, s.264; Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.I, Çev: Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 1982, s.131–164.

² Yakup Kepenek, *Türkiye Ekonomisi (Gelişim, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla)*, Savaş Yayınları, Ankara 1984, s.13.

³ Geniş bilgi için bkz: Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994.

⁴ Fuat Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1986, s.126; Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1985, s.125–150; Mustafa Akdağ, a.g.e. s.483.

⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz: Aydın Yalçın, *Türkiye İktisat Tarihi*, Ankara 1979, s.367; Fuat Köprülü, a.g.e. s.94–130.

⁶ Yakup Kepenek, a.g.e. s.13–14; Osmanlı Ekonomisi ile ilgili geniş bilgi için bkz: Halil İnalcık, *Osman İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerine Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996.

İmparatorluğun kuvvet unsurlarından en önemlisi hiç şüphesiz yukarıda belirtildiği üzere gibi mirî toprak sistemi idi⁷. Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde, ordu ve maliye mekanizmasının temelini oluşturan bu sistem, gelişmesinin zirvesine çıktıktan sonra XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlamıştı⁸. Savaşların uzun sürmesi ve yenilgi ile sonuçlanmasından dolayı tımar sisteminde meydana gelen bozulmalar toprak kazanımının durmasında önemli sebeplere sahipti. Tarımda çalışan kesimin askere alınması tarımsal üretimin azalmasına ve bozulmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra ülkede ortaya çıkan siyasî istikrarsızlık sonucu toprakların iltizama verilmesi tımar sisteminin bozulma sürecini hızlandırmıştır. Neticede 1839'da tımar sistemi lağvedilerek bunun yerine vergi tahsil etmede emanet usulü getirilmiştir⁹.

Tanzimat döneminde, bir dizi yönetim reformuyla birlikte halkın refah düzeyinin yükseltilmesini hedef alan tarımsal gelişme politikası uygulanmaya çalışılmıştı. Bunun için, tarımsal üretim araç ve metotlarının modernleştirilmesi yönünde bir tarım politikası izlenilmesi kararlaştırılmıştı. Böylece üretimin artırılması özellikle pazara dönük tarımsal üretiminin teşvik edilerek dış ticaret dengesinin sağlanması hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra bir tarım okulu kurulmuş, bu vesileyle merkezî ve mahallî düzeyde program ve araştırma çalışmaları yapılarak çeşitli teşvik tedbirleri uygulanmaya başlanmıştır. Ancak yapılmış olan çalışmalar tarımsal üretimin artırılmasında yeterli olmamıştır¹⁰.

Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak ile ilgili geniş çapta değişiklik 1858'deki Arazi Kanunnamesi ile yapılmıştır¹¹. Bu kanunla toprakta özel mülkiyete geçiş kolaylaştırılarak köylülerin işledikleri toprak üstündeki haklarını devlete karşı pekiştirmeleri sağlanmıştı. Hiç şüphesiz Osmanlı devlet adamları bir takım hukukî düzenlemeleri gerçekleştirirken, batıda gelişen liberal düşüncelerden etkilenmişler ve bu yolla ülke topraklarının verimlilik esasına göre işletilebileceklerini düşünmüşlerdir.

1867 yılına gelindiğinde ise, bu Arazi Kanunnamesine dayanılarak, mirî topraklara ait intikal hakkı genişletilerek mülk topraklar ile arasındaki farklar da en aza indirilmiştir. Aynı yıl Osmanlı İmparatorluğu vatandaşı olmayanlara da belli koşullarda toprak edinme hakkı tanınmıştı. Ayrıca köylü ve üreticilerin korunmasına yönelik bir takım çalışmalarda yapılmıştır. Bunlar, Memleket Sandıkları ve Ziraat Bankası gibi kuruluşlardı.

⁷ Osmanlı toprak sistemi ile ilgili geniş bilgi için bkz: Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.

⁸ Tımar sisteminin bozulması ile ilgili geniş bilgi için bkz: Koçi Bey Risalesi, *Koçi Bey Risalesi*, Sadeleştiren: Zuhuri Danişman, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s.33; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâli İsyânları*, Barış Yayınları, Ankara 1999.

⁹ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Ankara 1986, s.72; Halil Cin, a.g.e. s.87-96.

¹⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kırıatlı, TTK Basımevi, Ankara 2000, s.21-41; Tanzimat dönemi ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ekonomik gelişmeler için bkz: Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V, TTK Basımevi, Ankara 1987; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991.

¹¹ Arazi Kanunnamesi ile ilgili geniş bilgi için bkz: Suat Aksoy, *Tarım Hukuku*, Ankara 1984; Bülent Köprülü, *Toprak Hukuku Dersleri*, c.I, Serhat Matbaası, İstanbul 1958.

1.1.1. Memleket Sandıkları

Osmanlı İmparatorluğu'nda köylü ve üreticiler, çift hayvanı, tarım aracı ve para gibi ihtiyaçlarını yüksek faizle tefeci veya murabâhacı¹² adı verilen kimselerden alırlardı. Ayrıca bazı dönemlerde, almış olduğu paraya karşı ilk olarak yılsonu hasadını peşin olarak piyasanın altında saptanan bir fiyatla tüccarlara vermişlerdi¹³. Zamanla küçük üreticinin başvurduğu bu krediler ödenemez bir hale gelmiş ve üretici kesim dayanma gücünü kaybetmiştir.

Osmanlı hükümeti, kredi ilişkilerinin tarım kesimi üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkileri ortadan kaldırmak veya en aza indirmek amacıyla, Tanzimat'tan sonra tarım alanında çeşitli ziraî kredi politikaları izlemek zorunda kalmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk önemli gelişme, 1863'te dönemin Niş Valisi olan Mithat Paşa tarafından Priot Kasabasında karşılıklı yardımlaşma esasına dayanan, *Memleket Sandıkları*yla atılmıştır¹⁴. Mithat Paşa'nın girişimleri ile kurulan memleket sandıklarının ilk etapta temel hedefi, fakir halkı ve tarım üreticilerini tefecilerin belasından kurtarmaktı. Daha sonraki süreçte ise, üreticilere hayvan ve zahire satın almaları için gerekli krediler sağlanmak suretiyle üretimin artırılması amaçlanmıştır. Ürünün yıl sonunda peşin para karşılığında önceden düşük fiyatla satmak durumunda olanlara yardım ederek onları bu türlü zararlı alışverişten kurtarmak memleket sandıklarının kuruluş amaçlarındandı. Ayrıca, bu sandıklar kaynaklarını kendi üyelerinden imece usulüyle sağlaması ve üyelerine kredi açması bakımından bir kooperatif niteliği de taşımaktadır¹⁵.

Osmanlı hükümeti, 1867 yılının sonuna kadar ziraî kredi konusunda ilk mevzuat olan *Memleket Sandıkları Nizamnamesi* ile bu sandıkları kurumsallaştırarak tüm yurda yaymak istemiştir. Ancak başlangıçta büyük bir hızla gelişen memleket sandıklarından da beklenen netice çeşitli sebeplerle alınamamıştır. Bunda, sermayesinin yetersizliği, sermayeyi oluşturacak ürünlerin toplanma ve satılmasının belirli esaslara bağlanamaması, verilen kredinin tahsil edilememesi ve merkezî bir kontrol sisteminin oluşturulamaması gibi nedenler etkiliydi¹⁶. 1883 yılına gelindiğinde, memleket sandıklarının yetersiz kalması ve tarım ürünlerinin alınıp satılmasında karşılaşılan zorlukların etkisiyle hükümet, Aşar vergisini 1/10 oranında arttırmıştı¹⁷. Artırılan bu orana "*Menafî Hissesi*" denildiğinden Memleket sandıklarının ismi de "*Menafî Sandıkları*" olarak değiştirilmiştir¹⁸.

1.1.2. Ziraat Bankası

Menafî Sandıklarının da ülkede artan kredi ihtiyacını karşılamada yetersiz kalması neticesinde bu sandıklar 1888'de genişletilmek suretiyle Ziraat Bankası'nın kuruluşuna zemin teşkil etmişlerdir.

¹² Murabâhacı: Osmanlı İmparatorluğu'nda faizle halka para veren gruplar; İbrahim Kâfi Dönmez, "Murabaha " *İslâm Ansiklopedisi*, c.XXXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.151.

¹³ Oya Silier, *Türkiye de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1981, s.41-42.

¹⁴ Avni Zarakolu, *Cumhuriyetin 50.Yılında Memleketimizde Bankacılık*, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:6, Ankara 1974, s.13.

¹⁵ Nureddin Hazar, *Türkiye Cumhuriyet Ziraat Bankası (1863-1983)*, Fon Matbaası, Ankara 1986, s.90-91.

¹⁶ Nureddin Hazar, a.g.e. s.91.

¹⁷ Aşar vergisi, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Cumhuriyet döneminde de tarımda onda bir üzerinden alınan ve imparatorluğun önemli gelir kaynağını oluşturan dolaysız bir vergidir. Mehmet Erkal, " Öşür " *İslâm Ansiklopedisi*, c.XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007,s.99.

¹⁸ Avni Zarakolu, a.g.e. s.13.

Bankanın kuruluşu ile ilgili ilk nizamname 15 Ağustos 1888'de II. Abdülhamit'in onayı ile Sadrazam Kâmil Paşa tarafından hazırlanmıştır¹⁹. Bankaya adını veren de Kamil Paşa olmuştur²⁰. Ziraat Bankası, ziraî işlerde kullanılmak üzere çiftçilere işletme kredisi vermek amacıyla bir ihtisas bankası niteliğinde kurulmuştur. Bankanın temel görevleri; satılabilir taşınmaz malların rehni, ipotek, borç ahlakı, ödeme gücü ve sağlam kefalet karşısında çiftçilere kredi vermek, faizle mevduat toplamak ve tarımla ilgili her türlü malî işleri yapmaktır²¹.

Cumhuriyet'e kadar Ziraat Bankası dışında çiftçiye doğrudan kredi veren başka bir banka olmamıştır²². Ancak Ziraat Bankası da, bu dönemde sermayesinin yetersizliği, açılan kredilerin gerçekten ihtiyacı olan üreticilerinin eline geçmemesi, kiracı durumdaki üreticinin krediden yeterince yararlanamaması, rehin edilen taşınmaz mallara değerinin altında fiyat biçilmesi gibi nedenlerden ötürü küçük üreticinin işletme kredisini karşılamada yetersiz kalmıştır.

1914 tarihli Ziraat Bankası geçici kanunu ile 1916 tarihli Ziraat Bankası kanununda (madde 2/3) ve 1917 tarihli nizamnamede (madde 6) gerektiğinde bankanın, hayvan ve ziraî alet ve levazımı yanında tohumluk tedarik ederek, bunları peşin veya taksitlerle satabileceği öngörülmüştür²³. 1916'da yeniden yapılandırılan banka şube sayısını 320'ye çıkartmıştı. Ve sermayesi bütün Türk bankalarının toplam 22 milyon liralık sermayesinin 15 milyon lirasını oluşturmaktaydı²⁴. Çiftçinin kredi ihtiyacını karşılamak üzere yeniden düzenlenen bankadan ilk zamanlarda çiftçilerden ziyade tüccar ve sanayiciler hizmet görmüştür. Bu çeşit aynî yardımların yapılması Ziraat Bankası'nın ana mevzuatında başlangıçtan bugüne kadar yer almıştır.

1.2. I. Dünya Savaşı'nın Tarımsal Yapıya Etkileri

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1908 yılına kadar izlemiş olduğu ekonomi politikasında önemli bir değişiklik görülmemiştir. 1908 yılında İkinci Meşrutiyetin ilanı²⁵ tarihsel bağlamda imparatorluğun parçalanmasıyla eşanlı olduğu için gerek dönemin İttihat ve Terakki(İ.T.) Partisi²⁶ üyelerince gerekse aydınlar arasında yayılan milliyetçi ideoloji ve bu ideolojiye bağlı olarak ortaya çıkan oluşumlar, bu dönemde farklı alanlarda etkili olmaya başlamıştır. Milliyetçi görüşlerin mantıkî bir neticesi olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal, sosyal ve ekonomik tarihinde yeni bir safha açılmıştır.

Özellikle, I. Dünya Savaşı koşullarında uygulamaya konulan “*Millî İktisat*” programı ile Anadolu'da işgalcilere karşı milli mücadele verecek olan toplumsal güçlerin şekillenmesine ve güçlenmesine maddî destek sağlamıştır. Bunun neticesi olarak bu dönemde ülke ekonomisinde geniş bir yer tutan gayrimüslim(Ermeni ve Yahudiler) ticaret kesimi iktisadî kalkınma ve “*Ulus Devlet*”in inşası

¹⁹ Nureddin Hazar, a.g.e. s.453.

²⁰ Şahap Sıtkı İler, *Ziraat Bankası, Dün-Bugün Tarihi Oluşum*, Başnur Matbaası, Ankara 1967, s.18-93; Yusuf Atasagun, *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası (1888-1939)*, Türkiye Ziraî Kredi Yayınları, c.I, Kenan Basımevi İstanbul 1939, s.369.

²¹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*, Ankara 1981,s.81; Nureddin Hazar, a.g.e. s.92.

²² İlhan Tekeli,Selim İlkin a.g.e.,s.176-177.

²³ Nureddin Hazar, a.g.e. s.453.

²⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s.276.

²⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Ali Cevat, *İkinci Meşrutiyetin İlâmı ve Otuz Bir Mart Hadisesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1960.

²⁶ Geniş bilgi için bkz. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Sander Yayınları, İstanbul 1971.

önünde engel olarak görülmeye başlanmıştı²⁷. Bu engeli aşmak için, İttihat ve Terakki hükümeti 1908–1918 yılları arasında “*Milli İktisat*” politikası adı verdikleri bir ekonomi politikasını uygulamışlardır²⁸. İttihat ve Terakki hükümeti döneminde uygulanan bu “*Milli İktisat*” politikasının temelinde: Osmanlı İmparatorluğunu yabancı sermayeye bağlanmaya zorlayan şartları kaldırarak milli bir ekonomiyi oluşturmak yer alıyordu²⁹. Bunu gerçekleştirmek içinde milli ekonomiyi ayakta tutarak, gayrimüslim ticaret unsurlarına karşı milli bir ticaret burjuvazisinin desteklenmesine ve milli tüccar kesiminin yetiştirilmesine büyük önem verilerek milli bir ekonominin gelişmesine olanak sağlamak temel hedefler arasındaydı.

I. Dünya Savaşı şartlarında uygulanan ve yönetimin verdiği ayrıcalıklarla gelişen milli tüccar kesimi, hızla gayrimüslim tüccar sınıfının yerini almaya başlamıştır. Ancak yabancı tüccarların yerini almaları tamamen mümkün olmamıştır. Bunun en büyük neden ise, sermaye birikiminin yetersiz oluşuydu. Bu yetersizliği en aza indirebilmek ve milli bir üretici sınıf bilinci oluşturabilmek amacıyla bu dönemde, ekonomi alanında yerli teşebbüsleri desteklemek üzere, 1918’de 4.000.000 Türk lirası sermayeli Milli İktisat Bankası kurulmuştu. Yine bu dönemde, kooperatifler ve ekonomik gayelere hizmet edecek çeşitli kurumlar açılarak, yerli teşebbüslerin büyük çapta propagandası yapılmış, halk zanaat öğrenmeye ve yerli malı kullanmaya teşvik edilmişti.

Çiftçilere destek olmak amacıyla, Çiftçiler Derneği³⁰ kurulmuş ve üreticilere ücretsiz dağıtılmak üzere, tarımla ilgili bilgiler veren Çiftçiler Derneği Mecmuası(dergi) yayınlanmıştı. Bu mecmua, meşrutiyet döneminde üreticilerin eğitilmesinde önemli bir yere sahipti³¹. İttihat ve Terakki hükümetinden önce ve sonra tarım sektörünü geliştirmek için bir dizi çalışmalar yapılmış ise de; bu alandaki çabaları tarımsal ve ekonomik kalkınmayı sağlayan bilinçli bir tarım politikası olarak değerlendirilemez. Ancak, İttihat ve Terakki hükümetinin, milli bir ekonomi ve girişimci sınıf oluşturma çaba ve eylemleri, Cumhuriyet döneminin ekonomik görüş ve siyasetini etkilediği yadsınamaz bir gerçekliktir. I. Dünya Savaşı’nın başladığı günlerde tüm Osmanlı ihracatının % 80-85’i tarım ürünlerinden oluşmaktaydı³². Bu rakamlar Osmanlı İmparatorluğu’nda tarımın önemini ve yerini göstermesi bakımından önemli bir ölçüyüdü. Ne var ki savaşın başlamasıyla birlikte tarımsal alanda çalışan üretici nüfusun askere alınması sonucunda imparatorluğunun son dönemlerinde tarım üretiminde düşüklüklerin meydana geldiği görülmüştü³³.

²⁷ Zafer Toprak, *Türkiye de Milli İktisat (1908–1918)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982, s.209.

²⁸ İttihat Terakki Cemiyeti’nin doktrini genel itibarıyla “*Milliyetçilik*” olduğu için bu dönemde bir “*Milli İktisat*” politikası izlenmiştir. Geniş bilgi için bkz: Zafer Toprak, a.g.e.; İktisat tarihçisi Korkut Boratav ise, bu politikanın izlendiği yılları 1908–1922 olarak tespit etmektedir. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002)*, İmge Yayınları, İstanbul 2003.

²⁹ Ki bu şartlar içerisinde en ağır olanı yabancılara tanınmış olan kapitülasyonlardı. Bu amaçla İttihat ve Terakki hükümeti, ilk iş olarak 1914’te bu kapitülasyonları kaldırmıştır. Geniş bilgi için bkz: Osman Nebi, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Türkiye İş Bankası, İstanbul 1986; Necdet Kurdağ, *Osmanlı Devleti’nde Ticaret Antlaşması ve Kapitülasyonlar*, İstanbul 1981.

³⁰ Çiftçiler Derneği 1914’te Antalya Mebusu Hamdullah Emin Paşa tarafından kurulmuştur. Dernek İttihat ve Terakki’nin yan örgütlerinden biriydi. Geniş bilgi için bkz: Zafer Toprak, a.g.e. s.321–322.

³¹ Çiftçilerin eğitilmesi ile ilgili teşebbüsler için bkz: Zafer Toprak, a.g.e. s.322.

³² Yahya Tezel, a.g.e. s.65–74; *Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, Ed: Tevfik Çavdar, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1973, s.3–41.

³³ Yahya Tezel, a.g.e. s.88; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, c.VIII*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s.439–444

Tarımsal alanda, 1914 yılına kadar yapılan bazı önemli çalışmaları konumuz açısından bakıldığında; 1912 yılı tarım sayımına göre, Osmanlı tarım sektöründe önemli bir yere sahip hububat üretiminde, özellikle bolca tüketilen buğday ve arpa üretimi ön sıralarda yer almıştır.

1912 tarım sayımına göre tahıl üretim miktarları ve hektar başına düşen verimliliği şöyle olmuştur³⁴:

Ürün Cinsi Ekili Alan (hektar)	Üretim(ton)	Hektar Başına Düşen Verimlilik(kg)
Buğday	2.653.000	3.862.000
Arpa	1.236.000	2.066.100
Mısır	297.000	527.400

I. Dünya Savaşı, tarım sektörünü şüphesiz olumsuz etkilemişti. Tablodan da görüleceği üzere; Osmanlı İmparatorluğu, zaten I. Dünya Savaşına düşük düzeyde tarım ekimiyle girmiştir. Ekili olan topraklarda ise üretici nüfusun çoğunluğunun askere alınmasından dolayı düşük düzeyde üretiminin gerçekleştiği görülmüştü. Haliyle savaşın getirdiği kargaşa içinde var olan tarımsal alanlarda değerlendirilmedi. Bunun yanı sıra, tarım sektöründe gücünden yararlanan insan ve hayvanların askerî birliklerin emrine verilmesi ve tarımsal alanların tahrip edilmesi tarım sektörünü olumsuz etkilemiştir. Savaşla birlikte insanlar tamamen perişan bir hale düşmüştü. Buna bir de ülke genelinde yaşanan yiyecek sıkıntısı eklenince birçok bölge ve şehirlerde kıtlıkların meydana geldiği görülmüştür³⁵.

I. Dünya Savaşı yıllarında Anadolu ve Trakya da hububat ve bakliyat üretimine göz atılacak olunursa³⁶;

Yıllar	Buğday	Arpa	Mısır	Bakliyat (ton)
1913-1914	3.903.000	1.700.000	325.000	264.000
1915-1918	1.747.000	1.154.000	217.000	156.000
1919	2.154.000	1.284.000	280.000	150.000

³⁴ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Malî Kaynakları*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1988, s.73-74.

³⁵ Süleyman Ünivâr, “ Milli Mücadele Döneminde Çalışma Hayatı ve Ekonomi ” Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, *Türkler, c.XVI*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.133; Şevket Süreyya Aydemir'de o yılları şu şekilde anlatmıştı: “...ayakkabı, sigara, hatta en basit yiyecekler bile unutulmuştu. 1917 kışında kazanlara ancak su ile dere kenarlarında karların altından toplanan yeşil ot ve bir avuç bulgur atılabiliyordu. Ordu, meşe palamudunun avuç içi kadar ekmeğe karıştırılması için usuller gösteren genelgeler yolluyordu, ama ortada orman olmadığı için, meşe palamudunu bulmak da kabil değildi...” Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004, s.460; Savaş yılları ve sonrasında ülkenin bazı yerlerinde yaşanan bu tür sıkıntılar ile ilgili geniş bilgi için bkz: Tuncay Ögün, *Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999; Tuncay Ögün, *Unutulmuş Bir Göç Trajedisi/Vilayât-ı Şarkîye Mültecileri(1915-1923)* Babil Yayıncılık, Ankara 2004,s.123-140; Alptekin Müderrisoğlu, a.g.e. s.73-74;

³⁶ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Basımevi, Ankara 1994, s.161.

Tablo da görüldüğü üzere, buğday üretimi savaş sonunda savaş öncesi üretimin yaklaşık yarısı civarındadır. 1913–1919 yılları arasında özellikle buğday üretimi % 47 oranında azalmıştır³⁷. Diğer ürünlerde de azımsanmayacak düşmeler meydana gelmiştir. I Dünya Savaşı'nın tarım sektörü üzerindeki olumsuz etkisi o kadar büyüktü ki savaş öncesinde 66 milyon dekar olan hububat ekim alanı savaş sonunda 35 milyon dekara düşmüştür³⁸. Savaş süresince uygulamaya koyulan özendirici ve yükümlülük getiren önlemlere rağmen, tarımda çalışan nüfusun büyük ölçüde silah altına alınmış olması, çift hayvanlarının sayılarında meydana gelen azalmalar, ağırlaşan savaş koşulları ve harcamalar gibi nedenlerle beklenen sonuç elde edilememiştir³⁹.

I. Dünya Savaşı yıllarında ülkenin içinde bulunduğu zor durum karşısında devlet, tarımsal üretimi arttırmak amacıyla değişik yöntemlere başvurmuştur. Özellikle ülke iâşesinin teminin nasıl sağlanacağı konusunda hukuksal düzenlemelerde bulunarak üretimi artırma yollarını aramaya çalışmıştır⁴⁰. Bu amaçla, ilk olarak 17 Ekim 1914'te *Mükellefiyet-i Ziraiye Kanun-u Muvakkati* kanununu çıkarılmıştır. Bu kanun ile çiftçiye tarlada çalışma ve ekme yükümlülüğü getirilmiştir. Buna göre; köyde bulunan on altı-yirmi yaş arasında bulunanlarla kırk beş yaşından yukarı olup ta askerlikten muaf olanlar bulunduğu köyün tarlalarını sürüp ekmek zorundaydı⁴¹. İkinci düzenleme ise 18 Eylül 1926'da yapılmıştı. Bu çalışmalar oluşturulacak olan Zer'iyyat Heyetince takip edilecekti. Bunun yanı sıra, cepheye sevk edilmemiş gayrimüslim Osmanlı vatandaşı ve kadınlardan ziraat alayları ve çiftçi taburları oluşturulmuştu⁴².

Yine bu dönemde, savaşta kaybedilen insan sayısının fazla olması nedeniyle oluşan işgücü açığını kapatmak için tarımda makineleşmeye önem verilmişti. Bu amaçla Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan tarım makineleri getirtilip çiftçilere Ziraat Bankası aracılığıyla dağıtılmıştı⁴³. Ayrıca, orduda yerel ziraat memurları ve ziraat müfettişlerinin katkılarıyla uygulamalı tarım dersleri verilerek üretimin artırılması hedeflenmiştir⁴⁴. Ancak alınan bu kararlar tarımsal üretimi yeterince arttırmamış olacak ki hükümet tarafından 2 Nisan 1917'de çiftçiye ağır yükümlülükler içeren kanunu kabul etmişti. Bu kanuna göre; on dört yaşını dolduran herkes tespit edilen miktarda üretim ve nadas yapmak zorundaydı. Çiftçiler kendi tarlalarının yanı sıra fakir ve askerde olanların tarlalarının ekiminden de sorumlu tutulmuşlardı. Bu dönemde tarım alanında yapılan çalışmalar neticesinde 1916–1917 yıllarında ülkede 46.035.156 dönümün ekimi yapıldı. Bu amaçla 1500 adet zeriyyat memuru görevlendirilmişti⁴⁵.

Milli mücadele dönemine bakıldığında ise, tarım sektöründe yaşananlar, I. Dünya Savaşı yıllarından daha da ağır olmuştur. Çünkü Anadolu topraklarının verimli alanları işgal edilerek tahribata

³⁷ Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1974, s.24; Vedat Eldem a.g.e. s.160.

³⁸ Vedat Eldem, a.g.e. s.160–161.

³⁹ İlhan Tekeli- Selim İlkin, *Para ve Kredi Oluşumunda Merkez Bankası*, Ankara 1981, s.109–115.

⁴⁰ I. Dünya Savaşı yıllarında ülkede meydana gelen iâşe sorununun giderilmesi konusunda yapılmış olan çalışmalarla ilgili geniş bilgi için bkz: Tuncay Öğün, *Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.

⁴¹ Gündüz Ökçün, *Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyet-i Ziraiye Belgeler) 1914-1922*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını No:57, Ankara 1997, s.3; Zafer Toprak a.g.e., s.320.

⁴² Gündüz Ökçün a.g.e., s.5.

⁴³ Zafer Toprak, a.g.e. s.321.

⁴⁴ Zafer Toprak, a.g.e. s.318.

⁴⁵ Bu yıllarda tarım alanlarıyla ilgili yapılan çalışmalar için bkz: Gündüz Ökçün a.g.e.

uğrattılmış, bunun neticesinde üretiminde önemli ölçüde düşmeler meydana gelmiştir. 1920'li yılların başına gelindiğinde, tarımsal üretimin % 90.11'ini hububat (buğday, arpa, mısır, yulaf, çavdar...) % 3.76'sını bakliyat ve % 6,3'ünü sanayi bitkileri ve sebzeler oluşturmaktaydı. Hububat ürünleri içinde % 80'lik paya sahip olan buğday ve arpa ekiminin bölgelere göre farklılık göstermesi verimlilik düzeyini de etkilemekteydi. Genel olarak düşük verimlilikte yapılan hububat ekiminin temel sorunu, kaliteli tohumluk bulunmaması ve bazı ürünlerin ülke şartlarına uygun olmaması idi⁴⁶.

1920, 1921 ve 1922 yılları ülke genelinde üretimin en düşük olduğu yıllardı⁴⁷. TBMM hükümeti, Türk çiftçisinin durumunu iyileştirerek tarımsal üretimi arttırmak, savaşın finansmanını sağlamak ve köylünün savaş için seferber edilmesini kolaylaştırmak amacıyla bir dizi önlemler almıştır. 9 Ekim 1921'de "*Mükellefiyet-i Ziraiye Kanunu'nun Suret-i Tatbikine*" dair nizamname çıkarmıştır. Bu nizamname ile tarımsal üretimin artırılması temel hedefti. Bunun için, iç isyanlar, doğal afetler ve savaş koşullarından dolayı ürünleri zarar görenlere, çift hayvanı, Ziraat Bankası aracılığıyla kredi, tohumluk verilmesi, vergi muafiyeti gibi ayrıcalıkların verilmesi kararlaştırılmıştı. Ayrıca makineli tarımın teşviki için gümrük muafiyeti ile ilgili çeşitli kanunların çıkarılması gibi uygulamalarla ülke tarımındaki tahribat azaltılmaya çalışılmıştı⁴⁸.

1.3. Cumhuriyet Dönemi'nde İktisadî Yapı İçerisinde Tarım

1.3.1. İzmir İktisat Kongresi

Kurtuluş Savaşı yıllarında ülkenin beşerî ve maddî kaynakları son noktasına kadar kullanılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan pek de iç açıcı bir iktisadî yapı devralmamıştır. Bu bağlamda, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının başlıca hedefleri, öncelikle siyasal, sosyal ve hukukî alanlarda devrimler yaparak ülkeyi kalkındırmaktı.⁴⁹ Bu doğrultuda ilk hedef siyasî bağımsızlığı kazandıktan sonra iktisaden dışa bağımlılığı kaldırıp Milli Ekonomiye oluşturmak ve ülkenin refah içerisinde kalkınmasını sağlamaktı.

Mustafa Kemal Paşa ve yakın çevresi sürekli bu doğrultuda çalışmalar yaparak, önemli girişimlerde bulunmuşlardı. Bu girişimlerin en önemlisi, şüphesiz Mustafa Kemal Paşa'nın: "*Yeni Türk Devleti bir iktisat devleti olacaktır.*"⁵⁰ Şiarı doğrultusunda henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce 17 Şubat - 4 Mart 1923'te İzmir'de toplanan İzmir İktisat Kongresi idi⁵¹. Kongreye her meslekten ve yönetim

⁴⁶ Ertuğrul Tokdemir, *Türkiye de Tarımsal yapı (1923–1933)*, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1988, s.6–12.

⁴⁷ Vedat Eldem, a.g.e. s.158.

⁴⁸ Gündüz Ökçün, a.g.e.s.127-128; Vedat Eldem, a.g.e. s.162.

⁴⁹ Geniş bilgi için bkz: Suna Kili, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2000.

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz: Ulaş Kıpıl - Özgür Uyanık, *Türkiye Milli İktisat Tarihi (Devletçilik)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001.

⁵¹ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002, s.54–55; Ulaş Kıpıl-Özgür Uyanık, a.g.e. s.57.

alanlarından 1500'den fazla temsilci katılmıştır. Kongrenin başkanlığını ise Kazım Karabekir yapmıştı⁵². Burada üzerinde durulan asıl konu, Cumhuriyet döneminde izlenecek olan ekonomi politikasının saptanması ve bozulan üretim ortamının yeniden nasıl kurulması gerektiği idi. Kongrenin dikkat çeken bir özelliği ise, Lozan Barış Antlaşması'nın⁵³ ara verildiği bir dönemde yapılmış olması idi. Kurtuluş Savaşı sırasında Türk-Sovyet ilişkilerinin⁵⁴ savaş sonrasında da devam edip etmeyeceği konusunda Avrupalı devletlerin şüphelerini gidermesi bakımından bu kongrenin önemi büyüktü. Çünkü kongrede benimsenen kararlarda; sosyalist bir rejimin Türkiye de uygulanmayacağı ifade edilerek liberal ekonomiye ve demokrasiye vurgu yapılarak Avrupalı devletlere istenilen mesaj verilmiştir. Ayrıca kongrede yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ekonomi politikasının esasları ve bu politikada tarımın önemi vurgulanmıştır⁵⁵.

Türkiye Cumhuriyeti kurucularına göre siyasî alanda bağımsızlığın süreklilik arz etmesi için iktisadî yapıya önem verilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmalar yapılmasını isteyen Mustafa Kemal Paşa: *"...Siyasî ve askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsun iktisadî zaferlerle taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler kalıcı olamaz, az zamanda söner. Bu sebeple en kuvvetli, en parlak zaferlerimizin dahi temin edebileceği, faydalı sonuçları temin etmek için iktisadiyatımız, iktisadî egemenliğimizin sağlanması, kuvvetlendirilmesi zorunludur... Yeni Türkiye'mizi layık olduğu mertebeye çıkarmak için vakit geçirmeden iktisadiyatımıza önem vermek zorundayız."*⁵⁶ Sözleriyle ülke ekonomisinin kalkınmasının ülkenin siyasî geleceğine de etki edeceğine dikkatleri çekmiştir. İzmir İktisat Kongresi'nin çalışmaları sonucunda ise, on iki maddelik İktisat Misakı kabul edilmiştir⁵⁷. Ana çizgileriyle önerilerden ibaret olmasına rağmen bu dönemin başlangıcında egemen olan iktisadî felsefeyi ve görüşleri

⁵² Geniş bilgi için bkz: Zeyyat Hatiboğlu, *Cumhuriyet Rejiminde Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi*, Yalkın Yayınları, İstanbul, 1974. s.44-47; Ulaş Kıpıl-Özgür, a.g.e. s.44; İzmir İktisat Kongresi ile ilgili geniş bilgi için bkz: *Türk İktisat Kongresi:1923, İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar*, Haz: Gündüz Ökçün, Ankara 1968.

⁵³ Geniş bilgi için bkz: *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, c.I-VIII, Çev: Seha L. Meray, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 200.; Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları c.I-II*, TTK Basımevi, Ankara 1994; İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, c.I, TTK Basımevi, Ankara 1983, s.85-244.

⁵⁴ Türk-Sovyet ilişkileri ile ilgili geniş bilgi için bkz: Feridun Erkin, *Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara 1968.

⁵⁵ M. Kemal Atatürk, kongrenin açılış konuşmasında şu sözlerle Cumhuriyet'in yeni ekonomi politikasının rotasını belirlemiştir: *"...Türkiye'yi layık olduğu yüksek seviyeye getirebilmek için iktisadiyatımıza çok önem vermeliyiz. Zamanımızda iktisat, devrinden başka bir şey değildir. Türkiye tarihinde iktisadî meselelere önem verilmemiştir. Kudretli ve azametli Osmanlı Padişahları, dış politikalarını emellerine, arzularına ve ihtiraslarına dayandırmışlar, teşkilât ve dâhili politikaların bir ihtirastan ibaret bulunan dış politikalarına göre tanzim mecburiyetinde kalmışlardır. Memleketimizin asıl halkı ihmal edilmiş bunlar devamlı muharebelerde dolaştırılmış ve zapt olunan yerlerdeki halka istisnalar ve imtiyazlar verilmiştir. Padişahlar yabancılara sonradan Kapitülasyon kelimesiyle tercüme edilen çeşitli müsaadeler vermiştir. Memleket halkı kendi ülkesine üretim yapmaktan mahrum edilmişti. Fakat kılıçla memleket zapt edenler, sonunda sapanla memleket zapt edenlere mevkilerini terk etmeye mahkûmdur. Kılıç kullanan kol yorulur fakat sapan kullanan kol her gün daha çok kuvvetlenir. Osmanlı Padişahları halkıyla beraber sapanın önünde mağlup olunca bir atıfet olarak ecnebilere verilen her şey kazanılmış hak olarak telâkkî edildi ve bunun genişletilmesi için her çareye başvuruldu ve memleketin asıl halkı karşısında her çeşit imtiyazı aldılar...Bu itibarla memleketimizin ekseriyeti çiftçidir, çobandır. Binaenaleyh en büyük kudreti bu sahada gösterebiliriz. Ve bu alanda önemli yarışma meydanlarına atılabiliriz, fakat aynı zamanda sanayimizi de arttırmak ve genişletmek mecburiyetindeyiz."* Cihan Duru-Kemal Turan, Abrurrahman Öngeoğlu, *Atatürk Dönemi Maliye Politikası, Mondros'tan Cumhuriyete Malî ve Ekonomik Sorunlar*, c.I, Ankara 1978, s.394-395 ; Zeyyat Hatiboğlu, a.g.e. s.44-47.

⁵⁶ Rıdvan Karluk, *Türkiye Ekonomisi*, Beta Yayınları, İstanbul 1999, s.197.

⁵⁷ Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, TTK Basımevi, Ankara 1972, s.9.

yansıtması bakımından önem taşımaktaydı. Konumuzu ilgilendirmesi bakımından tarımsal alanda yapılan çalışmalar, büyük ölçüde İzmir İktisat Kongresi'ne katılan üreticilerin aldıkları kararlardan oluşmaktaydı. Çiftçi grubunun kongredeki isteklerine bakıldığı zaman;

- Tütün tarımı ve ticaretinin serbest bırakılması,
- Aşar Vergisinin kaldırılması,(ileriki kısımda ayrıntılı olarak değinilecektir) bunun yerine ılımlı vergilerin konulması,
- Tarımın gümrük politikaları ile desteklenmesi,
- Tarımsal eğitim-öğretimin yaygınlaştırılması,
- Tarımda makineleşmeye gidilmesi,
- Tarım aletlerinin yapımına hız verilmesi,
- Ziraat Bankası'nın yeniden düzenlenmesi ve çiftçiye verilen kredilerin artırılması,
- Zahire borsalarının açılması

-Ormanlarının korunması ve orman köylüsünün ormanlardan faydalanmasına imkân tanınması... gibi esaslar çiftçi grubunun temel istekleri arasındaydı⁵⁸.

Mustafa Kemal'in, Mart 1922'de ifade ettiği: “ *Türkiye'nin hakiki sahibi; hakiki müstahsili olan köylüdür...köylü efendimizdir.* ” ⁵⁹ Sözleriyle de kongrede tarımın üzerinde durulmasının önemine dikkatleri çekmiştir. Cumhuriyet kurulduğu sırada Türkiye'nin toplam nüfusu 13.475 milyon idi. Bu nüfusun % 70'e yakını köylerde yaşıyordu⁶⁰. Nüfusun yarısından fazlasının köylerde yaşadığı bir ülkede köylü ve çiftçilerin isteklerinin bu kongrede dile getirilmesi Türk tarımının gelişmesi bakımından son derece önemliydi. İzmir İktisat Kongresi'nde kararlaştırılan iktisat modeli çerçevesinde, tarımsal kalkınmayı önleyen engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik politikalar izlenmiştir. Bu politikaların amacı, düşük düzeyde toprak kullanımını ortadan kaldırarak tarımsal yapının değişimi için iç pazar oluşumunu sağlamak ve tarımsal üretimi dönemin parolası olan “*istihsalin iki misline çıkarılması*” sloganı doğrultusunda arttırmaktı⁶¹.

Bu doğrultuda hükümet çiftçilere bazı kolaylıklar getirmiştir. Tarımda makineleşmeyi teşvik etmek için Nisan 1923 tarih ve 329 sayılı bir kanun çıkarılmıştı. Üretimin artırılması amaçlanan bu kanunda, makine kullanan çiftçilere yakıt, yağ, bazı tarım girdileri üzerindeki gümrük ve tüketim vergileri iade edilmişti.(1929 dünya ekonomik buhranından sonra bu teşvikler kaldırılmıştır.) Traktör ve motorlu araç sahibi çiftçiler askerlikten muaf tutulmuş, Ziraat Bankası traktör alımı için teşvik kredisi vermek için

⁵⁸ 8 Nisan 1923 tarihinde yayınlanan ve Halk Fırkası'nın seçim beyannamesi olarak kabul edilen “*Dokuz Umde*”deki yapılması gerekenlerin içinde İzmir İktisat Kongresi'nde çiftçi temsilcilerinin dileklerine göre yazıldığını görülmüştü. Siyasi partilerle ilgili geniş bilgi için bkz: Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler(1876–1938) Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk (1918–1938)* Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık, İstanbul 2002.

⁵⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1938–1950)*, c.II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968, s.64.

⁶⁰ Oya Köymen “ Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları ” 75 yılda Köylerden Şehirlere, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999, s.1; Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e. c.II, s.62.

⁶¹ Cumhuriyet Gazetesi, 24.12.1928.

teşvik edilmişti. Cumhuriyet hükümetleri, 1929'a kadar özellikle traktörün ülkemizde yerleşmesini sağlamış ve 1924'te 500 olan Traktör sayısı 1930'da 2000'e çıkarılmıştı⁶².

Bundan başka İzmir İktisat Kongresi'nde çiftçilerin istekleri arasında yer alan ve özellikle tarım üretiminde köylü üzerinde ağır bir yük teşkil eden ve yıllık üretimi % 10-12 civarında bulunan Aşar Vergisi 17 Şubat 1925'te 552 sayılı kanunla kaldırılmıştı⁶³. Tamamen ziraî karakterde bulunan bu vergi, gerek Osmanlı İmparatorluğunda gerekse Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin önemli bir gelir kaynağını oluşturmuştur. Öyle ki Cumhuriyetin ilk yıllarında toplam bütçe gelirlerinin % 40'lık payı Aşar Vergisinden karşılanmaktaydı⁶⁴. Ancak gün geçtikçe verginin köylü üzerinde ağır bir yük teşkil eder hale gelmesi kaldırılması yönünde görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kurtuluş Savaşı devam ederken Mustafa Kemal Paşa, Sovyet Elçisi İvan Aralov'a yaptığı açıklamalar ile Aşar Vergisinin en yakın sürede kaldırılacağını müjdesi çoktan verilmişti⁶⁵. Büyük çiftçilerin de İzmir İktisat Kongresi sırasında belirttikleri en önemli isteklerinden biri aşar vergisinin kaldırılması idi. Kongrede, verginin kaldırılması için alınan bu karar köylüler arasında memnuniyetle karşılanmış, tarımsal gelişmenin hızla ve sürekli yönde artmasında önemli bir etki yapmıştır⁶⁶. Bütçe gelirleri arasında önemli bir paya sahip olan aşar vergisinin kaldırılması ile tarım kesimi ağır bir vergi yükünden kurtarılmıştır. Ancak bütçede oluşacak açığı kapatmak için aşar vergisinin yerine tarım kesimine daha ılımlı olan başka vergiler uygulamaya konulmuştur. Bu vergiler; Ağnam (hayvan başına alınan dolaysız vergi), Yol ve Maarif vergileridir⁶⁷.

Cumhuriyet döneminde hükümetlerin tarımda üretimi arttırmak ve köylüyü korumak amacıyla üzerinde titizlikle durduğu konulardan biri de, köylüye ucuz işletme kredisi sağlamak ve onu tefecinin elinden kurtarmaktı. Bu amaçla hükümetler 1924'ten itibaren kredi sorununa eğilmiş ve 1929'dan sonra Tarım Kredi Kooperatifleri'nin kurulmasına hız vermişlerdir⁶⁸. Tarım kesiminin kredi ihtiyacını karşılamak için Ziraat Bankası'nın sermayesi arttırılmış bankanın vermiş olduğu faiz oranı % 12 den % 10 a indirilmiştir. Tarımda kurumsal yapılaşmaya önem verilerek Ziraat Bankası güçlü hale getirilmiştir. Tarım Kredi Kooperatifleri yaygınlaştırılmış, dağıtılan kredi miktarları artırılmıştır. 1929 yılında 65 olan kooperatif sayısı 1938' in sonlarına doğru 586'ya yükseltilecekti⁶⁹.

⁶² Yahya Tezel, a.g.e. s.356–357; Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadî Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara 1970, s.124–125; Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni(Dün-Bugün-Yarın)*, c.I, Tekin Yayınevi, İstanbul 1968, s.480–481.

⁶³ Yahya Tezel, a.g.e. s.372.

⁶⁴ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002)*, s.44.

⁶⁵ Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s.352; Semiyon İvan Aralov, *Rus Diplomatinin Türkiye Anıları*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1985, s.253–254.

⁶⁶ Güneri Akalın, *Tarımımızın Sosyo-Ekonomik Yapısı: Vergileme ve Gelişme*, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayın No:384, Ankara 1975, s.97–100.

⁶⁷ Bu dönemde getirilen vergiler ile ilgili geniş bilgi için bkz: Güneri Akalın, a.g.e.101–109; Nadir Eroğlu, "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923–1938) ", Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F.Dergisi, c.XXIII, İstanbul 2007, s.63–73.

⁶⁸ Ayhan Çıkın, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kooperatifçilik" Yar- Müdafaa-î Hukuk Dergisi, Sayı: 62, Ankara 2003, s.25–32.

⁶⁹ Kooperatiflerle ilgili geniş bilgi için bkz: Yusuf Saim Atasagun, *Türkiye de Ziraî Kredi Kooperatifleri(1929–1939)* c.II, İstanbul 1939.

1.3.2. Dünya Ekonomik Buhranının Türkiye Ekonomisine Etkileri

1920 yılının sonlarında baş gösteren ekonomik buhranın aslında ilk belirtileri 1927 ve 1928 yıllarında İngiltere, Hollanda, Brezilya gibi ülkelerde görülmüştü⁷⁰. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkelerinin ekonomilerinin iç istikrarsızlıkları sonucunda büyüyen ekonomik dengesizliklerinin birleşmesinden doğmuştu. Ekim 1929'da Newyork borsasında değerlerin düşmesiyle başlayan bunalım, oradan bütün Avrupa ya yayılmıştır. Bunun neticesinde, 1929'dan itibaren dünya ekonomisi, uzun sürecek bir krize girmiştir. Gelişmiş ülkelerden başlayarak pek çok yere yayılan bu kriz, Türkiye'nin de ekonomi politikasında önemli değişikliğe neden olmuştu⁷¹.

1.3.2.1. Yeni Bir İktisadî Politika: Devletçilik Anlayışı

Dünya ekonomisinin 1929'da bunalıma girmesiyle birlikte, Türkiye için yeni iktisadî politika arayışları gündeme gelmiştir. Her ülkenin kendi tarımsal üretimini koruma politikalarını uygulaması, tarımsal ürün miktarındaki artışı ve fiyat düşüşlerini hızlandırmıştır. Bu da ekonomisi sağlam olmayan ülkeler için büyük sıkıntı demektir. Yeni kurulmuş bir Cumhuriyet hükümeti için ekonomik bunalım birçok açıdan olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Özellikle köylü ve çiftçiler hububat fiyatlarının düşmesiyle zor durumda kalmışlardır.

Bu durum karşısında üretici kesim, Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) hükümetine karşı hoşnutsuzluk içerisine girmiştir. Bu hoşnutsuzluklarını bir şekilde göstermeleri gerekiyordu. Bunun için de o yıllarda yeni kurulmuş olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'na (SCF) destek vermeye başlamışlardır⁷². Bu dönemde SCF'nin belediye seçimlerinde CHP'ye karşı büyük başarı elde etmesi, birçok kesimde halkın içinde bulunduğu sıkıntının sandığa yansımaları olarak algılanmıştır.

Mustafa Kemal, bu durum üzerine ülke sorunlarını yerinde görmek ve çözümler bulmak amacıyla 18 Kasım 1930-4 Mart 1931'de yurt gezisine çıkmıştır⁷³. Gezi için belirlenen güzergâh iktisadî ve siyasî açıdan önem taşımaktaydı. Bu gezi, ülkede yaşanan iktisadî çıkmazı, devlet ileri gelenlerine göstermesi bakımından önemlidir. Bu gezideki izlenimlerde, köylü kesim başta olmak üzere birçok kesimin fiyat düşüşlerinden olumsuz şekilde etkilendiği bu durum karşısında vergilerini bile ödeyemez durumda oldukları ve birçok kişinin de tefecilerin eline nasıl düştükleri gözlemlenmişti. Bu olumsuzlukları çıktığı yurt gezisinde somut olarak tespit eden Mustafa Kemal, hemen yeni bir iktisadî gelişme modeline geçilmezse rejimin siyasal güvenirliliğinin de tehlikeye düşeceğini öngörerek Devletçiliğin parti programına alınması gerektiğine karar vermiştir⁷⁴. Bu geziden sonra CHP'de kapsamlı bir ekonomik ve

⁷⁰ İsmail Hüsrev “ Müstemleke ve Yarı Müstemlekelerde Buhranın Tesirleri ”, Haz: Cem Alper, *Kadro Dergisi (Tıpkı Basım)*, c.II, Sayı: 22, 15 Mart 1933, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1982, s.20.

⁷¹ İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Can Yayınları, İstanbul 1998, s.269; Doğan Avcıoğlu, a.g.e. s.161–173.

⁷² Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilgili geniş bilgi için bknz: Mete Tunçay, *Türkiye’de Tek- Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931)*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989; Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye, Fethi Okyar’ın Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

⁷³ Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk’le Üç Ay*, Ankara 1981.

⁷⁴ “Cumhuriyet’ten Günümüze”, *Osmanlı’dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, c.II, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, İstanbul 1999, s.115–116.

siyasî program yapılmıştı⁷⁵. Ülke şartları ve zorunluluktan dolayı hükümet hemen yeni bir iktisat programının hazırlığına başladı⁷⁶.

Cumhuriyet dönemindeki devlet müdahaleciliği anlayışının ortaya çıkışı aslında 1929 Dünya Ekonomik Buhranından çok önce oluşmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunda bu anlayışın 1830 ve 1840'lı yıllarında uygulanmaya çalışıldığı görülmüşse de pek fazla başarılı olduğu söylenemez. Buna rağmen Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa yönetiminden esinlenerek bir takım teşebbüslerde bulunulmuştur. Bu doğrultuda ordunun ve sanayinin ihtiyaçlarını karşılamak için devlet tarafından birçok fabrika kurulmuştu⁷⁷. Bu süreç İttihat ve Terakki hükümeti döneminde farklı bir yaklaşımla devam etmişti. Daha önce de belirtildiği üzere, imparatorluğu sömürge durumuna düşüren batının liberal politikalara karşı milli ekonomiyi ayakta tutmak için azınlık kesime karşı milli bir ticaret burjuvazisinin oluşturulmasına büyük özen gösterilerek, ekonomiye müdahale etme gerekliliği ortaya çıkmıştı. İttihat ve Terakki hükümeti dönemindeki bu anlayışın Cumhuriyet döneminde de devam ettiği görülmüştür⁷⁸.

Cumhuriyet döneminde, devlet müdahaleciliğinin buhranın da etkisiyle ön plana çıkması kaçınılmaz olmuştur. Buhran öncesinde zaten birçok devlet adamında bu düşünce az da olsa mevcuttu. Bu görüşler buhranın etkisiyle biraz daha ön plana çıkmıştır. Hazırlanan bu program, devlete aktif bir ekonomik rol vermese de, devletin düzenleyici görevini ön plana çıkarması bakımından önem arz etmektedir. Hükümet, bu görevi Devletçilik ilkesi çerçevesinde ele alıp uygulamanın daha yararlı olacağı düşüncesindeydi⁷⁹. Netice de Türk iktisat tarihi içerisinde önemli yer tutan Devletçilik ilkesi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 10 Mayıs 1931'deki üçüncü kongresinde kabul edilip parti programına alınmıştır. Nihayetinde 1932-1933 yıllarında Devletçilik çeşitli tartışmalarla birlikte somutlaşarak 5 Şubat 1937'de Anayasa'ya ilke olarak girmişti⁸⁰.

Bu dönemde Devletçilikle ilgili birçok tartışma yaşanmıştır. Özellikle o dönemde çıkan Kadro Dergisi⁸¹ etrafında şekillenen tartışmalar Devletçiliğe farklı bir boyut kazandırmıştır. İlk etapta Devletçiliğin, buhrandan diğer ülkelere göre daha az etkilenen ve planlı bir ekonomiye sahip olan Rusya'nın ekonomisinden etkilendiğini söyleyenler olmuşsa da iki ülke ekonomisi arasında tezatların

⁷⁵ Atatürk'ün yapmış olduğu yurt gezisiyle ilgili geniş bilgi için bkz: Ahmet Hamdi Başar, a.g.e.

⁷⁶ İsmet İnönü: "...iktisadiyat devleti, devlet de iktisadiyatı tamamlar. Yüksek gayemiz, iktisadî devlet idaresini hızla meydana getirmek için çareler, vasıtalar aramaktır." sözleriyle yeni ekonomi politikasının işaretlerini vermektedir. Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, c.II, a.g.e. s.340.

⁷⁷ Alpaslan Işık, *Türkiye de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.s.51-52; Ali Gevgilili, *Türkiye de Yenileşme Düşüncesi Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990, s.32.

⁷⁸ İhsan Keser, *Türkiye de Siyaset ve Devletçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993, s.19.

⁷⁹ Devletçilikle ilgili geniş bilgi için bkz: Korkut Boratav, *100 Soruda Türkiye de Devletçilik*, Gerçek Yayınları İstanbul 1974.

⁸⁰ Ulaş Kıpıl -Özgür Uyanık,a.g.e.s.96;Yahya Sezai Tezel, a.g.e.,s.209; Selim İlkin-İlhan Tekeli 1929 ag.e.s.209-211; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, c.II, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987, s.78; Rıdvan Karluk,a.g.e.,s.203; Afet İnan, a.g.e.,s.24.

⁸¹ Kadro Dergisi ile ilgili geniş bilgi için bkz: Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003; İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003; Naci Bostancı, *Kadrocular ve Sosyo- Ekonomik Görüşleri*, Kültür Bakanlığı Yayın No:1216, Ankara 1990.

olduğu barizdi⁸². Ünlü tarihçi Bernard Lewis'de Devletçiliğe farklı bir açıdan yaklaşarak, devletçiliği, askerler ve bürokratlar arasında batıya ve kapitalizme karşı hislerin yeniden canlanması olarak ifade etmiştir⁸³.

Dönemin Başbakanı İsmet İnönü ise Devletçiliği; “...yabancı kapitale karşılık milli kapitali himaye eden bir sistem, milli ekonominin gelişmesi ve kalkınması için ise etkin bir araç”⁸⁴ olarak görülmesi gerektiğini “ ...devlet, ancak ferdin yapamayacağı şeyleri yapmalıdır.”⁸⁵ Sözleriyle de devletin her zaman vatandaşının yanında olacağı güvenini vererek Devletçiliğe açıklık kazandırmaya çalışmıştır. Tartışmalara Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker'de katılmıştır. Peker, devletçiliğe farklı bir bakış açısı ile yaklaşarak devletçiliğin; fert-devlet-sınıf kavramı içerisinde değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur⁸⁶.

Mustafa Kemal Paşa tüm bu tartışmalara Mayıs 1931'deki CHP kongresindeki şu konuşmasıyla cevap vermiştir: “...bizim takibini muvafık gördüğümüz devletçilik prensibi bütün istihsal vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dâhilinde tanzim etmek gayesini güden ve hususi ve ferdi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan kolektivist, komünizm gibi bir sistem değildir. Bizim takip ettiğimiz devletçilik ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar milleti refaha, memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde devleti fiilen alakadar etmektir.”⁸⁷ Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal göre Devletçilik, tartışılan konular dışında faydacı bir yaklaşımla iktisadî sahada faaliyette bulunmaktır.

1.3.2.2. Dünya Ekonomik Buhranının Tarım Kesimine Yansımaları

Tarım alanında Türkiye, Dünya Ekonomik Buhranından özellikle 1929–1932 yılları arasında yoğun bir biçimde etkilenmiştir. Öyle ki 1932 yılının sonuna kadar hükümetin gündemi buhranın tarım kesimi üzerindeki etkileri ve alınması gereken tedbirler olmuştur⁸⁸. Ahmet Hamdi Başar, Mustafa Kemal'le çıkmış olduğu yurt gezisinde Dünya Ekonomik Buhranının Türkiye'deki tarım kesimi üzerindeki tahribatını şu sözlerle ifade etmiştir: “...köylü gittikçe fakirleşiyor, yaşayamayacak hale geliyordu. Hele son dünya buhranı ile beraber mahsul ve bilhassa buğday fiyatlarının düşmesi büyük bir

⁸² İnkılâp Alibekov, “ Sovyetler Birliğinde Kemalist Devletçilik Prensibinin Öğrenilmesi”, VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11–15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.III, TTK Basımevi, Ankara 1983, s.1895. İhsan keser, a.g.e.,s.85.

⁸³ Yahya Tezel, a.g.e., s.210-211.

⁸⁴ İnkılâp Alibekov, “ Kemalizm'in Devletçilik İlkesi, Teori ve Uygulama”, X. Türk Tarih Kongresi, Ankara 22–26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.VI, TTK Basımevi, Ankara 1994, s.30–36.

⁸⁵ İsmet İnönü, “ Fırkamızın Devletçilik Vasfı ” Haz: Cem Alper, Kadro (Tıpkı Basım), c.II. Sayı: 22, (Ekim 1933) a.g.e, s.6.

⁸⁶ Geniş bilgi için bkz: Bekir Koçlar, *Recep Peker*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), On dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996; Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929–1932)*, c.I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi. Yayın No: 369, Ankara 1988, s.141–159;

⁸⁷ Korkut Boratav, a.g.e. s.135. Mümtaz Turhan, *Atatürk İlkeleri ve Kalkınma*, Gün Matbaası, İstanbul 1965, s.53.

⁸⁸ Geniş bilgi için bkz: Ahmet Hamdi Başar, a.g.e: Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi, Bugünkü Durumu*, Ezgi Kitabevi, Bursa 2006.

panik husule getirmişti. Köylü mahsulünü satarak, tohum masraflarını bile karşılayamıyor; öbür taraftan vergileri ve banka faiz ve resümlerini, piyasa borçlarını ödemek için tazyik ediliyordu.”⁸⁹

Türk köylüsünün tarım alanındaki başlıca üretim alanı buğdaydı⁹⁰. Buhranın etkisinin bu denli buğday üzerinde fazla olması, ayrıca diğer tarımsal ürün fiyatların da düşmesiyle kredi borçlarını ödeyemez duruma gelen çiftçilere kredi imkânlarını kapatılmıştı. Bu da tarım alanında çalışan birçok çalışanın da işsiz kalması demekti.

Tarım ürünlerinin fiyatlarının aşırı düşmesi makineleşme gayretlerini de baltalamıştır. Devletin, tarımda makineleşmeyi özendirme faaliyetleri ancak 1923–1929 yıllarında kalmıştır. 1929 ekonomik buhranından sonra tarımda makineleşme çabaları büyük bir darbe yemiştir. Türkiye’deki traktör sayısı 1924’de 500’den 1930’da 2000’e yükselirken, buhran yıllarında Türkiye’de tarım sektöründe kullanılan traktör sayısı yarı yarıya azalmıştır. Buhranın etkisiyle hükümet de tarım kesimine istenilen düzeyde yardım faaliyetinde bulunamamıştır.⁹¹ Cumhuriyetin kuruluşundan beri tarım ürünlerinde tahıl üretim miktarı büyük farklılıklar göstermiştir. Bu farklılıklar bazen üretim alanlarındaki artış ve azalıştan, bazen hava şartlarına bağlı olarak son olarak da ekonomik buhranın etkisiyle hektar başına alınan ürün miktarının değişmesinden kaynaklanmıştır.

1923–1939 döneminde hububat ürünlerinin üretim miktarı(ton):⁹²

<u>Yıllar</u>	<u>Buğday</u>	<u>Arpa</u>	<u>Diğer</u>
1923	1.234.878	1.132.000	597.431
1924	1.148.454	1.259.234	520.125
1925	1.075.287	1.251.541	634.980
1926	2.469.367	1.432.735	656.789
1927	1.333.151	629.281	765.900
1928	1.641.072	900.127	756.324
1929	2.718.143	1.699.114	789.115
1930	2.586.377	1.536.589	691.394
1931	2.992.631	1.804.558	857.524
1932	1.935.800	1.167.607	595.758
1933	2.671.212	1.598.553	743.693
1934	2.713.732	1.672.348	687.847
1935	2.521.277	1.371.511	691.743
1936	3.853.290	2.153.636	978.702
1937	3.619.316	2.276.733	888.975
1938	4.878.215	2.386.717	850.128
1939	4.191.528	2.295.434	830.345

(Diğer: yulaf, çavdar, darı, pirinç, kuşyemi, mahlût(hububat karışımı demek olup, genellikle çavdarla buğdayın veya yulafın karışımından yapılırdı.)

⁸⁹ Konuyla ilgili bkz: *Kadro Dergisi* 1933, (Tıpkı Basım), c.II. Haz: Cem Alper, Gazi Üniversitesi, Yayınları, Ankara 1982, s.109-110; Ahmet Hamdi Başar, a.g.e.,s.21.

⁹⁰ Ahmet Hamdi Başar, “ Buğdayı Kurtarmalıyız ”, *Kooperatif Seçme Yazılar 1932–1934*, c.I, No:2, Temmuz 1932 (Tıpkı Basım), Haz: Bülent Varlıklı, Gazi Üniversitesi Yayın No: 10, Ankara 1982, s.78.

⁹¹ Yahya Sezai Tezel, a.g.e.,s.304.; Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye de Zirai Buhran*, Ankara 1936, s.15.

⁹² Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye Ziraatında Hububatın Yeri ve Ehemmiyeti*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Sayı:45, Ankara 1937, s.10–11; Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1937-1939* s.6–7; BCA, 030.01.80.508.07; Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Tarla Mahsulleri İstatistiği*, Ankara 1940, s.6.

Üstteki tablodan da görüldüğü üzere; buğday üretimi diğer hububat ürünlerinin iki katı kadardır. Yetiştirilen buğdayın değerinin ise yıllık olarak 100–250 milyon lira arasında değiştiği tahmin edilmektedir⁹³. Buğdayın tarımsal üretimde büyük bir yer tutmasında, halkın temel besin kaynağı olması ve tarım üreticilerinin büyük bir kısmının bu ürünün ekimiyle uğraşmasından ötürü buğday her zaman için ülke ekonomisi açısından önem arz etmiştir. Buğday ekimi daha çok ülkenin iç kısımlarında yaygındı. Bunun nedeni ise, bu bölgelerin sulu tarım için elverişli olmamasından ileri gelmektedir. Yıllık üretim miktarına bağlı olarak değişen buğday fiyatları gerek tarım politikaları ve gerekse diğer sektörlere etkisi bakımından, genel ekonomik politikaların belirlenmesinde önem arz etmekteydi.

Hububat üretimi içinde buğdaydan sonra arpa ve mısır gelmektedir. Arpa hem yiyecek maddesi hem de hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Türkiye'nin tarım ürünleri arasında miktar fazlalığı ve konumuz itibarıyla önem taşıyan buğdayın 1928' de kilosu 15 kuruş iken buhranın etkisiyle 1931'de 5 kuruşa düşmüştür. Özellikle buğday fiyatı 1929'dan 1932'ye kadar % 66 oranında düşmüştür. Buğday fiyatlarının büyük oranda düşmesine tepkiler basında da geniş bir şekilde yer bulmuştur. Basında, buğday fiyatlarının dünyada yaşanan ekonomik krizden etkilendiğini, Ziraat Bankası'nın çiftçiden buğday piyasalarına göre daha yüksek bir fiyatla hububat alması ve ürünleri depo ederek iktisadi durumun uygun olduğu bir dönemde iç piyasaya sürmesi ve ihraç edilmesi gerektiği yönünde yayınlar yapılmıştır⁹⁴.

Buhranın etkisiyle tarımsal ürünlerde meydana gelen bu fiyat düşüklükleri Türk tarım kesiminin dünya piyasasındaki bağlantılarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Türk dış ticaretini genellikle tarımsal ürün ve hammadde ihracatı oluşturduğu için üreticiler buhrandan çok fazla etkilenmiştir. Özellikle buğday ithalat ve ihracatı düşük düzeylerde kalmıştır. Buğday ihracatı, 1927'de 786 ton iken 1929'da buğday ihracatı 360 tona düşmüştür. 1929'dan sonra ihracat hacminde hafif artış olmuşsa da bunun beklenen düzeyde olduğu söylenemezdi⁹⁵.

1929 yılından itibaren ithal edilen buğday miktarında da düşmeler olmuştur. Ekonomik Buhranın yanında Türkiye'nin Lozan Antlaşması gereğince 1929 yılı Ekim ayından itibaren yerli üreticiyi korumak amacıyla ithal edilen hububata kilo başına 6,5 kuruşluk bir gümrük tarifesini koyması ithalatı düşürmüştür. Konuyla ilgili Başbakan İsmet İnönü'nün Kasım 1929'daki Meclis konuşmasında: “...*buğdayı bilhassa himaye ettiğimiz doğrudur. Bizim halkımızın % 70'i çiftçidir. Takip ettiğimiz himaye siyaseti % 70 çiftçiyi kuvvetlendirecektir. Takip ettiğimiz buğday himayesinden milletimizin % 70'inin sefaleti bedeli olarak vazgeçmeyeceğiz*”⁹⁶ Sözleriyle buğdayın yeni gümrük kanunuyla korunmaya çalışıldığının altını çizmiştir.

⁹³ Bilsay Kuruç, c.I, a.g.e. s.418.

⁹⁴ Ali Süreyya, “Buğday İhraç edebilir miyiz?” Son Posta gazetesi, 30.07.1931; *Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), İstatistik Yıllığı (1938–1939)*, DİE Yayın No:42, c.X, s.241–262; Bilsay Kuruç, c.II, a.g.e.s.503, bu konuda ayrıca bknz: İsmail Hüsrev Tökin, “Buğday İşine Bir Bakış” Kadro, c.III, (Haziran 1930), a.g.e. s.30.

⁹⁵ Şevket Pamuk, “Dünya İktisadî Bunalımı ve 1930'lara Yeniden Bakış”, *Bilanço 1923-1998*, Ed: Zeynep Prona, c.II, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.34; *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50 Yılı*, Ed: Tevfik Çavdar, a.g.e.s.152.

⁹⁶ Bilsay Kuruç, *İktisat Politikasının Resmi Belgeleri (Söylev, Demeç ve Yazılar)*, Siyasal Yayınları, Ankara 1963, s.4.

1.3.3. Ziraat Bankası (Buğday Alım ve Satım İşleri)

Tarımsal ürünlerde yaşanan fiyat düşüklüğü 1930'lu yılların sonuna doğru iyice hissedilmeye başlanmıştır. Dönemin basınında da sık sık vurgulanan bu fiyat düşüşlerine çözüm bulmak için özellikle buğday fiyatlarına hükümetin müdahale etmesi istenmiştir⁹⁷. Ülke kalkınmasının tarım kesiminde üretilecek zenginlikle sağlanacağı görüşünde olan İsmet Paşa: “*Türk köylüsünü zengin etmeye çalışmayı siyasetin ana hatlarından biri*” olarak görmekteydi⁹⁸. Bu hedefle hükümet, ilk etapta tedbir olarak Ziraat Bankası kanalıyla piyasadan yüksek fiyata buğday alınmasını ve alınan bu ürünleri depo ederek, buğday ürününün az olduğu yıllarda, iç piyasaya sürülmesi veya ihraç edilmesi yönünde karar almıştır⁹⁹.

Hükümet, 1932 yılına gelindiğinde buğday fiyatlarındaki düşmenin devam etmesi ve köylünün durumunun daha da kötüleşmesi sonucunda aşırı fiyat düşüşüne müdahale etmiştir¹⁰⁰. Özellikle buğdayla ilgili bir fiyat düzenlemesi yoluna gidilmesinin sebebi; Türkiye'nin hububat ziraatının büyük bir kısmını buğday ziraatının oluşturması ve buğdayın bir temel besin maddesi olması idi. Bu amaçla alınan ilk tedbir 3 Temmuz 1932 tarih ve 2056 sayılı “*Hükümetçe Ziraat Bankasına Mubayaa Ettirilecek Buğday Hakkında Kanunun*” çıkarılması olmuştur. 5 Ağustos 1932'de ise 13204 sayılı kararname ile Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasına üreticiler tarafından arz edilen buğdayı hükümetçe tespit edilen yerlerde Ziraat Bakanı'nın başkanlığında, İktisat, Maliye, Ziraat ve Nafia Vekâletleri ile Ziraat Bankası'nın temsilcilerinden meydana gelen altı kişilik buğday komitesi teşekkül edilerek, kilosu 5 kuruştan satın alma yetkisi verilmiştir¹⁰¹.

Ziraat Bankası'nın buğday alımına başlaması ile buğdayın her bölgede aynı taban fiyatıyla alıcı bulması, hububat fiyatlarında bir istikrar ve güvenin oluşmasını sağlamıştır. Bu uygulama ile temel amaç, buğday üreticisini teşvik etmek ve desteklemek, böylece çiftçinin satın alma gücünü yitirmesini önlemek, buğday fiyatlarına istikrar kazandırmaktı. Bu yüzden senelik bir milyon liraya kadar varan zararların devlet tarafından karşılanmasını ve elde edilen kârlarında silo ve depoların inşasına sarf edilmesi öngörülmüştü¹⁰².

Ziraat Bankası'nın çiftçiden buğdayı alması ve fiyat tespitinin belirlenmesinde uyguladığı sistem şu şekilde işlemekteydi: Buğday, yalnız üretici çiftçiden alınacak ve üretici ürününü bankanın deposuna kendi imkânları ile teslim edecekti. Ürün bedelleri buğdayın teslim edilmesi ile hemen ödenecekti. Bu amaçla alım merkezleri oluşturulacaktı. 1932–1933 yılı alım kampanyasında Bankanın öncelikle önemli buğday merkezleri olan Ankara, Polatlı, Eskişehir, Tekirdağ, Konya, Sivas, Yozgat, Adana, Denizli, Balıkesir, Akşehir'de buğday alımına başlamıştır¹⁰³. 1933 yılına gelindiğinde ise, buğday alım merkezlerinin sayılarının 20'ye yükseldiği görülmüştür. Tabi buğday alım merkezlerinin belli bölgelerle

⁹⁷ “ Buğday Meselesi: İktisat Vekili Alınan Tedbirleri İzah Ediyor ”, Son Posta, 06.08.1931.

⁹⁸ Bilsay Kuruç, a.g.e. c.I.s.35.

⁹⁹ Nurettin Hazar, a.g.e.,s.459-460.

¹⁰⁰ İsmail Hüsrev Tökin, “Buğday İşine Bir Bakış” Kadro, Sayı:30 (Haziran 1934),a.g.e.,s.25; Şevket Raşit Hatipoğlu, a.g.e.s.11.

¹⁰¹ Yusuf Atasığun, a.g.e.,s.306-307.

¹⁰² İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye de Devletçiliğin Oluşumu*, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1982, s.112.

¹⁰³ Nurettin Hazar, a.g.e.,s.459-460; Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye de Ziraî Buhran*,s.110.

sınırlı kalmasında, ulaşım sorununun olması ve bazı çiftçilerin ürünlerini Ziraat Bankası'na satmak istememesi gibi nedenler önemli etkenlerdendi¹⁰⁴.

Köylüler, bu dönemde Ziraat Bankası'nın buğday alımlarına pek sıcak bakmıyorlardı. Bunun nedenlerinden bir tanesi de, Ziraat Bakanı Mustafa Şeref Özkan'ın basına vermiş olduğu beyanda söylediği; "...Ziraat Bankası'nın köylünün borcuna karşılık buğday alımlarına başlayacağı"¹⁰⁵, yönündeki sözleri idi. Ancak genel kanı, çiftçinin tespit edilen fiyatları düşük bulduğu için ürününü bankaya vermediği yönündeydi¹⁰⁶.

Buğday alım-satımından dolayı elde edilen kâr, üreticilere pek yansıtılmamış silo ve depo yapımında kullanılmıştır. Bu bağlamda satın alınacak buğdayların saklanması, temizlenmesi, ayrılması ve ilaçlanması işlerinde kullanılmak üzere ambar ve siloların inşa edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla 11 Haziran 1933 tarih ve 2302 sayılı silo ve ambar kanunu çıkartılmıştır¹⁰⁷. Silo ve ambarların sayısı, yeri, büyüklükleri, işletme tarzları ve kadroları gibi işlemlerin esasları ve buralara konulacak tahıldan alınacak ücretlerin tarifeleri, kanuna göre, oluşturulan silo komisyonunca tespit edilmiştir. Silolarda buğdayların iyi şartlarda korunması sağlanmıştır. Buğday fiyatlarının istikrarlı bir düzeyde tutulması, Ziraat Bankası'nın yaptığı alım ve satım işlemlerinde meydana gelebilecek zararların giderilmesi, silo ve ambar yapımı için gerekli finansmanın belli miktarını banka üstlenmiştir.

Buğday alımlarının beklenilenin üzerinde gerçekleşmemesi, Ziraat Bankası'nı finans sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu durum alımlar için yeni kaynak arayışlarını gündeme getirmişti. 28 Mayıs 1934'te Mecliste yapılan görüşmeler ile 2466 sayılı Buğday Koruma Karşılığı kanununu kabul edilmiştir¹⁰⁸. Bu kanunla içeriği buğday ve çavdar ürünleri olan un ve unlu mamullerden (makarna, bisküvi, şehriye, irmik) bir tüketim vergisi niteliğinde Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisinin alınması kararlaştırılmıştır. Söz konusu verginin tüketicilerden alınması amaçlanmış, buğday üreticisi köylünün kendi tüketimi için ayırdığı unlar vergi kapsamı dışında tutulmuştur. Kabul edilen bu vergi ile bankanın satın almaları desteklenmişti. Bu kanun İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği Aralık 1941 yılına kadar yürürlükte kalmıştır¹⁰⁹.

Ziraat Bankası'nın 10 Ağustos 1932 tarihinden, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 13 Temmuz 1938'de kuruluşuna kadar 6 yıl boyunca yapmış olduğu buğday alımları, buğday fiyatlarını koruma konusunda etkili olmuş ve olumlu sonuçlar vermiştir. Bankanın satın aldığı buğdayların miktarı 1932'de 23 000 tondan 1936'da 111 000 tona, 1937 yılında ise 102 000 ton ulaşmıştı¹¹⁰. 1932-1938 yılları arası 6 yıllık dönemde Ziraat Bankası toplam 541.393 ton buğday satın alarak 22 milyon lira para ödemiştir¹¹¹. Banka

¹⁰⁴ Raşit Hatipoğlu, *Türkiye de Ziraî Buhran*, s.11.

¹⁰⁵ "Buğday Meselesi: İktisat Vekili Alınan Tedbirleri İzah Ediyor, Son Posta, 6 Ağustos 1931.

¹⁰⁶ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye de Devletçiliğin Oluşumu*, s.111.

¹⁰⁷ Fuat Pekin "Buğday Siyaseti ve Ambar Davası II" *İktisadi Yürüyüş Dergisi*, c.VII, Sayı:154, İstanbul 1946, s.12; Nurettin Hazar, a.g.e. s.467; *Düstur*, 3.Tertip, c.XIV, s.1524.

¹⁰⁸ *Düstur*, 3.Tertip c.XV, s.1570.

¹⁰⁹ Yahya Sezai Tezel, a.g.e. s.347; *Düstur*, 3.Tertip c.XXIII. s.112.

¹¹⁰ Yahya Sezai Tezel.a.g.e.,s. 347.

¹¹¹ Yusuf Atasagun, a.g.e., s.306-307.

ayrıca, satın aldığı buğdaylardan bir kısmını ihraç etmek suretiyle 9 milyon liranın üstünde dövizin memlekete gelmesini de sağlamıştır¹¹².

1933-1934 yıllarında hububat fiyatlarında düşme devam etmiştir. 1935–1936 yıllarında düşüş etkisini yitirmiştir. Bu dönemden itibaren hububat fiyatlarında küçük bir yükselme olduğu görülmüştür. Ziraat Bankası'nın, buğday alımlarına başladıktan sonra, yıllar itibariyle meydana gelen fiyat dalgalanmaları istikrara kavuşmuş, buğday fiyatlarının daha fazla düşmesi önlenmiş ve bilhassa ürününü satmak imkânını elde edebilen çiftçilere faydalı olmuştur. Fakat alımların kısıtlı olması nedeniyle fiyatlar hissedilir derecede yükselmemiştir. Alımların önemli bir etkisi de çiftçilerin müşkül durumunu takdir ederek yardım teşebbüsünde bulunması psikolojik bakımdan faydalı olmuştur.

Yine bu dönemde tarım kesimini desteklemek amacıyla, tarımsal ürünlerin değerinin altında satılmasını önlemek amacıyla Tarım Satış Kooperatifleri ve Zirai Kombinalar kurulmuştur¹¹³. Kombinaların hedefleri, çiftçilere, maliyetine makineler sağlayarak teknik ziraatın nasıl yapılacağı konusunda yardımcı olmak ve savaş yıllarında boş devlet topraklarını işleterek hububat üretiminin yapılmasını özendirmek ve özellikle buğdayın fiyatını düşürmektir.

Hükümetin tarım kesimi üzerinde yapmış olduğu bu tür çalışmalar neticesinde hububat ekim alanı genişlemiştir. Buna paralel olarak üretimde de bir artış söz konusu olmuştur. Bu durumun bir neticesi olarak Ziraat Bankası'nın, hububat alım ve satım faaliyetlerinde de bir artış söz konusu olmuştur. Hükümet almış olduğu yeni bir kararla hububat işlerinin artması sonucu bankanın yükünü hafifletmek için yeni bir iktisadî devlet teşekkülü olan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulmasını kararlaştırmıştır¹¹⁴.

Özetle, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1920'li yıllar boyunca izlemiş olduğu iktisat politikası, İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda ve Lozan Antlaşması'nda belirlenen sınırlar çerçevesinde şekillenmiştir. Lozan Antlaşması'nın gümrük vergilerinin yükseltilmesi konusunda getirdiği kısıtlama, koruyucu bir politika uygulanmasını engellemiş,¹¹⁵ millî ve liberal bir iktisat politikası eğilimini ön plana çıkarmıştır. Bu eğilim devletin 1930'lu yıllara kadar izleyeceği tarım politikasının ana hatlarını oluşturmıştır. Bununla beraber 1930'lu yıllardaki Devletçilik uygulamalarının çoğu sanayileşmeye dönük olarak yapılmıştır. Ancak tarım sektöründe de önemli çalışmalar, şartların elverdiği oranda devam ettirilmiştir. Fakat tarıma yönelik çalışmalar sanayi kesimindeki gibi açık bir plan doğrultusunda yapılamadığından bu alandaki değişim ve yenilikler çok net olarak ortaya konulamamıştır.

¹¹² Nurettin Hazar, a.g.e. s.459–460.

¹¹³ 12.02.1937 tarihinde 3130 sayılı kanunla Zirai Kombinalar kurulmuştur. İlhan Tekeli-Selim İlkin “Devletçilik” Dönemi Tarım Politikaları: (Modernleşme Çabaları)” Türkiye de Tarımsal Yapılar, Yurt Yayınları, Ankara 1988,s.49;Vatan gazetesi, 01.04.1945; İsmet İnönü, *Hatıralar*, Yayına Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s.535; İbrahim Aksöz, *Devlet Çiftliklerinde Hayvancılığın Ekonomik Durumu ve Hayvan Mahsulleri Maliyeti*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:106, Erzurum 1971, s.3–4.

¹¹⁴ Ayhan Çıkın, a.g.m, s.4–6; Nurettin Hazar, a.g.e. s.530–531; Kemal Ünal, “ Toprak Mahsulleri Ofisi ” Ulus gazetesi, 25.06.1938.

¹¹⁵ Fatma Doğrül- A.Suut Doğrül, *Türkiye’de Enflasyonun Tarihi*, Tarih Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s.53.

2. TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ'NİN KURULUŞU VE İKTİSADÎ FAALİYETLERİ

2.1. 1923–1950 Yılları Arası Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Tarım

Cumhuriyeti'nin ilanıyla birlikte 1950'ye kadar geçen sürede kurulmuş olan hükümetlerin birçoğunun programında tarıma yönelik yapılması gerekenlerden belirtilmiştir. Bazı hükümet programlarında ise, tarımla ilgili herhangi bir çalışma yapılmasından bahsedilmemiştir. Yirmi yedi yıllık süre içerisinde yirmiden fazla hükümetin kurulması, tarım programlarından istenilen neticenin alınamamasına ve yapılmak istenenlerin kesintiye uğramasına neden olan önemli etkenlerdendi. Çalışmamızla ilgili bir bütünlük oluşturması açısından, kurulmuş olan hükümetlerin programlarında tarımla ilgili kısımların ortaya koyulmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

2.1.1. Hükümetler ve Programları (1923–1939)

A- Fethi Okyar Hükümeti, 5 Eylül 1923'te Cumhuriyet'in ilanından önce kurulmuştur. Hükümet programında, asıl üzerinde durulması gereken mesele, tarımsal gelişme için ne yapılması gerektiği konusu olmuştur. Memlekette en mühim iktisat işinin tarım olduğu, bu yüzden geri kalmış tarımın geliştirilmesi gerektiği hükümet programında vurgulanmıştır. Hükümetin, Ziraat Bakanlığına Mahmut Esat (Bozkurt) getirilmiştir.¹¹⁶

Tarımla ilgili hükümet programında şu noktalar üzerinde durulmuştur:

- Tarımsal gelişmenin sağlanmasıyla sanayi finanse edilecek, böylelikle iktisadî büyüklük sağlanılmaya çalışılacaktır.
- Ziraatın korunması ve ilerletilmesini sağlamak amacıyla bir Himaye-i Ziraat Kanunu teklif olunacak, ziraat sanayisinin geliştirilmesi için ziraatla ilgili ihtisas mektepleri açılacaktır.
- Program çerçevesinde memleket 8 ziraat bölgesine bölünecek her bölgede umumî ziraat okulları, ziraat alet ve edevatı tamirhaneleri açılacak ve bu bölgelerde çiftçilerin modern ziraat alet ve makineleriyle donatılması sağlanacaktır.
- Çiftçi ve sanayiciler için köy sandıkları açılacak, Ziraat Bankası aracılığıyla bu sandıklara yardım yapılacaktır.
- Çiftçiler arasında ticaret ortaklığı, şirketler ve kooperatifler kurulması sağlanacaktır.
- Damızlık için ahırlar açılacak, muhtaç çiftçilere tohumluk dağıtılacak ve ziraat alet ve makineleri temin edilecektir¹¹⁷.

Bu programla, ülkenin iktisat politikaları yeni baştan şekillendirilip oluşturulmaya çalışılmış, tarıma büyük önem verilmiş, ticaret ve sanayiye ise çok kısa ve öz olarak değinilmekle yetinilmiştir. Başbakan Fethi Okyar programın sunulduğu 5 Eylül 1923 tarihinde mecliste bir konuşma yapmıştır. Okyar, bu konuşmasında, ilk etapta Aşarın % 12,5'tan % 10'a indirilmesinin gerekli olduğunu vurgulamıştır¹¹⁸. Aşar vergisinin toplanma tarzının düzenlenerek tarımın gelişmesine uygun bir şekle

¹¹⁶ Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınları, İstanbul 1968, s.44–45.

¹¹⁷ Belma Aktürk, Nuran Dağlı, *Hükümetler ve Programlar*, V. İcra Vekilleri Heyeti Hükümeti, 14.08.1923-27.10.1923, No:12, c.I, TBMM Basımevi, Ankara 1988, s.20–40.

¹¹⁸ Ayşe Afet İnan, a.g.e. s.89–91.

dönüştürülmesi hükümet programında esaslı prensiplerden sayılmıştır. Hükümet, köylü üzerinde ağır bir vergi olan ve ağırlığı yüzünden çiftçilerde çalışma isteği bırakmayan bu vergiyi, gerek köylüye karşı adaletli davranmak gerekse üretimi arttırmak amacıyla bir teşvik unsuru olarak değerlendirmeyi düşünmüştür.

B- Cumhuriyetin ilanından sonra 30 Ekim 1923 tarihinde ilk Cumhuriyet hükümeti, *İsmet İnönü* tarafından kurulmuştur¹¹⁹. Hükümetin Ziraat Bakanlığına, Şükrü Kaya getirilmiştir. Bu hükümetin programı kısa olup, ülke ile ilgili genel bir değerlendirme niteliği taşımaktadır¹²⁰. Birinci İnönü hükümeti programında, Cumhuriyetin kuruluşunun önemi ve devamı için yapılacak işlerden genel olarak söz edilmiş, bunun yanında iktisadî konulara çok fazla değinilmemişti. Kendinden önceki hükümet programını aynen devam ettirmesi bakımından yeni bir hükümet programı getirdiğini söylemek mümkün değildir.

C- 22 Kasım 1924-3 Mart 1925 tarihinde *ikinci Fethi Okyar hükümeti* kurulmuştur¹²¹. Hükümetin Ziraat Bakanlığına Hasan Fehmi Bey (Ataç) getirilmiştir. Bu hükümet, ilk defa kendisinden önceki hükümetlerin aksine iktisadî konular daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. İkinci Fethi Okyar hükümeti programında yer verilen iktisadi konular, daha çok Mustafa Kemal'in ve İzmir İktisat Kongresi'nin benimsediği fikirler ile paralellik arz etmekteydi. Ayrıca programda tarımsal gelişme ve ticaretin önemi vurgulanarak, tarımsal himaye ve teşviklerin artırılması, toprak ve hayvan hastalıklarının önlenmesi gibi konular en temel hedefler arasındaydı. Fethi Okyar hükümetinin tarım programı, Okyar'ın iktisadî anlamda liberal bir ekonomi tarzı yürütme taraftarı olduğunun açık bir göstergesi olarak tarım alanında devlet girişimciliği düşünülmemiş, özel teşebbüs himaye edilerek ön plana çıkarılmıştır. Programda, memleketin başlıca serveti, halkın en büyük çalışma alanı olan ziraat teşvik edilmiş, içerde üretilen mahsullerin korunmasına ve ziraat alet ve gereçleri bakımından çiftçilere takviye sağlanılmasına çalışılmıştır¹²².

D- İkinci Fethi Okyar hükümetinin ardından, 3 Mart 1925'te *ikinci İnönü Hükümeti* iktidara gelmişti. Dönemin Ziraat Bakanlığı'na ise Zekai Apaydın getirilmiştir. Bu hükümet programında ziraatın geliştirilmesinden söz edilmiştir. Ancak uygulamada istenilenler gerçekleştirilememiştir. Ülke içindeki birtakım gelişmelerden sonra hükümet istifa etmiştir. Yerine üçüncü İnönü hükümeti kurulmuştur.

E- 1 Kasım 1927'de ise *üçüncü İnönü Hükümeti* kurulmuştur. Ziraat Bakanı olarak İnönü Sabri Toprak'ı seçmişti¹²³. Kurulan bu yeni hükümetin iktisat alanındaki program ve politikaları; Fethi Okyar'ın başkanlığında kurulmuş olan hükümet programlarından ve politikalarından büyük farklar göstermemekteydi. Tarımsal üretimin artırılması ve bayındırlık işlerine ağırlık verilmesi gibi konular, bu programların temel eksenini oluşturmuştur. İnönü, iktidara geldiği dönem boyunca hükümet politikasında

¹¹⁹ I. İnönü Hükümeti, 29.10.1923–06.03.1924 arasında iktidarda olmuştur. Kazım Öztürk a.g.e., s.61.

¹²⁰ Hükümet programlarının tam metinleri için bkz: İsmail Arar, *Hükümet Programları (1920–1965)*, Belgeler ve Araştırmalar Dizisi Neşriyat Basımevi, İstanbul 1968, s.4; Geniş bilgi için bkz: Belma Aktürk, Nuran Dağlı. a.g.e.c.I,II,III.

¹²¹ Kazım Öztürk, a.g.e. s.67.

¹²² İsmail Arar, a.g.e.s.43.

¹²³ Belma Aktürk-Nuran Dağlı, a.g.e. s.32–33; Kazım Öztürk, a.g.e. s.81–82.

pek değişiklik yapmamıştır. Bunu kurduğu dördüncü ve beşinci hükümet programlarında da görmek mümkündür.

F- Dördüncü İnönü Hükümeti 1 Kasım 1927-27 Eylül 1930 yeni bir hükümet programı getirmemiştir. Kendinden önceki hükümet programını benimsemiştir. Ziraat ve Ticaret Bakanlığına Mustafa Rahmi (Köken) getirilmiştir¹²⁴. Ülke şartlarının zorlamasıyla tekrar hükümeti kuran İnönü bu dönemde de önceki hükümet politikasını sürdürmüştür.

G- Beşinci İnönü Hükümeti 27 Eylül 1930-4 Mayıs 1931 yılları arasında iktidarda kalmıştır¹²⁵. İnönü, buhranın etkisiyle bu defa İktisat Bakanlığına Mustafa Şeref'i (Özkan) getirmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Buhranın neden olduğu olumsuzlukların giderilmesi için İsmet Paşa bu hükümet programını, daha önceden kendisinin getirmiş olduğu hükümet programlarına nazaran daha kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. İsmet İnönü, hükümet programında: "...ziraî istihsalin maruz olduğu hususi müşkülat nazarımızı ehemmiyetle cebretmektedir. Bu uğurda bu hükümetin iktidarında olan bütün tedbirleri almak başlıca meşgalemiz olacaktır."¹²⁶ Sözleriyle iktisada daha çok önem verileceğini vurgulayarak bu yönde çalışmaların yapılacağını belirtmiştir. Ayrıca bu hükümet programında, ziraî kredi müesseseleriyle, ziraatla ve iktisadî teşekküllerle özel olarak ilgilenileceğine yer verilmiştir.

Sonuç olarak denilebilir ki, 1923-1932 yılları arası dönemde hükümet programlarında tarıma zaman zaman özel bir ağırlık verilmiştir. Dönemin başında İzmir İktisat Kongresi'nin etkisiyle de özel sektörü destekleyici liberal iktisat görüşü, dönemin sonlarına doğru bu defa 1929 Dünya Ekonomik Buhranının etkisiyle yerini devletin himayeci anlayışına bırakmıştır. Buna karşılık 1923-1932 yılları arası hükümet programlarının hiç birinde tarım kesiminde toprak reformundan bahsedilmemiştir. Büyük toprak sahipliği bu dönemde değişmemiş ve devlet desteğinin büyük bir kısmı yine büyük toprak sahiplerine verilmiştir. Bu da birçok sosyal grubun tepkilerine neden olmuştu.

İktisat politikalarıyla ilgili olarak hükümetlerin izleyeceği yolu gösteren hükümet programları uygulamada yeterli ölçüde verimli olamamıştır. Gerek Fethi Okyar gerekse İsmet İnönü'nün hükümet programlarında birçok vaatlerde bulunulmasına rağmen gerçekleşenler sınırlı düzeyde kalmıştır. Her iki başbakanın hükümet programlarında; İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda bayındırlıkla ilgili işlerin yapılacağı, tarıma büyük önem verileceği, tarımsal himaye ve teşviklerin arttırılacağı, devletin girişimciliğinin arka planda kalınacağından söz edilmesine rağmen uygulamada hükümetlerin şartların zorlamasıyla daha fazla girişimci konumda olduğu görülmüştü.

H- 4 Mayıs 1931-1 Mart 1935'te Altıncı İsmet İnönü hükümeti kurulmuştur¹²⁷. İktisat Bakanlığına, yine Mustafa Şeref Özkan getirilmiştir. Daha sonra yerine Mahmut Celal Bayar, Ziraat Bakanlığına ise Muhlis Erkmen atanmıştır. 1931'den itibaren Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) programına alınan Devletçilik anlayışı, bir sonraki hükümet programına da damgasını vurmuştur.

¹²⁴ Kazım Öztürk, a.g.e. s.89.

¹²⁵ Kazım Öztürk, a.g.e. s.139.

¹²⁶ İsmail Arar, a.g.e. s.56-57.

¹²⁷ Kazım Öztürk, a.g.e.s.149.

Altıncı İsmet İnönü hükümeti programın da, tarıma yönelik detaylı açıklamalar olmamasına rağmen Mayıs 1935'te toplanan CHP Dördüncü Büyük Kurultayında tarımla ilgili olarak on yedi maddelik bir program yer almıştır¹²⁸. Bu programda tarımla ilgili birçok konuya detaylarına girilmek suretiyle açıklamalar yapılmıştır. Programda, tarımsal krediler, konservecilik, toprak ürünlerinin kıymetlendirilmesi, sulama işleri, tarım bankasının kurulması, kooperatifçilik, ürün kalitesinin artırılması, tarım endüstrisinin oluşturularak geliştirilmesi, tarımsal yayınların ve kaliteli ürün yetiştirilmesinin öneminden ve gerekliliğinden bahsedilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin programlarında, iktisadî konulara verilen önemin artırılması, ayrıntılı iktisat raporlarının hazırlanması gibi görüşler yer almıştır. Bunlara rağmen, bu dönemde partinin tutum ve görüşlerine tam bir netlik kazandırılmadığını söylemek pek yanlış olmasa gerek. 1932 yılından sonra yoğunlaşan Devletçilik anlayışına yönelik kanun çıkarma eğilimi parti içinden tepkilerin gelmesi üzerine 1933 yılında yumuşatılmıştı. Ancak 1934 yılından 1937 yılına kadar partide yoğun bir Devletçilik görüşünün hâkim olduğu yapılmış olan çalışmalarda görülmekteydi.

I- Yedinci İnönü Hükümeti 01.03.1935–01.11.1937 yılları arasında görev yapan hükümetin İktisat Bakanı Mahmut Celal Bayar, Ziraat Bakanı ise Muhlis Erkmen idi¹²⁹. Daha sonra Şakir Kesebir görevi Erkmen'den devralmıştır. Genelde İsmet İnönü'nün hükümet programları birbirini takip eden, birbirini tamamlayan, devletçi ve tasarrufçu programlar olarak bilinmekteydi. Uygulamada da aynı metot takip edilerek, yapılması gereken işlerin yarım kalmamasına özen gösterilmiştir.

İ- Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra 1 Kasım 1937- 11 Kasım 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, Başbakanlığa Celal Bayar'ı atayarak *birinci Celal Bayar Hükümeti*'nin kurulmasını sağlamıştır. Bayar, kendisinden boşalan İktisat Bakanlığı koltuğuna yakın arkadaşı olan Şakir Kesebir'i, Ziraat Bakanlığına ise, Faik Kurtoglu'nu getirmiştir¹³⁰.

Bu dönemde hükümet, iktisadî alanda yeni bir anlayışa sahiptir. Öncelikle 1920-1950 yılları arasında kurulmuş olan hükümetler içerisinde hükümet programı en ayrıntılı olan Celal Bayar hükümetinin programıdır. İktisadî programının, teorik ve uygulama bakımından daha çok Batı Avrupa düzeyinde, liberal ve milliyetçi bir yapı da olması hükümetin başarılı olmasında önemli faktördü. Bayar hükümetinin programının, önceki hükümetlerin iktisadî programlarından bir farkı da; yapılmış olan iktisat programının daha planlı ve düzenli olması idi. Bu programda, topraksız köylü bırakmamak, her Türk köylüsünü toprak sahibi yapmak hükümetin temel görevi sayılmıştır. Ayrıca Ziraat bölgelerine göre hususî tedbirler almak¹³¹, bu hükümet programının en büyük özelliklerindendi.

Celal Bayar hükümetinin programı, aynı zamanda devletçilik anlayışında bir yumuşamayı da ifade etmektedir. Programda bireyler tarafından yapılabilecek işlerin bireylere bırakılması gerektiğinin altı çizilmiş, bu tür çalışmaların himaye ve teşvik edileceği vurgulanmıştır. Özel teşebbüsün yapamadığı veya sermayesinin yetmediği durumlarda ise; devletin devreye girmesi düşünülmüştür. Bayar, diğer

¹²⁸ Yahya Sezai Tezel, a.g.e. s.324.

¹²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, c.I, TBMM Matbaası, Ankara 1935, s.6.

¹³⁰ Kazım Öztürk, a.g.e. s.176.

¹³¹ Geniş bilgi için bkz: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, c.XX, TBMM Matbaası, Ankara 1937, s.10; Kazım Öztürk, a.g.e. s.176.

hükümet programlarından farklı ve dönemin özelliğine ters olarak önceliği tarıma vermiştir. Buna göre teknik ve rasyonel tarımın geliştirilmesi sağlanarak topraksız çiftçi bırakılmaması hükümetin öncelikli temel hedefler arasındaydı.

Programda yapılması gereken çalışmalara bakıldığında ise bunlar;

- Tarım bölgelerine göre özel tedbirler almak,
- Kaliteli ve ucuz ürün elde etmek için çabaları arttırmak,
- Köylüler için küçük pulluk, büyük çiftçiler için traktör kullanımını yaygınlaştırmak,
- Çiftçilerin örgütlenerek, tarımsal ürünlerin ticarete elverişli tipler haline getirilmesini sağlamak,
- Çiftçi yetiştirmek için çiftçi okulları açmak, çiftçilerin çok çeşit ama az üretim yerine az çeşit çok üretim yapmasını sağlamak gibi çalışmaların yapılması öngörülmüştü¹³².

Programda tarıma geniş yer verilmesine rağmen Celal Bayar hükümetinin bir yıl gibi çok kısa bir süre devletin başında kalması, verilen sözlerin tam anlamıyla yerine getirilememesine yol açmıştır. Celal Bayar hükümetinin bir yıllık hükümet programını, İsmet İnönü'nün hükümet programlarıyla karşılaştırıldığında, yeni bir ekonomi politikası arayışlarının olduğu açık olarak görülmektedir.

J- İkinci Celal Bayar Hükümeti, 11 Kasım 1938-25 Ocak 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır. İktisat Bakanlığına, ilk olarak Şakir Kesebir daha sonra Hüsnü Çakır atanmıştır. Başbakan Celal Bayar, Ziraat Bakanlığına yine Faik Kurtoglu'nu getirterek, kendinden önce kurulmuş olan hükümetin, devamı olduğundan dolayı yeni bir hükümet programı getirmemiştir¹³³.

2.1.2. Savaş Yılları ve Sonrasında Kurulan Hükümetler ve Programları (1939–1950)

Bu dönemde kurulmuş olan hükümetler, İkinci Dünya Savaşı'ndan dolayı uygulamış oldukları ekonomik politikalar nedeniyle toplumun birçok sosyal grubundan tepkiler almışlardır. Toplumda bu dönemde kurulmuş olan hükümetlere en çok tepki de tarım alanında çalışan üretici kesimden gelmiştir. Savaş sırasında ve sonrasında kurulan hükümetlerin programlarında tarımla ilgili kısımlarına özetle bakılacak olunursa İkinci Dünya Savaşı yılları ve sonrasında CHP'ye ve onun iktidarına karşı oluşan tepkinin anlaşılması daha rahat olacaktır.

A- Birinci Refik Saydam Hükümeti, 25 Ocak 1939-3 Nisan 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminin ilk hükümetlerinden biri olması sebebiyle zaman zaman yaşanan ekonomik sıkıntılar sonucu zor dönemler geçirmiştir. Başbakan Refik Saydam, özellikle iktisadî alanda Devletçiliğe yönelik bir politika yürütmeyi tercih ederek, dışarıya kapalı içe dönük tasarrufçu bir ekonomi modelini benimsemiştir¹³⁴. Saydam'ın hükümet programına bakıldığında; yaşanan savaş dolayısıyla uygulanmasına karar verilen savaş ekonomisine geçiş için çalışmalar yapılmış, çiftçinin vergi yükünün hafifletilmesine ve ekonomik gücünün artırılmasına önem verilmiştir. Tarımsal ürünlerin

¹³² İsmail Arar, a.g.e. s.74–106; Kazım Öztürk a.g.e. s.176-177.

¹³³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, c.XXVII, TBMM Matbaası, Ankara 1938, s.51;Kazım Öztürk,a.g.e.s.217.

¹³⁴ Geniş bilgi için bkz: Hükümetler ve Programları 1920–1960, c.I–II, Yayın No: 12, TBMM Basımevi, Ankara 1988, s.91.

artırılması için ekim alanlarının genişletilmesine çalışılmış, elde edilen hububatın alım-satımı için Toprak Mahsulleri Ofisi'nin çalışmalarına önem verilerek hızlandırılmıştır. Bu dönemde hükümetin İktisat Bakanlığı görevini Hüsnü Çakır, Ziraat Bakanlığını ise, Muhlis Erkmen yürütmüştür¹³⁵.

B- İkinci Refik Saydam Hükümeti, 3 Nisan 1939-9 Temmuz 1942 tarihleri arasında görev yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sürmesinden dolayı savaş ekonomisi devam etmiştir. Ekonomik programda pek fazla bir değişiklik yapılmamıştır. Yalnızca bu dönemde Savaş dolayısıyla İktisat Bakanlığı iki kısma ayrılmıştır. “*Münakale ve Muharebe Vekâleti*”(ulaştırma ve haberleşme) olmak üzere, Ulaştırma Bakanı Ali Çetinkaya, Haberleşme Bakanı ise Cevdet Kerim İncedayı olmuştur. Başbakan önceki iktidarda olduğu gibi önem arz eden İktisat Bakanlığına bu dönemde de Hüsnü Çakır'ı, Ziraat Bakanlığına da Muhlis Erkmen'i getirmiştir.

Saydam'ın iktidarı döneminde, iktisadî ve siyâsî alanda bir takım olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Savaşın etkisiyle yaşanan hububat sıkıntısı sonucunda ekmeklerin karneye bağlanması, Milli Korunma Kanunu'nun kabulüyle ürünlerin bir kısmına hükümetçe el konulması, Toprak Mahsulleri ve Varlık Vergisi'nin¹³⁶ bu dönemde kabul edilmesi gibi hadiselerden ötürü hükümet, çoğu zaman özellikle köylü kesimden çok sert eleştiriler ve tepkiler almıştır. Birçok sosyal grubun ileri ki süreçte Cumhuriyet Halk Partisi'nden uzaklaşıp Demokrat Parti'ye yakınlaşmasında bu dönemdeki olayların büyük bir etkisi olmuştur¹³⁷.

C- Birinci Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, 9 Temmuz 1942-8 Mart 1943 tarihleri arasında görev yapmıştır¹³⁸. Refik Saydam'ın kalp krizi sonucu vefatıyla boşalan Başbakanlığa Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir. Refik Saydam döneminde uygulanan ekonomi politikasının pek başarılı olmaması birçok kesimin hükümete tepkisini iyice arttırmıştı. Öyle ki Refik Saydam, vefat ettiği zaman öfkeli grupların hiç üzüntü duymadıkları bilakis sevindikleri görülmüştü¹³⁹. Bu durum karşısında yeni ekonomik program çerçevesinde ilk iş olarak Başbakan Şükrü Saraçoğlu eski kabineden sadece iki bakanı değiştirmiştir. Bunlardan Ziraat Bakanlığına Şevket Raşit Hatipoğlu, İktisat Bakanlığına ise, Sırrı Day getirilmiştir¹⁴⁰. Bu değişikliklerle bir nebze olsa CHP''ye öfke duyanların öfke ve tepkileri dindirilmeye çalışılmıştı. Saraçoğlu hükümeti programın da; daha çok İkinci Dünya Savaşı nedeniyle uygulanan savaş ekonomisi için alınan tedbirlerin artırılarak sürdürülmesi vardı.

Şükrü Saraçoğlu, hükümet programında tarımla ilgili geniş bir açıklamada bulunarak, sözlerine şöyle devam etmiştir: “...*ilk işe en mühim gördüğümüz hububattan başladık. Gördük ki bu memleket sulh zamanında bile kendisine kifayet edilen hububatı yetiştirmiş ve pek müstesna senelerde pek az ihracat yapmıştır. Fakat harple beraber koskoca bir Türk ordusu buğday sarfiyatını yüz binlerce ton artırdığı gibi Türk ordusunun hayvanları da arpa ve yulaf sarfiyatını yüz binlerce ton arttırmıştır. Ve münhasıran bu yüzden muvazenede koskoca bir açık peyda olmuştur*¹⁴¹. Diğer bir hesaba göre harp başladığı zaman

¹³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V,c.XXIX, TBMM Matbaası, Ankara 1939, s.144; Kazım Öztürk,a.g.e.s.227.

¹³⁶ İleriki kısımlarda ayrıntılı olarak değinilecektir.

¹³⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VI, c.XXIX, TBMM Matbaası, Ankara 1939, s.9; Kazım Öztürk a.g.e. s.237.

¹³⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VI, c.XXVII, TBMM Matbaası, Ankara 1942, s.20–21.

¹³⁹ Ahmet Faik Barutçu, *Siyasî Anılar (1939–1954)*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977, s.257.

¹⁴⁰ Ahmet Faik Barutçu, a.g.e. s.258.

¹⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VI, c.XXVII, a.g.e, s.21;Kazım Öztürk, a.g.e. s.251.

devlet elinde (250) bin ton buğday stoku vardı. Halkın ve tüccarın elindeki miktar herhalde bu miktardan az değildi. Demek harp yıllarına (500) bin ton bir buğday stoku ile girmiştik. Bu stok bizi yalnız iki sene rahat yaşattı. Üçüncü seneye pek sıkışık olarak girdik. Bu sıkışık yılda, huzurunuzda şükranla yâd etmeyi vazife bildiğim yüz küsur bin tonluk İngiliz hububat yardımına rağmen gayet sert ve sıkı tahdidi tedbirler aldık ve Türk ırkının başlıca gıdası olan ekmeği çok küçülttük. Bütün bunlara rağmen ekmek darlığını ve sıkıntısını hala bertaraf edemedik. Bu hesaplarda göstermektedir ki; yalnız buğdayda 250 bin tonluk bir açığımız vardır.

Bu açık ancak şu üç şekilde kapatılabilir:

- 1- Çiftçiyi memnun ederek istihsalı(üretim) artırmak,
- 2- İstihlakı(tüketim) azaltmak,
- 3- Hariçten(dış ülkelerden)buğday getirmek,

Biz bu üç tedbirin üçünü aldık. Çiftçiyi memnun etmek için fiyatları artırdık; istihlakı azaltmak için ordu ve resmi teşekküllerle kontrollü bir dereceye kadar mümkün olan büyük şehirlerde konmuş olan tahdidatı muhafaza ettik; hariçten buğday tedariki için bilhassa Amerika ya müracaat ettik. Amerikan Hükümeti 45 gün içinde on beş bin ton buğdayı kendi vasıtasıyla getirip teslim etmeyi süratle vaat ettiği gibi nakil vasıtası tarafımızdan tedarik edilmek şartıyla istediğimiz kadar buğday vermeyi kabul ettiğini bildirdi. Biz bir taraftan Amerika'nın gösterdiği yüksek anlayışa ve dostluğa derin teşekkürlerimizi ifade ederken diğer taraftan yabancı nakil vasıtası temini için çalışmaya başladık. Bundan başka vapur ve nakliye sıkıntılarımıza rağmen bir vapurumuzu ayrıca bu işe tahsis etmeye çalışıyoruz. Ümit ediyoruz ki buğday için almış olduğumuz tedbirlerin hepsi işleyecek olursa buğday buhranı tamamen zail olacak ve hatta yer yer buğday fiyatları hükümetin % 25'ler için tespit ettiği fiyatın dununa düşecektir. Arpa ve yulaf açığımızı kısmen hariçten tedarik etmekle fakat bilhassa biz de çok bol olan ve iyi bir gıda olduğu anlaşılan pancar ve pamuk çekirdeği küspelerinin mühim kısmını ordunun hayvanlarına tahsis etmek suretiyle kapatmaya çalışacağız.”¹⁴² Sözleriyle Saraçoğlu, özellikle buğday ihtiyacının karşılanması için hükümet tarafından üretimin arttırılması amacıyla tarım ürünlerine belli ölçüde müdahale edileceği, buğday ithal etmek suretiyle hem üreticilerin hem de tüketicilerin korunması amacıyla tedbirlerin alınacağı yönündeki çalışmaları, üretici kesim üzerinde az da olsa önemli bir etki bırakmıştır. Bu bağlamda, ülke genelinde kontrollü tüketim başlanmış, Amerika'dan 15 bin ton buğday getirilmiştir. Bunların yanı sıra hükümet, Zirai Kombinalarından köylüye dağıtılmak üzere Toprak Mahsulleri Ofisi'ne 48.000 ton tohumluk vermiştir¹⁴³.

D- İkinci Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, 9 Mart 1943-7 Ağustos 1946 yılları arasında iktidarda bulunmuştur¹⁴⁴. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, çok az bir değişikliklerle eski iktisat programını temel alarak hükümet programını genişletip devam ettirmiştir. Bu dönemdeki en büyük değişiklikler, kabul edildikleri

¹⁴² TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VI, c.XXVII,a.g.e., s.22-24; Kazım Öztürk.,a.g.e.s.253.

¹⁴³ İsmail Arar, a.g.e. s.139; Ziya Tataç, “ Toprak Ofisi'nin Faaliyeti (Temmuz Olayları) ” Türkiye Ekonomisi, Sayı: 37/38, Ankara 1946, s.231.

¹⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VII, c.I, TBMM Matbaası, Ankara 1943, s.4; Kazım Öztürk.,a.g.e.s.263.

yıllarda büyük tartışmalara neden olan Varlık ve Toprak Mahsulleri Vergisi¹⁴⁵ ile ilgili düzenlemelerde görülmüştür. Yapılan düzenlemelerle büyük öfke ve tepkilere neden olan bu iki vergi kaldırılmıştır. Bu hükümette Ziraat Bakanlığını Şevket Raşit Hatipoğlu, İktisat Bakanlığını da Fuat Sirmen yürütmüştür.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, mecliste yapmış olduğu “İktisadi vaziyetimiz” adlı konuşmasında, dönemin iktisadî durumu ile ilgili bilgiler vererek konuşmasını şöyle sürdürmüştü: “...arkadaşlar, harbin dördüncü yılı başlarında memleketimiz iki büyük sıkıntı ile karşı karşıya bulunuyordu. Bunlardan birincisi; İlaçe sıkıntısı, ikincisi ise; Para sıkıntısı idi. Bu iki sıkıntıyı yenmek için o zamana kadar birçok tedbirler almış, sert kararlar vermiş ve birçok mallara el koymuştuk. Bütün bunlar sıkıntıyı azaltmak şöyle dursun. Koskoca bir kara pazarın memlekette yerleşmesine sebep oldu karaborsacılık faaliyetlerin çoğalmasına neden olmuştur... Ekmek sıkıntısı konusunda çalışmalar yapıldı. Bunun müstahsili köylüdür. Onun için fiyatın yükselmesi esasen şehirlinin dar ve mahdud gelirli kısmın muzdarip eder. Hububat konusunda çalışmalar yapıldı. Toprak Mahsulleri Ofisi birçok yerde alımlar yaparak ülkenin hububat ihtiyacını karşılamak ve düzenlemek için çalışmalarını hızla sürdürmektedir¹⁴⁶.

Saraçoğlu aynı şekilde konuyla ilgili olarak: “...Bundan başka bu sene Toprak Ofisinin tohumluk için ziraat vekili emrine verdiği ve tahsis ettiği tohum kışlık olarak 34.000, yazlık olarak 14.000 ki cem'an 48.000 tondur. Bu kadar çok miktar hiçbir sene tohumluk olarak dağıtılmamıştır. Bir Aralık 150 gram ekmek verdiğimiz düşünülür ve yine bir aralık buğday fiyatının yüz kuruşu aştığı göz önüne getirilecek olursa bugüne nispetle geniş bir hava içinde bulunduğumuzu anlarız...”¹⁴⁷ Sözleriyle iktisadî durumun ne kadar vahim olduğu vurgulanmıştır.

E- Recep Peker Hükümeti, 7 Ağustos 1946-10 Eylül 1947 tarihleri arasında görev yapmıştır¹⁴⁸. Başbakan Recep Peker, Tarım Bakanlığına Faik Kurtoglu'nu, Ticaret Bakanlığına ise sonradan ismi suiistimal ve yolsuzluklara karışan Atıf İnan'ı getirmiştir. Başbakan Recep Peker, kendisinden önceki hükümetlerin uygulamış olduğu iktisadî politikaları pek tasvip etmemekteydi. Bu nedenle yeni bir iktisadî program uygulamıştır¹⁴⁹. Bu iktisadî programda, daha çok devletçilik ilkesi doğrultusunda himayeci bir yapı ön plana çıkarılarak yapılmak istenen iktisadî çalışmaların devlet destekli olacağının işareti verilmeye çalışılmıştır.

Ülkenin savaşın etkisinden çıkmasıyla birlikte hükümet programında, öncelikli olarak ülkenin bozulmuş olan ekonomik dengesinin düzenlenmesi yer almıştır. Ayrıca, hububat fiyatlarının korunarak, üretici kesimin fazla zarara uğratılmasına engel olunacağı bunun için Toprak Mahsulleri Ofisi'nin alım merkezlerinin sayılarının artırılacağına daha önceki hükümetçe çıkartılmış olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu doğrultusunda toprak dağıtımının adaletli bir şekilde tatbik edileceğine dair konularda programda

¹⁴⁵ Varlık Vergisi ile ilgili geniş bilgi için Bknz: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, c.II, 11.12.1942, s.29-41; Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951; Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

¹⁴⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VI, c.XXVII, TBMM Basımevi, Ankara 1946, s.4.

¹⁴⁷ Kazım Öztürk, a.g.e. s.268.

¹⁴⁸ Recep Peker Hükümeti ile ilgili geniş bilgi için bknz: Bekir Koçlar, a.g.t.

¹⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VIII, c.XVIII, TBMM Matbaası, Ankara 1947, s.11.

önemle belirtilmiştir.¹⁵⁰ . Peker hükümeti döneminde ekonomi alanında kabul edilmiş olan 7 Eylül Kararları¹⁵¹, ülke ekonomisinin içinde bulunduğu çalkantılı durumun açıklanması açısından önemliydi.

F- Birinci Hasan Saka Hükümeti, 10 Eylül 1947-10 Haziran 1948 tarihleri arasında görev yapmıştır. Bu dönemde iktisadî yönden memlekette meydana gelmiş olan hayat pahalılığını durdurmak için, bir takım ekonomik tedbirlere gidildiği görülmüştür. Üretimi arttırmak için yeni çarelerin arandığını ve yapılacak işlerin neler olabileceği, bu hükümet programında belirtmeye çalışılmıştır. Hükümetin Ekonomi Bakanlığına Cavit Ekin, Tarım Bakanlığına ise Tahsin Çoşkan getirilmiştir¹⁵². 13 Ekim 1947'de kurulan Hasan Saka Hükümeti'nin programında tarımla ilgili üzerinde durulan önemli konular şunlardır:

- Tarımsal üretimin eski yöntemden kurtarılması için gerekli tedbirlerin alınması,
- Çiftçiyi topraklandırma işinin adaletli bir biçimde sağlanması, bunda öncelikli olarak devlete ait arazilerin ilk önce dağıtılması esas tutulmuştu.
- Devlet üretme çiftliklerinin, üretim kurumları durumundan çıkarıp bulundukları bölgelerde faaliyetlerinin hızlandırılması, üreticiye modern yöntemleri öğretecek bir okul vazifesi görecektir hale getirilmesi,
- Tarımın temeli olan su işlerine gereken önemin verilmesi programda öngörülen çalışmalardandı¹⁵³.

G- İkinci Hasan Saka Hükümeti 10 Haziran 1948-16 Ocak 1949 tarihleri arasında görev yapmıştır¹⁵⁴. Bu dönemde getirilmiş olan hükümet programı, daha önceki hükümet programının devamı niteliğinde olmuştur. Programda dikkat çeken temel husus, dış yardımların çoğaltılması meselesinin ele alınıp tartışılması konusu idi. Kalkınma ve üretimi artırmak için bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen Marshall ekonomik yardımlarının¹⁵⁵ düzenli dağıtımı için projeler hazırlanmıştır. Hükümetin bu dönemde Ekonomi Bakanı Cavit Ekin, Tarım Bakanı ise Cavit Oral'dı.

H- Şemsettin Günaltay Hükümeti 16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950 tarihleri arasında görev yapmıştır. Bu dönemde kurulmuş olan hükümet, yirmi yedi yıllık tek parti devrinin sonuncusu olmuştur. Günaltay hükümetinin getirmiş olduğu hükümet programı, kendinden önce kurulmuş bulunan Hasan Saka hükümeti programının bir nevî devamı niteliğinde olmuştur. Programda daha çok demokrasiye vurgu yapılmıştır. Hükümetin Ekonomi ve Ticaret Bakanı Cemil Sait Barlas, Tarım Bakanı ise Cavit Oral'dı¹⁵⁶.

14 Mayıs 1950'de Cumhuriyet tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Yapılmış olan seçimler sonucunda Demokrat Parti'nin iktidarı Cumhuriyet Halk Partisi'nden devir almasından sonra, Türkiye ekonomisinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1950'den sonra iktidar değişikliği sonucunda, yeni hükümetle beraber “*iktisadi devletçilik*” politikasının yerini “*liberal iktisat*” politikası olarak yeni bir devrenin başlaması sağlanmıştır. Başbakan Adnan Menderes tarafından 1950 Mayısının sonlarında

¹⁵⁰ Kazım Öztürk, a.g.e.s.293-295.

¹⁵¹ Geniş bilgi için bkz: Bekir Koçlar, a.g.t.; Naci Aday, “ 7 Eylül Kararlarının İktisadî Bünyemizde Yaptığı Tesirler ” Tasvir, 19.12.1948.

¹⁵² TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VIII, c.VI, TBMM Basımevi, Ankara 1947, s.672; Kazım Öztürk, a.g.e.s.313.

¹⁵³ Kazım Öztürk, a.g.e.s.313.

¹⁵⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VIII, c.XV, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.163; Kazım Öztürk, a.g.e. s.325.

¹⁵⁵ Marshall Yardımı ile ilgili geniş bilgi için Bknz: Sami Güven, *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, Ezgi Kitabevi, İstanbul 2006.

¹⁵⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VIII, c.XV, TBMM Basımevi, Ankara 1949, s.141-142; Kazım Öztürk, a.g.e. s.335.

kurulan Demokrat Parti'nin hükümet programında tarımsal alanda yapılması öngörülen çalışmalar belirlenerek, tarımsal üretimin artırılması için çalışmalara hızla devam edileceği vurgulanmıştır. Bu çalışmalarda siyasî ve ekonomik alanda en büyük destek Amerika Birleşik Devletlerinden gelmiştir. Demokrat Parti iktidarında tarımsal alanda yapılması gerekenler özetle şöyle idi:

- Tarım kredi kurumlarının tekrar düzenlenmesi,
- Tarımda makineleşmeye hız verilmesi,
- Tarım aletlerinin temininin sağlanması gibi çalışmaların yapılmasına önem verilmiştir¹⁵⁷.

Sonuç olarak 1923 ile 1950 yılları arasında kurulmuş olan yirmiden fazla hükümetin programında, tarımla ilgili konulardan bahsedilmiştir. Ancak gerek şartların gerekse iktidarda kaldıkları sürenin yeterli olmamasından dolayı tarımda istenilen çalışmaların çoğu gerçekleştirilememiştir. Netice itibarıyla tarımda asıl canlanmanın, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle dış ülkelere özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nden Marshall Yardım Planı'yla tarımsal alet ve araçların alınmasıyla başlamıştır. Bu canlanma 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra tarımda makineleşme ile birlikte hızlı bir şekilde devam etmiştir.

2.2. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Kuruluşu

1929 Dünya Ekonomik Buhranının yol açtığı tarımsal alandaki düşüşler hükümetin, Ziraat Bankası aracılığıyla hububata özellikle de buğday piyasasına müdahalesini zorunlu kılmıştır. Bunun neticesinde, ekonomik alanda oluşan güven ve istikrar ortamının süreklilik arz etmesi için banka, alım yaptığı süre içerisinde hububat taban fiyatlarını belirlemiş, stok biriktirmek suretiyle uyguladığı destekleme politikasına bir süreklilik kazandırmıştır. Bankanın üreticilerin korunmasına yönelik çabaları sonucunda hububat tarımında ortaya çıkan gelişmeler neticesinde görev alanı genişlemiş buna paralel olarak ta sorumluluğu artmıştır. Ahmet Hamdi Başar'ın da Kooperatif Dergisi'nde sıklıkla üzerinde durduğu konulardan biri olan ülke ekonomisinin bel kemiği olan buğday ticaret ve sanayisinin devletleştirilmesi yönünde ilk adımlar atılmaya başlanmıştır¹⁵⁸.

Bu bağlamda hükümet, ülke genelinde hububatın alım-satım ve desteklenmesini kurumsal bir hale getirmek için 24.06.1938 tarihinde 3491 sayılı Toprak Mahsulleri Ofisi kanununu kabul ederek Toprak Mahsulleri Ofisi'ni kurmuştur¹⁵⁹. Bir İktisadî Devlet Teşekkülü¹⁶⁰ niteliğinde sermayesi on yedi milyon lira olan¹⁶¹, (madde 12) Ofisin kanununa bakıldığında; beş fasıl ve otuz iki maddeden oluştuğu görülmektedir. Her fasıl farklı içerikte olup değişik maddeleri ihtiva etmektedir. Ofisin merkezi Ankara

¹⁵⁷ Kazım Öztürk, a.g.e. s.345.

¹⁵⁸ Ahmet Hamdi Başar, , “Buğday Teşkilatını Hemen Yapmalıyız”, *Kooperatif Seçme Yazılar 1932–1934*, c.II, No:22, Mart 1934 (Tıpkı Basım), Haz: Bülent Varlıklı, Gazi Üniversitesi Yayın No: 10, Ankara 1982, s.318.

¹⁵⁹ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kuruluş kanunun tam metni için ekler bölümüne Bknz: TBMM Kavanin Mecmuası, Devre: V, İçtima: 3, c.XVIII, TBMM Matbaası, Ankara 1938.

¹⁶⁰ İktisadî Devlet Teşekkülleri: Sermayesinin tamamı devlete ait olup, ticari esaslara göre faaliyet gösteren devlet işletmeleridir. Geniş bilgi için bknz: Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Erkam Matbaası, İstanbul 2001.

¹⁶¹ 1942 yılında Ofis kanunun 12'nci maddesinin ilk fıkrasında yer alan sermayesi kanunda yapılan değişiklikle 30 milyona çıkarılmıştır. Bu değişikliğe göre, Ofis on beş yıla kadar vadeli borç akdi veya bu amaçla bonolar oluşturabilecekti. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, İçtima: 3, c.XXIII, 02.02.1942, TBMM Matbaası, Ankara 1942, s.239–240; Vatan, 04.02.1942; Tasvir, 04.02.1942.

olup, İktisat Bakanlığına bağlı olarak faaliyetlerini yürütmüştür¹⁶². Ofisin kuruluşundan üç yıl sonra 3491 sayılı kanunun 29'uncu maddesine istinaden Ofisin nizamnamesi bakanlar kurulunca yürürlüğe girmiştir¹⁶³.

2.2.1. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin İdarî Yapısı

Toprak Mahsulleri Ofisi, 1950 yılına kadar sürekli artan faaliyetlerine ve iş hacmine denk olarak taşradaki teşkilatlarını da, üreticinin ve tüketicinin korunmasına yönelik çalışmaları doğrultusunda, üretim bölgelerinin en ücra köşelerine kadar yaymaya büyük bir çaba göstermiştir. Ofis, bu hedefler istikametinde şartların el verdiği oranda idarî teşkilatlanmasını hızlandırmıştır. Neticede üreten kesim başta olmak üzere tüketen kesimde, Ofisin günümüze kadar hafızalarda yer etmiş olan parolası “*Ofis çiftçinin kara gün dostudur*” sözü ile her zaman ve her yerde, Ofisi yanı başında ve hizmetinde bulmuştur.

Ofisin, biri genel müdür olmak üzere beş kişiden oluşan bir idare meclisi heyeti vardı. Bu heyetin idare meclisi başkanı ile bir üyesini iktisat, bir üyesini maliye ve bir üyesi de ziraat bakanlığının görüş bildirmeleri neticesinde bakanlar kurulunca atanmaktaydılar. Genel müdür hariç olmak üzere reis ve üyelerin hizmet süreleri iki yıldır. Bu sürenin bitmesiyle yeniden tayinleri mümkündü. Ofisin bir genel müdürünün yanında ihtiyaca binaen genel müdür yardımcıları da bulunurdu¹⁶⁴.

Ofisin genel merkezi Ankara da idi. Bir dönem merkezin İstanbul'a taşınacağı basında yer almışsa da bu durum gerçekleşmemiştir¹⁶⁵. Ofisin ilk Genel Müdürü olan Hamza Osman Erkan¹⁶⁶, Cumhuriyet gazetesine vermiş olduğu demecinde; Ofis idare teşkilatının Ankara merkezli olarak en kısa sürede Ziraat Bankası'ndan hububat işlerini devir alarak, üretici ve tüketicinin hizmetinde olacağını söylemiştir¹⁶⁷. Ofis, bu doğrultuda başta büyük şehirler olmak üzere Anadolu kentlerindeki teşkilatlanma faaliyetlerine hız vermiştir. Ofis ilk etapta, memleketin coğrafî, idarî, iktisadî ve ziraî durumları dikkate alınarak İstanbul, İzmir, Afyon, Konya, Diyarbakır, İskenderun, Samsun ve Erzurum bölge müdürlükleri ile İstanbul, Afyon, Tekirdağ, Mersin, Yerköy, Trabzon gibi illerde şube müdürlükleri kurmuştur¹⁶⁸. Bunun yanı sıra, Ofisin memleketin her tarafına dağılmış olan 270 daimi ajans ve altı satış ekibi dâhil 33 ekipten oluşan idari teşkilatı mevcuttur¹⁶⁹.

¹⁶² Kuruluş ile ilgili, TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, c.XXVI: İçtima: 3, 24.06.1938, TBMM Matbaası, Ankara 1938, s.309-310; TMO: Kuruluş ile ilgili bkz: *T.C. Devlet Teşkilatı Rehberi*, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1963, s.270; Toprak Mahsulleri Ofisi Dergisi, c.I, Sayı:10-12, Ankara 1956, s.7; Vakit, 24.06.1938.

¹⁶³ Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü, K.S.2/15191, BCA,14.02.1941, s.1-2.

¹⁶⁴ Ofisin, 16. ve 17. maddelerinde nasıl idare edileceği ifade edilmiştir. Bknz: *T.C. Devlet Teşkilatı Rehberi*, a.g.e.s.270.

¹⁶⁵ Cumhuriyet, 02.06.1939; Ofisin, merkezinin Ankara olacağına dair haberler henüz Ofis kurulmadan önce dönemin gazetelerinde yazılmaya başlanmıştır. Vakit, 24.06.1938; Tan gazetesi, 17.04.1938.

¹⁶⁶ Ofisin merkez teşkilatı ve bölge idare teşkilatları ile ilgili ayrıntılı bilgi için ekler bölümündeki teşkilat şemasına bkz: *Toprak Mahsulleri Ofisi Teşkilatı (1938-1959)*, TMO Yayınları, Ankara 1960.

¹⁶⁷ Cumhuriyet, 05.10.1938.

¹⁶⁸ Ahmet Samim Karkın, “ Toprak Mahsulleri Ofisi ve Faaliyetleri ” TMO Dergisi, c.I, Sayı:10-12, Ankara 1956, s.7.

¹⁶⁹ İhsan İleri, “ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Mubayaaları ” Dünya ve Türkiye, c.VII, s. 67, İstanbul 1955, s.21; Aslan Tufan Yazman, “ Toprak Mahsulleri Ofisi ”, İktisadî Yürüyüş, c.XVI, s.329, İstanbul 1955, s.18.

Ofis, bu idari teşkilatlarla iletişimi sağlamak amacıyla, radyo-telsiz ağı şebekesi kurmuş ve bu ağı yurt geneline yaymayı kısa zamanda gerçekleştirilmiştir. Sosyal faaliyetlerde de Ofis, kendi futbol ve güreş takımlarını kurarak halkla bütünleşmede önemli rol üstlenmiştir¹⁷⁰.

2.2.2. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Görevleri

İktisadî devlet teşekkülü statüsü verilen Ofis, 3491 ve 3460¹⁷¹ sayılı kanunların kendisine vermiş olduğu yetkileri kullanarak, dönemin hükümetleri tarafından çıkarılan kararnameler doğrultusunda verilen görevleri yürütmüştür. Ofis, Bakanlar Kurulu'nun değişik türden tespit ettiği taban fiyatlarla, her yılın haziran ayının ilk on beş günü içerisinde yine kendisinin tayin edeceği üretim bölgelerinde hububat alımlarının yılda iki kez yapılmasını kararlaştırmıştır¹⁷².

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin ilk kuruluş aşamasında ana görevi, hububat alımı ve satımını yapmaktır¹⁷³. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, esas görevlerine ek olarak faaliyet alanı genişlemiştir. Ofise, bu dönemde ordu emrinde görevli bir milyona yakın askerin ve şehirlerde ihtiyaç duyulan işeyi de temin etmek ve hububat fiyatlarını kontrol altında tutmak gibi görevlerde verilmiştir¹⁷⁴.

Ofise ek olarak o dönemde bazı görevler de verilmiştir¹⁷⁵. Bunlar:

- 1- Buğdaydan başka dünya hububat üretiminde meydana gelen gelişmeleri üretim, tüketim ve fiyat hareketlerini takip ve tetkik ederek bu konuda bilgi toplayarak yayın yapmak ve bu doğrultuda hububat politikaları oluşturmak¹⁷⁶,
- 2- İktisat Bakanlığı'nın oluruyla, lüzum görülecek yerlerde, faaliyet konusuna giren ürünleri işlemek üzere un ve ekmek fabrikaları kurmak, ülke içinde ve dışında un alımı ve satımı ile ilgilenmek¹⁷⁷,
- 3- Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kuruluş kanununa göre, bütün resmî kuruluşlar, askerî teşkilatlar, mektepler, buğday, un ve afyonu Ofisten temin etmeğe zorunlu tutulmuştu. Bu tür işlemlerde ürünlerin taban fiyatları Bakanlar Kurulunca belirlenmiştir¹⁷⁸.
- 4- Belediyelerle işbirliği yaparak ilgili şehir ve kasabanın hububat ihtiyacını belirleyerek bu ihtiyaca göre tahsisatı yapmak; tahsis edilen hububatı değirmen ve un fabrikalarına ucuz fiyatla satmak; şehir ve kasabaların ihtiyacı için tahsis edilen hububatın tüccar kanalı ile alınıp serbest piyasada satılmasını önlemek Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kuruluş amaçlarında belirtilen görevlerindendir.

¹⁷⁰ *Toprak Mahsulleri Ofisi Teşkilatı*(1938–1959), a.g.e. s.106.

¹⁷¹ 3460 sayılı kanun: iktisadi devlet teşekküllerinin teşkilatı ile idare ve murakabeleri hakkındaki hükümleri ihtiva eden kanundur. Geniş bilgi için bkz: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, c.XXVI, İçtima:3, 24.06.1938,TBMM Matbaası, Ankara 1938, s.309–310; Muhlis Ete, “ İktisadi Devlet Teşekkülü Nedir? ”, Zafer Gazetesi, 16.06.1949,s.2; 2/15888 nolu kararnamede Ofisin hububatla ilgili görevleri arasında özellikle fiyat belirleme ve satın alma hususundaki görevleri bakanlar kurulunca belirlenmiştir; BCA, 030.18.01.02.95.45.13.

¹⁷² TBMM Kavanin Mecmuası, a.g.e.,s.1015; Cemil Çalgüner, *Türkiye’de Hububat Ekonomisi*, Yeni Matbaa, Ankara, 1954, s.152-153.

¹⁷³ 2/11971 nolu Kararname BCA, 030.18.01.02.88.91.15; 2/13791 nolu Kararname, BCA, 030.18.09.91.61.11.

¹⁷⁴ Hüseyin Gencer, *Toprak Mahsulleri Ofisi Eksperinin El Kitabı*, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1954, s.7.

¹⁷⁵ Ofise verilen bu görevlerle ilgili olarak: Ofis kanunun, Madde: 2/f; Madde: 4, Madde: 11, Madde: 21 gibi maddelerine bakınız: *T.C. Devlet Teşkilatı Rehberi*, s.270.

¹⁷⁶ BCA,030.01.98.606.7, s.1; BCA, 030.18.09.

¹⁷⁷ BCA, 030.18.02.93.128.09.

¹⁷⁸ 2/15114 nolu kararnamede, olağanüstü hallerde kullanılmak üzere; un stoklarının oluşturulması ve muhafaza edilmesi konusunda bakanlar kurulunca yapılan teklif kabul edilmiştir. BCA, 030.18.02.93.128.09.

Ofise, tüm bu görevlerini yerine getirirken, ülke içerisinde ve dışında lüzum gördüğü yerlerde teşkilat, şube ve ajanslar açabilme hakkı tanımıştır. Ofis, ilk kurulduğu yılda sadece buğday alımı için faaliyetlerde bulunurken sonraki yıllarda farklı ürünlerin alım-satım ve muhafazası da Ofisin görevleri arasına girmiştir¹⁷⁹. İlk olarak, 3491 sayılı kanunun 3'üncü maddesi gereğince savaş şartlarından dolayı ordu ihtiyaçlarından olan arpa ve yulaf gibi ürünlerle ilgili işlerinde Ofisin görevleri arasına alınması, Ticaret Bakanlığının 24/10/1939 tarih ve 3563/14548 sayılı kanunnamesi ile yapılan teklif üzerine Bakanlar Kurulunca 27 Ekim 1939 tarihinde kabul edilmiştir.

Sonraki yıllarda hububat ürünlerinden olan çavdarın da Ticaret Bakanlığının 28/11/1940 tarih ve 4/9122 sayılı teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla 28/11/1940 tarihli toplantısında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin görevleri arasına alınmasına karar verilmiştir¹⁸⁰. Ülke ekonomisinde zaman zaman buğday ve arpa ürünlerinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle, bir başka ürün olan mısırın da 3491 sayılı kanunun 3'üncü maddesi gereğince, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin görevleri arasına alınmasına Ticaret Bakanlığının 17/4/1941 tarih ve 675 sayılı kanunnamesiyle yapılan teklifi üzerine, Bakanlar Kurulunca 25 Nisan 1941 tarihinde kabul edilmiştir¹⁸¹. Ofis, 3491 sayılı kanunun 18 maddesi uyarınca Afyon alım-satım işlerini de yürütmekle de görevlendirilmiştir¹⁸².

Ofis, bu görevlerini yerine getirirken, Türkiye de üretilen hububatın fiyatlarını üreticilerin emeklerini koruyucu bir düzeyde tutarak, hububat piyasasını korumak ve düzenlemek için ürünlerin alım-satım işlemlerini yapmak ve bu amaçla da yeterli miktarda stok bulundurmak zorundaydı. Ofisin hububat ürünlerini alım-satımının yanında aldığı ürünleri muhafazası da çok önemlidir. Ofis, bu amaçla stoklama usulü ile hububatı silo, ambar ve depolarda muhafaza etmiştir. Görüldüğü gibi Ofisin asıl görevleri hububat ürünlerinin alım-satım ve stoklama işlemlerin de yoğunlaşmaktadır.

2.2.2.1. Alım

Toprak Mahsulleri Ofisi, tarım sektörüne hububatı destekleme alımlarıyla girmiştir¹⁸³. Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen taban fiyatıyla alımlar, her yıl 1 Haziranda başlayıp ertesi yıl Mayıs ayının sonuna kadar devam etmiştir¹⁸⁴. Ofis, ürün taban fiyatlarını belirlerken bir takım hususları dikkate almıştır. Bu hususların başında, üreticiyi koruyarak iyi ürün yetiştirmeye teşvik etmek ve diğer hububat üretimi yapan ülkelerin fiyatlarını göz önünde tutarak taban alım fiyatlarını bu doğrultuda belirlemek Ofis için önemli hususlardandı.

Bu hususlar sağlandığı takdirde üreticinin ürünü için asgarî bir fiyat ve gelir kazancı temin edilmesi sağlanmıştır. Ofis, yapmış olduğu alımlarında hem üreticiyi korumayı hem de tüketiciyi korumayı hedeflemiştir. Ofis, piyasada belli bir fiyat ve gelir istikrarını sağlayarak çok önemli bir işlevi yerine getirilmiştir. Bu bağlamda Ofis, hububat piyasasında adeta tüketici ile üretici arasında bir nevi tampon görevini üstlenmiştir. Kurum, ilk etapta piyasadan buğday satın almak suretiyle tarım sektörüne

¹⁷⁹ 2/14711 nolu Kararname, BCA, 30.18.01.02.93.107.11; Ulus, 13.07.1938.

¹⁸⁰ 2/14709, BCA, 030.18.01.02 / 93.107.9, s.1-2.

¹⁸¹ 2/15657, BCA, 030.18.01.02/ 93.109.17 s.1-2, T.C. Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü, Ankara 1941.

¹⁸² TBMM Kavanin Mecmuası, Devre: V, İçtima: 3, c.XVIII, a.g.e, s.6.

¹⁸³ Konuyla ilgili yayınlanan kararnameler: 2/ 15888 BCA, 030.18.01.02.95.45.13; 2/14710 BCA, 030.18.01.93.107.10.

¹⁸⁴ “ Toprak Mahsulleri Ofisi ” *İktisadî Yürüyüş*, c.XVI, Sayı: 329, İstanbul 1955, s.18.

girmişti. Daha önceden Ziraat Bankası'na tespit edilmiş olan buğday alımının yapıldığı merkezlere¹⁸⁵ ek olarak Toprak Mahsulleri Ofisi de, birçok yerde buğday alımı yapmaya başlamıştır¹⁸⁶. Ofisin bu alımlarda, dikkat ettiği en önemli husus, hububat pazarlarında ürünün bol veya az olduğu dönemlerde meydana gelebilecek spekülasyonları önleyerek hububat piyasasını koruyup düzenlemektir.

Ayrıca, Bakanlar Kurulu kararı ile ülkede hububat üretiminin yetersiz olduğu yıllarda hem hububat ihtiyacını karşılamak hem de yetersizlikten kaynaklanacak olan fiyat yükselişlerinin önüne geçmek için dışarıdan hububat alımı yapmak Ofisin önemli görevleri arasındaydı. Ofis, kuruluşunun ilk iki yılında yalnızca buğday alımı yapmış, fakat İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte alım faaliyetlerini genişletmiş, buğdayın yanı sıra çavdar, arpa, yulaf, mısır ve pirinç alımı da yapmaya başlamıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi, yalnızca üretici belgesi olan üreticiden ve resmi kurumlardan hububat almaktaydı. Bu belge, yalnızca Ziraat Odası ya da Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından verilmekteydi¹⁸⁷. Üretici, üretim maliyetleri, dünya fiyatları, üretim durumu, diğer piyasa firmalarının yapıları gibi faktörleri dikkate alarak Bakanlar Kurulunca belirlenmiş olan alım fiyatını tercih ederse ürününü Ofise getiriyordu.

Ofisin hububat eksperleri, getirilmiş olan bu ürünleri birtakım analizlerden geçirdikten sonra alımın yapılmasına onay veriyorlardı. Alımı yapılan hububat öncelikle; hektolitre, yabancı madde, haşere tahribatı, rutubet gibi yönlerden analize tabi tutularak, önceden hazırlanmış dereceler doğrultusunda olumlu veya olumsuz olduğu raporlar halinde belirtiliyordu. Buna bağlı olarak da ürünlerin alım fiyatı Ofişe ilan ediliyordu. Örneğin, rutubet düzeyi fazla ise o ürün alınmazdı. Aynı ürün türü kendi içinde çok iyi, iyi, orta, kötü veya çok kötü gibi gruplandırılarak, kaliteli ürüne yüksek fiyat verilmek yoluyla üretim kalitesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır.

Her ürün türünün bir destekleme alım fiyatı ve bir de asgari alım fiyatı vardır. Yapılan analiz sonucuna göre kalitesi olumsuz çıkan ürün türüne destekleme alım fiyatı düşük verilirdi. Belirlenen fiyat üreticiye bildirilir. Ürün sahibi teklif edilen fiyatı kabul ederse ürün tartılarak Ofis depolarına veya silolarına boşaltılırdı. Ürünlerin alımında dikkat edilen hususlardan biri de ürünlerin sadece ürün sahibinden alınmasıydı. Ofis, bunun yanı sıra belli dönemlerde lüzum görülecek yerlere ekipler göndererek tespit edilen ürünleri sahiplerinden satın alırdı. Bu doğrultuda yapılan alımların fiyatları ve şartları Bakanlar Kurulu kararnameleri ile belirlenmekteydi¹⁸⁸.

2.2.2.2. Satım

Toprak Mahsulleri Ofisi, 3491 sayılı kuruluş kanunun kendisine vermiş olduğu yetkiler gereğince, ürün alımında üretici ve tüketicinin korunmasına yönelik çalışmalar yapmıştır. Bunun yanında

¹⁸⁵ 2/9922 sayılı kararnamede; Ziraat Bankası'na buğday alımı yapılan 58 yerde Toprak Mahsulleri Ofisi'nde 3491 sayılı kanunun ikinci maddesi uyarınca alım yapabileceği bakanlar kurulu kararıyla kabul edilmiştir. BCA 030.18.01.02.85.98.13.

¹⁸⁶ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, Mardin, Boğazlıyan, Yozgat, Çorum, Mardin, Urfa ve Suruç'ta da buğday alımı yapılmasını Bakanlar Kurulu'nun 2/11303 nolu kararnamesiyle uygulamaya koymuştur. BCA 030.18.01.02.87.58.11.

¹⁸⁷ Hüseyin Gencer, a.g.e.,s.11.

¹⁸⁸ 2 / 14711 nolu Kararnamede Ofisin görevleri arasında bulunan; buğday, arpa, çavdar ve yulafın 3491 sayılı kanunun 2'ci maddesinin A fıkrasına göre alım yerleri, fiyat ve şartlarına ait hususlar belirtilmişti. BCA, 30.18.01.02.93.107.11.

piyasadan almış olduğu ürünü, yine belirlenmiş olan bir taban fiyatla satışını yapmakta Ofisin ana görevlerindendi. Ofis, Bakanlar Kurulunca çıkarılan kararnameler¹⁸⁹ doğrultusunda resmi daire ve teşkilatların (ordu, okul, et balık kurumu, ziraat bakanlığı haraları, köy enstitüleri gibi...) ekmeklik, yemlik ve bakliyat ihtiyaçlarını karşılamak zorundaydı¹⁹⁰. Bunun içindir ki buralara yapacağı satışlarda herhangi bir kâr söz konusu olmadan belirlediği taban fiyat üzerinden satışlarını gerçekleştirmiştir.

Ofis, devlet teşkilatları dışında gerek yurt içinde gerekse yurt dışında hububat ihtiyacı olanlara imkânlar ölçüsünde satış yapmıştır. Bu satışlar, zaman zaman Ofise büyük kâr getirmiştir. Ayrıca her yıl, Ziraat Bakanlığı'nın yaptığı tahsisler dâhilinde ekim zamanlarında mevzuata uygun olarak üreticiye hububat ve tohumluk satışı yapılmıştır. Satışlarda carî mevzuata göre iki şekilde olmaktadır; birincisi, Ziraat Bankası aracılığıyla fakir ve muhtaç çiftçilere 5254 sayılı kanuna göre borçlandırma, ikincisi ise, tohumluk ihtiyacı bulunan üreticiye peşin satış yapma şeklinde idi¹⁹¹. Her iki halde de Ofisin depo ve silolarında bulunan en uygun hububat, Ofis yetkilileri tarafından analize tabi tutulduktan sonra satışa sunulmaktaydı.

2.2.2.3. Stoklama

Ofis, hububat alım ve satımında üretici ve tüketiciyi koruma görevini yerine getirirken, satın almış olduğu hububatı uzun yıllar bozulmayacak şekilde muhafaza etmek zorunda idi¹⁹². Bunun için Ofisinin piyasadaki alım ve satım görevlerini yerine getirebilmesi büyük ölçüde stoklama gücünün var olmasına bağlıdır. Çünkü hububat fiyatlarının yükselme eğilimine girmesi halinde ancak yapmış olduğu stoklar yeterli olursa piyasaya ürün sunabilir ve bu şekilde fiyatları kontrolü altında tutabilirdi.

Bunun yanı sıra olağanüstü durumlarda stratejik öneme sahip olan hububatın, ülkenin ihtiyaç duyduğu anda stok miktarının belirlenmesi yine Ofis idare meclisinin görevleri arasındadır¹⁹³. Bu doğrultuda Ofis, stoklardaki ürünlerin muhafazası için çeşitli tipte ve kapasitede depo ve silolar yaptırmıştır. Kapalı depoların yetersiz olduğu veya bulunmadığı yerlerde ise; açıkta polietilen adı verilen neme karşı dirençli, esnek dış örtüler kullanılarak hububatın muhafazası sağlanmaya çalışılmıştır¹⁹⁴.

Ofis, şehir ve kasabaların ihtiyaçlarını hızlı bir şekilde temin etmek için depo ve silolarını daha çok demiryolu ağının yaygın olduğu yerlere ve limanı olan sahil kentlerine yakın alanlara inşa etmiştir. Ofis, hububatı muhafaza etmesinin yanında; ürünlerin iyi kalitede olması için de depolardan silolara nakliyatına ayrı bir önem vermiştir. Hububatın sahil silolarından veya depolarından gemilere verilmesini

¹⁸⁹ 2 / 13174 sayılı kararnamede; ordu birliklerinin ihtiyaçları doğrultusunda hububat fiyatları belirlenmesine çalışılmıştı. BCA, 030.18.01.90.30.14; 2/10322 sayılı kararnamede ise; ordu, mektep ve diğer resmi kurumların ihtiyaçları 3491 sayılı kanunun 21'inci maddesi gereğince sadece buğday ihtiyaçlarını Ofisten temin etmeleri kararlaştırılmıştı. BCA.030.18.01.02.85.118.16; daha sonraki yıllarda ordu ihtiyaçları için Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen 2 / 12234 sayılı kararnamede Ofisin görev sahası genişletilmiş, 3491 sayılı kanunun 3'üncü maddesi gereğince arpa ve yulafla ilgili alım ve satım işlemlerinde de görevli kılınmıştır. BCA, 030.18.01.02.89.109.15. Yıl içerisinde arpa ve yulafların alımı, satımı ve fiyatının belirlenmesi ile ilgili şartlar kararnameler ile tespit edilmiştir. BCA, 2 / 13621, 030.18.02-91.53.01.

¹⁹⁰ BCA, 570 / 65190, 030.10.143.26.16.

¹⁹¹ A.Samim Karkin, " Toprak Mahsulleri Ofisi ve Faaliyetleri " TMO Dergisi, c.I, Sayı:10-12, Ankara 1956,s.7.

¹⁹² TBMM Kavanin Mecmuası, Devre: V, İçtima: 3, c.XVIII, a.g.e. s.2.

¹⁹³ Ofisin kanunun 8. maddesinde bu husus belirtilmiştir. *T.C. Devlet Teşkilatı Rehberi*, s.270; 2 / 14710, BCA, 030.18.01.93.107.10.

¹⁹⁴ Hüseyin Gencer, a.g.e. s.15.

kolaylaştırmak için, seyyar vinçler, sabit pnömatikler, vagon iticiler, treylerler ve 40 tonlu basküller kullanarak ürünlerin taşınmasında çıkabilecek muhtemel aksaklıkların önüne geçilmiştir¹⁹⁵.

2.3. Toprak Mahsulleri Ofisinin Faaliyetleri (1938–1945)

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen savaşın zorluklarını bütünüyle yaşayan bir ülke olmuştur. Başlayan savaşla birlikte ülke ekonomisi kötüye gitmiştir. Her şeyden önce orduda tüketici hale gelen genç nüfusun, savaş yılları boyunca üretimden uzaklaşması tarımsal üretimde gözle görülür bir düşüşe yol açmıştır¹⁹⁶. Tarımsal alanda meydana gelen bu olumsuzlukları gidermek için Toprak Mahsulleri Ofisi kendisine verilen görevler doğrultusunda tarımsal alanda faaliyetlerde bulunmuştur.

Ofis, kurulduğu zaman sermayesi henüz teşekkül etmediği için alımlar, İktisat Bakanlığınca Ziraat Bankası nezdinde açtırılan kredi ile temin edilmiştir¹⁹⁷. Kuruluşunun üzerinden henüz bir yıl geçmeden İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması, Ofisin faaliyetlerine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmuştur. Bu süreçte özellikle 1939- 1945 yılları arasında savaşın etkisiyle baş gösteren ekonomik sıkıntıların giderilmesi için Toprak Mahsulleri Ofisine, çok önemli görevler yüklenmiştir. Ofis, bu yıllar arasında hububat alanında kendisine verilen görevler doğrultusunda yapmış olduğu faaliyetlerinde; her yıl kendi hazırlamış olduğu çalışma raporları ve Bakanlar Kurulunca kabul edilen kararnameler ışığında çalışmalarını belirleyip titiz bir şekilde sürdürmeye gayret etmiştir. Bu çalışmalar, her yıl Ofisçe hazırlanan istatistikî raporlar şeklinde Tarım Bakanlığına sunulmuştur.

2.3.1. T.C. Ziraat Bankası'ndan Ofise Devir Olunan Hesaplar

Öncelikle Ofisin kuruluşundan önce hububat alım ve satım faaliyetlerini yürüten Ziraat Bankası'nın elinde bulunan buğday miktarı, menkul-gayrimenkul kıymetleri ve afyon işleri ile ilgili devraldığı göstergelere ve 3491 nolu kanun gereğince Ofisin görevleri arasında bulunan buğday, silo ve afyon işlerinin 13 Temmuz 1938–31 Aralık 1938 devresine ait faaliyetleri gösteren bilânçoya, kâr ve zarar hesapları açısından bakılacak olunursa;

A- Sermaye unsuru olarak Ziraat Bankası'ndan aynen devralınanlar:

Buğday	29.738.796 kilo.....	1.457.712.81	Lira
Demirbaş	6.481 adet	35.200.28	Lira
Çuvallar	154.810 adet	16.716.21	Lira
Toplam		1. 509.629.30	Liradır.

B- Ziraat Bankasından Ofise nakit olarak devralınan para miktarı 3.221.474.34 Liradır.

¹⁹⁵ “Toprak Mahsulleri Ofisi” İktisadi Yürüyüş, c.XVI, Sayı: 329, İstanbul 1955, s.20.

¹⁹⁶ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 40.Hizmet Yılı(1938–1978), Önder Matbaası, Ankara 1978, s.44–45.

¹⁹⁷ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 13 Temmuz–31 Aralık 1938 İdare Meclisi Raporu, TMO Umum Müdürlüğü, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1939, s.3.

C- 3491 nolu kanunun 12'nci maddesinin (E) fıkrası gereğince Ofise devrolunan silo, ambar ve lojmanlarla makine ve tesisat, demirbaş ve levazım ambarları mevcutlarının devir miktarları şöyle idi:

<i>Silolar</i>	1.690.535.56
<i>Silolar makine ve tesisatı</i>	1.520.362.08
<i>Lojmanlar</i>	17.129.07
<i>Ambarlar</i>	95.115.08
<i>Ambarlar makine ve tesisatı</i>	20.821.14
<i>Silolar ve teknik büro demirbaşları ile levazım deposu ambarları mevcudu...</i>	39.143.55

Buna göre bu yıl da toplam; 3.383.106.48 lira Ofis tarafından bankadan devir alınmıştır.

D- Uyuşturucu Maddeler Tekelinden(Afyon üretim ve satımı) devralınan miktar ise; 1.500.000 liradır. Bunlar içerisinde 6.304.15 lirasını numune artıkları oluşturmaktaydı. Toplam ise 1.506.304.15 lira olup bu miktarlar Ziraat Bankası'ndan Ofise devir edilmiştir.

Bu suretle Ofise sermaye unsuru olarak devrolunan genel toplam miktarı 9.620.514.27 liradır¹⁹⁸. Ziraat Bankasına ait hububat alım merkezleri ise Ofis tarafından yeni teşkilat oluşturuluncaya kadar 3491 sayılı kanunun geçici 5'nci maddesi¹⁹⁹ gereğince eskisi gibi Ofis adına görevine devam etmiştir. Bu merkezler zamanla Ofise devir olunarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

2.3.2. 1938 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler

Ofis, kuruluşunun ilk yılında daha önceki kısımlarda da değinildiği üzere sadece buğday alım ve satımını yapmıştır. Ofisin kurulmasıyla ilk yılında buğday ekim alanlarının genişlediği görülmüştür. Bunda Ofisin kuruluşuyla birlikte, buğday fiyatlarını korumak hususunda aldığı esaslı tedbirlerin çiftçiler üzerinde güven artırıcı bir faktör olarak görülmesinin büyük bir etkisi vardır.

Ayrıca, ülke genelinde demiryolu hatlarının yaygınlaştırılması ile yeni buğday üretim merkezlerinin rahatlıkla pazarlara bağlanması ve iklim şartlarının da genel olarak iyi geçmesine bağlı olarak buğday ekim alanlarının artmasını sağlayan önemli faktörlerdi²⁰⁰. Bu faktörlerin neticesi olarak da buğday veriminde artışların olduğu görülmektedir. 1938–1939 yılları arasında 3.973.133 hektar ekimi yapılmış olan buğdaydan 4.204.170 ton verim elde edilmiştir²⁰¹. Bu genişleme geçen yılın ziraatına nazaran % 5 nispetinde artış demektir. 1938 yılı itibariyle buğdayın alım fiyatı 5 kuruş olarak

¹⁹⁸ *Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 13 Temmuz–31 Aralık 1938 İdare Meclisi Raporu*, a.g.e. s.4.

¹⁹⁹ Ofisin geçici 5.maddesi: “Ziraat Vekâleti ile Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası'nın buğday ve silolara ait teşkilatı ile uyuşturucu maddeler inhisarı idaresi teşkilatı, Ofis tarafından yeni teşkilatı vücuda getirip faaliyete başlayıncaya kadar eskisi gibi faaliyetlerine devam ederler.” şeklindedir. TBMM Kavanin Mecmuası, Devre: V, İçtima: 3, c.XVIII, a.g.e. s.2

²⁰⁰ Kemal Ünal, “ Buğday İşleri ”, Ulus, 20.07.1938, s.1.

²⁰¹ T.C. Ticaret Vekâleti Teşkilatlandırma Umum Müdürlüğü, 6/3878 Sayılı Bilânço Raporu, Ankara 1939, BCA, 030.10.214.451.03, s.4.

belirlenmiştir²⁰². 1938 yılı içerisinde ilk altı aylık dönem zarfında Ziraat Bankası ile Ofisin kurulmasıyla gerçekleştirilen alım miktarları şöyledi:

	Kilo	Lira
1938 Rekoltesinden(yıllık ürün) Ziraat Bankasınca Ofis		
Hesabına Alınan	80.179.787	3.776.545.39
1938 Rekoltesinden Ofis Teşkilatı Tarafından		
Alınan	41.453.009	1.937.592.05
Toplam	121.632.796	5.714.137.44 Liradır.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere; 13 Temmuz 1938-31 Aralık 1938 devresi zarfında 5.714.137.44 lira tutarında 121.632.796 kilo buğday satın alınmıştır. Gerek Ofis adına Ziraat Bankası'nca gerekse bizzat Ofisin yapmış olduğu alımlar, 3491 nolu kanun hükümlerine ve Bakanlar Kurulu kararıyla tayin olunan barem fiyatlarına dayanılarak yapılmaktaydı. Bereketli bir ürün yılı olan 1938 yılı rekoltesinden yapılan bu geniş alımlar ile fiyatların düşüşüne meydan verilmeyerek üretici himaye edilmiş, üretim artkça hububat stokları oluşturulmuştur²⁰³.

Aynı şekilde Ofisin yapmış olduğu satışlarda 3491 nolu kanunun kendisine vermiş olduğu yetkiler dâhilinde yapılmış olup satılan miktar ve elde edilen tutar ayrıntılı bir şekilde aşağıda belirtilmiştir²⁰⁴. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulmasından önceki ilk altı aylık sürede Ziraat Bankası'nca yapılmış olan buğday satışlarının fazlalığı bu yıl içerisinde görülmektedir. Yapılmış olan buğday satışlarında piyasa fiyatları, nakil masrafları göz önüne alınarak tespit edilmiştir. Buna göre 1938 yılı içerisinde buğday fiyatları, 5,50 ile 6.00 kuruş arasında illere göre değişmekteydi²⁰⁵.

Kuruluşunun ilk yılında Ofis, iyi miktarda buğday satışı gerçekleştirmiştir. Bu satışlar şöyledi:

	Kilo	Lira
Orduya yapılan satışlar	3.330.392	170.813.54
Dış memleketlere yapılan satışlar	10.000.000	566.000.000
Ziraat Bankasına yapılan satışlar	384.598	17.929.96
Bozuk ve bozulmağa yüz tutmuş buğdaylardan		
Yapılan Satış	531.061	23.726.40
Ziraat Bankasınca Ofis hesabına içerde		
Satılan	2.332.809	106.439.83

²⁰² Toprak Mahsulleri Ofisi Raporları, (1938–1950), Ankara 1950.

²⁰³ 3491 sayılı Ofis kanununun geçici 5 maddesi gereğince T.C. Ziraat Bankası eskisi gibi Ofis adına çalışmalarına devam edebilecekti. TBMM Kavanin Mecmuası, Devre: V, İçtima: 3, c.XVIII, a.g.e,s.10.

²⁰⁴ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 13 Temmuz–31 Aralık 1938 İdare Meclisi Raporu, a.g.e.,s.6.

²⁰⁵ 18/2949 nolu kararname, T.C. Ziraat Bankası, Buğday Bürosu, BCA, 030.10.184.269.4, s.3.

Toplamda 16.578.860 kilo miktarında 884.909.73 lira tutarında bir satış yapılmıştır²⁰⁶. Bunun yanında Ofis, 3491 nolu kanunun 6. ve 7. maddelerinin hükümleri çerçevesinde Afyon faaliyetlerinde de bulunmuştur²⁰⁷. Bu faaliyetler içerisinde 1938 yılında 422.381.46 kuruşluk afyon alımı gerçekleşmiştir. Bu alımlarla birlikte Ofis stoklarındaki toplam afyon miktarını 213.598 kiloya ulaştırmıştır. Yapılan satışlar da alımlara paralel olarak gerçekleşmiştir. Afyon satışları, genelde dış ülkelere yapılmıştır. Buna göre, Ofis tarafından 1938 yılında; İsviçre'ye 18.07, İngiltere'ye 13.038, Fransa'ya 12.883, Almanya'ya 11.232, Belçika'ya 10.320 ve 3.491 kiloda çeşitli ülkelere olmak üzere toplamda 69.035 kilo afyon satışı gerçekleştirilmiştir²⁰⁸.

Ofis, 1938 yılında stoklama faaliyetleri konusunda silolarla ilgili de bir takım çalışmalar yapmıştır: 1938 yılında çıkarılmış olan 2302 nolu Silo ve Ambar Kanunu hükümleri ve 3491 nolu Ofis kanunun 12'nci maddesinin (E) fıkrasına göre Ofise, Ziraat Bankası'na dörder bin tonluk silolar devredilmiştir. Bunlar, Ankara, Polatlı, Eskişehir, Konya, Yerköy, Sivas silolarıyla beş bin tonluk Afyonkarahisar siloları ile bu silolardan başka Ziraat Bankası'ndan, Ofise biner tonluk Çerikli, Şefaati, Yerköy, Derince, Akşehir ve Denizli ambarları ile Balıkesir'de bin tonluk makine tesisatına haiz bir ambar devredilmiştir. Bu silo ve ambarların teşkilat bünyesine alınmasıyla Ofis 1939 yılına 122.021 tonluk bir stoklama kapasitesiyle girmiştir²⁰⁹. Ofisin, İkinci Dünya Savaşı'nın hissedildiği bir ortamda bu denli stoklama faaliyetlerine önem vermesi ileriki yıllar için son derece önemlidir. Bunun farkında olan hükümet, bu amaç doğrultusunda silo ve ambar yapımının hızlandırılmasına önem vererek çalışmalarına süratle devam etmiştir.

Kuruluşunun ilk yılı Toprak Mahsulleri Ofisi için genel itibariyle kârlı geçmiştir. Gerek ülke genelinde gerekse dış ülkelerde olsun buğday üretimi, 1938 yılı için verimli geçmiştir²¹⁰. Öyle ki dış ülkelerin buğday talepleri bu yıl da daha fazla artmıştır²¹¹. 1938 yılında, buğday üretimin yanında arpa ve yulaf üretiminde de genel itibariyle artışlar olmuştur. Ofisin alım-satım ve stoklama işlemlerinde zaman zaman aksaklıklar görülmüşse de, genel itibariyle bunlar personel eksikliğinden kaynaklanmıştır²¹². 1938 yılı içerisinde Ofis teşkilatının yeni kurulmasından dolayı istenilen düzeyde hububat satışı gerçekleşmeye de 1939 yılına 58.494 ton buğday stokuyla girilmesi Ofis için umut verici olmuştur²¹³.

²⁰⁶ Ziraat Bankasına yapılmış olan satışlar; göçmenlere, nakledilenlere ve muhtaç çiftçilere, tohumluk ve yemeklik dağıtımı için 3491 sayılı kanunun 22'nci maddesi gereğince maliyet fiyatı üzerinden satılan buğdayları teşkil etmektedir. *Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 13 Temmuz-31 Aralık 1938 İdare Meclisi Raporu*, s.6.

²⁰⁷ 3491 nolu Ofis kanunun 6. ve 7. maddesinde satın alınmış olan afyonların ticarî muamelelerini ve satış işlerini yapmak ve bu hususta faydalı göreceği her türlü taahhütlere girmek; satın alınacak afyonları tahlil etmek ve işlenerek yeniden kalite bakımından tasnife tabii tutmak, afyon standardizasyonu temin etmek ve bu hususta icap eden teşkilatı yapmak ve İktisat Bakanlığı'nın onayıyla laboratuvarlar açmak gibi konulara değinilmiştir. *Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu*, T.C.Başvekâlet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, Ankara 1938, s.3.

²⁰⁸ *Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 13 Temmuz-31 Aralık 1938 İdare Meclisi Raporu*, s.6.

²⁰⁹ T.C. Ticaret Vekâleti Teşkilatlandırma Umum Müdürlüğü, 6/3878 Sayılı Bilânço Raporu, BCA, 030.10.214.451.03, Ankara 1938, s.4.

²¹⁰ Akşam, 28.08.1938.

²¹¹ Cumhuriyet, 2.10.1938.

²¹² *Toprak Mahsulleri Ofisi İdare Meclisi 1940 Raporu*, TMO Müdürlüğü, Ankara 1940, s.8.

²¹³ 18/2949 nolu kararname, T.C. Ziraat Bankası, Buğday Bürosu, BCA, 030.10.184.269.4, s.2.

2.3.3. 1939 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler

1939 yılında buğday üretimi bir önceki yıla göre daha azdı. Bu durum üzerine Ofis, teşkilatlanma faaliyetlerine hız vererek teşkilatı olmayan üretim bölgelerine yeni merkezler açarak, üretimin artırılması amacıyla çiftçilere tohumluk dağıtımını gerçekleştirmiştir. 1939 yılında ülke genelinde yapılmış olan ekim oranı ile alınmış olan verim miktarı bir önceki yıla göre değerlendirildiğinde²¹⁴:

1938–1939			1939–1940	
<i><u>Ekim (hektar)</u></i>	<i><u>Üretim(ton)</u></i>		<i><u>Ekim(hektar)</u></i>	<i><u>Üretim (ton)</u></i>
Buğday	3.830.341	4.878.815	4.021.551	4.191.528
Arpa	1.959.695	2.386.717	2.024.846	2.275.460
Yulaf	248.036	274.795	330.599	280.038

Tablodan da görüldüğü üzere, bir önceki yıla göre ürünlerde ekim alanı artmış fakat üretimde azalma meydana gelmiştir. Bunda en önemli etken şüphesiz iklim şartlarının olumsuzluğu idi. Bu durum hububat ürünleri için verimin az olmasında önemli etkendi.

Toprak Mahsulleri Ofisi, 3491 nolu kanunun kendisine vermiş olduğu yetkiler dâhilinde Bakanlar Kurulu’nun belirlediği taban fiyatları doğrultusunda, alımlarına 1939 yılında da devam etmiştir. Buğday alım fiyatı bu yıl 5 kuruş olarak tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Ofis, üreticiden alacağı alımlar için bu yıl itibariyle bütçesinden toplam 8.979.719 lira ayırmış, bunun karşılığında 194.169.817 kilo buğday satın alarak hem üreticiyi hem de hububat piyasasını koruyarak bir denge oluşturmuştur²¹⁵. Ofis, önceki yıllarda 58 olan alım merkezlerine ek olarak 1939 yılında açmış olduğu yeni alım merkezleri ile bu sayıyı 68’e yükseltmiştir²¹⁶.

1939 yılındaki hububat satışları, 1938 yılına oranla daha fazla idi. Ofisin hububat satışları almış olduğu hububat miktarına bağlıdır. Satışların bu yıl fazla olmasında tüccar ve aracılardan üretim alanlarında köylüye verdikleri alım fiyatlarının, Ofisin önermiş olduğu fiyattan genellikle daha düşüktü. Bunun yanı sıra tüccar ve değirmencilerin stok yapamamış olmaları, kışın sert ve uzun geçmesi neticesinde yolların kapanması buna bağlı olarak da hububat pazarlarına fazla mal indirilememesi gibi sebeplerden ötürü Ofisin satışlarında artış söz konusu olmuştur. Buna karşın 1938 yılında hububat tüketimi fazla olan bazı büyük şehirlerde zaman zaman buğday sıkıntısı yaşanmıştır.

Hububat azlığı bazı yerlerde ekmeklerin kötü çıkmasına da sebep olmuştu. Bu durum karşısında halkın hoşnutsuzluğu artınca, değirmenciler ve fırıncılar bu durumun müsebbibinin Toprak Mahsulleri Ofisi olduğunu, Ofisin kendilerine, fazla ve kaliteli buğday vermemesinden kaynaklandığını söylemişlerdir. Ofis ise, böyle bir olayın söz konusu olmadığını belirtmiştir²¹⁷. Bu durum karşısında Ofis, büyük şehirlerin ekmek ihtiyacını karşılamak amacıyla Bakanlar Kurulu’nun belirlemiş olduğu 2/10718

²¹⁴ Diğer tarım ürünlerinden çavdar ve mısır için de ayrıca bkzn: BCA, 030.01.80.508.07.

²¹⁵ *Toprak Mahsulleri Ofisi Raporları, (1938–1950)*, Ankara 1950; T.C. Ticaret Vekâleti Teşkilatlandırma Umum Müdürlüğü, 6/3878 Sayılı Bilânço Raporu, BCA,030.10.214.451.03, Ankara 1938, s.4.

²¹⁶ T.C.Ticaret Vekâleti Teşkilatlandırma Umum Müdürlüğü, 6/3878 Sayılı Bilânço Raporu, BCA,030.10.214.451.03, Ankara 1938, s.4.

²¹⁷ Cumhuriyet, 14.06.1939.

sayılı kararname ile belirlediği taban fiyat ve miktarda tüketicinin korunmasına yönelik ekmeklik buğday ve un satışlarına, 3491 nolu Ofis kanununun 2'nci maddesinin (b) fıkrası gereğince devam ettiklerini basın aracılığıyla kamuoyuna duyurmuşlardır²¹⁸.

Sadece belirli şehirlerde yaşanan ekmek sıkıntısının giderilmesi için Ofisçe bu yıl yapılmış olan hububat satışlarının toplamı 33.297.465 kilo olup bedeli, 1.853.785.04 liradır. Ofis kanununun 3491 sayılı 21'inci maddesi hükümleri çerçevesinde, Ofisin stok miktarlarının uygun olduğu ve askeri birliklerin bulundukları birçok yerde ordunun ekmeklik ihtiyacı da yine Ofisçe karşılanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun kararıyla bu ihtiyaçlar karşılanırken maliyet fiyatı üzerinden satışlar yapılmıştır²¹⁹. Buna göre Ofisin, 1939 yılı içerisinde yapmış olduğu askeri satışlar ise, 46.982.212 kilo olup bunun bedeli ise, 2.679.538.076 lira idi. Ofis, ihtiyacı olanlara (göçmenlere, çiftçilere, kuraklık, sel gibi afetlerden zarar görenlere) yemelik ve tohumluk dağıtılmak üzere Ofis kanununun 22'nci maddesi uyarınca yine maliyet üzerinden 10.448.453 kilo buğday satışıyla 528.935.016 lira tutarında gelir elde etmiştir. 1939 senesinde Almanya'nın içinde bulunduğu zor durumdan dolayı Almanya'ya 12.256.340 kiloluk 682.978.063 lira tutarında buğday satışı yapılmıştır. Bu satışlara göre Ofis tarafından 1939 yılında yapılan toplam satış oranı, 69.687.005 kilo olup elde edilen kâr miktarı ise 6.381.718.218 liradır.

Ofis, geçen yıllar da olduğu gibi 1939 yılında da afyonla ilgili çalışmaları doğrudan doğruya ya kendisi ya da Ziraat Bankası vasıtasıyla yürütmüştür²²⁰. Bu alımlarda üreticilerin korunmasına önem verilmiş, ambalaj ve ulaşım masrafları alınmamıştır. Afyon alımları için ürün sahiplerine belli bir zaman tanınmıştır. Bu zaman zarfında ürünlerini Ofise teslim etmeyenler hakkında cezaî işlemler uygulanmıştır²²¹. 1939 yılında afyonun morfin derecesine göre alım fiyatları 40 ile 30 kuruş arasında belirlenmiştir. 1939 yılında toplam, 4.013.015 kilo miktarında 27.859.83 kuruş tutarında afyon alımı gerçekleşmiştir.

1939 yılı itibariyle yapılmış olan afyon satışları, ülkenin ihtiyaçları dışında çoğunlukla dış ülkelere gerçekleştirilmiştir. Ofis buna göre, Almanya'ya 17.199.050 kilo, 127.714.04 Lira, Amerika'ya 112.755.669 kilo, 1.158.595.40 Lira, Belçika'ya 11.260.000 Kilo, 94.993.55, Lira, İsviçre'ye 66.413.000 Kilo, 428.455.65, Lira Fransa'ya 28.879.146 kilo, 190.713.93, Lira satışla toplamda 2.000.472.57 lira tutarında afyon satışı gerçekleştirmiştir.

Hububatın korunmasına yönelik çalışmalardan en önemlisi, şüphesiz ürünlerin korunması için muhafazasının iyi olmasının gerekliliğidir. Bu amaçla Ofis, 1939 yılı içerisinde bütçesinden silo yapımı

²¹⁸ 6/3878 Sayılı Bilânço Raporu, Ankara, 1939; BCA,030.10.214.451.03, s.4.; 2/10718 Sayılı Kararnamede; Toprak Mahsulleri Ofisi'nin son günlerde yaşanan ekmek sıkıntısının giderilmesi için, buğdayın kilosunu kalitesine göre 5,80 ile 5,50 kuruş arasında belirleyerek 300 ton kadarını özellikle İstanbul değirmencilerine ve kırmacılarına satmıştır. 030.18.01.02.86.29.12; İstanbul dışında da ekmek sıkıntısı baş gösterince hükümet, tekrar bir kararname çıkartarak; her gün yüz ton kadar buğdayın ihtiyacı oranında Eskişehir ve Karaköy değirmencilerine satılmasını karara bağlamıştır. 2/11091 Sayılı Kararname, 030.01.02.87.47.19, BCA; Tan gazetesi, 30.06.1939.

²¹⁹ TBMM Kavanin Mecmuası, Devre: V, İçtima: 3, c.XVIII, a.g.e, s.7.

²²⁰ *Afyon İşleri Nizamnamesi*, Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Sayı:31, İdeal Basımevi, Ankara 1946, s.14.

²²¹ Suphi Rıza Doğukan, *Türkiye'de Haşhaş Ziraatı ve Afyon İstihsali*, Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1950, s.9.

için para ayırarak uygun gördüğü yerlerde 28 bin tonluk silo inşasını kararlaştırılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, 1939 yılı içerisinde Ofis silolarına toplam 32.251 bin ton buğday girmiştir.

2.3.4. 1940 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler

Toprak Mahsulleri Ofisi, teşkilatını güçlendirip genişletmesiyle görevleri de her geçen gün artmıştır. 1940'ta Ofis, alım, satım ve stokunu yaptığı buğday ürününün yanı sıra arpa, yulaf ve çavdar ürünlerinin alım ve satımlarına da önem vermiştir. Ofis, bu görevlerinin yanı sıra bu yılda özellikle büyük şehirlerdeki ekmek sıkıntılarının artması üzerine ekmeklik buğdayın teminini de karşılayacaktır²²². 1940 yılında hububat ürünlerinden alınan verime bakıldığında; buğday, arpa ve yulaftan Trakya, Marmara ve Ege bölgelerinde çok az, Doğu bölgelerinde az, Güneydoğu ve Karadeniz bölgelerinde orta seviyede, güney ve orta Anadolu illerinde ise bir yıl öncesinden fazla olmak üzere iyi denecek kadar bir verim alındığı görülmüştür.

Ofis, 1940 yılına, geçen yılın ürünlerinden 213.854 ton buğday stoku ile girmiştir²²³. 1939 yılı üretiminden daha fazla ürün tahmin edilmişse de 1940 yılı rekoltesinin fazla olduğu pek söylenemezdi. Ancak elde edilen ürün toplamının geçen yılki miktara yakın olduğu görülmüştür. Bu ürün stokunun iki yıl yeterli olabileceği tahmin edilmekteydi. Ancak, savaşın devam etmesi sebebiyle bazı büyük şehirlerde özellikle İstanbul'da buğday sıkıntısının yaşandığı görülmüştü²²⁴. Hükümet, bu alanda gerekli çalışmaları yapmamaya devam etmiştir. İlk olarak 1940 yılında hububat alım fiyatlarını tespit etmiştir. Buna göre, Buğday; 9 kuruş, arpa; 6 kuruş, çavdar; 6, yulaf, 4 kuruş olarak belirlenmiştir²²⁵.

Ofis, teşkilatı bulunmayan bazı üretim alanlarına da yeni merkezler kurmak ve üreticiyi teşvik etmek için çalışmalarına devam etmiştir. Bu çalışmalar neticesinde Ofis 18 Ocak 1940 tarihinde hükümetçe kabul edilen Milli Korunma Kanunu gereğince kendisine verilen yükümlülükler tatbiki zarfında²²⁶ 11.733.721 lira tutarında üreticilerden 156.504 ton buğday satın almıştır. Ofişçe, bu devreye tesadüf eden yılda 4.325 ton çavdar, 19.413 ton arpa ve 23.155 ton yulaf satın alınmıştır²²⁷. Ofis 1940 yılı sonu itibarıyla 2.009.996 lira tutarında 46.902 ton hububat stoklanmıştı²²⁸.

Ofişçe alımı yapılan buğday miktarı, bir önceki yıla ulaşamamışsa da, yılın ikinci yarısında Ofisin görevleri arasına alınan çavdar, arpa ve yulafla beraber genel alım toplamı ile birlikte 203.396.427 tona ulaşmak suretiyle bir önceki yılın miktarına çok yaklaşmıştır. 1940 yılı Ofis için önemli bir yıldır. Çünkü hükümet, dünya ülkelerinin içinde bulunduğu savaş ortamının olumsuz etkilerini ülkemizde en aza indirmek için, üretici ve tüketici halkın korunması için çalışmalarına ayrı bir önem vermek zorundaydı²²⁹. Ofis, bu yıl yapmış olduğu faaliyetlerin de hububat piyasasında istikrar temin edilmesini hedeflemiştir.

²²² “ İstanbul'un ekmeklik un ihtiyacı için değirmencilere ve kırmacılara verilen ayda 300 tonluk ucuz buğday üzerinde mühim bir değişiklik yapılmıştır. Verilen bir karara göre, bu buğdayın 100 tonu bundan böyle Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından Eskişehir'deki değirmencilere satılacaktır”. Akşam, 01.05.1940.

²²³ Toprak Mahsulleri Ofisi İdare Meclisi 1940 Raporu, a.g.e, s.8.

²²⁴ Tasvir, 06.09.1940; Vatan, 05.09.1940.

²²⁵ Toprak Mahsulleri Ofisi Raporları, (1938–1950), Ankara 1950.

²²⁶ Vatan, 06.12.1940.

²²⁷ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 40.Hizmet Yılı (1938–1978), Önder Matbaası, Ankara 1978, s.44–45.

²²⁸ TMO 1940 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s.8

²²⁹ 28.11.1940 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 2/14714 numaralı kararname ile memleketin bazı bölgelerinde buğday, çavdar, arpa ve yulafla azami fiyat bırakarak, üretim yerlerinde tespit olunan fiyatlarla hububat piyasasında istikrar temin edilmesini hedeflemiştir. TMO 1940 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s.8–9.

Ancak, bu hedefe istenilen düzeyde ulaşıldığını söylemek pek mümkün değildir. Çünkü savaşın etkisiyle ekonomik istikrarsızlık bir süre daha devam etmiş, ihtikâr ve karaborsa tehlikesi ortadan kalkmamıştır. Hükümet bu tür hadiselerle ilgili bir takım çalışmalar da yapmıştır²³⁰.

Bu yıl ayrıca Ofis yetkilileri ile değirmenciler ve fırıncılar arasında sürekli tartışmalar söz konusu olmuştu. Değirmenciler, Ofisi'nin kendilerine yeterli miktarda buğday vermediğinden yakınırken, fırıncılar da kendilerine verilen un miktarının çok az olduğu yönünde tepkilerini dile getirmişlerdi. Ofis yetkilileri ise, fırıncılar ve değirmencilere verilen un ve buğday miktarının yeterli olduğunu bazı değirmenciler ve fırıncıların kendilerine verilen malları saklamak suretiyle vurgunculuk yaptıklarını belirtmişlerdir.

Bu tür hadiselerinde piyasada ekmek ve un sıkıntılarının neden olduğunu, bu sıkıntılar sonucunda halk arasında hükümete ve Ofise karşı hoşnutsuzlukların ve tepkilerin oluştuğu görülmüştür.²³¹ Bakanlar Kurulunca bu duruma çözüm bulmak için çeşitli dönemlerde kararnameyle de yayınlanmıştır. 1940 yılında yürürlüğe giren 2/14710 sayılı kararname ile Toprak Mahsulleri Ofisi, memleketin ihtiyacı olan ürünlerin alım, satım ve muhafazası gibi görevleri bir kez daha vurgulanmış, bu kararnameye ek olarak çıkarılmış olan 2/14711 numaralı kararname ile de alımı yapılacak olan buğday, çavdar, arpa ve yulafın özellikleri belirlenerek, fiyatlarında üretici lehine değişiklikler yapılması karara bağlanmıştı²³².

1940 yılına ait hububat ürünlerinin ekim ve üretim sonuçları bir önceki yıla göre şu şekilde olmuştur²³³:

	1938–1939		1939–1940	
	<i>Ekim (hektar)</i>	<i>Üretim (ton)</i>	<i>Ekim</i>	<i>Üretim</i>
<i>Buğday</i>	4.021.551	4.191.528	4.381.420	4.067.950
<i>Arpa</i>	2.024.846	2.275.460	2.092.789	2.249.314
<i>Yulaf</i>	330.599	280.038	394.055	327.596

Yukarıdaki tabloda genel olarak ekim alanlarının bir önceki yıla göre artmış olduğu, buna rağmen istenilen verimin özellikle buğdayda alınamadığı görülmektedir. Yulaf ve arpada ise alınan verim ihtiyacı karşılamasa dahi savaş ekonomisi uygulayan bir ülke için yeterli seviyededir.

İkinci Dünya Savaşı'nın tüm şiddetiyle devam ettiği bu yılda karaborsacılar tarafından hububat stoklarının piyasaya sürülmeyerek saklanması sonucunda hububat fiyatları tüketici halkı zor durumda bırakacak şekilde yükselmiştir. Halk ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla piyasadan buğday temin edemez

²³⁰ Hükümet ihtikârla mücadele konusunda fiyatların yükselmesine neden olanlara ağır cezalar verilmesini kararlaştırmıştı. Bu kapsam da hapis cezaları dahi söz konusu idi. Tasvir, 12.06.1940; Tasvir, 24.05.1940; Tasvir, 25.05.1940; İhtikârla ilgili haberler için bkz: “İhtikâr yapanlar”, Cumhuriyet, 26.01.1940–09.02.1940.

²³¹ Cumhuriyet, 27.01.1940–28.01.1940; Tasvir, 09.09.1940.

²³² 2/14711 nolu kararnamede Ofisin görevleri arasında bulunan; buğday, arpa, çavdar ve yulafın 3491 sayılı kanunun 2'nci maddesinin A fıkrasına göre alım yerleri, fiyat ve şartlarına ait hususlar belirtilmişti. BCA, 30.18.01.02.93.107.11; 2/14710, 030.18.01.93.107.10, BCA; bu kararnamelerin yanında 2/14055 nolu kararnamede fiyat belirleme ile ilgili olarak çıkarılmıştır. 92.74.15 BCA.

²³³ Diğer tarım ürünlerinden çavdar ve mısır için de ayrıca bkz: BCA, 030.01.80.508.07.

olmuştur. Bu durum karşısında Ofisin, hububata müdahalesi gecikmemiş tanzim satışlarını yeniden düzenleyerek, piyasaların ve tüketici kesimin rahatlamasına çalışılmıştır²³⁴.

1940 yılında yine en fazla satış buğday ürünüde olmuştur. Bozulmaya erken başlaması nedeniyle uzun süreli elde tutulması sakıncalı olan buğday, piyasa fiyatlarına paralel olarak satışa sunulmaktadır. Ofis, 1940 yılında satmış olduğu 3.098.618 kilo buğdaydan 599.064 lira kazanç elde etmiştir²³⁵. Toprak Mahsulleri Ofisi, 3491 nolu kanunun 21'nci maddesi çerçevesinde, durumunun müsait olduğu ve askeri birliklerin bulunduğu birçok yerde ordunun ekmeklik ihtiyacını karşılamaya bu yılda devam etmiştir. 27.10.1939 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 3563/14548 nolu Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile ordunun ihtiyaç duyduğu arpa ve yulaf da Ofis tarafından karşılanmıştır²³⁶.

Ofis, 1940'da orduya Bakanlar Kurulu kararı ile maliyet fiyatı üzerinden, 79.139.119 kilo 4.999.695 lira tutarında ile buğday, 14.240.015 kilo 752.761 lira tutarında arpa 18.422.723 kilo 1.056.658 lira tutarında yulaf satışı yapmıştır. Diğer yıllara göre bu miktarın fazla olmasında İkinci Dünya Savaşı'nın devam ediyor olması nedeniyle beslenen asker sayısının fazlalığı önemli bir etkendi. Ofis, bu yıl içerisinde sadece orduya satış yapmamıştır. Aynı zamanda ihtiyacı olanlara (muhtaç çiftçilere, göçmenlere, kuraklık ve sel gibi afetlerden zarar görenlere) yemeklik ve tohumluk olarak dağıtılmak üzere yine 3491 nolu kanunun 22'nci maddesi gereğince maliyet fiyatları üzerinden satışlarına devam etmiştir

1940 yılının toplam ürün oranının fazlalığı ve bir önceki yıldan kalan stokların yeterli miktarda olması nedeniyle memlekete döviz getirisi için dışarıya buğday satılması hükümetçe uygun görülmüştür. Ticaret Bakanlığı'nın belirlediği silolardan belli bir taban fiyatı üzerinden ihracat yapılmıştır²³⁷. Ticaret Bakanlığı'nın 13.05.1940 tarihli ve 6/2975 sayılı emri ile bedeli serbest dövizle ödenmek şartıyla Filistin'e, Hayfa limanından taban olarak 9,5 sterlin fiyatla 300 ton buğday ihraç edilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun yanında 2/3359 numaralı kararname ile de Yunanistan'a bedeli yine serbest dövizle ödenmek şartı ile Haydarpaşa, Derince, İzmir limanlarında bulunan silolardan taban olarak belirlenen 31 dolardan 31.500 ton buğday satılması karara bağlanmıştı.

Buna müteakiben de % 25'i serbest dövizle ve % 75'ine ise, kliringli(takas usulü, malla ödeme) ödeme şartı konulmuştu. Bu şart ile ilk etapta Yunanistan'a, İzmir limanlarında bulunan silolardan 31 dolardan 8,500 ton buğday satışına izin verilmiştir. Ayrıca Ticaret Bakanlığı'nın 13.05.1940 tarih ve 6/2946 sayılı emri ile bedeli serbest dövizle ödenmek şartı ile İspanya'ya da tonu 34,5 dolardan Samsun ve İskenderun limanlarında bulunan Ofis silolarından 8,650 ton buğday satışı gerçekleştirilmiştir. Ticaret Bakanlığı'nın 14.02.1940 tarih ve 2053-17/5429 numaralı olurlarıyla yine Ofişçe, Haydarpaşa istasyonundan tonu 68 liradan Belçika'ya 3000 ton buğday satılmıştır. Neticede 1940 yılında toplam 51.950 ton buğday ihraç olunmuştur²³⁸. Bu şekilde yapılan ihracatlarda ülkeye serbest döviz sağlanmış,

²³⁴ TMO 1940 İdare Meclisi Raporu, s.9; 2/13791 nolu kararname ile buğday alım fiyatlarında düzenlemeler yapılmıştır. Ulus gazetesi, 06.12.1940.

²³⁵ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 40.Hizmet Yılı (1938-1978), a.g.e., s.44-45.

²³⁶ 2/12234 Sayılı Kararname, BCA, 18.01.02...89.104.15

²³⁷ Ulus, 25.05.1940.

²³⁸ Afyon Karahisar Milletvekili Berç Türker, 1940'da yapılan hububat ihracatı konusunda meclise bir önerge vererek hububat ihracatının savaşın devam ettiği bir dönemde yapılmasının memleketin menfaatlerine uygun olup

bunun yanı sıra Ofisin malî yönü de takviye edilmiştir. Ayrıca, Ticaret Bakanlığınca bu yıl üreticilerin zarar görmemesi için yulafın ihracı yasaklanmıştır²³⁹.

Ofişçe 1940 yılında yapılan afyon faaliyetlerine bakılacak olunursa, 1939 yılının sonlarına doğru fiyatlarında düşüş görülen afyonun, İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle fiyatlarında artış görülmüştür. Geçen yıl derecesine göre 30–40 kuruş arasında değişen fiyatlar 1940 yılında % 50 oranında bir artışla 60 kuruşa yükselmiştir. Bu yıl içerisinde 973.862.96 lira tutarında toplam 233.515 kilo miktarında afyon alımı gerçekleştirilmiştir. 1940 yılı içerisinde afyon satışları genel itibariyle dış ülkelere olmuştur.

Bu satışlar:

	<u>Kilo</u>	<u>Lira</u>
Almanya	34.182.800	464.195.62
Amerika	92.975.300	1.100.686.07
İngiltere	116.207.909	1.155.879.47
Belçika	18.753.100	138.832.69
Fransa	16.959.200	137.296.95
İsviçre	4.797.300	36.380.92
İsveç	239.900	1.896.82

Toplamda : 3.014.168.54 liralık satış yapılmıştır²⁴⁰.

2.3.5. 1941 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler

İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1941 yılı içerisinde *Milli Korunma Kanunu* hükümlerinin²⁴¹ bu yılda tatbikinin devam ettiği, bazı ürünlerin ihtiyaçtan fazlasına bedeli üreticiye peşin ödenmek suretiyle hükümetçe el konulması yönündeki haberler dönemin gazetelerinde görülmektedir²⁴². Yine bu yılda Ofis, piyasada oluşan hububat yetersizliğinin etkisiyle var olan buğday azlığının neden olduğu un yetersizliğini gidermek için üretici nezdinde girişimlerde bulunmuştur²⁴³. Ofis yetkilileri üretici ve

olmadığı sorusunu dönemin Ticaret Bakanı Nazmi Topçuoğlu şöyle yanıt vermiştir: "...hububat stokunun ülkeye yeterli olduğu" söylemişse de sonraki yıllarda yaşanan hububat sıkıntısında Berç Türker'in haklı olduğu anlaşılabacaktır. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, c.VIII, 08.01.1940, TBMM Matbaası, Ankara 1940, s.26–29; *Toprak Mahsulleri Ofisi 1940 İdare Meclisi Raporu*, a.g.e. s.9–10.

²³⁹ Cumhuriyet, 25.02.1940; Cumhuriyet, 28.05.1940.

²⁴⁰ TMO, 1940 Bilanço Kâr ve Zarar Hesabı İdare Meclisi Raporu, Ankara 1941, s.13–14.

²⁴¹ 18.01.1940 tarih ve 3780 sayılı yasa ile kabul edilen Milli Korunma Kanunu ile hükümet, savaş nedeniyle içinde bulunulan zor durumdan kurtulmak için almış olduğu tedbirlerden en önemli olanı idi. BCA, 2/14655, T.C. Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü, Ankara 1940.

²⁴² Ticaret Bakanı Mümtaz Ökmen, Cumhuriyet gazetesine vermiş olduğu demecinde: "üreticilerin korunması yönünde hükümetçe alınan tedbirleri alındığını bu tedbir içerisinde Milli Korunma Kanunu'nun vermiş olduğu yetkiler çerçevesinde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin üreticilerden ihtiyaçları fazlası olan hububatlarını almak suretiyle stok yapmaya başladığının altını çizmiştir." Cumhuriyet, 16.02.1941: Vatan gazetesinin haberine göre ise; ayrıca bu dönemde ihraçtan fazla una da hükümet kanun gereği el koymuştur. 3 gün içerisinde ellerinde bulunan unun miktarını ve vasıflarının Toprak Mahsulleri Ofisi'ne bildirilmesi hükümetçe istenilmekteydi. Vatan, 27.11.1941- 08.08.1941 Akşam, 06.05.1941.

²⁴³ Akşam, 09.03.1941; Vatan, 02.08.1941.

tüketici lehine girişimlerde bulunmuşlarsa da, bu girişimlerden istedikleri neticeyi elde edememişler ve bu konuda bir rapor hazırlayarak Ofis Genel Müdürlüğüne sunmuşlardı²⁴⁴.

Ofis Genel Müdürlüğü de, bu rapor doğrultusunda ekmek fiyatlarının tüketicinin lehine düşürülmesini ve iyi kalitede ekmek çıkarılması gerekliliğine karar vererek, bu amaçla fırınların iyi ekmek çıkarmaları için değirmenlere kaliteli buğdayların verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu kararlara rağmen kötü ekmeğin çıkması durumunda fırıncıların ve değirmencilerin para cezası başta olmak üzere yapmış oldukları işten men edileceklerine dair cezaların uygulanacağı belirtilmiştir²⁴⁵.

	1939–1940		1940–1941	
	<u>Ekim (hektar)</u>	<u>Üretim (ton)</u>	<u>Ekim</u>	<u>Üretim</u>
Buğday	4.381.420	4.067.950	4.407.988	3.483.981
Arpa	2.092.789	2.249.314	2.039.439	1.764.470
Yulaf	394.055	327.596	362.745	269.246

Ofis, 1941 yılı içerisinde üreticilerin ellerindeki ürünleri zamanında hububat alım merkezlerine satmaları amacıyla, 28 Mayıs 1941 tarih ve 2 / 15888 sayılı Bakanlar Kurulunca belirlenen kararname gereğince buğday, arpa, çavdar ve yulaf fiyatlarına 8 Ağustos 1941 tarihinden geçerli olmak üzere kilo başına 1 kuruşluk zam yapmıştır²⁴⁶. 1941 yılı içerisinde Bakanlar Kurulu'nun belirlemiş olduğu Ofisin hububat alım fiyatları; bazı illerde değişiklik gösterse de bu yıl buğday 14 kuruş, arpa 11 kuruş, çavdar 11 kuruş ve yulafın alım fiyatı ise 11,5 kuruş olarak tespit edilmiştir²⁴⁷. İkinci Dünya Savaşı'nın devam ediyor olması neticesinde oluşan karaborsa fiyatların artmasında temel etkendi. 1941 yılında Ofis, hububat alımlarında önceliği yine halkın temel tüketim maddesi olan buğdaya 491.404 tonluk bir alım yaparak vermiştir, diğer ürünlerde ise, arpa alımı 137.066 ton, çavdar 24.417 ton ve yulafta ise 46.366 ton alımlar yaparak yıl içerisinde faaliyetlerine devam etmiştir²⁴⁸.

1941 yılında Ofisin yapmış olduğu satışların genel toplamı; 12.487.239 lira tutarında olup 211.011.271 tona ulaşmıştır²⁴⁹. Ofis, hükümetçe çıkarılmış olan Milli Korunma Kanunu'nda kendisine verilen yükümlülükler dâhilinde, bir önceki yıla göre hububat alımlarını arttırınca buna paralel olarak satışlarını da arttırmıştır.

²⁴⁴ Akşam, 05.03.1941.

²⁴⁵ Diğer tarım ürünlerinden çavdar ve mısır için de ayrıca bkz: BCA, 030.01.80.508.07; Akşam, 17.08.1941; Cumhuriyet, 07.03.1941.

²⁴⁶ 1/15888 no'lu kararnamede Ofisin hububatla ilgili görevleri arasında özellikle fiyat belirleme ve satın alma hususundaki görevleri bakanlar kurulunca belirlenmiştir. BCA,030.18.01.02.95.45.13; Akşam, 08.08.1941; Cumhuriyet, 08.08.1941.

²⁴⁷ Toprak Mahsulleri Ofisi Raporları, (1938–1950), Ankara 1950.

²⁴⁸ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 40.Hizmet Yılı (1938–1978), a.g.e. s.44–45.

²⁴⁹ TMO 1941 İdare Meclisi Raporu, TMO Müdürlüğü, Ankara 1941.

2.3.6. 1942 yılında Ofisin yaptığı faaliyetler

Toprak Mahsulleri Ofisi'ne verilmiş olan *Milli Korunma Kanunu* yükümlülüklerinin tatbikine 1942 senesinde de devam edilmiştir²⁵⁰. Ofis, 1942 yılına bir önceki yıldan 58.644.499 kilo hububat ve bakliyat stoku ile girilmiştir. 1942 yılının ekim miktarı ile geçen yılın ekim miktarı karşılaştırıldığında²⁵¹:

	1940-1941		1942-1943	
	<u>Ekim (hektar)</u>	<u>Üretim (ton)</u>	<u>Ekim</u>	<u>Verim</u>
Buğday	4.407.988	3.483.981	4.369.000	4.263.000
Arpa	2.039.439	1.764.470	1.932.000	2.165.000
Yulaf	362.745	269.246	347.000	322.000

Tablodan da anlaşılacağı üzere, geçen yıla nazaran 1942 yılı içerisinde elde edilen verim de bir az da olsa bir düşüklük söz konusudur. Fakat savaşın şiddetli bir şekilde sürmesi, karaborsanın ve devlet kurumlarındaki suiistimallerin yaygın olarak devam ettiği 1942 yılı Ofis içinde zor bir yıl olmuştur.

Ofis tarafından İktisadî Devlet Teşekkülleri'nin ve işletmelerinin hububat ve un ihtiyacı²⁵² başta olmak üzere ordunun, ekmek ve diğer önemli gıda maddeleri ile yem ihtiyaçları bu yıl da karşılanmaya devam edilmiştir²⁵³. Bu amaçla Ofis, stoklama faaliyetlerine hız vermiş yıl içerisinde silolarına toplam da 116.275 ton hububat stoklamıştı. Ofis, bu yıl içerisinde birçok ilde çeşitli tonajlarda silo yapılmasını kararlaştırmıştır²⁵⁴.

Ayrıca bu yıl yaşanan hububat sıkıntısından dolayı çeşitli tartışmalara yol açmış olan ekmekte uygulanacak karne usulü uygulamasına geçilmiştir. Savaşın tüm şiddetiyle devam ettiği 1942 yılında dönemin hükümeti tarafından 2 / 17141 sayılı kararname ile uygulamaya konulan 247 sayılı karar gereği, ekmek ve ekmeklik hububat tüketiminin sınırlanması ve ekmeklerin karne usulü ile satılmasını ön gören kanun kabul edilmiştir²⁵⁵. Ekmeklere getirilmiş olan karneler birer aylık olarak vatandaşlara dağıtılmıştır. Hububat sıkıntısının artması üzerine Ticaret Bakanlığı çıkarmış olduğu 249 sayılı kararla gerekli görülecek yerlerde Ofis tarafından kuşyemi alım ve stokunun yapılmasını da kararlaştırmıştır²⁵⁶.

1942 yılında hububat ürünlerinin miktarı bir önceki yıla göre az seviyede idi. Ürünlerin artırılması için hükümet üreticilere bazı kolaylıklar sağlamıştır²⁵⁷. Hükümet, bu yılda da yoksul ve muhtaç olanlara

²⁵⁰ Ulus, 16.05.1942.

²⁵¹ Diğer tarım ürünlerinden çavdar ve mısır için de ayrıca bkz: BCA, 030.01.80.508.07.

²⁵² TBMM Kavanin Mecmuası, Devre: V, İçtima: 3, c.XVIII, a.g.e. s.7.

²⁵³ TMO 1942 İdare Meclisi Raporu, Toprak Mahsulleri Ofisi Müdürlüğü, Ankara 1942, s.10; Ulus, 03.10.1942.

²⁵⁴ Toprak Mahsulleri Ofisi, silo ve ambar inşaatında özellikle hububat üretim merkezlerine yakın olan yerleri tercih etmiştir. Bu amaçla; Ankara, Eskişehir, Konya, Çankırı, Kayseri, Yıldızeli, Dinar, Zile, Diyarbakır, Akşehir, gibi merkezlerde çeşitli tonajlarda silo ve ambarlar yapılması kararlaştırılmıştır. TMO 1942 raporu, a.g.e. s.15.

²⁵⁵ TMO 1942 İdare Meclisi Raporu, s.11; Akşam, 14.01.1942.

²⁵⁶ Akşam, 09.01.1942; Akşam, 14.01.1942; Akşam; 02.02.1942.

²⁵⁷ Kemal Turan “Prim, Tohum, Kredi” isimli makalesinde tarımsal kalkınmanın önemini vurgulayarak dönemin Başbakanı Refik Saydam'ın kendisinin bizzat radyo konuşmasında yapmış olduğu noktalara değinmiştir; “...ülkenin içinde bulunduğu zor durumda tüm vatandaşlarımızın zirai faaliyetlerde bulunmaları bunun karşılığında kendilerine Toprak Mahsulleri Ofisi ve Ziraat Bankası Aracılığıyla tohumluklar dağıtılacağı, Toprak

ekmeklik hububat ve tohumluk dağıtımına devam etmiştir²⁵⁸. Ayrıca 1942 yılının hububat alım fiyatları, 10 Aralık 1941 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiş olan 2 / 16975 sayılı kararname ile daha önceden çıkartılan 2 / 15888 sayılı kararnamenin alımlarla ilgili kısmı ve bunlara ek olarak çıkartılan 2 / 16723 numaralı kararnamenin yürürlüğe girdiği 207 sayılı koordinasyon kararının 1. maddesinde yapılan değişikliklere göre fiyatlar belirlenmiştir. Buna göre fiyatlar: Buğday 20, çavdar 15, arpa 15, yulaf 16 kuruş olarak tespit edilmiştir²⁵⁹. Toprak Mahsulleri Ofisi, ülkedeki sıkıntılı duruma rağmen ürün almaya devam etmiştir. Buna göre bu yıl Ofis tarafından 471.173 ton buğday, 184.080 arpa, 19.360, çavdar ve 42.398 ton yulaf alımı yapılmıştır. Bu alımlara Ofişçe, ödenen toplam para miktarı ise toplamda; 123.138.929 liradır. Alım miktarları yıl içerisinde hububat fiyatlarındaki yükselmelere paralel olarak artış göstermiştir²⁶⁰.

1942 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle, piyasada oluşan karaborsanın yaygınlaşması ve bunun sonucunda ortaya çıkan hububat fiyatlarındaki artışlar, Ofisin önlem almasını zorunlu kılmıştır. Ofis, hububatın kilo başına fiyatını belirlerken alımlarını üretici ve tüketicinin mağdur olmaması yönünde yapmıştır. Daha önce belirlenen hububat alım fiyatlarında artışlar gözlemlenmiştir. Bu artışlar çeşitli sosyal gruplar tarafından tepki ile karşılanmıştır. Bu tepkilerde önemli bir yere sahip olan üretici kesim özellikle köylüler, ileriki süreçte Türk siyasetindeki dengelerinin değişmesinde önemli bir dinamiği oluşturacaklardır. Ofisin belirlemiş olduğu taban alım fiyatları ve almış olduğu hububat miktarlarının yıl içerisinde hem fiyat hem de miktar olarak arttığı görülmektedir. Buna göre 1942 yılı içerisinde hububat fiyatları ve yapılan alımları şu şekildedir:

	<u>Kuruş(krş.)</u>	<u>Miktarı(Kg.)</u>
Buğday	20	463.237.097
Arpa	15	184.079.984
Mısır	16	60.488.164
Çavdar	15	19.360.496
Yulaf	16	42.397.613
Pirinç	65	6.872.544
Bakla	-	5.344.379
Nohut	-	2.259.328
Mercimek	-	5.344.379

Ofis tarafından toplamda, 789.383.984 kiloluk bir alım gerçekleştirilmiştir²⁶¹. Afyon alımında ise Ofis, 1942 yılında 468.234.010 liralık bir ödemeye 115.147.125 kilo afyon alımı gerçekleştirmiştir. 1942 yılı içerisinde afyon alım fiyatları savaşın etkisiyle de artmaya devam etmiştir. 1941 yılında kalitesine

Mahsulleri Ofisi'ne bir yıl öncekinden fazla ürün getirenlere Ofişçe yüzde yirmi oranında bir fark ödeneceği...." belirtilmiştir. Vatan, 19.02.1942.

²⁵⁸ Ulus, 08.01.1943.

²⁵⁹ Toprak Mahsulleri Ofisi Raporları, (1938–1950), Ankara 1950.

²⁶⁰ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 40.Hizmet Yılı (1938-1978),a.g.e.s.1.

²⁶¹ TMO 1942 İdare Meclisi Raporu, s.12–14; bknz: Toprak Mahsulleri Ofisi Raporları, (1938–1950),a.g.e.

göre 55–80 arasında değişen fiyatlar 1942 yılında 160 liraya kadar yükselmiştir²⁶². Ofisin 1942 yılındaki faaliyetleri arasında alımları kadar satışları da önemli yer tutmaktaydı. 1942'de üretilen buğday, çavdar, arpa ve yulaftan koordinasyon kararının 366 nolu kararnamesi gereğince belirli oranlarda alınan devlet hisselerinin Ofis tarafından tahsiline ek olarak çıkarılan 388 nolu kararnamede karar verilmiştir.

Devlet hisselerin tahsili, şehir ve kasabaların ekmeklik ihtiyaçları dâhil olmak üzere Eylül 1942 yılının sonuna kadar Ofisin yapmış olduğu satışlardan temin edilmiştir. 01.10.1942 tarihinden itibaren de 369 numaralı kararnameye istinaden her çeşit hububatın ve mamullerin serbest alım- satım ve ithalinin yasağı devam ettirilmiştir. İstanbul, İzmir, Ankara ve Zonguldak'ın belediye hudutları içindekiler ile diğer şehir ve kasabalardaki değişmez gelirlerin ekmeklik ihtiyaçları parasız olarak Ofis tarafından karşılanmıştır²⁶³. 1942 yılı zarfında, Ofisçe piyasaya yapılmış olan satışlara bakıldığı zaman;

Buğday	105.294.266
Mısır	26.775.824
Arpa	17.830.482
Pirinç	2.835.736
Yulaf	1.480.045
Çavdar	1.825.068
Bulgur	325.419
Bakla	84.453
Susam	718

Toplamda 156.452.021 miktarında bir satış yapılmıştır. Bu satışlarda düşmelerin meydana gelmesindeki en büyük sebep şüphesiz İkinci Dünya Savaşı'nın şiddetini arttırmasından dolayı ülkedeki hububat ve bakliyat yetersizliği hat safhaya ulaşmıştı. Üretimin azlığına paralel olarak satışlarda da düşmeler meydana gelmiştir.

Ofisin, ordu ve resmî dairelere 1942 yılı içerisinde satmış olduğu hububat miktarı da ürünler bazında şu şekildeydi:

Buğday	77.612.765 (ton)
Arpa	84.733.069
Yulaf	29.196.041
Mısır	12.907.898
Bakla	5.328.136
Pirinç	3.772.121
Çavdar	2.189.821
Bulgur	1.896.891
Nohut	142.555
Mercimek	22.706

Ofisin toplamda 217.800.003 tonluk bir satış yaptığı görülmektedir.²⁶⁴ Ofis, piyasada oluşan karaborsa ve ihtikârın önüne geçebilmek için geçen yıllara göre fazla satış yapmıştır. Bu rakamlar geçen yılların satış miktarı ile kıyaslandığında bu yıl çekilen sıkıntılara rağmen iyi seviyede olduğu söylenebilir.

²⁶² TMO 1942 İdare Meclisi Raporu, a.g.e.s,17.

²⁶³ TMO 1942 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s,10–11.

²⁶⁴ TMO 1942 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s,13–14.

1942 yılında önceki yıllara göre afyon satışlarında da artışın söz konusu olduğu görülmektedir. Ofis tarafından yabancı ülkelere yapılmış olan afyon satış miktarlarına bakılacak olunursa;

<i>Amerika</i>	176.000
<i>Almanya</i>	34.510
<i>İspanya</i>	6.800
<i>İsveç</i>	1.000
<i>Danimarka</i>	400

Ofis tarafında bu yılda toplam olarak, 218.700 kiloluk bir afyon satışı gerçekleştirilmiştir²⁶⁵.

2.3.7. Ofisin 1943 yılında yapmış olduğu faaliyetler

1943 yılı, savaş ekonomisinin Türkiye’de şiddetini arttırıp, geliştiği bir yıl olarak hafızalarda yer etmiştir. Bu yıl özellikle sanayi ve tarım bakımından büyük üretici ülkelerin askerî ihtiyaçlara tahsis ettikleri ürünler savaşın etkisiyle azalmıştır. Bu durum karşısında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli tedbirler alınmıştır. Bu amaçla 1943 yılında hükümet, elde edilmiş olan ürünlerin % 40’nın savaş ekonomisi kapsamına alınmasını kararlaştırmıştı. 1943 yılında hububat rekoltesi başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de istenilen seviyede değildi. Bu yıl hububat üretimi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi gerçekleşmiştir²⁶⁶:

	1941–1942		1943–1944	
	<i>Ekim (hektar)</i>	<i>Üretim (ton)</i>	<i>Ekim</i>	<i>Verim</i>
<i>Buğday</i>	4.369.000	4.263.000	3.502.000	3.509.000
<i>Arpa</i>	1.932.000	2.165.000	1.490.000	1.655.000
<i>Yulaf</i>	347.000	322.000	287.000	264.000

Tablodaki verilerden de anlaşılacağı üzere 1943 yılındaki hububat üretiminden elde edilen verimin geçen yılki üretimine göre fazla idi. Ancak bu miktarlar da ülkenin içinde bulunduğu hububat sıkıntısını giderememiştir²⁶⁷. Gerek savaşın gelişmesi gerekse ülke içerisinde ortaya çıkmış olan ekonomik sıkıntılar bu yılda da devam etmiştir²⁶⁸. Büyük şehirlerdeki ekmek sıkıntısı, tarım ürünlerine ihtiyacı arttırmıştır. Büyük şehirlerde yer yer birbirinden önemli farklar gösteren ekmek fiyat artışları tepkilere sıkıntılara neden olmaktaydı.

Bu durum karşısında Ofis, piyasaya müdahale ederek aşırı derecede yükselmiş olan gıda maddelerinin fiyatlarının hızla düşmesini sağlamıştır. Yıl sonuna doğru bu düşüş yüzde 50 oranını

²⁶⁵ TMO 1942 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s.15–16.

²⁶⁶ Diğer tarım ürünlerinden çavdar ve mısır için de ayrıca bkz: BCA, 030.01.80.508.07.

²⁶⁷ TMO 1943 İdare Meclisi Raporu, TMO Müdürlüğü, Doğu Matbaası, Ankara 1945, s.8–9.

²⁶⁸ Tan gazetesinde yazmış olduğu makalesinde Zekeriya Sertel, “Toprak Mahsulleri Ofisi Müteahhitleri Ortadan Kaldırmalıdır” adlı yazısında, 1943 yılı içerisinde Toprak Mahsulleri Ofisinin, üzerine düşen görevleri yapamadığını özellikle ordu ve devlet dairelerinin ihtiyaçlarını karşılamadığı bu durumun müteahhitlere yaradığını satışların bunlar tarafından yapılmış olduğunu bununda ihtikâra, karaborsacılığa yol açtığını vurgulamıştır. Tan, 24.10.1943.

bulmuştu²⁶⁹. Bununla beraber genel fiyat seviyesi 1942 yılı ortalamasının yine de üstünde kalmıştır. Hükümet, halkın içinde bulunduğu zor durumlarda, Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla ihtiyacı olanlara ekmeklik hububat ve ekmek dağıtımını bu yılda sürdürmeye devam etmiştir²⁷⁰.

Toprak Mahsulleri Ofisi, 1943 yılında memleketin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar karşısında, teşkilatlanma faaliyetlerini sürdürerek, özellikle hububat tüketiminin fazla olduğu yerlerde ürünlerin nakli için tedbirler almıştır²⁷¹. 1943'te Ofisin yurdun çeşitli bölgelerine dağılmış toplam teşkilat sayısı 241 üniteyi bulmuştur. Bunların içinde 189'u ana iş konusunda alım, satım dağıtımı ve sevk faaliyetleri ile iştigal eden aktif teşkilatlarıdır.

Ayrıca Ofisin kendisine ait işlerde görevlendirilmiş olan Ziraat Bankaları, belediyeler ve kooperatiflerle birlikte aktif çalışmada bulunduğu teşkilat ünitelerinin toplamı da 517'ye çıkmıştır. Bu haliyle Toprak Mahsulleri Ofisi'nin iktisadî devlet teşekkülleri içerisinde, çalışma safhası ve teşkilat sayısı bakımından önemli bir yeri olduğu kadar; idari teşkilatının genişliği ve bunların kontrolünü için oluşturulduğu telsiz ve radyo ağı da devlet kurumları içerisindeki önemini göstermesi bakımından dikkat çekiciydi²⁷².

Ofisin daha önceki yıllarda olduğu gibi serbest vergi ve devlet hissesi olarak yapmış olduğu hububat ve bakliyat alımları, 1943 yılında geçen yıla göre yüzde 10 oranında azalmıştır. Buna rağmen yine de 57.613 tonu ithalattan olmak üzere 625.898 tonu bulan bir alım gerçekleşmiştir²⁷³. Bu alımlarda belirlenmiş olan hububat alım fiyatları; Buğday; 27, arpa; 20, çavdar; 21 ve yulaf, 16 kuruş olarak tespit edilmiştir²⁷⁴.

Ofis, 1943 yılında yurt içinden kilosu 27 kuruştan 368.286 ton buğday, kilosu 20 kuruştan 134.161 ton arpa, kilosu 21 kuruştan 25.249 ton çavdar ve kilosu 16 kuruştan 40.589 ton yulaf satın almıştır. Ofis tarafından toplamda; 568.285 ton hububat alımı yapılmışsa da, alımlarda geçen seneye göre % 10 oranında azalma görülmüştür. Bu % 10'luk açık Ofis tarafından ithalatla kapatılmaya çalışılmıştır. 1943 yılı itibariyle Ofisçe 57.613 ton hububat ithalatı gerçekleştirilmiştir²⁷⁵. Ofis yine bu yıl içinde 95.088.130 ton da afyon alımı yapmıştır²⁷⁶. Ofisin, bu yıl ki afyon alımı, üretimin yetersizliğinden dolayı geçen yıllara göre az olmuştur.

1943 yılı içerisinde satış fiyatları da şu şekilde belirlenmiştir: Buğday 26, arpa 21, çavdar 21, yulaf 22, mısır 22 kuruş olarak tespit edilmiştir²⁷⁷. Ofis, hububat yetersizliğine rağmen bu yılda hububat piyasasından yapmış olduğu satışlarda fazla olmasa da kâr elde etmiştir. 1943 yılı Ofisin resmi kurumlara fazla ürün satışı yaptığı bir yıldır. Ofis, belirlenen bu fiyatlara göre, 1943 yılı içerisinde, resmi dairelere; 59.906.204 lira karşılığında, 237.956 ton hububat ve bakliyat, 18.026.848 lira karşılığında 52.096 ton un

²⁶⁹ Tan, 09.05.1943.

²⁷⁰ Akşam, 30.05.1943.

²⁷¹ 1943 yılı hububatlarının Toprak Mahsulleri Ofisi depolarına getirilmesine hız verilmiş, kış gelmeden ürünlerin depolara taşınması için ulaştırma araçlarının sayıları çoğaltılmıştır. Akşam, 28.08.1943.

²⁷² TMO 1943 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s.9; Toprak Mahsulleri Ofisi Teşkilatı (1938-1959),a.g.e.

²⁷³ TMO 1943 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s.11.

²⁷⁴ Toprak Mahsulleri Ofisi Raporları (1938-1950),a.g.e.

²⁷⁵ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 40.Hizmet Yılı (1938-1978), a.g.e. s.1.

²⁷⁶ TMO 1943 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s.10.

²⁷⁷ TMO 1943 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s.11.

ve 448.045 lira karşılığında da 662 kilo makarna olmak üzere toplamda 78.383.087 lira karşılığında 289.714 ton ürün satışı yapmıştır.

Piyasaya ve halka yapılmış olan satış miktarları ise şu şekildeydi: 41.404.599 lira karşılığında 159.098 ton hububat ve bakliyat, 61.542.524 liraya 143.276 ton un ve 2.348.761 liraya da 3.510 kilo makarna satışı yapılmıştır. Toplamda ise Ofis tarafından 105.295.884 lira karşılığında 305.874 ton serbest satış gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Ofisçe, 1943 yılı içerisinde, Kızılay'a 20 ton un ve 400 ton hububat satışı yapılmıştır. Bunun yanında Ofis tarafından bedeli aynı yıl tahsis edilmek üzere köylülere de 8.908 ton hububat satışı gerçekleştirilmiştir²⁷⁸.

2.3.8. 1944 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler

Ordunun ve halkın iiaşesi konusunda alınmış olan tedbir ve kararların uygulanması ile görevli olan Toprak Mahsulleri Ofisi, önceki yıllara kıyasla teşkilatının genişlemesiyle birlikte çalışmalarını da hızlandırmıştır. Ofis, malî olarak zor durumda olan ülke ekonomisinde hububat işlerini düzenlemek hususunda üretici ve tüketicilere kolaylıklar sağlamaya devam etmiştir. Ofis, bu çalışmaları yaparken merkez teşkilatının bazı şubelerinde muhasebe işlerinde yıl içinde aksaklıklar da görülmüştür. Bu aksaklıkların temel nedeni, 1943 yılı bilânço raporunda da belirtildiği üzere, Ofis muhasebe teşkilatında, teknik olarak bazı cihazların eksik olmasından ötürü kayıtlarda önemli gecikmeler ve düzensizlikler meydana gelmiştir. Bunun neticesi olarak ta 1943 yılı ile 1944 yılı hesap bilânçolarının vaktinde hazırlanamamasına neden olmuştur²⁷⁹. 1944 yılında ülke genelinde ekimi yapılan bazı ürünlere bakıldığında²⁸⁰:

	1942–1943		1944–1945	
	<u>Ekim (hektar) Üretim (ton)</u>		<u>Ekim Verim</u>	
Buğday	3.502.000	3.509.000	3.740.000	3.148.000
Arpa	1.490.000	1.655.000	1.655.000	1.403.000
Yulaf	287.000	264.000	262.000	186.000

Önceki yıla göre 1944 yılında ekimin fazla olmasına rağmen elde edilen verimde düşüklükler meydana gelmiştir. Genel olarak iklim şartlarının geçen yıla göre iyi geçmiş olmasına rağmen tarım ürünlerinden istenilen verim elde edilememiştir. Bu durum karşısında 1944 yılında Tarım Bakanlığınca hububat üretimine büyük önem verilmiş, bu doğrultuda çalışmalar yapılması kararlaştırılmıştır. Yapılmış olan bu çalışmalar, memleketin tabii şartlarına uygun bir şekilde istifade edilmeyen arazileri verimli bir hale sokma, ekimi çoğaltma, köylülerin çalışma saatini yükselterek mahsulleri çeşitlendirme, ürün kalitesini artırma ve ürün maliyetlerini düşürme gibi tedbirlerin alınmasından ibaretti.

Ayrıca hükümetin üretimi arttırmak amacıyla, Toprak Mahsulleri Ofisi ve Türkiye Ziraî Donatım Kurumu aracılığıyla muhtaç köylüye 16 bin ton tohumluk dağıtılması ve köylülere teknik araç ve gereç

²⁷⁸ TMO 1943 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s.11–12.

²⁷⁹ TMO 1944 İdare Meclisi Raporu, TMO Müdürlüğü, Ankara 1945, s.1.

²⁸⁰ Diğer tarım ürünlerinden çavdar ve mısır için de ayrıca bkz: BCA, 030.01.80.508.07.

verilmesi gibi yardımlar yapılmasını karara bağlamıştı. Neticede, 167.225 parça teknik üretim araç ve gereçler köylülere dağıtılmış ve muhtelif yerlerdeki haşere ve hastalıkların önlenmesi için çalışmalar hükümetçe yapılmıştır. Bunun yanında, memleketin iâşesini temin etmek amacıyla Tarım Bakanlığı'na bağlı Ziraî Kombinalar Başkanlığı'nın teşebbüsü ile 783.632 dekarlık hazine arazisi ekilmiş bunun neticesinde de 61.553 tonu buğday olmak üzere, 86.747 ton hububat üretimi gerçekleşmiştir²⁸¹.

1944 yılındaki istatistikî verilere göre 1944–1945 üretimi, geçen ekim yılına oranla düşüktü. Geçen yıla göre 1944 yılında hububat ve bakliyat alımında % 88 gibi büyük bir oranla verim miktarında artış görülmüştür. 1944 yılındaki hububat ve bakliyat ürünlerinin alım fiyatları ise şöyle tespit edilmiştir:

Buğday 27, arpa 19, çavdar 20, yulaf 19, mercimek 30, nohut 35 ve mısır 16 kuruş olarak belirlenmiştir²⁸². Tespit edilen bu fiyatlar doğrultusunda Ofisin yapmış olduğu alımlar;

<u>Devlet teşkilatlarından yapılan alımlar (ton)</u>	<u>Piyasadan yapılan alımlar (ton)</u>
Hububat	497.708
Bakliyat	25.650
Toplam	493.358
	887.875
	13.957
	901.802 tondur.

1944 yılında Ofisin hububat ürünleri içerisinde en çok alım her yıl olduğu gibi yine buğdayda olmuştur. Ofis ve memleket için önemi büyük olan buğday 894.303 ton alımla rekor bir seviyeye ulaşmıştır. Buğdayı 273.626 ton alım ile arpa takip etmiştir. Ofis tarafından arpanın yanı sıra; 74.661 ton çavdar, 73.944 ton yulaf, 41.427 ton mısır, 1.466 ton pirinç ve 17.964 ton miktarda mahlût (hububat karışımı) alımı gerçekleşmiştir. Bakliyat alımlarının ürün bazında dağılımında ise en fazla alım, 16.575 tonla nohutta olmuştur. Bunu 16.385 tonla fasulye takip etmiştir. Ofis bu yıl, ayrıca 633 ton un ve 4 ton da makarna alımı gerçekleştirmiştir²⁸³.

Bunun yanı sıra Romanya'dan 6000 ton buğday ithal edilmiştir²⁸⁴. 1944 yılında afyon alım fiyatlarının her yıl olduğu gibi bu yıl da artış gösterdiği görülmektedir. 1944 yılında derecelerine göre belirlenmiş olan afyon alım fiyatları 110–160 kuruş arasında değişmiştir. Ofisçe, toplamda 1944 yılı içerisinde afyon alımlarının 1943 yılına göre arttığı görülmüştür. Ofis buna göre bu yıl 110.507.161 kilo afyon alımı gerçekleştirilmiştir²⁸⁵.

1944 yılında, bu çalışmaların yanı sıra, buğday, arpa, çavdar ve yulaf gibi ürünlerin Toprak Mahsulleri Ofisi dışında devlet taşıma araçlarıyla taşınmasına ve İstanbul, Ankara ve İzmir şehirlerine sokulması hususunda daha önce alınmış olan yasak kararı da devam etmiştir. Bu sebeple, adı geçen şehirlerin iâşesinin alınan 247 sayılı kararname kararınca Ofis tarafından sağlanması bir kez daha belirtilmiştir. Diğer şehir ve kasabaların yemeklik ve yemlik ihtiyaçları da serbest piyasadan Ofis fiyatları

²⁸¹ TMO 1944 İdare Meclisi Raporu, s.12.

²⁸² Toprak Mahsulleri Ofisi Raporları, (1938–1950), a.g.e.

²⁸³ TMO 1944 İdare Meclisi Raporu, s.7.

²⁸⁴ Tanin, 26.01.1944.

²⁸⁵ TMO 1944 İdare Meclisi Raporu, s.14.

dâhilinde karşılanmasına karar verilmiştir²⁸⁶. Ofis, başta ordu olmak üzere, devlet dairelerinin ve iktisadî devlet teşekküllerinin hububat ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmiştir.

Milli Korunma Kanunu (MKK) gereğince daha önceden yasaklanmış olan bazı ürünlerle ilgili karar, 1943–1944 yılında üretimindeki bolluk sebebiyle hububat stoklanması neticesinde makarna, bisküvü, peksimet, simit, çörek ve benzeri hamur işleriyle unlu çocuk gıdalarının yapılmasına ve serbest satılmasına hükümetçe izin verilmiştir. Bu arada, İstanbul, İzmir ve Ankara şehirleri ile üretim miktarı tüketimine yetmeyecek bölgelerde ise, iki ayda bir nüfus başına iki kilo hesabıyla Ofis tarafından un dağıtılmasına karar verilmiştir²⁸⁷.

Ayrıca Ofişçe karşılanan ihtiyaçlar, tespit edilen hususlar içinde kalmayıp daha önceden belirlenmiş olan buçak ve köylerin yemeklik ve yem ihtiyaçlarını da karşılamaya yönelikti. Ofis, bunun yanında Karadeniz halkının iaşesini sağlamak üzere mısır stokları bu bölgeye sevk etmiştir. 1944 yılında hububat fiyatları üzerine, Bakanlar Kurulu’nca değişik sayılı kararlar çıkartılmıştır. Alınan bu fiyat belirlemeleri öncelikle üreticilerin ve tüketicilerin korunmasına yönelikti.

Hububat satış fiyatları değişik kararnamelerle 1944 yılında şu şekilde belirlenmiştir: (krş)

	<u>K/452</u>	<u>K/491</u>	<u>K/525</u>	<u>K/539</u>
Buğday	26	27	28	28
Arpa	21	22	22	22
Çavdar	22	23	23	23
Yulaf	22	22	22	22
Mısır	22	22	22	22
Mahlût	22	23	23	23
Pirinç	80	80	95	95
Mercimek	65	65	65	65
Bakla	40	40	25.35	25.35
Nohut	55	55	45.60	45.60

Alınmış olan bu fiyat belirleme kararnameleri, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar nedeniyle sık sık değişmektedir. Belirlenen bu satış fiyatları içerisinde 1944 yılında resmi dairelere yapılan hububat satışı 323.327 tondur. Bu miktar içinde en fazla 109.882 tonla buğday ilk sırayı almıştır. Buğdayı, 151.827 tonla arpa takip etmiştir. Resmî daireler dışında piyasaya ve halka yapılan hububat satışlarının genel toplamı ise, 110.429 tondur.

²⁸⁶ Tanin Gazetesi’nde Cevat Nizami: “ Toprak Mahsulleri Ofisi’nin İşini Sadeleştirmeli ” adlı makalesinde; Ofis görevlerinin fazla olmasından dolayı zaman zaman aksaklıklar yaşandığını bunun içinde, Ofisin bazı işleri yapabilmesi için teşkilatın önemli ölçüde küçülmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Ofisin, üzerine almış olduğu üç büyük kenttin (İstanbul, Ankara, İzmir) iaşesinde yaşanan kargaşaların odak noktasında olmaması gerektiği, bunun içinde Ofisin görev tanımının tekrar ele alınıp işlerinin daha sade bir hale getirilmesi hususunda bazı tedbirlerden bahsedilmiştir. Tanin, 22.01.1944.

²⁸⁷ TMO 1944 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s.12–13.

Genel satışlar itibariyle Ofis, 1944 yılında 766.813 ton hububat, 17.999 ton bakliyat ve 315.321 ton un ve makarna satışı gerçekleştirmiştir. Bu satışlarla bir önceki yılın satışlarına göre daha fazla kâr elde edilmiştir²⁸⁸. Bütün hububat ve bakliyat satış işlerinin yanında Ofis tarafından 1944 yılında yabancı ülkelere yapılmış olan afyon satışları şöyleydi: Almanya'ya 34.376.934, İsviçre'ye 3.639.677, Amerika'ya 1.920.00 Macaristan'a 1.120.17, İngiltere'ye 50.000 ton afyon satılmıştır²⁸⁹.

Ofis, bütün bu alım ve satış işleriyle beraber stoklama konusunda da önemli girişimlerde bulunmuş, kendisine ait olan 204.100 ton kapasiteli silolarından başka, 562.900 ton kapasiteli kiralık ambar temin etmiştir. Böylece 1944 yılı sonunda stoklama kapasitesi toplam 850.000 tonu bulmuştur. Ofis, şehirlerdeki makarna ihtiyacını karşılamak için zaman zaman makarna stoku yapmıştır. 1944 yılı itibariyle Ofisin elinde toplam 800 ton makarna stokunun olduğu görülmüştür²⁹⁰.

2.3.9. 1945 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler

1945 yılında tarım üretimi, iklim koşullarının iyi geçmemesinden dolayı az olmuştur. Bu durum, tarım üreticilerini etkilediği gibi Toprak Mahsulleri Ofisi'nin rekoltelerinde de önemli oranda düşüşlere neden olduğu için Ofisin ürün stok durumunu da etkilemiştir. Böyle durumlar da fiyatların üretici ve tüketicilerin korunmasına yönelik bir seyir takip etmesine imkân vermemektedir. Üretim yetersizliğinden dolayı ürün alımları, tahmin edilenin yarısı civarında kalmış, satışlarda buna paralel olarak istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Buna rağmen Ofis, bu yıl zarfında, buçak ve köylere tohumluk, ekmeklik, yem satışlarını aksatmadan yapmaya devam etmiştir.

Toprak Mahsulleri Ofisi, 1945 yılına 375.000 ton hububat stoku ile girmişti²⁹¹. Tarım Bakanlığı'nca bu yıl Ofis aracılığıyla muhtaç köylülere dağıtılmak üzere 50.000 ton çeşitli hububat ve hayvan yemi tohumluğu temin edilmiş ve bundan 40 ile 39 bin tonu çeşitli buğday, arpa, çavdar ve yulaf tohumluğuna tahsis edilmişti. Bu yıl Ofisçe daha önceden taahhüt edilmiş olan 67 bin ton hububat ihracatının yarısından fazlası gerçekleştirilerek komşu memleketlere yardım imkânlarıyla beraber döviz getirisi de sağlamıştır.

1945 yılında ülkedeki bazı hububat ürünlerindeki ekime ve bundan elde edilen verim miktarına bakılacak olunursa²⁹²:

	1943-1944		1945-1946	
	<i>Ekim (hektar)</i>	<i>Üretim (ton)</i>	<i>Ekim</i>	<i>Üretim</i>
<i>Buğday</i>	3.740.000	3.148.000	3.472.000	2.189.000
<i>Arpa</i>	1.655.000	1.403.000	1.525.000	934.000
<i>Yulaf</i>	262.000	186.000	261.000	122.000

Tablodan da anlaşılabacağı üzere bir önceki yıla göre 1945 yılında hem üretim hem de elde edilen verim miktarlarında büyük düşüşler meydana gelmiştir. Bu düşüşlerin Ofisin alım ve satımları üzerinde nasıl bir etki yaptığına bakıldığında; öncelikle 1945 alımları iklimin elverişsizliğine bağlı olarak

²⁸⁸ TMO 1944 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s.14.

²⁸⁹ TMO 1944 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s.10.

²⁹⁰ Tanin, 08.03.1944.

²⁹¹ Ulus, 30.01.1945.

²⁹² Diğer tarım ürünlerinden çavdar ve mısır için de ayrıca bkz: BCA, 030.01.80.508.07.

verimdeki düşüklükten dolayı istenilen seviyede değildi. Bu bağlamda alımlarda istenilen seviyeye ulaşmak için 1945 hesap yılının ilk ayı içinde tatbik olunan 525 sayılı kararname kabul edilmiştir. Buna ek olarak 15.06.1945 tarihinde 590 sayılı kararnamede kabul edilmiştir. Buna göre hububatla ilgili alınan kararnamelerde ürün fiyatları şu aşağıdaki gibi belirlenmişti²⁹³:

<i>Kararnamelere göre fiyatlar;(krs)</i>	<i>K/525</i>	<i>K/590</i>
Buğday	27	27
Çavdar	20	20
Arpa	19	19
Yulaf	19	19
Mısır	16	16
Bakla	15–25	10

Ofis, belirlenen bu fiyatlar doğrultusunda, hububat alımlarına devam etmiştir. 1945 yılı içerisinde alımı yapılan bazı ürünlerinin miktarları ise şu şekildedir: 377.334 ton buğday 99.089 arpa, 45.657 çavdar, 18.179 yulaf, 31.406 mısır, 874 bakla ve 1.047 tonda mercimek olmak üzere toplamda 572.586 tonluk bir alım Ofisçe 1945 yılı içerisinde gerçekleştirilmiştir²⁹⁴.

Kabul edilmiş olan 590 sayılı kararnamede; Seyhan, İçel, Hatay illeriyle Antalya'nın Serik, Finike, Manavgat, Kaş, Alanya ilçelerinde, buğday, arpa ve yulafla ilgili fiyatlar belirlenmiş olan fiyattan 2 kuruş eksikliğiyle tatbik olunmuştur. 1944–45 üretiminin geçen ekim yılından üçte bir oranında azlığı ve hububat ve bakliyat alımı geçen yıldan 172.511 ton eksikliğine rağmen 1.222.649 tonu bulmuştur²⁹⁵. Bu alımlarda, üreticilerin nakil masrafları Ofisçe karşılanmıştır.

Ofis dışında büyükşehirlere hububat ve bakliyatın giriş-çıkış yasağı bu yılda devam etmiştir. Bu sebeple, 247 sayılı kararnamede kabul edilmiş olan kararlar gereğince, Ankara, İstanbul ve İzmir gibi illerin iâşesi Ofis tarafından temin edilmiştir. Yine diğer şehir ve kasabaların yemeklik ve yem ihtiyaçları da serbest piyasadan Ofisin belirlemiş olduğu fiyatlar dâhilinde karşılanmıştır. Başta ordu olmak üzere, devlet dairelerin ve iktisadî devlet teşekküllerinin yemeklik ve yem ihtiyaçlarının Ofisçe karşılanması sürmüştür. Ofis, destek faaliyetlerini de sürdürerek, muhtaç köylüye 1945 / 1946 yılı içinde tohumluk hububat dağıtımını yapmaya devam etmiş, özellikle iklimin elverişsiz geçtiği Ege Bölgesi'nde, üretim miktarı tüketimini karşılamayacak olan kesimlere satışlar yapmak suretiyle fiyatlarının normal seviyeye inmesini sağlamıştır²⁹⁶.

Böylece, Toprak Mahsulleri Ofisi'nce, bedeli aynî veya nakdî olarak bir yıl süreyle borç hububat dağıtımını yapılmak suretiyle kuraklık yüzünden pek az ürün alan veya alamayan yerlerde ekmeklik ve yem sıkıntısı çeken köylü korunmaya çalışılmıştır. Ofis tarafından 1945 yılında yapılmış olan satışlar ise şu şekildeydi: İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarından beri iktidara gelmiş olan hükümetlerce alınan karar ve

²⁹³ K/Sayı:3, BCA,3/2698,108.36.11; TMO 1945 İdare Meclisi Raporu, TMO Müdürlüğü, Ankara 1946, s.22.

²⁹⁴ TMO 1945 İdare Meclisi Raporu, a.g.e, s.23.

²⁹⁵ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 40.Hizmet Yılı (1938–1978),a.g.e. s.44–45.

²⁹⁶ TMO 1945 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s.1; İklimin elverişsiz geçmesinden ötürü, muhtaç çiftçilere 50.000 ton tutarında iyi cins çeşitli hububat, bakliyat ve hayvan yemi nebatları tohumluklarının dağıtılması hakkındaki Tarım Bakanlığı'nın 09.08.1945 tarihli ve 21408 sayılı yazısı Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir. Bu karar sonrası tohumluklar Toprak Mahsulleri Ofisi ve Ziraî Kombinalardan Ziraat Bankası'nca sağlanması karara bağlanmıştır. Bu tohumluklar peşin veya parası sonradan ödenmek şartıyla muhtaç çiftçilere dağıtılmıştır. Muamelat Umum Müdürlüğü, BCA, 3/2994, 109.51.07.

tedbirler sonucunda düzenlenen ve Ofisin aslî görevleri arasında olan hububat satışları, eldeki imkânlar çerçevesinde tüketici kesim başta olmak üzere üretici kesimi de destekleyecek şekilde devam etmiştir.

Buna göre 1945 yılında yapılan satışlarda, Ofis hesabına çalışan fabrikalara imalat için verilenler de dâhil olmak üzere muhasebe kayıtlarına göre toplamda 1.333.683 tonluk satış gerçekleştirilerek 390.981.000 lira elde edilmiştir. Geçen yıla göre yapılan bu satışlar azdı. Bunun en önemli nedeni iklimin elverişsizliği idi.

İhracatta da geçen yıllara nazaran genel olarak önemli bir artış görülmekle beraber, tam olarak istenilen düzeyde değildi. Ancak yapılmış olan dış satışlar gerek mahsulün değerlendirilmesi gerek döviz getirisi bakımından ülke ekonomisi için faydalı ve ferahlatıcı olmuştur. Hububat ihracı yapılan ülkelerin başında; İspanya, Kıbrıs, Malta, Yunanistan ve diğer bazı Akdeniz ülkeleri gelmektedir. Bu ülkelere yapılmış olan satışların ürün bazındaki miktarları şu şekildeydi:

	<u><i>Satış Miktarı (ton)</i></u>	<u><i>Satış Tutarı (lira)</i></u>
<i>Arpa</i>	14.967	3.755.293
<i>Çavdar</i>	5.000	1.317.527
<i>Buğday</i>	6.112	1.879.508
<i>Bakla</i>	4.260	781.618
<i>Nohut</i>	3.300	735.047
<i>Yulaf</i>	1.000	250.432
<i>Darı</i>	375	78.685
<i>Toplamı</i>	35.004	8.798.210 tutarındaydı.

1945 yılında halka ve piyasalara yapılmış olan satışlar da geçen yıla göre düşmeler meydana gelmiştir. İklimin elverişsizliğinden dolayı ürünlerde elde edilen verimin az olmasına paralel olarak satışlarda azalmaların olması doğaldı. Buna göre yapılan satışlar ürün bazında şu şekildeydi:

	<u><i>Satış Miktarı (ton)</i></u>	<u><i>Satış Tutarı (lira)</i></u>
<i>Buğday</i>	146.142	39.304
<i>Arpa</i>	65.391	14.391
<i>Mısır</i>	39.066	7.327
<i>Çavdar</i>	13.620	3.209
<i>Mahlût</i>	11.489	2.606
<i>Yulaf</i>	5.377	1.164
<i>Pirinç</i>	1.273	1.045
<i>Bakla</i>	4.576	857
<i>Mercimek</i>	198	94

Ofis, bu ürünlerden toplamda yapmış olduğu 287.132 tonluk satış karşılığında 69.997 lira kâr elde etmiştir²⁹⁷.

Diğer taraftan 1945 yılı içerisinde Ofisin yapmış olduğu afyon alım fiyatında bu yılda artışın olduğu görülmektedir. Afyon alım fiyatı 120 ile 170 kuruş arasında değişmektedir. Buna göre Ofisin 1945 yılı zarfında almış olduğu afyon miktarı, bir önceki yıla göre düşüş gösterse de, 1.691.693 lira tutarında

²⁹⁷ Yabancı ülkelere yapılan hububat veya bakliyat satışlarında, tüccarlara da Ofisten ürün satın almak suretiyle yabancı ülkelere satış yapmalarına izin verilmiştir. Bu yıl itibarıyla satışlarda, Yunanistan başta olmak üzere Avrupa ülkeleri (İtalya, Belçika...) hububat özellikle de buğday almak için başvurmuşlardır. Vakıf, 25.04.1945; Vakıf, 24.11.1945; Akşam, 24.11.1945; TMO 1944 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s.30-31.

toplamda 104.919.765 kilo afyon alımı gerçekleştirilmiştir. Yine bu dönemde afyon satışlarında artışın olduğu görülmektedir. Şöyle ki, 1944 yılında yapılmış olan afyon satış miktarı 88.016.611 kilo iken 1945 yılında bu oran 162.005.000 kiloya ulaşmıştır²⁹⁸. Toprak Mahsulleri Ofisi, stoklama faaliyetlerine bu yılda devam etmiştir. Önceki yıllardan inşaatına başlanmış olan 41.000 tonluk 29 adet ambar bu yıl bitirilerek teşkilat bünyesine alınmıştır. Bu doğrultuda Ofis, ülkenin çeşitli bölgelerinde farklı tonajlarda çelik silo inşaatına girişmiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 1945 yılı itibariyle silolarda ve depolarda bulunan toplam hububat stoku 900.000 ton civarındadır²⁹⁹.

Genel itibariyle, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kuruluşundan 1945 yılına kadar geçen sürede Ofisin yapmış olduğu faaliyetlerde, öne çıkan temel hedef, başta üreticiler olmak üzere tüketicilerin de korunmasına yönelik özelde hububat politikasını genelde ise ekonomik programı planlı bir şekilde uygulamak ve ülke ekonomisini savaşın etkisinden korumaktır. Ancak Ofis, kimi yıllarda uygulamış olduğu politikalarla başarılı bir tablo çizerken kimi yıllarda da çeşitli sebeplerden ötürü istenilen ekonomik istikrarı sağlayamamıştır. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda ülke ekonomisinin düzenlenmesinde ve hububat piyasalarının tanziminde Ofişçe alınan kararların öneminin büyük olduğu görülmektedir. Özellikle hububat alım ve satımlarında ülke yararına olabilecek her türlü çalışma Ofisin ana gündeminde yer almış ve bu doğrultuda çalışmalarını devam ettirmiştir.

Toprak Mahsulleri Ofisi, İkinci Dünya Savaşı'nın yoğun olarak devam ettiği 1938–1945 yılları arasında yapmış olduğu hububat alım ve satım faaliyetlerini yerine getirirken zaman zaman kurumda çalışan görevli bazı görevlilerin yapmış oldukları yolsuzluk ve suiistimallerden dolayı halkın tepkisini çekmiştir. Yapılmış olan bu tür hadiseler hükümet nezdinde CHP'ye karşı tepkilerin de oluşmasına neden olmuştur. Ofisin bu faaliyetleri, çalışmanın ikinci bölümünde ele alınıp değerlendirilecektir.

²⁹⁸ TMO 1944 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s.33.

²⁹⁹ Vakıf, 25.05.1945; TMO 1944 İdare Meclisi Raporu, a.g.e. s.22.

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE UYGULANAN EKONOMİK VE SİYASÎ UYGULAMALAR ÇERÇEVESİNDE TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ'NİN YERİ VE ÖNEMİ

3.1. Uygulanan Vergi Politikaları ve Bu Politikaların Toplumsal Kesim Üzerindeki Etkileri

Türkiye, İkinci Dünya Savaşına girmemesine rağmen savaş ekonomisinin bütün sıkıntılarını fazlasıyla yaşayan bir ülke olmuştur. Çünkü o dönemde, savaşın başlangıcından itibaren bir milyona yakın askerin silah altına alınması tarımsal alanda faal olan üretici erkek nüfusun çoğunun askere alınmış olması demektir. Bu da ülke ekonomisi ve iâşesinin temini için olumsuz bir tabloydu. Özellikle tarım alanında üretici nüfusun askere alınması üretim düşüklüğünü beraberinde getirmiştir. Savaşla birlikte tarımsal üretimde meydana gelen düşüşler alım gücünün de devamlı surette azalmasına neden olmuştur³⁰⁰. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı yıllarında görev yapmış hükümetlerin en temel ve önemli problemi, hiç şüphesiz orduya alınmış olan askerin ve zor durumda bulunan halkın iâşesinin nasıl temin edilmesi olmuştur³⁰¹.

Ülke ekonomisinin büyük bir sıkıntı içine düştüğünü kabul etmeyen Başbakan Refik Saydam, 8 Eylül 1939 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmasında bu durumu şöyle açıklamıştır. “...zirai üretimimiz emin ve sağlamdır. Gıda maddeleri üzerinde herhangi bir sıkıntımız yoktur. Bereketli ve iyi kaliteli bir mahsul yılını idrak etmiş bulunuyoruz. Mevcudumuz yıllık ihtiyacımızın üstündedir....Toprak Mahsulleri Ofisi'nin silo ve depolarında 150 bin ton kadar buğday bulunmaktadır. Köylü ve tüccarın elinde de en az iki misli stok kalmış olduğunu tahmin ediyoruz.”³⁰² Sözleriyle oldukça olumlu bir tablo çizmiştir.

Bu sözlere karşın 1940 yılının Ocak ayında bir takım sıkı tedbirlere başvurulması talimatını da bizzat kendisi vermiştir. Bu durumun sonucu olarak da bu yıllarda birçok malın fiyatlarında ani yükselişlerin meydana geldiği, bazı hububat ürünlerinde yıllık artış oranının % 25 ile % 50 arasında arttığı görülmüştür³⁰³. Bu durumu kontrol altına almak için yeni kanunların çıkarılması gerektiği konusunda çalışmalara girişilmiştir. Buradaki temel amaç, iktisadî hayatı kontrol altına alma istediğidir. Çünkü

³⁰⁰ Ordu ihtiyaçlarının giderilmesi için savaş boyunca bütçenin büyük bir kısmının bu ihtiyaçların giderilmesi için ayrıldığı, bu durumda bütçede büyük sıkıntılara neden olduğu görülmüştür. Stanford J.Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Çev: Mehmet Harmancı, c.II, İstanbul 1982.s.470-471; Cem Eroğul, Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi), İmge Yayınevi, Ankara 1990, s.3.

³⁰¹ Geniş bilgi için bkz: Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistik Göstergeler 1923-1995, DİE Yayını, Ankara 1996; “Olaylara Bakış”, Türk Ekonomisi, S: 63-71, Yıl: 7-8 Eylül 1948-Haziran 1949, s.52-93; Ş.Süreyya Aydemir, a.g.e. s.199-200.

³⁰² Başbakan Refik Saydam'ın Meclis konuşması için bkz: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: V, c.VII, TBMM Matbaası, Ankara 1939; Aynı doğrultuda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'de bir konuşmasında: “Zirai istihsalimiz memnun edici bir vaziyettedir. Her şeyden önce Türk köylüsünün, hükümetin tedbirlerine uyarak fazla istihsal hususunda gösterdiği gayreti tebarüz ettireceğim. 1940 umumi istihsalı geçen yıllardan aşağı düşmemiştir. Toprak mahsullerimizde, miktar keyfiyet bakımından inkişaf ve salâh aşîkârdır...” sözleriyle Başbakan Refik Saydamı desteklemiştir. İnönü'nün Söylev ve Demeçleri(1919-1946), c.I, TBMM ve CHP Kurultaylarında, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946, s.390; Ahmet Faik Barutçu, a.g.e, s.262.

³⁰³ Vatan, 15.11.1940; Çetin Yetkin, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945), Altın Kitaplar, İstanbul 1983 s.183.

savaşın getirdiği darlık, iâşe güçlüğü, temin edilen iâşenin dağıtım zorluğu ve kıtlık korkusu bu tür tedbirleri zorunlu hale getirmiştir.

Türkiye, henüz savaş başlamadan, tüm ülkelerde olduğu gibi savaş ekonomisine geçmek için bir takım hazırlıklara başlamışsa da istenilen neticeyi alamamıştır. Savaş ekonomisiyle ilgili olarak yapılan en önemli hazırlık, Şevket Süreyya Aydemir'in başkanlığında oluşturulan uzman ekibin çalışmalarıydı. Bu ekibin, 4 Eylül 1939'da İktisat Vekili Hüsnü Çakır'a sunmuş olduğu "*Müdafaa Ekonomisi Hakkındaki Rapor*" adlı çalışmada savaş ekonomisiyle ilgili olarak alınması gereken tedbirler ayrıntılı bir biçimde belirtilmiştir. Ekibe başkanlık eden Şevket Süreyya Aydemir, yapmış oldukları çalışmalarda savaş ekonomisinin başlıca meselesi olan memleketin iâşesini temin etmede nasıl bir yol izlenmesi gerektiği üzerinde durduklarını belirtmiştir. Bunun yanı sıra sınaî, ziraî, ulaştırma, ticarî, malî konularda yapılması gerekenleri de raporlar halinde Başbakanlığa sunduklarını açıklamışlardır³⁰⁴. Bu öneriler daha sonra çıkarılacak olan Milli Korunma Kanunu'nun da temelini teşkil etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı boyunca tarımsal üretimi teşvik etmek için yapılan bu çalışmalar istenilen düzeyde olumlu sonuçlar vermemiştir. Genel itibariyle savaş yılları boyunca ülkede yiyecek maddeleri sıkıntısı ortaya çıkmış, bunun sonucunda da özellikle tarımsal ürünlerde meydana gelen azalmalara bağlı olarak bazı malların karne (vesika) ile dağıtılması uygulamasına başvurulmuştur³⁰⁵. Bu olağanüstü koşullarda Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetlerinin uyguladıkları iâşe ve vergi politikaları, köylü kesim başta olmak üzere birçok sosyal grubu derinden etkilemişti³⁰⁶.

Dönemin İâşe Müsteşarı Muavini olan Şevket Süreyya Aydemir konuyla ilgili olarak yazmış olduğu anılarında: "...şartlar hakikaten kötüydü. Ve sabah güneş doğarken gözünü yeni güne açan her vatandaş o gün sofrasına bir dilim ekmek koyup koyamayacağını ve ordunun yönetim mevkilerinde görevli her komutan, o gün askerine ne yedireceğini, yemsizlikten kırılan hayvanlarına bir avuç yem bulabileceğini kaygıyla düşünüyordu. Başlayan güne, birliklerine et, yağ, çay, şeker bulup bulamayacağını düşünerek kaygılar, şüpheler içinde giriyordu. Telefonlarımız hiç durmadan çalıyordu. ...şu validen ertesi gün halka dağıtılacak hububat kalmadığını, şu ordu donatım veya yönetim makamından, hayvanların yemsiz, asker erzakının yetersiz, vasıtaların atıl hale geldiğini bildiren kaygılı

³⁰⁴ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e, c.II, s.207.

³⁰⁵ Şubat 1941'de " Tek Tip Ekmek Çıkarılması " ve 13 Ocak 1942'de ise ekmeğin " vesikaya " bağlanmasına ilişkin " Koordinasyon Kurulu " kararları yayınlanmıştır. Karne dağıtımı uygulamasına ilk olarak Ankara'da iki gün sonrada İstanbul'da başlanmıştır. Bu karara göre, yedi yaşından küçük çocuklara 187,5 gram, yedi yaşından büyüklere 375 gram ve ağır işçilere de 750 gram ekmeğin karne ile dağıtımı kararlaştırılmıştır. Savaşın şiddetini arttırması ülke ekonomisini de olumsuz etkiliyordu ülkede yaşanan ekmek sıkıntısından dolayı Nisan 1942'den itibaren ekmeğin gramı 187,5 dan 175 grama düşürülmüştür. Bu miktar İstanbul'da 150 gram kadar düşüş göstermişti. Bu düşüş savaşın sonuna doğru hükümet değişikliğinin getirmiş olduğu yeni serbest ekonomi sisteminin etkisiyle ekmek gramlarında 1944 yılından itibaren artışlar olmuştur. Buna göre Eylül 1944'ten sonra ekmeğin gramı 374 gram olarak saptanmıştır. Bu miktar 1945 yılında 450 grama kadar yükselmiştir. Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi(1939–1945)*, Kalite Matbaası, Ankara 1974, s.146–164: Ayrıca bkz: Ulus, 12, 14, 15, 18.01.1942; Cumhuriyet gazetesi 14.04.1942; Falih Rıfkı Atay, " Can Alıcı Noktalardan Biri ", Ulus, 09.08.1942; "Bugünden İtibaren Ekmek Karne ile Tevzi edilecek" Cumhuriyet, 14.01.1942; Cemil Koçak, *Milli Şef Dönemi (1939–1945) c.II*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.409.

³⁰⁶ Şeker yerine üzüm ve incir gibi tatlandırıcı kullanılması, ekmeğin karne ile dağıtılması, karaborsacılığın yaygınlaşması halkı derinden etkilemiş ve halkın CHP'ye olan öfkesinin oluşmasında ve artmasında önemli faktörlerdendi. Filiz Çolak " Çok partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945–1950)" Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, *Türkler, c.XVI*, Ankara 2002, s.774.

haberler alıyorduk. Mesela İzmir'de palamudun, küspenin una karıştırılmasını gerektiren tedbirler alınmak zorunda kalınıyordu....İzmir valisi bir gün bana, İzmir de kasasını açarak: İşte dün fırınlardan çıkan bu! Bir tanesini hatıra olarak saklayacağım! Diyerek taşla moloz arası kara bir hamur, daha doğrusu çamur parçasını göstermişti..."³⁰⁷ sözleriyle ülkenin içinde bulunduğu kötü tabloyu anlatmıştır. Öyle ki ülkenin içinde bulunduğu bu kötü tablo karşısında intihar etmek isteyen bir Ticaret Bakanı'nın olduğunu anılarında anlatmaktaydı³⁰⁸.

Toplumsal geniş kesiminde, iâşe ve temel gıda maddelerini bulamamanın vermiş olduğu sıkıntılar artmıştır. Halkın artık dayanacak gücü kalmamıştır. Çoğu vatandaş yiyecek maddelerini alabilmek için özel eşyalarını bile satmıştır³⁰⁹. Büyük şehirler dışında bazı temel gıda maddeleri Anadolu'nun birçok yerinde bulunamamaktaydı. Tüm bunlara bir de İsmet Paşa'nın Çankaya köşkünde uşaklarına ve hizmetçilerine undan francala ekmeği yedirdiği söylentileri halk arasında fısıltılar halinde yayılınca³¹⁰, sofrasında yiyecek ekmeğe dahi bulamayan halk kesimi, hükümet üyeleri başta olmak üzere Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerine karşı tepkilerini gün geçtikçe arttırmışlardı.

Bu konuda, Faik Ahmet Barutçu: *"Hükümetin yiyecek politikası ülkede bir darlık ve kıtlık oluşturarak, halkın ıstırabını, yakınmasını ve hükümete karşı düşmanlığını gündün güne arttırmaktadır."*³¹¹ İfadesiyle halkın savaş yılları süresince yaşanan sıkıntılardan dolayı başta Milli Şef İsmet İnönü olmak üzere ülkeyi yönetenlere karşı çığ gibi büyüyen tepkilerin ve hoşnutsuzlukların olduğunu onaylamaktaydı.

Nitekim savaş yılları süresince halk arasında söylenen *"Geldi İsmet gitti Kismet"* sloganı bunu en açık bir şekilde ifade etmektedir³¹². Bu durumu en iyi özetleyen olay ise İnönü'nün 1942 yılındaki Kayseri gezisinde görülmüştür. Halkın *"açız"* diyerek İnönü'nün arabasının üzerine saldırmaları İsmet İnönü'ye ve Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerine karşı oluşan tepkiyi ve ülkenin içinde bulunduğu sıkıntıyı göstermesi bakımından önemliydi³¹³. Bu olay karşısında bile hükümetin olayları görmezlikten gelip bu tarz olayları sadece bir asayişsizlik sorunuymuş gibi değerlendirmesi ve hemen akabininde İnönü'nün talimatıyla sert kişiliği ve otoritesiyle tanınan CHP'nin önemli isimlerinden Recep Peker'in Dâhiliye Bakanlığına getirilmesi halk arasında hükümete karşı oluşan tepkileri daha da arttırmıştır³¹⁴.

³⁰⁷ Şevket Süreyya, a.g.e. s.199; Benzer anlatımlar için bkz: Metin Toker, Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s.27-28.

³⁰⁸ Şevket Süreyya Aydemir'in *İkinci Adam* adlı kitabında aktarmış olduğu hadisede; Refik Saydam hükümetinde Ticaret Bakanı olan Mümtaz Ökmen'in, ülkenin içinde bulunduğu kötü durumdan dolayı hükümetin bir üyesi olması hasebiyle bir şeyler yapamamanın vermiş olduğu sıkıntıyla, Aydemir'e, intiharı düşündüğünü şu sözlerle söylemişti: *"Şevket, bu gece hiç uyuyamadım. Bu salonun içinde, bir uçtan bir uca dolaştım durdum. Biliyor musun ne düşündüm. Düşündüm ki, şu balkona çıkayım ve oradan kendimi sokağın taşları üzerine atayım. Yalnız üzerimize aldığımız şu yükten kurtulmak için değil, millet dediğimiz, ordu dediğimiz son varlıklarımıza karşı, şu ülkede ve hele bu sırada, bu kadar aciz ve çaresiz kaldığımız için!..."* Şevket Süreyya Aydemir, c. II, a.g.e. s.200.

³⁰⁹ Metin Toker a.g.e.s.25.

³¹⁰ Metin Toker a.g.e. s.25.

³¹¹ Ahmet Faik Barutçu, a.g.e.259-260.

³¹² Metin Toker,a.g.e.s.24-25.

³¹³ Ahmet Faik Barutçu, a.g.e.259-260.

³¹⁴ Aslında Recep Peker'in sert kişiliği ve otoritesi devlet geleneğini bir felsefe olarak görmesi ve bu geleneğine sıkı sıkıya bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Ona göre: *"Devlet birey için yoktur birey devlet için vardır"* düsturu onun devlet geleneğine olan bağlılığının ifadesidir. Onda milletin iradesi bireyden önce geldiği için devlet bir üst kurum olarak her zaman görevini yapmalıdır görüşü hâkim olmuştur. O yüzdendir ki Cumhuriyet dönemi boyunca

Bu olaylar karşısında halkın durumunu yerinden görmek için Anadolu'nun birçok şehir ve kasabalarına giden Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri karşılaştıkları birçok kimse tarafından protesto edilmişlerdi. Hükümete yakınlığıyla bilinen Ulus gazetesinden Tahsin Banguoğlu, ülkede yaşanan sıkıntıları ele aldığı makalesinde, insanların hayat pahalılığı karşısındaki istek ve şikâyetlerini parti yöneticilerine nasıl anlattıkları şu şekilde ifade etmiştir: “...*adam başına günde 110 ile 125 gram ekmeğin verilmesinin aile fertlerine yetmeyeceği... mahsul bu yıl kısıdır. Halk tohumluk istiyor. Sıtma ilacı her tarafa dağıtılmış, birçok durgun sular kurutulmuştur. Kasabada operatör yoktur. Ağır vakalarda can kurtarılamıyor. Çay ve kahve pek az geliyor. İyi dağıtılamıyor. Yerli mallar ucuzlatılmalı ve artırılmalıdır...*”³¹⁵ Sözleriyle ülkede yaşanan sıkıntılı durumları ifade etmişlerdir.

Parti yöneticileri ise, bunların bir rapor haline getirip hükümete sunacaklarını belirtmişlerdir. Hükümetin aldığı tedbirler daha çok büyük üretici kesimin istekleri yönünde olunca küçük ve orta kesim alınmış olan tedbirlerden pek memnun kalmamıştır. Bu yüzden alınan bu tedbirler de köylünün ve diğer sosyal grupların (işçi, çiftçi, esnaf, tüccar...) hükümete ve Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerine duydukları öfkeyi dindirmeye yetmemiştir. Hükümetin aldığı tedbirler arasında önemli bir yeri olan Toprak Mahsulleri Ofisi üreticiler ile hükümet arasındaki bağlantıyı sağlayan en önemli kurumdu. Bu bağlamda Toprak Mahsulleri Ofisi'ne verilen yükümlülükleri ve bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi sırasında tarım kesimi üzerinde ne gibi etkilerinin olduğu ve bu etkilerin Türk siyasetine ne şekilde yansıdığı konu içerisinde tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.1.1. Milli Korunma Kanunu Çerçevesinde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Yükümlülükleri

İkinci Dünya Savaşı ülke ekonomisini derinden etkilemişti. Bu bağlamda ekonomik bakımdan ülke genelinde koruyucu tedbirler almak hükümetler için bir zorunluluk olmuştur. Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere, Refik Saydam hükümeti, 1939'da Şevket Süreyya Aydemir'in başkanlık ettiği uzman bir ekibe “*Müdafaa Ekonomisi*” hakkında bir ekonomik önlem raporu hazırlatmıştır. Savaş ekonomisinin temelini teşkil eden bu rapor, hükümetçe incelendikten sonra parti grubunda ele alınmış sonra 24 kişilik bir geçici komisyon tarafından Milli Korunma Kanunu adıyla 23 maddelik kanun taslağı halinde meclise gönderilmiştir³¹⁶.

Tasarının gerekçesinde şöyle denilmekteydi: “*Son zamanlarda Avrupa da hüküm süren siyasî gerginlik sonunda birçok ulus arasındaki savaşa dönüşmüş ve böylece savaş alanlarına ve savaş tehlikesine yakın, hatta uzak ülkeler olağanüstü durum ve koşullar içinde kalmışlardır. Bu durum, Özellikle hızlı gelişmeden ötürü, hemen her yerde hükümetlerce alınan olağanüstü tedbirlerle karşılanmaktadır. Türli ülkelerde bu konuda hükümetlere verilen geniş yetkiler, sözü edilen durumu en iyi anlatan belirtilerdir. Ülkemizin Avrupa da süren savaşın dışında olduğu bilinmektedir. Bununla beraber ulusal yaşantımızda bu ayırık durumun etkilerini önlemek ve öteki bakımlardan olduğu kadar,*

üçüncü adam olarak nitelendirilebilecek bir yapı ve pozisyondaydı. Recep Peker ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Bekir Koçlar, *Recep Peker*, a.g.t.

³¹⁵ Tahsin Banguoğlu “ Halkımız, Davalarımız ve Demokratlarımız ” Ulus, 02.10.1945.

³¹⁶ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e. s.198; Cemil Koçak a.g.e. s.371–443; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, c.VIII, TBMM Matbaası, Ankara 1939,s.189.

ekonomik bakımdan da koruyucu ve savucu tedbirler almak zorunluluğu karşısındayız. Bu tasarı ile cumhuriyet hükümeti, yüksek meclisten durumun gerektiği yetkilerin verilmesini istemektedir. Eğer Avrupa'nın bugün içinde bulunduğu durum, koşullar ve bunların ülkemizdeki yankılar, gereken her durumda yüksek meclise ayrı bir kanun tasarı ile başvurmak imkânını verecek nitelikte olsa idi. Hükümetin bu yolu izleyeceği kuşkusuzdu. Fakat olaylar öylesine hızlı ilerlemekte ve değişmektedir ki, bu durum ancak ivedilikle, günü gününe ve özellikle zamanında alınacak karar ve tedbirlere ihtiyaç göstermektedir.”³¹⁷

Bu gerekçeden de anlaşılacağı üzere, savaşların insan hayatı üzerindeki etkileri çok boyutlu olmakta ve gerekli tedbirlerin bir an önce alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu haliyle tasarı mecliste ele alınıp görüşüldükten sonra 18 Ocak 1940'ta 3780 sayılı kanun ile Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir. 1960 yılına kadar yürürlükte kalmış olan Milli Korunma Kanunu 13 defa değişikliğe uğramıştır³¹⁸.

Şüphesiz kanunun en büyük amacı, savaş sırasında meydana gelebilecek ekonomik zorluklar karşısında piyasayı kontrol altına almaktır. MKK, savaş dönemi şartlarından ve ihtiyaçlarından doğan bir kanun niteliğindedir³¹⁹. Kanunda; ziraat başta olmak üzere, sanayiye, taşımacılığa, madencilığa ait önemli hükümleri ve esasları içermektedir. Kanun bu konuda hükümete yetkiler vererek vatandaşlara ise mükellefiyetler yüklemiştir. Fakat kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte ülke genelinde halk arasında savaşa hazırlık mı yapılıyor soruları sorulmaya başlanmıştır.

Bunun üzerine dönemin başbakanı Refik Saydam halka hitaben yapmış olduğu radyo konuşmasında: “Eğer hükümet harbe karar verirse bu gizli değil, Türk milletinin kendine mal ettiği siyasi istikametın icaplarına uygun olarak büyük millet meclisinin tasvibi ile alınacak bir kararla yani açık olarak yapılır. Binaenaleyh, seferberlik veya harp, ancak milli menfaatlerimize ve Türk vatanının selametine uygun olmak şartıyla üzerinde durulacak bir karardır. Bunu böylece tespit ettikten sonra, hükümetçe Milli Korunma Kanunu'na uyarak alınan ve sırasıyla alınacak kararlar, dünya buhranının memleketimizde yaptığı akisleri önlemek, sizlerin halde ve istikbali içindir. Bugün sizinle hükümetimiz arasında hiçbir görüş ve düşünüş farz olmadığını yakından bilmek şerefının ve kuvvetinin verdiği kanaatiyle söyleyebilirim ki Milli Korunma Kanunu'nun tatbikine geçilmesi kararını hükümet en son dakikaya bırakmamış, yani normal vasıtalarla çalışmaya uğraşmıştır. Buna imkân olmadığı görülünce, fevkalade tedbirler almakta da tereddüt etmemiştir. Bütün bu sözlerimden çıkaracağım netice şudur: Milli korunma tatbiki bir seferberlik mukaddimesi veya bir harp hazırlığı olmaktan uzaktır. Bugünün dünya şartlarına uymak ve yarının emniyetini kazanmak içindir.”³²⁰ Şeklindeki sözleriyle Saydam, ülke savaşa katılsın veya katılmasın bu kanunu kullanmakta kararlı olduklarını bir kez daha vurgulamıştır. Nitekim savaşın bitiminden sonrada kanunun zaman zaman kullanıldığı olmuştur.

³¹⁷ Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi*, s.62–63.

³¹⁸ MKK ile ilgili geniş bilgi için bkz: Sedat Çumralı, *Milli Korunma Kanunu*, Ankara 1942; Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi*, s.59–63; Ahmet Yeşil, *Türkiye de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988; Hüseyin Naili Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul 1971, s.194.

³¹⁹ Ulus, 02.02.1942.

³²⁰ “Başvekilimizin Dünkü Mühim Nutku”, Ulus, 01.03.1940.

Milli Korunma Kanunu'nun tatbikini yerine getirmek için bu dönemde hükümetçe bir *Koordinasyon Heyeti* oluşturulmuştur. Bu heyet 20 Şubat 1940 tarihinde görevine başlamıştır. Heyet, Milli Korunma Kanunu'nun uygulandığı süre içerisinde tam 1277 kararı uygulamaya koymuştur³²¹. Milli Korunma Kanunu'nun tarım kesimini ilgilendiren birçok maddesi bulunmaktadır. Bu maddelerdeki temel amaç üretimin artırılması suretiyle ürünleri kontrol etmek ve bu suretle piyasa düzenlenmesinin sağlanması idi. Bunun yanı sıra kanunun içeriğine bakıldığında en çok tartışılan maddelerin tarım kesimini ilgilendiren maddeler olduğu görülmektedir.

Tarım kesimini ilgilendiren Milli Korunma Kanunu'nun, 1940 tarihli 2/14713 sayılı kararnamenin 1/76 nolu Koordinasyon Heyeti Kararları aşağıdaki gibi belirlenmişti³²²:

- Hükümet, her vatandaşı kendi ziraat işi, yüz üstü kalmamak şartıyla 15 kilometrelik mesafede gerek şahıslara gerek devlete ait ziraat işlerinde çalıştırılabilecekti. (*madde: 37*)
- Üzerinde ziraat yapılamayan beş yüz hektardan fazla araziye hükümet bir bedel mukabilinde işletebilir, deniliyordu. (*madde:38*)
- Hükümet lüzum gördüğü mıntikalarda yapılacak ziraatın nevi ve çeşitlerini tayin ve tespit edebilecekti. (*madde:39*)
- Her traktör hal ve vaziyetine göre 15–30 çift mukabil addedilir. (*madde:40*)
- Ekilen her dört hektar arazi için, bir çift öküz, milli müdafaa mükellefiyetinden istisna edilir. (*madde:41*)

2/14713 nolu kararnamenin 1.maddesinde, Milli Korunma Kanunu'nun 31. maddesine dayanılarak hububat ticareti ile uğraşmayan üreticiler dışında bütün gerçek ve tüzel kişiler, adı geçen kararnamenin yayın tarihinden dört gün içerisinde mahallin en büyük mülki amirine ellerinde bulunan buğday ve çavdarın miktar ve cinslerini bildireceklerdi³²³. Bu bildirimden özel bütçe ile idare edilen devlet kurumları, il özel idareleri, belediyeler ve Toprak Mahsulleri Ofisi ile ellerinde buğday miktarı 500 kilonun altında olan vatandaşlar istisna edilmiştir. Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere, hükümet, ekilecek üründen çalışacak öküz kadar ziraat sahada sıkı bir denetim mekanizması kurma niyetindeydi. Bu da büyük bir oranda başarılmıştı. Böylece tarım sektörü tam manasıyla devlet kontrolü altına alınmak istenilmişti.

Hükümet, sadece tarımsal sahada Milli Korunma Kanunu ile yetinmemiştir. Bu alanda ihtikâr ve hayat pahalılığının önüne geçmek için, köylüden toprak ürünlerini kendisine satmasını kanunla mecburi hale getirmiştir. Kararnamenin 3. maddesine göre depo, silo, değirmen ve diğer yerlerde herhangi bir sebeple muhafaza edilen hububat tespit edilecek ve bu hububatlar mahallin en büyük amiri tarafından Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim edilecektir³²⁴. Hükümet tarafından el konulan buğdayların cinsine ve kalitesine göre belirlenen taban fiyatları çerçevesinde hububatın teslim alınması, stok yapılması gibi

³²¹ TMO 1940 İdare Meclisi Raporu, s.4; Cumhuriyet, 21 Şubat 1940; Cemil Koçak a.g.e. s.388.

³²² Kemal Turan, “ Ziraat Seferberliği ve Milli Korunma Kanunu ” Ulus, 14.02.1942.

³²³ Kemal Turan, a.g.m.; Ulus, 14.02.1942.

³²⁴ Vatan, 06.02.1940, Vatan, 18.06.1941.

faaliyetler ülke genelinde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yükümlülükleri arasına asli bir görev olarak verilmiştir. Ofis, teslim alınan hububatın fiyat ve niteliklerin belirlenmesinde, 3491 sayılı kendi kanununun 2. ve 3. maddeleri başta olmak üzere Milli Korunma Kanunu'nun da 6, 21, 26 ve 33. maddelerini esas almıştır³²⁵.

O yıllarda Milli Korunma Kanunu'nun vermiş olduğu yükümlülükler çerçevesinde Toprak Mahsulleri Ofisi, başta hububat ürünleri olmak üzere, şahıslara ait un fabrikalara da el koymuştu³²⁶. Toprak Mahsulleri Ofisi, 1940 yılında üreticilerin ürünlerini stoklamaya başlaması nedeniyle, istenilen miktarda buğday satın alamamıştı. Stoklamaların artması karşısında Ofis, hububat miktarını belirli zamanlarda belli bir kilo ile sınırlandırmıştı. 1940 yılı sonuna kadar eldeki stoklar iâşe için yeterli olmuşsa da son aylarında Ofisin hububat stokları erimeye ve iâşe meselesi ağırlılığını hissettirmeye başlayınca hükümet, ordunun ve kentlerin iâşesini sağlamak amacıyla Aralık 1940'dan itibaren yeni bir uygulama başlatmıştı³²⁷. Aslında 1940 yılında hububat miktarı ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak miktardaydı. Çünkü bu yılda Belçika, Yunanistan ve Almanya'ya 60 bin ton buğday ihraç edilmişti³²⁸. Bu miktar Türkiye'nin yıllık buğday üretiminin yalnızca % 1,5'i kadardı. Ne yazık ki savaşın vermiş olduğu sıkıntıların etkisiyle üreticilerin de hububat ürünlerini Ofisten saklayıp stoklama yoluna gitmeleri yeni çözüm önerilerini beraberinde getirmesini zorunlu kılmıştır.

Örneğin, buğday 1941 ve 1942 ürünü için fert başına ayda 20 kilo ile sınırlandırılmıştı. Ancak 20 kilodan fazla olan buğdaya Toprak Mahsulleri Ofisi bedeli peşin ödenmek üzere el koyabilecekti. El koyma hükümlerine göre birçok mahsulün tahmini tarlada, tespiti ise harman da yapılacaktı³²⁹. Harmanda tespit edilen mahsul en yakın Toprak Mahsulleri Ofisi şubesine, dağıtımı veya mesuliyeti ise çiftçilere yüklenen Ofis ambarlarında muhafaza edilecekti. El koyma işlemlerinde de Toprak Mahsulleri Ofisi en önemli kurum olarak görevlendirilmişti. Bunun yanı sıra illerde mahsulün miktarını tayin etmek için lüzumlu bulunan tartı ve ölçü aletlerine ilin mülki amiri tarafından el konabilecekti³³⁰.

Refik Saydam Hükümeti, devam etmekte olan savaşın şiddetini arttırması sebebiyle zaman zaman ekonomik alanda tedbirlerini iyice arttırmıştı. Almış oldukları 15955/157 sayılı Koordinasyon Heyeti

³²⁵ TMO 1940 İdare Meclisi Raporu, s.4: BCA, 030.18.01.02 / 116.36.10 / 3-7518,s.1-7.

³²⁶ TMO 1940 İdare Meclisi Raporu, s.4; Siirt de Yeni Hayat Un Fabrikası'na, Eskişehir de ise, Hamdi Gangam isminde bir şahısa ait olan un ve irmik fabrikasına devletçe el konularak bu fabrikalar Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından işletilmiş ve işyerinin sahiplerine bu süre boyunca yine belirli bir tazminat ödenmesi ön görülmüştür. KS.2/19085, 26.11.1942.BCA.

³²⁷ 05.12.1940 da buğday ve çavdar ürününe değeri tespit edilerek el konulmasına karar verildi. 14 Şubat 1941 de 2/ 15164 sayılı kararlar hububatın devlete zorunlu satılması kararlaştırılmıştır. TMOO İdare Meclisi Raporu, s.5.

³²⁸ Hububat ürünlerinin ihracıyla ilgili çıkartılan kararname: Ticaret Bakanlığınca teklif ve devlet şurasınca görüşülerek 15/01/1940 tarih ve 664 sayılı tezkere ile dağıtılan ilişik kararnamesinde “Buğday İhracatının Murakabesine Dair Nizamname”nin yürürlüğe konulması Bakanlar Kurulunca 19 Şubat 1940 tarihinde kabul edilmiştir. BCA, K.S.2/12698, s.1; Toprak Mahsulleri Ofisince Yunanistan’a satılan 40 bin ton buğdaydan 31,500 ton yumuşak buğdayın bedeli Türkiye - Yunanistan Ticaret ve tediye anlaşmasının 6’ncı maddesi hükümleri dâhilinde serbest dövizle, geri kalan 8,500 ton sert buğdayın bedeli aynı anlaşmanın 3’üncü maddesi hükmüne göre % 25’inin serbest dövizle ve % 75’nin kliringle ödenmek kaydı ile 2 / 22869 sayılı kararnameden istinaden adı geçen memlekete ihracına müsaade olunmasına Ticaret Bakanlığının 02/04/1940 tarih ve 4 / 4684 sayılı teklifi ve Maliye Bakanlığının 13/04/1940 tarih ve 5441 sayısı üzerine Bakanlar Kurulunca 20 Nisan 1940 tarihinde kabul edilmiştir. T.C. Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü, BCA, K.S.2/13359, s. 1

³²⁹ Vatan, 20.12.1942.

³³⁰ “1942 Mahsulüne Hükümetçe El Konuyor ” Cumhuriyet, 16.05.1942; “ Hükümet Müstahsilin Elindeki Mahsule El Koruma Kararı Verdi ” Vatan, 16.05.1942.

Kararı ile lüzum görülen bütün hububat ürünlerine tespit edilen fiyatla bedellerinin tamamen ödenerek Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim edilmesini bir kez daha vurgulamıştır. Bu kararnamede Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yükümlülükleri şu şekilde belirtilmiştir³³¹:

a) Hububat beyannamesinde bulunan üreticilerin yemeklik, tohumluk ve yemlik ihtiyaçları beyannamede belirtilerek el koyma hükümleri dışında bırakılıyordu³³². Ayrıca belli bir bölgenin ihtiyacını karşılayan ve Toprak Mahsulleri Ofisi emrinde çalışması gerekli görülen değirmenlerin bir yıllık üretim yapabilecek miktardaki ürünleri el koyma hükümleri dışında bırakılıyordu.

b) El konacak hububatın (buğday, çavdar, arpa ve yulaf...) ihtiyaca göre dağıtımı, satışı ve muhafazasıyla Toprak Mahsulleri Ofisi görevlendirilmiştir³³³.

c) El konan ürünlerin, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin teşkilatı olan bölgelerde başka bir kuruluş veya kişiye satılması yasaklanmıştı. Ancak 100 kiloya kadar olan buğdayı pazarda satmalarına izin veriliyordu. Toprak Mahsulleri Ofisi teşkilatının bulunmadığı veya alım kapasitesinin yetmediği bölgelerde üreticiye el konan ürünlerini tüccara satabilme imkânı da tanınmıştı.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Milli Korunma Kanunu'nun kendisine vermiş olduğu yükümlülükler doğrultusunda hububat ürünlerine el koyması, üretici kesim arasında iyi karşılanmamış, tepkilere neden olmuştur. Devletin payı olan ürün için jandarma ile birlikte köylere giden subaşılar, zengin çiftçilerin, muhtarların, toprak ağalarının ya da Cumhuriyet Halk Partisi ileri gelenlerinin evlerinde kaldıkları için ürünlere el koyma işlemi başladığında hep bu kişilerin kayırıldığı söylenmiştir. Bu gibi kişilerin sakladıkları ürünleri tüccarlara satmak suretiyle karaborsa piyasasını oluşturdukları köylülerce ifade edilmiştir³³⁴.

Bu piyasanın oluşmasında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin zorunlu alımlarla hububatı düşük fiyattan almasının etkisi de büyüktür. Mesela 1940 yılında Türkiye genelinde hububat fiyatı ortalama 7.10 kuruş iken Toprak Mahsulleri Ofisi'nin fiyatı 6 kuruşa kalmıştır³³⁵. Örneğin, 1942 yılında, serbest piyasadaki buğday fiyatları 40–50 kuruşa yükselmişken hükümet, buğdayı 20 kuruştan satın almaya çalışıyordu. Bu uygulama köylü kesim başta olmak üzere tüccar kesiminin de Cumhuriyet Halk Partisi'nden uzaklaşmasında en önemli sebebi. Köylü kesimin şehirli kesime göre gıda maddesi bakımından daha iyi olmasına karşın ölüsünü sarmak için kimi zaman kefen bezini bulamadığı dönemlerde olmuştu³³⁶. Hoşnutsuzluğun başta köylü kesim arasında yaygınlaşması sonradan çok partili hayata geçişte büyük etki yapacaktı. Kemal Karpat'ın belirttiği gibi: “ *Toprak mahsullerini devlete satma mecburiyeti köylünün Toprak Ofisine ve dolayısıyla hükümet ile Halk Partisine karşı hıncını artırdı...köylüyü Demokrat Partiye kazandırmakta Ofisin rolü oldu.* ”³³⁷

³³¹ Düstur, c.XXII, s.1322.

³³² “...Toprak Mahsulleri Ofisi'ne verilmesi istenilen beyannamelerde yemlik, tohumluk dışında kalan buğday, arpa ve çavdara hükümetçe el konulmuştur.” İkdâm gazetesi, 15.02.1941.

³³³ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yükümlülükleri arasında bulunan hububat dağıtımının nâkili için Milli Korunma Kanunun kendisine vermiş olduğu yetkiler dâhilinde nakil arabalarının ücreti daha sonradan valiliklerce karşılanmak suretiyle ücretli çalışma mecburiyeti getirmiştir. Tasvir, 23.04.1941.

³³⁴ Şevket Pamuk, a.g.m. s.103.

³³⁵ Bknz: *TMO 1940 İdare Meclisi Raporu*; Cemil Koçak, a.g.e. s.389.

³³⁶ Metin Toker, a.g.e.s.24; Mahmut Goloğlu, Milli Şef Dönemi, s.401–402.

³³⁷ Kemal Hasim Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa Yayınları, İstanbul 1996, s.101–102.

Bunların neticesinde hububat üreticileri ürünlerini devletten saklama yoluna başvurarak, ürünlerini hükümete vermemek için zaman zaman Ofis görevlilerine rüşvet vererek ürününün miktarını olandan daha az göstermeye çalışmışlardır. Hububat üreticilerinin ürünlerini hükümetten kaçırmaları, dönemin gazetelerinde manşette yer alarak kamuoyunda uzun bir süre tartışılmıştır³³⁸. Hükümetin hububat ürünlerine el koyma kararları, dönemin hükümet yanlısı gazetelerinden olan Cumhuriyet gazetesinin başyazarı Yunus Nadi tarafından: “...bu kararnamenin tatbikatı bütün memlekette iyi niyet uyandırmış ve müstahsil halkı ellerindeki fazla zahireleri seve seve Toprak Mahsulleri Ofisi şubelerine teslim etmeye başlamıştır.”³³⁹ sözleriyle hükümete karşı tepkileri haksızlık olarak değerlendirirken, hükümete muhalifliğiyle dikkat çeken Tan gazetesinin başyazarı Zekeriya Sertel ise, bu konuda şunları yazmıştır:

*“Yiyecek darlığı fazla olan yerlerde, halk kendilerine dağıtılan tohumlukların bir kısmını yemişler. Bazı yerlerde toprağı sürmek için lazım olan koşum hayvanları yoktur. Çünkü bazı fakir ailelere, daha rahat hasat zamanı buğday borçlarını ödemeyeceklerini ve kışın aç kalacaklarını düşünerek hayvanlarını satıp buğday almışlardır. Aynı zamanda yiyecek azlığından dolayı hayvan ölümü de çok olmuştur.”*³⁴⁰ Öte yandan hükümetin devamlı buğday sıkıntısından bahsetmesi, Amerika’dan buğday ithal edebilmek için vapur araması³⁴¹ bu rivayetlere haklılık payı vermektedir.

Genel itibariyle o dönemin tablosunu yansıtmaları açısından gerek istatistikî bilgilere gerekse gazetelere bakıldığında, Toprak Mahsulleri Ofisi, Milli Korunma Kanunu’nun kendisine vermiş olduğu yükümlülükler çerçevesinde köylülerden piyasa şartlarının altında bir ücret ödeyerek almış olduğu hububatı tam anlamıyla muhafaza edememiştir. Bunda en önemli neden hububat ürünlerini uzun süre saklayacak depo, ambar ve silolara yeterli derecede sahip olmaması idi³⁴². Bu nedenle stoklanan birçok ürünün kötü hava şartlarının etkisiyle uzun süre yağmur ve kar altında kalması neticesinde çürüdüğü, dönemin basınında da sık sık eleştiri konusu yapılmıştır.

Yine Zekeriya Sertel’in Tan gazetesinde yazmış olduğu bir makalesinde: “...silo, ambar ve depoların yeterli sayıda olmadığını ve bu durumun köylüden alınan ürünlerin çürümmesine yol açtığını, şayet ulaştırma işlerinin iyi örgütlenmesi halinde bu malların çürümekten kurtarılacağını...”³⁴³ belirtmiştir. Nitekim dönemin etkili gazetelerinden olan Tasviri Efkâr’da bu konuyla ilgili olarak; “Toprak Ofisi’nin kendisine emanet olunan buğday veya unları iyi muhafaza edemediği ve birçok yerde buğdayların çürüyerek denize döküldüğünü...”³⁴⁴ Yazarak Toprak Mahsulleri Ofisi’nin görevini tam anlamıyla yerine getirmediğini vurgulamıştır.

Bunun yanı sıra, basında sıkça ordudaki askerlerin taşla moloz arası çamur benzer bozuk ekmek yedikleri, hayvanların yemsizlikten öldükleri, memleketin birçok yerinde insanların açlık ve kıtlık

³³⁸ “ Köylü Pasif Mukavemet Yapıyor ”, Tan, 17.07.1942; “ Köylü Mallarını Saklıyor”, Tan, 01.10.1942.

³³⁹ Yunus Nadi, “ Hükümetin Gayesi Meydandadır ” Cumhuriyet, 26.02.1942.

³⁴⁰ Zekeriya Sertel, “ Köylü Hakikaten Zengin Oldu mu ?” Tan, 08.06.1943.

³⁴¹ Tasvir, 16.08.1942.

³⁴² İkinci Dünya Savaşı başladığında da telaştan dolayı yeterli tedbirlerin alınmadığı, memleketin hazırlıksız bir şekilde savaş havası içine sokulduğu, hububat silo ve depolarının yeterli olmadığı görülmüştü. Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, İstanbul 2004, s.461.

³⁴³ Zekeriya Sertel, “ Dikkat Bolluk İçinde Kıtlık Çekebiliriz ” Tan, 22.08.1943.

³⁴⁴ “Toprak Ofisi! Bari Bu Defa Buğdayları İyi Muhafaza Etse ” Tasvir, 16.08.1942; İleriki yıllarda da Ofis hakkında bu tür haberler yapılmıştır. Örneğin, Yeni Sabah gazetesinde, bazı istasyonlarda kışın ortasında açıkta kalan hububatı (özellikle buğday) kuşların yediği yazılmıştır. Yeni Sabah, 10.03.1947.

çektikleri yazılmaya başlanmıştı³⁴⁵. Trakya bölgesinde birçok insanın açlıktan şişerek öldükleri haberleri gittikçe halk arasında hükümete karşı hoşnutsuzluğun daha da artmasına sebebiyet vermiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin elindeki buğdayı ve diğer hububat ürünlerini gereği gibi koruyamaması ve ihtiyaç bölgelerine zamanında sevk edememesi gibi nedenlerden dolayı halkın hükümete olan tepkisinde Ofis en başta gelen kurumdur. Bu durum karşısında zor durumda kalmış olan insanlar, özellikle üretici kesim bu açlık ve kıtlık olaylarını kendilerine tattıran Cumhuriyet Halk Partisi'ne tepkilerini uzun yıllar dile getirmişlerdir³⁴⁶.

Refik Saydam iktidarı döneminde, Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından hububat ürünlerine uygulanan düşük fiyat politikasının, piyasada karaborsanın oluşmasına neden olduğu hep dile getirilmiştir. Neticede, Saydam hükümetinin izlediği politikanın başarısızlıkla sonuçlandığını bizzat Başbakan Refik Saydam'ın kendisi ifade etmiştir: “...bugün harbin başladığı günden beri yaptığımız tecrübelerle görüyorum ki, devlet teşkilatı a dan z ye kadar baştan başa bu memleketin ihtiyacı ile telif edilebilecek şekilde tebdil edilmek lazımdır...”³⁴⁷ Sözleriyle kendisi de ülkenin içinde bulunduğu sıkıntıyı net bir şekilde belirtmiştir.

Tüm bu olumsuzlukların yanında, Toprak Mahsulleri Ofisi, Refik Saydam hükümeti döneminde Milli Korunma Kanunu yükümlülükleri çerçevesinde özellikle buğdayda daha önceki senelere nazaran 3,5 kat daha fazla stok yapma imkânı bulmuştur. Öyle ki 1940 yılında üreticiden 156.505 ton buğday alan Ofis, 1941'de 491.440 ton, 1942'de 471.173 ton buğday almıştır³⁴⁸.

Refik Saydam'dan sonra Başbakan olan Şükrü Saraçoğlu, el koyma meselelerine daha esnek yaklaşmıştır. Gerçekten de bu hükümet değişikliği ekonomi de bir değişim fırsatı yaratmıştır³⁴⁹. Cemil Koçak da: “...gerçekten de yeni hükümetin ekonomik politikada derhal yeni kararlar almaya başladığı hemen dikkati çekiyordu”³⁵⁰. Sözleriyle aslında yeni hükümetin kendinden önceki hükümetin izlediği politikanın tam aksi yönde hareket edeceğini de ifade etmiştir. Nitekim bunun belirtileri o dönemde yapılmış olan uygulamalarda görülmeye başlanmıştır. Örneğin, yeni hükümet, o dönemde ekmek dağıtımında uygulanan vesika sisteminin, iâşe meselesinin çözümünde pek etkili olmadığını görünce bu konuda daha esnek bir politika arayışı içine girmiştir. Bu arayış içerisinde Saraçoğlu hükümeti, yeni bir tedbir olarak 11 Temmuz 1942'de aldığı bir kararla hububat satışlarını kısmen serbest bırakma yoluna gitmiştir. “Yüzde 25 kuralı” adı verilen bu kararla, İkinci Dünya Savaşı süresince ordunun ve hububat darlığı çeken yerlerin ihtiyaçlarının karşılanması için büyük miktarda ürün stoku oluşturmayı hedeflemiştir. Buna göre alınan kararlarda,

a) Üretim miktarı 50 tonu kadar olan üreticiye ait hububatın % 25'ini,

b) Üretim miktarı 100 tona kadar olan üreticiye ait hububatının % 35'ini,

³⁴⁵ Faruk Fenik, “ Toprak Ofisi Nazım Rol Oynamıyor ” Vatan, 25.09.1943; Zekeriya Sertel, “ Köylü Hakikaten Zengin Oldu mu? ” Tan, 08.06.1943; Kemal Karpat a.g.e. s.95.

³⁴⁶ Şevket Süreyya Aydemir, c.II, a.g.e. s.204.

³⁴⁷ Ayın Tarihi, Mayıs 1942, s.102; Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e. s.218.

³⁴⁸ Bknz: TMO 1942 İdare Meclisi Raporu.

³⁴⁹ Ahmet Faik Barutçu, a.g.e., s.256–257.

³⁵⁰ Tevfik Çavdar, Çavdar, Tevfik, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839–1950), İmge Kitabevi, Ankara 1995. a.g.e. s.385; Cemil Koçak, a.g.e. s.412.

c) 100 tondan fazla üretim yapanların ilk elli tonu için % 25 ikinci elli tonu için % 35,

d) 100 tondan fazlası için % 50'si olmak kaydıyla devlet üreticiden ürününü satın alacaktır³⁵¹.

Üreticilerin, ürünlerinin yüzde 25'ini devlet hissesi olarak Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim etmeleri zorunlu tutulmuştur. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bulunmadığı yerlerde ise ürünler, Ziraat Bankası ve valilerin onayı ile belediyelere ve zahireci birliklerine teslim edilecektir. Bu uygulamayla daha önceden (MKK ile) üreticilere ihtiyaçları (yemeklik, tohumluk ve yemlik) için bırakılmış olan paylar da kaldırılmıştır³⁵².

Bu kararlara rağmen buğday saklayanlara Milli Korunma Kanunu'nun cezaî hükümlerinin tatbik edileceği belirtilmiştir³⁵³. Bu tedbirlere karşı hububat fiyatları gün geçtikçe artmaktaydı. 1943 yılı içerisinde ülke genelinde buğday fiyatları kilo başına 50 kuruştan fazla idi. Buna karşı hükümetin Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim edilecek buğday için kilo başına 19 kuruş fiyat tespit etmesi hububat üreticilerinin, ürettikleri ürünlerin yüzde 25'lik bölümünü de cezaî hükümlere rağmen Ofisten saklamasına ve kaçırmasına neden olmuştur³⁵⁴.

Hükümet, özetle gerek Milli Korunma Kanunu gerekse yüzde yirmi beş kuralından alınan kararlardan bir netice elde edilememiştir. Yüzde yirmi beş kararı ile Toprak Mahsulleri Ofisinin toplamayı düşündüğü 2.000.000 ton hububatı toplanamamış üstelik Ofisin depolarında bulunan hububat stoklarının büyük bir kısmı da artan fiyatlar karşısında satışı yapılarak tüketilmiştir. Bu kararlara rağmen savaş döneminde ülkenin kalkınması için alınmış olan karar ve tedbirler özellikle köylü kesimi üzerinde olumsuz bir etki göstermiştir.

Bu yıllarda hükümet tarafından MKK'ya dayanılarak yapılan sıkı kontroller sonucu el konulan ürünler, savaş öncesine göre iyi sayılabilecek fiyatlarla alınmıştır³⁵⁵. Fakat o günkü piyasa koşullarına göre, oldukça düşük sayılabilecek bu fiyatlar üretici kesimi olumsuz etkilemiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin de savaş şartlarından dolayı köylüden alacağı ürünlere fazla fiyat vermemesi bu kesim üzerinde hükümete karşı tepkilere neden olmuştur. Şurası da bir gerçektir ki savaş dönemleri hiçbir ülkede sıkıntısız geçmezdi. Ancak hükümetçe alınmış olan tüm tedbirlere rağmen var olan sıkıntıların giderilememiş olması toplumun birçok kesimi tarafından hükümete karşı hoşnutsuzluğun daha da artmasına neden olmuştur.

Celal Bayar, İkinci Dünya Savaşı sonunda İzmir de halka yapmış olduğu konuşmasında, ülkede var olan ekonomik sıkıntıların insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini şu sözlerle özetlemiştir: "...*bu el koyma ve müdahale mubayaaları gibi tasarruf hakkını kayıtlayan bir taraflı fiyat takdirine yol açan*

³⁵¹ Başbakan Refik Saydam'ın TBMM'de ülkenin iktisadî işleri ve alınacak tedbirler hakkındaki beyanı için bkz: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, İctima:3, c.I, 11.11.1942, TBMM Matbaası, Ankara 1942, s.18-19.

³⁵² Bu kararla hükümet buğday fiyatlarına da yaklaşık % 50 zam yapılmıştır. Bu zam haberi Ulus ve Vatan gazetelerinde 16 Temmuz 1942'de desteklenmiştir. Bknz: Ulus, 16 ve 25 Temmuz 1942; Vatan, 12,17 ve 24, 26 Temmuz 1942; Yapılan bazı eleştiriler ise ılımlıdır. Bknz: Yunus Nadi, "Fazlamı Serbest" Cumhuriyet, 29.07.1942; Ahmet Emin Yalman, "İki yol ve İki Zihniyet" Vatan, 12 Temmuz 1942; Ahmet Emin Yalman, "İyi Frene Lüzum Var" Vatan, 26.07.1942.

³⁵³ Tasvir, 16.07.1942; Ulus, 17.07.1942.

³⁵⁴ TMO 1943 İdare Meclisi Raporu, s.17.

³⁵⁵ Kazım Karabekir Paşanın belirttiği gibi: "...gece yarısı kapı çalarak zeytinyağı almışlardır." Yeni Sabah, 30.05.1945.

usullere başvurulmak zarureti hâsıl olmuştur. Bunların neticesi olarak da karaborsa hiçbir yerde görülmedik bir şiddetle hüküm sürmeye başlamıştır. O kadar ki, devlet müesseseleri tarafından el konulan veya memlekete ithal edilen eşya ve maddeler dahi karaborsaya düşmüştür. Sümerbank mamullerini köylümüzün resmî fiyatların birkaç misli fazlasıyla karaborsadan tedarik etmek mecburiyetinde kalmış olduğu bir hakikattir.”³⁵⁶ Bayar, bu konuşmasıyla ülkenin sıkıntılı bir dönemden geçtiğini bir kez daha vurgulamıştır.

Hükümetin özellikle hububat ürünleri başta olmak üzere diğer ürünlerde uyguladığı fiyat politikasının hayat pahalılığını daha da arttırdığı Cemiyeti Akvam raporunda belirtilmiştir. Bu rapora göre, Türkiye, Çin ve İran’dan sonra hayat pahalılığı ve zorluğunun en fazla görüldüğü ülke olmuştur³⁵⁷. Böyle bir neticeye varılmasında o dönemde uygulanmış olan ekonomi politikalarından istenilen başarının alınamamış olması en önemli etkendi.

3.1.2. Toprak Mahsulleri Vergisi

Toprak Mahsulleri Vergisi, Şükrü Saraçoğlu hükümeti döneminde Milli Korunma Kanunu’ndan istenilen başarı sağlanamayınca, ülkede milli gelirin yarısından fazlasını oluşturan tarım kesiminden alınması düşünülen bir vergi olarak çıkarılmıştır. Özü itibarıyla bu verginin amacı, savaştan dolayı ihtikâr ve karaborsacılık yaparak büyük kazançlar elde etmiş olan büyük toprak sahiplerini (özellikle Müslüman kesimi) özel bir vergiyle vergilendirerek bütçe açığını kapatmaktır. Ancak savaşın vermiş olduğu sıkıntılardan dolayı zaten üretim yapamaz hale gelen küçük çiftçi ve köylüler yine verginin yükünü çeken kesim olmuşlardır. Çünkü sadece kendi geçimini sağlayabilecek miktarda üretim yapan üreticiler için bu vergi çok ağır bir yükü.

Netice itibarıyla Toprak Mahsulleri Vergisi (TMV) Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde büyük tartışmalar sonucunda yüz altmış sekiz milletvekilinin oylamaya katılmamasına³⁵⁸ rağmen iki yüz seksen üç kabul oyuyla, 4 Haziran 1943 tarihinde 4429 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir³⁵⁹. Bu kanun on bölümden ve kırk üç maddeden oluşmaktaydı. “*Toprak Mahsulleri Vergisi Talimatnamesi*” ise, 4429 sayılı kanunun 40’ıncı maddesi gereğince hazırlanmış olup Maliye Bakanlığının 07.09.1943 tarihli ve 28750 / 39145 sayılı tezkeresiyle Bakanlar Kurulunca 08.09.1943 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir³⁶⁰.

Kanunun önemli maddeleri şunlardı³⁶¹: Türkiye’de yetiştirilen arpa, buğday, çavdar, çeltik, kuşyemi, mahlût, mısır, yulaf, bakla, mercimek, nohut ve afyon, gibi toprak mahsulleri ile ipek kozası, bu kanunda yazılı kurallara göre Toprak Mahsulleri Vergisine tabidir (*madde:1*). Vergiden alınacağı umulan

³⁵⁶ Celal Bayar Diyor ki (1920–1950), Nutuk- Hitabe- Hasbihal, Haz: Nazmi Sevgen, Tan Matbaası, İstanbul 1951, s.127.

³⁵⁷ “Zembereğin Koptuğu Tarih”, Yeni Sabah, 27.05. 1945.

³⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VII, c.III, İçtima: F, 04.06.1943, TBMM Matbaası, Ankara 1943, s.38; Tefik Çavdar, a.g.e. s.391.

³⁵⁹ Toprak Mahsulleri Vergisi ile ilgili geniş bilgi için bkz: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VII, İçtima: F, c.III, 04.06.1943, TBMM Matbaası, Ankara 1943, s.14–39.

³⁶⁰ Hâzım Âtuf Kuyucak, “ Toprak Mahsulleri Vergisi ”, Siyasî İlimler Mecmuası Sayı: 157, Yıl: XIV, İstanbul 1944, s.46; BCA, K.S. 2 / 20491, T.C. Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü, s.1.

³⁶¹ T.C. Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü, BCA, K.S.2/20491, s.1–57; Tutanak Dergisi, Devre: VII, c.III, 04.06.1943, TBMM Matbaası, Ankara 1943, s.11–20; Ulus, 18.06.1943.

üretim miktarı hakkındaki cetveller, mükelleflerin beyanlarına göre Maliye Bakanlığınca üretim bölgeleri ve ürün çeşitlerine göre tayin edilecek zamanlarda, şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerde muhtar ve ihtiyar meclislerince hazırlatacaktı (*madde:6*). Vergi oranı Milli Korunma Kanunu'na müsteniden muayyen fiyatla alınan mahsullerde % 8, diğerlerinde % 12'dir. Yalnız % 12'lik vergiye tabi ürünlerin vergi oranı Bakanlar Kurulu tarafından % 8'e kadar indirilebilmekteydi³⁶². (*madde:17*).

Bu verginin her türlü işlemleri için Toprak Mahsulleri Ofisi görevli kılınmıştır. Kararnamenin 3. maddesine göre, Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından satın alınacak hububatın vergisini Maliye Bakanlığı adına fiyatların tespiti 4553 sayılı Bakanlar Kurulu kararınca, hububatın alım, satım, taşıma ve saklanması için uygulanacak hükümlerde de Ofis görevli kılınmıştır³⁶³.

Toprak Mahsulleri Ofisi'ndeki görevli memurlar, köylünün ürünü daha olgunlaşmadan tarlada ürün miktarını tahmin ederek ona göre vergi oranını belirliyorlardı. (*madde:11*). Olgunlaşmadan alındığı için bu vergiye köylüler “*yeşil vergisi*” demişlerdir. Üreticilerden TMV alımı bazı ürünler için (hububat, bakliyat, zeytin...) aynı (ürün olarak), diğer ürünlerde ise (afyon, susam, tütün, narenciye, keten, pancar, ipek kozası, patates...) nakdî (belirlenen ürüne ödenen para) olarak alınmaktaydı³⁶⁴. Bu vergi daha çok gündelik geçimlikleri için tarım yapan küçük üreticileri olumsuz etkilemiştir. Çünkü küçük üreticiler, ürünlerini piyasada satmadıklarını ve bundan dolayı bir gelirlerinin de olmadığını, sadece geçimlerini karşılamaya çalıştıklarını, verginin kendilerine ağır geldiğini belirterek vergiye tepkilerini dile getirmişlerdir. Hatta verginin eski Aşar vergisine benzediğini söyleyenler de olmuştur³⁶⁵. Bu benzetme karşısında Başbakan Şükrü Saraçoğlu: “...biz bu toprak mahsullerinden alacağımız vergiyi eski Aşara benzetmemek için elden gelen bütün gayreti sarf etmiş bulunuyoruz....Getirmiş olduğumuz kanunun köylü üzerinde ağırlık hissedileceğini tahmin etmekle beraber ilk fırsatta bu ağırlığı kaldırmak veya bu ağırlığı çekenleri mükafatla karşılamak karar ve niyetindeyiz. ”³⁶⁶ diyerek tepkileri dindirmeye çalışmıştır.

Saraçoğlu hükümeti tarafından vergiden beklenen neticenin alınamadığı görülünce bu kez de 26 Nisan 1944 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yeni bir “*Toprak Mahsulleri Vergisi*” kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla daha önceden % 8 olan vergi oranı % 10'a çıkarılmıştır³⁶⁷. Bu durum karşısında özellikle geçimini tarımla sağlayan kesimler, hükümete karşı oldukça büyük hoşnutsuzluk içerisine girmişlerdir. Hükümetçe verginin uygulanmasıyla ürettiği üründen kazanç sağlayamayan köylü kesimi başta olmak üzeri büyük üreticiler de hükümet başta olmak üzere Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerine tepkilerini bir şekilde dile getirmişlerdir.

Büyük çiftçi ve toprak sahiplerinden alınması planlanan fakat esasında yükünü köylü ve küçük çiftçilerin çektiği bu vergi ile ilgili olarak bir köylü ne düşündüğünü şu sözlerle dile getirmiştir:

³⁶² Ulus, 18.06.1943; Hâzım Âtîf Kuyucak, a.g.m. s.49.

³⁶³ T.C. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü, BCA, K/Sayı: 3 / 2698, 108.36.11,s.1.

³⁶⁴ Toprak Mahsulleri Vergisi'nin TBMM'de görüşülmesi ile ilgili geniş bilgi için bkz: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VII, İçtima: F, c.III, 04.06.1943, TBMM Matbaası, Ankara 1943; Ayrıca vergi ile ilgili geniş bilgi için bkz: Suad Başar, “ Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca ” İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, c.VII, No: 1-4, İstanbul Ekim 1945-Temmuz 1946, 88-107.

³⁶⁵ Suad Başar, a.g.m. s.88; Yahya Sezai Tezel, a.g.e.s, 375.

³⁶⁶ Tevfik Çavdar, a.g.e. s.389-390.

³⁶⁷ Bknz: TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VII, İçtima: L, c.IX, TBMM Matbaası, Ankara 1944; Hâzım Âtîf Kuyucak, a.g.m.s.46; Mustafa Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi*, Babil Yayınları, Ankara 2004, s.25.

“...Toprak Mahsulleri Ofisine bütün mahsullerimizi verdiğimiz halde hala onlara yüzde yetmiş mahsul borçluyuz. Borcumuzu ödemek için öküzlerimizi sattık, ne üstümüzde var ne başımızda, çaresiz tarlalarımızı nadasa bırakıp zenginlerin topraklarında çalışıyoruz. Şehre bugdayı biz satıyoruz ama onlar ekmeğin kilosunu otuz kuruşa, bizler ise otuz beş kuruşa yiyoruz.”³⁶⁸ Bu açıklamalar üreticilerin hükümete ve CHP yöneticilerine karşı hoşnutsuzluklarının ve tepkilerinin gittikçe artacağına işaret etti. Bu kanuna büyük toprak sahipleri de tepki göstermiştir.

Nitekim bu kanunun TBMM’de görüşülmesi sırasında söz alan büyük toprak sahibi Eskişehir mebusu Emin Sazak da yaptığı konuşmasında da, Toprak Mahsulleri Vergisini sert bir şekilde eleştirerek şunları söylemiştir:

“...ben görüyorum ki, hububat ekenler, çiftçilerin hepsi de böyledir ya, ayağında çarığı olmayan, üstüne örtecek yorganı olmayan, odunun üzerine başını koyup yatan kimse dediğimiz vakit işte bu vergi mevzuuna dâhil olan insanlardır. İnsaf edin arkadaşlar, erbab-ı namustan olan memurlara acımamak elden gelmez, feci bir vaziyettedirler ama bacağında donu, ayağında çarığı, üstüne örtecek yorganı olmayanların yanında onlara o kadar acınmaz...neyi ucuzlattın ki bunu artırıyorsun? Verdiğin küreği mi ucuzlattın, sapan demirini mi ucuzlattın?... Çiftçiden başka bugün hiç kimseye denemez ki elindeki bugdayı ver, sen mısır ekmeği, meşe pelidi ye denemez. Ben bu vergi arttırmanın tamamen yanlış olduğu kanısındayım. % 8’i niçin % 2 daha arttırıyorsun? Sana birader, sana ne yaptılar. Bu öyle bir kaynaktır ki, her şeyimizi tükettiğimiz vakit varını, yoğunu her şeyini alabiliriz. Bu adam ayağına bir don bulmuşsa neden yine onu çıplak bırakmaya çalışıyoruz...”³⁶⁹

Özetle Toprak Mahsulleri Vergisi, uygulandığı yıllar boyunca köylülerin ve çiftçilerin tepkilerine neden olmuştur. Bunun yanı sıra, toplama güçlükleri ve beklenen verimin elde edilememesinden ötürü Kasım 1945’te hazırlanan kanun teklifi üzerine çok partili döneme geçişin hemen akabinin de 23 Ocak 1946 da mecliste yapılan oylama sonucunda kaldırılmıştır³⁷⁰. CHP’nin çok partili hayata geçişten sonra yapılacak ilk yerel seçimler öncesi bu vergiyi kaldırması dikkat çekiciydi. Bu vergi, şüphesiz farklı kesimlerin CHP iktidarından uzaklaşmasına neden olan önemli bir etkendi. Vergi kaldırılmış olsa bile özellikle köylüler arasında Cumhuriyet Halk Partisine senelerce sürecektir olan öfkede bu verginin önemli bir yerinin olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek³⁷¹.

3.2. Toprak Mahsulleri Ofisi’nde Yapılan Usulsüzlükler

İkinci Dünya Savaşı’nın vermiş olduğu sıkıntılar Türkiye’de hem savaşın devam ettiği yıllarda hem de savaştan sonraki yıllarda etkisini farklı alanlarda göstermiştir. Savaşın etkisiyle meydana gelen hayat pahalılığı ve zorluğu tarım kesimini etkilediği gibi farklı kesimlerde çalışanları da etkilemiştir.

³⁶⁸ Cumhuriyet, 12.07.1946.

³⁶⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VII, İçtima: L, c.IX, 19.04.1944, TBMM Matbaası, Ankara 1944.

³⁷⁰ Toprak Mahsulleri Vergisi’nin kaldırılması bütün kesimlerce büyük bir sevinçle karşılamıştı. Vergi 1 Ocak 1946’dan başlamak üzere yürürlükten kaldırılmıştır. Bknz: TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VII, c.XXI, 23.01.1946, TBMM Basımevi, Ankara 1946, s.91–92; Suat Başar, “Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca”, İÜİFM, c.VII, No: 1–4, (Ekim 1945–Temmuz 1946); Ulus, 24.01.1946.

³⁷¹ Sezai Tezel’de, verginin toplanılmasında yaşanan sıkıntıların “Halk partisi hükümeti demek jandarma dipçiğiyle sürdürülen zulüm hükümeti demektir” sloganı halinde şekil aldığını belirterek CHP’ye karşı duyulan öfkenin nedenli büyük olduğunu ifade etmiştir. Sezai Tezel, a.g.e. s.376; Cumhuriyet, 12.07.1946.

Özellikle devlet kurumlarında çalışan küçük ve orta halli memurlar hayat pahalılığından dolayı büyük sıkıntılar çekmişlerdi. Nitekim bu sıkıntılarını aşmak ve menfaat sağlamak amacıyla zaman zaman devletin kendilerine vermiş olduğu görevleri, suiistimal etmek suretiyle rüşvet alma, yolsuzluk yapma gibi kanun dışı uygulamalara başvurmuşlardır. Öyle ki bu tür haksız kazancın daha çok gelir getirdiğini gören birçok memurunda görevlerinden istifa edip başka işlerle uğraştıkları olmuştur.

Yine bu konuyla ilgili Kazım Karabekir Paşa da mecliste yapmış olduğu konuşmasında “...*Sonra şahit oluyoruz ki, kazanç hırsıyla birçok kimseler vazifelerini terk ederek, ticarete atılmaktadırlar. İstanbul da böyle birçok memurun hatta bazı emniyet memurlarının istifa ederek, mesela zeytinyağı ticareti yaptıklarını gördük. Bankalar da normal kredi açınca fiyatlar alabildiğine artmıştır*”³⁷² Sözleriyle birçok devlet memurunun da bu tür olayların içerisinde olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde dönemin tablosunu iyi yansıtanlardan biri olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu da konuyla ilgili olarak: “*Zeytinyağı piyasasını inhisarı altına alan bakan mı istersiniz, karaborsacıları koruyan vali, umum müdür vesaire mi istersiniz, o devirde bunların her köşe başında size sırttıklarını görebilirdiniz.*”³⁷³ Diye yazarak savaş şartlarından dolayı ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kendilerine menfaat sağlamak isteyen devlet memurlarının durumlarını ortaya koyması açısından son derece önemliydi. Savaş ekonomisinden yararlanarak hayat pahalılığını fırsat bilip yolsuzluk, suiistimal ve karaborsa olaylarının gittikçe artması karşısında bu işlere bulaşanlara, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1942’de meclisin açılış konuşmasında şu sözlerle tepki göstermiştir:

“*Şuursuz bir ticaret havası, haklı sebepleri çok aşan bir pahalılık belası, bugün vatanımızı ıstırap içinde bulunduruyor...bizim gördüğümüz en tehlikeli hastalık iki seneden beri, cemiyetimiz içinde Cumhuriyet hükümetlerini muvaffak etmemek için estirilmiş olan zehirli havadır. Acı ile hatırlamalıyız ki milletin iâşe işlerini tanzim etmek yolunda cumhuriyet hükümetlerinin sarf ettikleri gayretlere, iki seneden beri, cemiyetimiz tarafından hiç yardım edilmemiştir. Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski bataklı çiftçi ağası, elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metai yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi yabancı devletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük bir milletin hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadır. Üç beş yüz kişiyi geçmeyen bu insanların vatana karşı aşikâr olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır.*”³⁷⁴ İfadeleriyle bu tür olaylara karışanlara karşı hükümetin tedbir alacağını işaretlerini vermiştir.

Savaşın etkilerini en aza indirebilmek için dönemin hükümetleri, ekonomiyi kontrol ve denetim altına alabilmek amacıyla çeşitli politikalar üretmişlerdir. Bu politikalar sonucunda devletin çeşitli kurumlarında çalışan üst düzey bürokratlar başta olmak üzere küçük memurlara da bu dönemde geniş yetkiler verilmiştir. Özellikle MKK dayanılarak oluşturulan İaşe müsteşarlıkları³⁷⁵ ve Toprak Mahsulleri Ofisi’nde çalışan bazı memurlar kendilerine verilmiş olan yetki ve görevleri savaş ortamından da

³⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, c.XXVIII, 11.11.1942. TBMM Matbaası, Ankara 1942, s.28.

³⁷³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politika’da 45 Yıl*, İletişim Yayınevi, İstanbul 1984, s.184.

³⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, c.XXVIII, 01.11.1942, s.23.

³⁷⁵ İaşe Müsteşarlığı: MKK çerçevesinde içerisinde oluşturulmuş olup ülkenin iâşesinin temini ve yiyecek konusunda oluşacak spekülasyonları önlemek için kurulmuştur.

faydalanmak suretiyle kötüye kullanarak kanun dışı uygulamalar içerisine girmişlerdir. Öyle ki zamanında hükümetin önemli kurumlarından olan Toprak Mahsulleri Ofisi'nde memurken yaptıkları suiistimal ve yolsuzluklarla daha sonradan zenginleşerek tüccar olan bazı memurlarda bulunmaktaydı³⁷⁶.

İkinci Dünya Savaşı nedeniyle Toprak Mahsulleri Ofisi'ne verilmiş olan geniş yetkiler hem ülke içinde hem de ülke dışında hububat üretim ve satımında en yetkili kurum olma özelliğini vermiştir. Ofis, bu tarz ticarî işlemleri yaparken haliyle köylü, tüccar ve esnaf çevreleriyle daha çok ilişki içerisine girmiştir. Bunun sonucu olarak da Toprak Mahsulleri Ofisi'nde görev yapan bazı memurlar arasında görevlerini suiistimal ve rüşvet etme gibi haksız kazanç elde etmeye yönelik kanun dışı uygulamalar diğer teşkilatlara göre daha fazla olmuştur³⁷⁷. Dolayısıyla Toprak Mahsulleri Ofisi'nde çalışanlarla ilgili görevi suiistimal ve yolsuzluk haberleri o dönemin basınında ve meclis tutanaklarında sıkça yer almıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, devlet memurlarının yapmış oldukları kanun dışı eylemlerden (görevi suiistimal, rüşvet, yolsuzluk, adam kayırma...) dolayı herhangi bir cezaya maruz kalmadıkları hatta dönemin CHP hükümetlerinin bu tür olayları çeşitli yollarla örtbas etmeye çalıştıkları iddia edilmiştir³⁷⁸. Vatan gazetesinin etkili köşe yazarlarından Ahmet Emin Yalman'ın yazmış olduğu makalelerin de, hükümetin suiistimal ve yolsuzluklara karşı herhangi bir önlem almadığı bu da yetmezmiş gibi yapılmış olan şikâyetlere ve eleştirilere kulağını tıkayarak bu tür şikâyet ve eleştirilerde bulunanların çeşitli şekillerde tehdit edildiklerini belirtilmiştir³⁷⁹.

Yine dönemin politikasını yakından takip eden gazetecilerinden Cihat Baban'da Tasvir gazetesinde yazmış olduğu "*Hükümetin Tamimi*" isimli makalesinde, hükümetin bu tür keyfi tutum ve davranışlara karşı herhangi bir önlem almadığını ve bunu eleştirenlere karşı da tehdit ve baskı metodunu uyguladığını yazmıştır³⁸⁰. Gerek vatandaşların gerekse gazetelerde köşe yazarlarının hükümete, devlet kurumlarında meydana gelen suiistimaller ve yolsuzluklarla ilgili tepkileri gün geçtikçe artmıştır. Çalışmamızda da, o dönemin basınında tespit edilen bazı hadiseler ve uygulamalar belirtilerek dönemin yapısı ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında suiistimal ve yolsuzlukların sıkça görüldüğü bir kurum olan Toprak Mahsulleri Ofisi, üretici ve tüccar kesimin CHP yöneticilerine ve onun iktidarına karşı oluşan öfkesinde en başta gelen kurumdur. Çünkü başta köylü kesimi olmak üzere tüccar ve büyük çiftçiler de, Toprak Mahsulleri Ofisi'nde çalışan birçok memurun, kanunlara aykırı şekilde hareket ederek kuruluş

³⁷⁶ Örneğin, haksız mal edinmekten hakkında dava açılan Toprak Ofisi eski Ankara alım müdürü Nuri Arak, Ofis'te görevliyken haksız kazanç elde ettiği suçlamasıyla tutuklanmıştır. Tan, 04.08.1945, Toprak Ofisin Sebep Olduğu İhtikâr İşine Dair Yeni Tafsilat, Cumhuriyet, 27.01.1945.

³⁷⁷ Cumhuriyet gazetesinin Ocak 1945 tarihli "*Dokuz Milyon Liralık Bir İhtikâr ve Suiistimal*" haberinde, bazı Ofis çalışanlarının beş-altı tüccar ile aralarında yaptıkları anlaşmalar doğrultusunda özellikle Karadeniz bölgesinde mısır ve pirinç ürünlerin mübadelesinin gerçekleştirildiği daha sonra bu tüccarların almış oldukları ürünleri yüksek fiyat üzerinden piyasaya sürdükleri tespit olunmuştur. Cumhuriyet, 26.01.1945.

³⁷⁸ Ziyad Ebüzziya, "İdare Amirlerinden Şikâyet", Tasvir, 29.04.1946.

³⁷⁹ Ahmet Emin Yalman, "*Halk Partisi Azasıyla Bir Hasbıhal*", Vatan, 30.05.1946; "İç Manzaramız 3 " Vatan 24.03.1946.

³⁸⁰ Cihat Baban, "Hükümetin Tamimi", Tasvir, 03.07.1946.

amacındaki vazifesini tam olarak yerine getirmediğini ve kendilerini zor durumda bıraktıklarını bu durumda kendilerini CHP'den soğuttuklarını her fırsatta dile getirmişlerdir³⁸¹.

Keyfi uygulama ve davranışlara maruz kalan köylü ve üretici kesim özellikle Toprak Mahsulleri Vergisi'nin tarlada tahmin usulüyle belirlenmesi sırasında Ofis memurlarının bu işlemi yaparken sergilemiş oldukları keyfi uygulama ve davranışlara büyük tepki göstermişlerdir³⁸². Tarlada ürün miktarının belirlenmesinde görevli olan Ofis memurlarının ürünlerin miktarı hakkında rast gele tahminlerde bulunarak keyfi davranmışlardır. Bazı memurlar da ürünü eksik tahmin göstermek suretiyle köylüden ve büyük üreticilerden rüşvet talep etmişlerdir. Bu durum karşısında çaresiz kalan üreticiler, bu memurlara ya rüşvet vermek zorunda olduklarını rüşvet vermedikleri takdirde ise memurların şikâyeti üzerine jandarma dayacağına boyun eğmek mecburiyetinde kaldıklarını söylemişlerdir³⁸³.

Hükümetin tarım alanında uyguladığı politikalardan en çok etkilenen kesim durumunda olan köylüler, Toprak Mahsulleri Ofisine satmak amacıyla ödemekle yükümlü oldukları aynî vergiyi köyünde tartmak suretiyle şehir ve kasabalarda bulunan Ofis şube ve ajanslarına kendi imkânları ile getirmekteydiler. Köylüler, şehir ve kasabalara getirilen ürünlerin teslimi sırasında, Ofis memurlarının kendilerine kötü davrandıklarını, ürünlerini günlerce yağmur ve kar altında beklettiklerini, ürünlerinin tartımlarının ya eksik yapıldığı ya da ürün bedellerinin hemen ödenmemek sureti ile mağdur edildiklerini belirtmişlerdir³⁸⁴. Ofis memurlarının kasıtlı bir şekilde depo ve silolara getirilmiş olan ürünleri tartarken eksik tartıp bunun karşılığında ürün sahiplerinden belirli bir kilo daha ürün aldıkları, ayrıca numunelik için verilmiş ürünlerin de üreticilere geri verilmediği söylenenler arasındaydı³⁸⁵.

³⁸¹ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin faaliyetlerinin köylü kesimi üzerindeki etkisini yansıtmaya açısından önem arz eden bir hadise şu şekildeydi. Temmuz 1946 seçimleri öncesi Bursa'da köylüler Demokrat Parti ileri gelenlerinden Celal Bayar'a CHP iktidarından neden soğuduklarını şöyle dile getirmişlerdi: "...Bütün mahsulümüzü Toprak Mahsulleri Ofisi'ne verdiğimiz halde hala onlara yüzde yetmiş mahsul borçluyuz. Borcumuzu ödemek için öküzlerimizi sattık...toprağı öküzsüz nasıl işleriz, çaresiz tarlalarımızı nadasa bırakıp zenginlerin topraklarında çalışıyoruz." Kemal Karpat, a.g.e.s.102.

³⁸² İsmail Cem'e göre: "...hükümet Toprak Mahsulleri Vergisi ile savaş bunalımını adeta köylünün sırtına yüklemektedir...köylü bu vergiyi ödeyebilmek için varını yoğunu satıp, el kapısına çalışmaya gitmektedir..." Bu durumda köylü kesim başta olmak üzere ve orta gelirliilerinde CHP hükümetine karşı büyük hoşnutsuzluklar duymasına neden olmuştur. İsmail Cem, a.g.e. s.323.

³⁸³ İsmail Cem, a.g.e.s.323; Tek Parti döneminde devlet kurumlarına atamalar CHP genel merkezinden gerçekleşmekteydi. Bu atamalarda önemli bir mevki olan Valilik ve kaymakamlık makamı önemli bir konumda olduğundan kimi vali ve kaymakamlar CHP ye yaranmak için zaman zaman bazı uygulamalarda şiddete başvurmuşlardır. Bu durumlarla karşı karşıya kalan halk, zaman içerisinde CHP'den soğumaya başlamıştır. Örneğin CHP'nin kültür kolu olan Halk Evlerinin yapımında bürokratların tavır ve davranışları halk arasında tepki ile karşılanmıştır. Mersin bir Halk evinin yapımıyla ilgili olarak mersin valisi TMV ödeyecek olan kesimden jandarmalar eşliğinde ekstra hububat almıştır. Ahmet Emin Yalman, " Sebep ve Netice " Vatan 07.11.1945. Bu ve buna benzer uygulamalar birçok il ve ilçede gerçekleşmiştir, Vatan, 19.11.1945.

³⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VII, İçtima: L, c.IX, 19.04.1944, TBMM Matbaası, Ankara 1944; Ali Rauf, " Toprak Mahsulleri Vergisi Nasıl Tarh Ediliyor " Tan, 05.07.1945.

³⁸⁵ Konuyla ilgili olarak Cumhuriyet gazetesinde çıkan " Büyük Bir Suiistimal" başlıklı makale de; Toprak Mahsulleri Ofisi Adapazarı şubesinde meydana gelmiş olan 250.000 liralık suiistimal olayında Ofis çalışanlarından dört kişinin üreticiyi mağdur etmek suretiyle büyük suiistimal yaptıkları tespit olunmuştur. Makalede; Üreticilerin Ofis deposuna getirdikleri ürünlerinin eksik tartıldığı belirtilmiştir. Örneğin 350 kilo gelen hububat 300 kilo tartılmıştı. Buna itiraz eden üretici kesim Ofis yetkilerinin kendilerine verdikleri bizim *kantar yalan söylemez cevabını almışlardır*. Yine aynı şubede ürün depoya gelmeden, kasaya para yatırılmadan resmi bir evrak olmadan doğrudan doğruya Adapazarı'nda bir un fabrikasına şube çalışanlarından buğday verildiği yapılan müfettiş soruşturmasında tespit edilmiştir. Bu suiistimaller sonucunda birçok Ofis çalışanının zengin olduğu haberi önemli yankı bulmuştur. Cevdet Yakut, " Büyük Bir Suiistimal "Cumhuriyet, 17.03.1944, s.1.

Ofiste çalışan bazı memurların görevlerini suiistimal etmeleri sonucu, depolarda düzensiz ve geliş güzel bir şekilde rutubetli yerlere yerleştirilen ürünlerin çürüyüp denize döküldüğü dönemin gazetelerinde yer almıştır³⁸⁶. Ofisteki bazı görevlilerin suiistimalleri farklı uygulamalarla gün geçtikçe artmaktaydı. Örneğin Ofis depo ve silolarında görevli olan bazı çalışanlarının, devlete olan vergi borcunu ödemek isteyen üreticilerin elindeki paraları alarak Ofisin kasasına kayıt ediliyor gibi gösterip paraları kendileri almak suretiyle sahte fiş tanziminde bulundukları tespit edilmiştir³⁸⁷.

Gün geçtikçe Toprak Mahsulleri Ofisi ile ilgili suiistimal ve yolsuzluk haberleri artmaktaydı. Bu olaylar ile ilgili soruşturmalar öncelikle Ticaret Bakanlığına bağlı müfettişler tarafından yapılmıştır³⁸⁸. Soruşturma sonucunda bazı memurlar Milli Korunma Kanunu gereğince oluşturulan Milli Korunma mahkemelerinde yargılanmışlardır. O dönemde Ofisin silo ve ambar yapımı inşasında yapılan yolsuzluk haberleri başta olmak üzere Ofis memurlarının farklı alanlarda yapmış oldukları kanun dışı olaylar basında sıkça yer almıştır³⁸⁹. Toprak Mahsulleri Ofisi'nde çalışan bazı memurların (özellikle mutemet ve levazım memurları), ya kendilerine yakın tüccarlarla ya da akrabalarıyla işbirliği yaparak görevlerinde çeşitli yolsuzluklar ve suiistimaller yapmak suretiyle haksız kazançlar elde ettikleri basında yer almıştır³⁹⁰.

Ofis ile ilgili yolsuzluk ve suiistimal haberleri basında gün geçtikçe artmaya başlamıştı. Örneğin, Toprak Mahsulleri Ofisi adına yapılacak silo ve ambarlar için gerekli olan saç levhaların alım işlemlerinde Ofis memurlarının yapmış oldukları yolsuzluk olayları dönemin basınında eleştirilmiştir. Konuyla ilgili olarak Cumhuriyet gazetesinde çıkan haberler yapılan eleştiriler bakımından dikkat çekiciydi. O dönemin şartlarına göre saç levhanın kilosu 64 kuruş iken yapılmış olan bir suiistimal hadisesinde kilonun 145 kuruşa kadar çıktığı görülmektedir. Ticaret Ofisi'nden Toprak Mahsulleri adına alınan 80 bin liralık 15 bin ton saçın Toprak Mahsulleri Ofisi mutemedi ve levazım memurlarının yapmış oldukları usulsüzlükler neticesinde piyasaya satıldığı tespit edilmiştir³⁹¹.

³⁸⁶ Konuyla ilgili Tan gazetesinin önemli yazarlarından Hikmet Bil'in yazmış olduğu " *Toprak Ofisi Mahsulü Nasıl Çürütür?*", adlı makalesinde: "...Ofis ambarlarından birinin açık camından şöyle içeriye bir göz attım. Rutubet tavana doğru tırmanmıştı. Islak duvarın üzerine buğday taneleri yapışık olduğu halde duruyordu... İşte yakıcı güneş altında alın teriyle yoğrulmuş emeklerin mahsulü Toprak Ofisin elinde böyle hıfzedilir, böyle çürütülür ve böylece denize dökülürdü... küflü ekmek, kepekli ekmek işte Ofisin yıllarca süren çalışmalarının eseri." olduğunu belirterek Ofisin çalışmalarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Tan, 05.07.1945, Bu tarz başka bir haberde Tanin gazetesinde yer almıştır. Bknz: Tanin, 08.03.1944.

³⁸⁷ Cevdet Yakut, " Büyük Bir Suiistimal " Cumhuriyet, 17.03.1944.

³⁸⁸ " Toprak Ofisinde Tahkikat " Cumhuriyet, 02.03.1944.

³⁸⁹ Tutarı milyonları bulan inşaat işleri için alınmış olan malzemelerin olduğundan fazla gösterilmek suretiyle kar elde etmeye yönelik yapılan yolsuzluk haberinde birçok Ofis memurunun görevine son verildiği birçoğunun da görev yeri değiştirilmek suretiyle çeşitli cezalar verildiği görülmüştür. Cumhuriyet, 02.02.1944; Bir başka hadisede İzmir'de Toprak Mahsulleri Ofisi'nde meydana gelmiş olan suiistimal olayında görülmüştür. Ofis müdürü başta olmak üzere Ofis muhasebecisi ve veznedarı görevlerinden alınmışlardı. Cumhuriyet, 30.07.1941; " Toprak Ofiste Teftişler " Tan, 03.03.1944.

³⁹⁰ " Toprak Ofisinde " Cumhuriyet, 02.04.1944.

³⁹¹ Cumhuriyet gazetesinin " Büyük Bir Yolsuzluk " adlı haberinde, Ofis levazım memurluğu ve mutemet kârına haiz olan Adnan Cengiz, Ticaret Ofisinden, 80 bin lira tutarında 15 bin ton saç Toprak Mahsulleri Ofisi adına alınmış gibi gösterip piyasada yüksek fiyatlarla satmıştır. Bu yolsuzluk olayı ortaya çıkınca şahıslar MKK mahkemesine verilmişlerdir. 18.11.1943, s.1-3; Mahkeme sonucunda, saç yolsuzluğu yapan Ofis memurlarından Adnan Cengiz'e 3 yıl 6 ay hapis ve 1166 lira para cezası, yardım ettikleri tespit edilen Ticaret Ofisi memurlarına da çeşitli cezalar verilmiştir. Cumhuriyet, 27.06.1944.

Özellikle Şükrü Saraçoğlu hükümeti döneminde artan suiistimal ve yolsuzluk olayları karşısında hükümet tedbirler alınması hususunda girişimlerde bulunulmuştur. Bu konuda Başbakan Şükrü Saraçoğlu meclis grubunda yapmış olduğu konuşmasında: “...memlekette, bilhassa memurlar dâhil, her yönden yapılmakta olan suiistimalleri önlemek ve soruşturmak” için hükümetçe bir komisyonun kurulduğunu açıklamıştır³⁹².

Şükrü Saraçoğlu'nun meclis grubundaki konuşmasından sonra Cumhuriyet Halk Partisi harekete geçerek öncelikle parti içerisinde seçtiği milletvekillerinden bir suiistimal komisyonu kurmuştur. Bir de bu konu hakkında rapor hazırlanmıştır. Bu raporda, suiistimal ve yolsuzluklarla ilgili bir takım önlemlerin alınması gerektiğinden bahsedilmiştir. Bu önlemler, para cezası başta olmak üzere hapis cezası verilmesine kadar çeşitli cezaları içermektedir³⁹³. Dönemin gazetelerinden Tan'da bu gibi kanun dışı uygulamalara karşı önlem alınması gerektiği sürekli yazılmıştır³⁹⁴. Vatan gazetesinde çıkan “İhtikârla mücadele kararnamesi bugün meriyete girdi” başlıklı haberde suiistimallere karşı alınacak tedbirlerin bir alt yapısı olmamasından dolayı tam anlamıyla uygulamaya geçilemediği yazılmaktaydı³⁹⁵.

Ancak hükümetçe alınmış olunan tedbirlerin pek de etkili olmadığı, Ofisin mutemetlerinden Adnan Cengiz'in ikinci kez yaptığı yolsuzluk hadisesinde görülmüştür. Konuyla ilgili olarak bir başka haber de Cumhuriyet gazetesinde çıkmıştır: “...Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Ticaret Ofisi'nden almak istediği 15 bin ton saç levhayı resmi işlemlerinin yapıldıktan sonra Toprak Mahsulleri Ofisi'nin işine yarayacak vasıfta olmadığını belirterek Ticaret Ofisi'nden saç levhaları almaktan vazgeçmişlerdi...sonrada malı piyasaya intikal ettirip komisyoncu Hasan Şen delaletiyle kilosu 125 kuruştan bir tacire satmışlardır. Bu tüccar da almaktan vazgeçince bu sefer başka bir tüccar ile bağlantı sağlanmış ve saç levhalar kilosu 144 ve 145 kuruştan satılmak suretiyle yolsuzluk yapılmıştır...”³⁹⁶ haberiyle suiistimal ve yolsuzluklara karşı alınmış olan tedbirlerin bu tür illegal işleri önleyemediği bir kez daha ortaya konulmuştur.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nde çalışan bazı memurlarının yolsuzluk yaptıklarına dair diğer bir hadise ise un çuvalı yolsuzluğu ile ilgili haberlerdi. Toprak Mahsulleri Ofisi, karne uygulamasından dolayı fırıncılara belli miktarda un vermektedir. Ofis, fırıncılara vermiş olduğu bir çuval unun parasını 71,5–72 kilo üzerinden almaktaydı³⁹⁷. Fırıncılar da kendilerine verilmiş olan un miktarı kadar Ofise karne veriyorlardı. Ofisin un dağıtımında izlediği bu yöntemde zaman zaman suiistimaller meydana gelmekteydi. Fırıncılar, Ofis depolarında çalışan memurların görevlerini suiistimal etmek suretiyle yolsuzluklar yaptıklarını söylemekteydiler. Fırıncılar kendilerine verilmesi gereken bir çuval un miktarının belli olduğunu ve Ofise bunun karşılığında karne verdiklerini ancak verilen un miktarının belirtilen kilodan az olduğunu, buna karşın Ofisin yine aynı miktar üzerinden kendilerinden karne alarak kendilerini borçlu duruma düşürdüklerini belirtmişlerdi.

³⁹² Ulus, 06.12.1944; Korkut Boratav, a.g.e.s.224.

³⁹³ Tan, 28.01.1944; Vatan, 28.01.1944.

³⁹⁴ Tan, 13.01.1943; Tan, 30.01.1944.

³⁹⁵ Vatan, 15.04.1944.

³⁹⁶ “15 Bin Liralık Bir Yolsuzluk” Cumhuriyet, 07.03.1944.

³⁹⁷ “Fırınlara Verilen Eksik Unlar Davası” Tan, 04.07.1945; Cumhuriyet, 03.03.1944.

Ofis ile fırıncılar arasında yaşanan çuval yolsuzluğu olayı mahkemelere de intikal etmiştir. Örneğin Heybeliada fırını davasında mahkeme, fırına verilen un çuvallarının belirlenen miktardan az olduğunu tespit etmiş ve fırının Ofise 103 çuvallık olan borcundan 63'ünü affetmiştir³⁹⁸. Çuval yolsuzluğu hadiselerinde Ofis merkez müdürlüğüne bağlı müfettişlerin incelemeleri neticesinde Ofisin depo memurlarından suçlu bulunanlara çeşitli cezalar verilmiştir. Aynı şekilde Ofis kayıtlarında un çuvallarına ait hesaplar incelendiğinde bazı uyumsuzlukların da yapıldığı tespit edilmiştir³⁹⁹.

Toprak Mahsulleri Ofisi ile ilgili diğer bir yolsuzluk hadisesi de Ofisin, Ticaret Bakanlığı adına Amerika Birleşik Devletlerine sipariş ettirdiği 400.000 dolarlık seyyar ve küçük silolarla ilgili yapılmış olan haberlerdi. Tan gazetesinin "*Toprak Ofiste Geniş Tahkikat Yapılıyor*" isimli haberinde, ucuza mal olması bakımından Amerika'da bir firma ile anlaşarak stoklama ihtiyacı için Türkiye'ye getirilmek istenen seyyar ve küçük siloların başta anlaşılan fiyat üzerinden alınmadığı tespit edilmiştir. Amerikan firması savaşın devam ediyor olmasını öne sürerek başta önerdiği fiyatı arttırmıştır. Buna rağmen Ofis yetkilileri ihtiyaca binaen firmanın fiyatını kabul etmiştir. Aynı dönemde Ticaret Bakanlığı müfettişleri, Ziraat Bakanlığı'nın da Amerika Birleşik Devletleri'nden kendi adına daha ucuz fiyata aynı silolardan temin ettiğini tespit edince, aradaki farkın neden meydana geldiğini araştırmaya başlamışlar ve soruşturma neticeleninceye kadar sipariş edilen siloların getirilmesini durdurmuşlardı⁴⁰⁰.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nde sıkça görüldüğü iddia edilen bir başka kanun dışı olayda; para, tahvil ve un hırsızlığı haberleri idi. Dönemin gazetelerinde bu tür haberler önemli yer tutmuştur. Ofiste yapılmış olan bu hırsızlık olaylarının çoğunun Ofisin mutemet ve veznedarları tarafından gerçekleştirildiği yapılan soruşturmalar neticesinde tespit edilmiştir⁴⁰¹.

Konuyla ilgili olarak Ofiste meydana gelen ilginç bir hadise şu şekilde cereyan etmişti. İngiltere'den İstanbul'un un ihtiyacı için alınmış olan 400 ton buğdayın, vurgunculuk yapanlarca önce Ofis depo yetkililerine rüşvet verilmek suretiyle Ofise ait değirmenlerde öğütüldüğü sonra da kaçak bir şekilde piyasaya sürüldüğü tespit edilmişti⁴⁰². Ofiste meydana gelen bu tür hadiseler hükümeti toplumun çeşitli sosyal tabakalarına karşı zor durumda bırakmıştır. Çünkü hükümete karşı oluşan tepkide Ofisin rolü fazlaydı. Dönemin hükümetleri, bu konuda görevlendirdiği müfettişler aracılığıyla savaş yılları boyunca devlet kurumlarının birçoğunda özellikle de basında sıkça ismi geçen Toprak Mahsulleri Ofisi'nde meydana gelen yolsuzluk ve görevi suiistimal olaylarında bazı yöneticilerin, memurların hatta milletvekillerinin de mahkemelerde yargılanmalarını istemiştir⁴⁰³.

³⁹⁸ Ekmek karnesi suiistimali yapanlar da bulunmaktaydı: bkz: Cumhuriyet, 30.05.1944; "Fırınlara Verilen Eksik Unlar Davası" Tan, 04.07.1945.

³⁹⁹ "Toprak Ofiste Suiistimal" Vatan, 03.04.1944; "Toprak Ofisinde 100 Liralık Bir Çuval Yolsuzluğu Tahkikatı" Cumhuriyet, 02.04.1944; Cumhuriyet, 20.11.1943; Cumhuriyet, 30.07.1941.

⁴⁰⁰ "Toprak Ofis'te Geniş Tahkikat Yapılıyor" Tan, 28.02.1944.

⁴⁰¹ "Toprak Ofiste Bir Suiistimal" Vatan, 25.11.1945; Tan gazetesinin: "Toprak Ofis'te Bir Hırsızlık" haberinde de, Ofisin Eskişehir silolarında 87.000 liralık bir hırsızlık olayının gerçekleştirildiği bu olayda şüpheli bulunan Ofis veznedarı ve muhasebecisinin polis tarafından gözetim altına alındığı yazılmıştır. 05.03.1944; "Toprak Ofisinde Suiistimal Yapanlar" Ulus, 30.07.1941.

⁴⁰² "Toprak Ofiste Yeni Bir Yolsuzluk" Cumhuriyet, 20.11.1943.

⁴⁰³ Dönemin Gümrük ve İhisarlar Vekili olan Suat Hayri Ürgüplü ve suça iştirak eden arkadaşları hakkında İstanbul Tekel Müdürlüğü ile kibrit ve çakmak tekeli geçici işletmesinde, Irak'a bira ihracı, dinamit, tekeli hastanesi, tutkal, kahve ve tomruk, Yunanistan'a satılacak kibrit ve iyi dere kereste fabrikasının satın alınması gibi hadiselerde

Bu hadiseler dönemin gazetelerinde haber yapılmak suretiyle hükümetin bu konuda yeterli tedbirleri almadığı bir kez daha belirtilmiştir. Bu yolsuzluk ve suiistimal haberleri zaten zor durumda olan üretici kesimin hükümete karşı öfkesini ve hoşnutsuzluğunu bir kat daha arttırmıştır. Öyle ki dönemi iyi yansıtanlardan Mahmut Goloğlu'na göre; “ *Tüm ulus, ne olursa olsun, halk partisini iktidardan uzaklaştırmak hevesine kapılmıştı...halkın partisi dışındaki tüm politikacılar halkın bu eğiliminden yararlanarak yeni partiler kurma yoluna girişmişlerdi.* ”⁴⁰⁴ diyerek kurulacak olan yeni partinin büyük bir tabana sahip olacağını işaret etmiştir.

Halkın savaş yıllarında çektiği sıkıntıların yanı sıra devlet kurumlarında görülen çeşitli usulsüzlüklerde toplumun çeşitli katmanlarında tepkilere neden olmuştur. Bu tür hadiseler de Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun süre iktidar da kalamayacağını işaretleri görülmüştür. Savaşın toplumsal gruplar üzerindeki etkilerini Goloğlu, şöyle yazmaktaydı: “...aynı tek partinin uzun süre iktidarda kalmış olmasının doğurduğu bıkkınlığa, Milli şef döneminin yarattığı özgürlük özlemi, hayat pahalılığı ve geçim zorluluğunun sıkıntıları; adam başına günde 125 gram ekmeğin aile sofrasında paylaşılamamasının ve ölüye kefen bezi bulamamanın üzüntüleriyle dünya savaşının Türkiye'yi etkileyen bunalımı... ” şeklinde olduğunu belirterek tek parti yönetimine son verilmesi için Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı bütün şartların bir araya geldiği görülmüştür.

Türkiye'de CHP'ye karşı muhalefetin ortaya çıkmasında etkili olan birçok kanunun olduğuna önceki kısımlarda değinilmişti. Bunların yanı sıra, potansiyel muhalefetin iyice ortaya çıkmasında büyük bir önem arz eden Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (ÇTK) uzun süren komisyon çalışmaları neticesinde yaşanan tüm tartışmalara rağmen büyük bir çoğunlukla TBMM'de kabul edilmiştir⁴⁰⁵. Bu kanunun temel hedefi, toprağı olmayanlara toprak, toprağı olup ta yetmeyenlere yeterli miktarda toprak verilmesi idi⁴⁰⁶.

Bu hedefin yanında Cumhuriyet Halk Partisi yetkilileri, ülkenin toplumsal dinamiklerinde içten içe büyüyen hoşnutsuzlukların farkındaydılar. Nitekim CHP'nin etkili isimlerinden Recep Peker de bu

suiistimal ve yolsuzluk yaptıkları iddiasıyla meclis soruşturulması açılması ve yüce divana sevk edilmesi istenmiştir. Suat Hayri Ürgüplü'de şayet yüce divanda yargılanmasına izin verildiği takdirde kendisinin de eski İcra Vekiller Heyeti'nde yapılan yolsuzlukları açıklayacağı tehdidinde bulunmuştur. Devlet içerisinde adeta sistemli bir şekilde işleyen yolsuzluk ve suiistimal gibi kanun dışı hadiselerin sadece alt tabaka memurlarla sınırlı kalmadığını göstermesi açısından önemli idi. TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VIII c.II, 01.11.1946, TBMM Basımevi, Ankara 1947, s.2–19; Cumhuriyet, 28.12.1942 -20.08.1946. Meclis soruşturması açılan bir diğer vekil ise; dönemin Ticaret Vekili Atıf İnan'dır bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi bir sonraki bölümde verilecektir. Bknz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.II, 21.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1947 s.108–163.

⁴⁰⁴ Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi*, s.402.

⁴⁰⁵ 4753 sayılı 14 Mayıs 1945'te TBMM'de görüşülmeye başlanan “ Çiftçiyi Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması”na dair kanun tasarısı 8 bölüm ve 66 maddeden oluşmaktaydı. Dağıtım tabi araziler öncelikle; hazine, vakıf ve belediyelere ait topraklardan ve 5.000 dönümden büyük çiftliklerden istimlak yoluyla elde edilecekti. Bu topraklar ihtiyacı karşılayamazsa 2.000 dönümlük, yani orta büyüklükte çiftlikler de istimlak edilebilecekti. Bu amaçla geçici komisyon kurularak başkanlığına Rahmi köken, sözcülüğüne de daha sonradan Demokrat Parti'nin kurucularından olan Adnan Menderes getirilmişti. Tasarı, “ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” adıyla 11 Haziran 1945'te TBMM'de sert tartışmalar sonucunda muhaliflere karşı oylanarak kabul edilmiştir. Bu kanunun özellikle 17 maddesine (2.000 dönümden az olan arazileri de kapsıyordu.) muhalif olanlar arasında aynı zamanda büyük toprak sahipleri de olan Emin Sazak başta olmak üzere Adnan Menderes, Refik Koraltan, Atıf İnan, Ahmet Sungur, Turhan Cemal Beziker ve Nuri Göktepe gibi vekiller muhalefet oyu kullanarak kanuna karşı olduklarını belirtmişlerdir. Bu konuda yapılan tartışmalar ve görüşmeler ile ilgili geniş bilgi için bknz: TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VII, c.XVII, 14.05.1945, TBMM Basımevi, Ankara 1945; Mahmut Goloğlu, a.g.e.s. 315-365, Kemal Karpat, a.g.e.s.111-121; Ulus, 12.06.1945.

⁴⁰⁶ Tanin, 28.06.1944.

korkuyu ve kaygıyı görmek mümkündür⁴⁰⁷. Bu dönemde hükümet, çıkarmış olduğu bu kanunla bir nebze de olsa toplumsal hoşnutsuzluğun önüne geçmeyi hedeflemişti. Bununla böylece toprağın belli kesimlerin elinde toplanılması engellenmeye çalışılacak, Cumhuriyetin ilanından beri hedeflenen ve Atatürk'ün de çeşitli zamanlarda dile getirmiş olduğu toprağı olmayan köylülerin de toprak sahibi olmalarını sağlanmış olacaktı⁴⁰⁸.

Dönemin basınında da Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile ilgili yayınlar geniş yer tutmuştur. Gazetelerde yer alan haberlerde, halkın büyük çoğunluğunun Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde ortaya çıkan muhalefete karşı büyük bir sevgi besledikleri yazılmıştı⁴⁰⁹. Mayıs ayında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun görüşülmesinden sonra TBMM'deki bütçe görüşmelerinde de hükümete olan eleştiriler yoğun bir biçimde devam etmiştir⁴¹⁰. Meclise sunulan 1945 yılı bütçe kanunu tasarısının üzerindeki görüşmelerde artık iyice belirginleşmeye başlayan muhalefet hareketi kendini iyiden iyiye belli etmeye başlamıştı. CHP'ye karşı oluşan muhalefette başta Adnan Menderes olmak üzere birçok vekil söz alarak meclis kürsüsünden CHP hıktidarına sert eleştirilerde bulunmuşlardır⁴¹¹.

Şükrü Saraçoğlu hükümetinin güven oylamasında Recep Peker ile birlikte ret oyu verenlerden biri olan Manisa milletvekili Hikmet Bayur'da meclisteki konuşmasında hükümetin uygulamalarını sert bir biçimde eleştirmişti. Bayur konuşmasında: “...bütün memlekette hakikati korunan bir unsur var o da muhtekirdir. Muhtekirin harcadığı paranın haddi hesabı yoktur. Köylü malını üç dört misline satıyor ama aldığı da sekiz on misline alıyor...Hayat pahalılığı harbe girmememize rağmen artmıştır.”⁴¹² sözleriyle hükümete olan güvensizliğinin nedenlerini dile getirmiştir.

CHP içerisinde oluşan muhalefet toplumun birçok kesimi tarafından da desteklenip sevinçle karşılanmıştır. Savaş yılları boyunca çekilen ekonomik sıkıntıların etkisiyle oluşan hayat pahalılıkları ve devlet kademlerinde meydana gelen usulsüzlükler bu grupları büyük oranda etkilemiştir. Konuyla ilgili

⁴⁰⁷ Recep Peker'e göre: “ Çiftçi yeterli toprağa sahip edilmezse, savaş sonunda azgın seller gibi her yana akacak olan ideolojilerin nereden geldiği belli olmayan zehirli etkileri, toplumu, ulusal yapıyı içinden kaynatır ve toplum hayatını kökünden rahatsız eder. Eğer, çiftçi ve toprak işi düzenlenirse toplumu hiçbir rüzgâr sarsamaz.” sözleriyle tarım politikasının sağlamlaştırılmasını istemiştir. Yahya Sezai Tezel, a.g.e.s.339; Mahmut Goloğlu, a.g.e. s.31; Recep Peker'in hayatı ve fikirleri ile ilgili geniş bilgi için bknz: Bekir Koçlar, a.g.t.

⁴⁰⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VII, c.XVII, 14.05.1945, TBMM Basımevi, Ankara 1945; Büyük toprak sahipleri bu kanunun kabulünden sonra giderek CHP'den uzaklaşmışlardır. Kemal Karpat a.g.e.s.112.

⁴⁰⁹ Konuyla ilgili haberler için bknz: Akşam, Vatan, Vakıf, Tan, Cumhuriyet ve Tasvir gazeteleri, 18 Mayıs 1945.

⁴¹⁰ Bütçe görüşmeleri için geniş bilgi için bknz: TBMM Tutanak Dergisi, Devre:7, T.2.c.XVII, 22.05.1945, Ulus 22.05.1945; Mecliste sert tartışmaların yaşandığı 29 Mayıs 1945'deki bütçe görüşmelerine 373 milletvekili katılmış bunlardan 368 milletvekili kabul oyu verirken 5 ret (kırmızı)oyu (Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Emin Sazak, Refik Koraltan), verilmiştir. Bu ret oyları aynı zamanda hükümete olan güvensizliği de ifade etmekteydi. Şükrü Saraçoğlu hükümeti için güven oylamasına geçildiğinde 5 olan kırmızı oy sayısı 7'ye çıkmıştı. Recep Peker ve Hikmet Bayur, Saraçoğlu hükümetine güvensizlik oyu vermişlerdi. Peker, kırmızı oy vermesinin farklı anlaşılması gerektiğini, hükümete muhalif olmadığını, sadece iki nedenden ötürü ret oyu kullandığını ifade etmiştir. Bunlardan birincisi, hükümetin zeytinyağı politikası(özel sektöre verilmesinden ötürü), ikincisi ise, hububat mübadelesi nedeniyle bütçenin açık vermesinden ötürü kırmızı oy kullandığını söylemiştir. Tanin, Tasvir, Vatan ve Yeni Sabah gazeteleri, 30 Mayıs 1945; Ahmet Faik Barutçu, a.g.e.297; Mahmut Goloğlu, a.g.e.s. 354-355; Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976, s.13.

⁴¹¹ Bütçe görüşmesinde yaşanan tartışmalar ile ilgili geniş bilgi için bknz: TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VII, c.XVII, 21.05.1945; Mahmut Goloğlu, a.g.e. s.347-350; Ulus, 22.05.1945.

⁴¹² TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VII, c.XVII, 21.05.1945; Vatan ve Ulus gazeteleri, 22.05.1945.

olarak dönemin siyasetçilerinden Samet Ağaoğlu, 1945 yazında Ankara Bâlâ'da bir köy odasında bizzat şahit olduğu bir olayı şu şekilde anlatmaktadır:

“ Jandarma çavuşu da yanımızda, köylü, bize biz onlara sessiz bakıyoruz. Çavuş konuşun, diyor, ne derdiniz varsa söyleyin, işte beyler sizi dinlemeye gelmişler. Çavuşun dudaklarında ince, küçültücü, aşağılayıcı bir gülümseme. Elindeki kırbaçla çizmelerine hafif hafif vuruyor. Orta yaşlı bir köylü başını salladı, doğru söylersin Çavuş, fakat beyler gidince şu kırbacı sırtımızda şaklatacaksın! Köylülerin yine sustuğunu anlatan Ağaoğlu, biraz sonra bir başka köylünün ortaya atıldığını ne diyelim beyler, her şeyin bir vadesi var. Bugünkülerin vadesi geldi galiba!”⁴¹³, dediğini anlatarak CHP'ye karşı oluşan halk muhalefetine bir başka boyutunu da göstermesi bakımından önemliydi.

Yine Ankara'nın başka bir yerinde Demokrat Parti yöneticilerinin halkın arasına karışarak köylülerle yapmış oldukları sohbetlerinde köylülerden kaymakamı tarif etmeleri istenmiş, köylüler de kaymakamın adını bile bilmediklerini, yüzüne ise korkudan bakamadıklarını söyleyerek “Biz sadece kaymakamın çizmelerini ve kırbacını görebiliyoruz”⁴¹⁴ demişlerdi. Böylelikle CHP'ye karşı neden bu kadar büyük öfke duyduklarının nedenlerini de bir şekilde belirtmişlerdir. Tabii sadece üreten kesim tek parti (CHP) yönetiminden şikâyetçi değildi. Bir dönem CHP'yle birlikte hareket etmiş kesimlerde (tüccar, işçi, sanayici...) Halk Partisi'nin uygulamalarından şikâyetçi idiler. Çünkü uygulanmış olan politikalar (MKK, Varlık Vergisi, TMV, İşçi Kanunu...) bu kesimleri de mağdur etmişti⁴¹⁵.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de her fırsatta dile getirdiği muhalefet partisinin kurulması fikri, dış dinamiklerin de zorlaması sonucunda 17 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasıyla gerçekleşmişti⁴¹⁶. Kurulan bu parti, üretici kesim başta olmak üzere CHP'ye küsen bütün grupları bünyesine alarak “ Yeter Söz Milletindir” sloganı etrafında CHP'ye ve ona dayanan tek- parti yönetimine cephe almıştır. CHP karşısında ciddi bir muhalefet partisi olarak yer alan Demokrat Parti'nin (DP) tabanının köylü, çiftçi ve üreticilere dayanmasının altında savaş yıllarında yaşanan sıkıntıların unutulmamış olması bilinen bir gerçektir. Özellikle savaş yılları boyunca hükümetler de görev yapan bazı memur ve yöneticilerin sergilemiş oldukları olumsuz davranışlar CHP'ye olan güvenin yitirilmesinde başta geliyordu. Özellikle Vali ve Kaymakamların CHP'ye yaranmak için kolluk kuvvetlerini de arkalarına alarak uyguladıkları baskı ve eziyetler köylüyü CHP hükümetine adeta hasım etmiştir.

Özetle, İkinci Dünya Savaşı yılları boyunca Toprak Mahsulleri Ofisi'nde meydana gelmiş olan suiistimal ve yolsuzluk olayları, CHP'yi ve onun temsil ettiği hükümeti siyasî alanda zor durumda bırakmıştır. Farklı kesimlerin partiye olan güven ve inançlarında azalmalara neden olmuştur. Savaş yıllarında yaşanan ekonomik sorunlar birçok kesimi zaten yeterince zor durumda bırakmıştı. Buna bir de devlet kurumlarında ortaya çıkan yolsuzluk, suiistimal, adam kayırma ve rüşvet gibi usulsüzlükler de

⁴¹³ Samet Ağaoğlu'ndan aktaran, Mustafa Çufalı, a.g.e. s.26.

⁴¹⁴ Mustafa Çufalı, a.g.e. s.26.

⁴¹⁵ Geniş bilgi için bkz: Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş(1946-1950)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1982.

⁴¹⁶ Demokrat Parti ile ilgili geniş bilgi için bkz: Cevat Naki Akkerman, *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*, Ulus Basımevi, Ankara 1950; Samet Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru*, Baha Matbaası, İstanbul 1972;; Mehmet Ali Birand, Bülent Çaplı, *Demirkırat (Bir Demokrasinin Doğuşu)*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999; Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, İletişim Yayınları, İstanbul 1991*; Cem Eroğlu, a.g.e.; Yaşar Özüçetin, “ Demokrasiye Geçiş, Demokrat Partinin Kuruluşu, 1946 Seçimleri ” Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, *Türkler, c.XVI*, Ankara 2002, s.765.

eklenince halkın artık dayanacak gücünün kalmadığı görülmüştür. Ve bu tepkilerini bir şekilde dile getirmeyi tercih etmişlerdi. Dile getirilen bu tepkileri daha iyi görmek için üçüncü bölümde gelişen siyasî ve ekonomik olaylara bakmak çalışmanın bütünlüğü açısından daha yararlı olacaktır.

3.3. İkinci Dünya Savaşı Sonunda Toprak Mahsulleri Ofisi'yle İlgili Ortaya Çıkan Hadiselerin Siyasî Gelişmelere Yansımaları

İkinci Dünya Savaşı'nın ülkelere vermiş olduğu siyasal, ekonomik ve toplumsal sıkıntılar ülkelerin birçoğunu etkilediği gibi Türkiye'yi de farklı alanlarda etkilemiştir. Savaşa girmediği halde savaş ekonomisini uygulamış olan bir ülke için bu dönemin etkileri doğal olarak farklı olmuştur. Ülkede, o dönem içerisinde savaş ekonomisinin uygulanmasının sonucu olarak iktisadî alanda görülen sıkıntılar siyasî alana da yansarak bir takım gelişmelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Öncelikle Türkiye'nin kendi iç dinamiklerinde meydana gelmiş olan bir takım olumsuzluklar (ekonomik istikrarsızlık, hayat pahalılığı, karaborsa, rüşvet, yolsuzluklar, vergiler, suiistimaller...) toplumun çeşitli katmanları tarafından iktidarda bulunan hükümete ve onun nezdin de CHP'ye karşı tepkilere yol açmıştır. Önceki bölümde de belirtildiği üzere, dönemin basınında çıkan haberlerde, sosyal grupların - ki bunlar içerisinde muhalefetin taban bulduğu köylüler başta geliyordu- CHP hükümetine karşı ciddi bir tepki içerisinde oldukları görülmüştür⁴¹⁷. Neticede toplumda oluşan bu hoşnutsuzlukların siyasal sisteme etkileri kaçınılmazdı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya siyasetinde ortaya çıkan bir takım gelişmeler, haliyle Türk siyasetine de yansarak Türk siyasal sisteminde önemli değişimlere neden olmuştur. Savaş sonrasında özellikle tek parti yönetimine son verilmesi için CHP'ye ve onun hükümetine karşı bütün şartların oluştuğu görülmüştü. Meydana gelmiş olan bu olumsuzlukları gidermek için savaş dönemi boyunca iktidarda bulunmuş olan hükümetler çeşitli çözüm önerileri hazırlayarak uygulamaya koymaya çalışmışlarsa da yaşanan savaş dolayısıyla istenilen netice elde edilememiştir. Sonuçta gerek dünyada gerekse Türkiye de ortaya çıkan iç ve dış dinamikler ve buna bağlı olarak meydana gelen gelişmeler, büyük toplumsal grupların (köylüler, çiftçiler, esnaflar, zanaatkârlar, işçiler, basın...) CHP hükümetine karşı tavır almalarına neden olmuştur.

CHP içerisinde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile yavaş yavaş kendini hissettiren muhalefet, savaşın sonlarına doğru iyice artmaya başlamıştı. Toplumsal grupların, 1945 yılının ortalarına doğru CHP hükümetine karşı hissettikleri olumsuz duygu ve tepkilerin giderek arttığını iyi gören CHP içerisindeki muhalif milletvekilleri, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de her fırsatta dile getirdiği muhalefet partisinin kurulması fikrini iyi kullanarak 17 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi(DP) kurmuşlardır⁴¹⁸.

⁴¹⁷ Nitekim Faik Ahmet Barutçu: “ Hükümetin yiyecek politikası ülkede bir darlık ve kıtlık oluşturarak, halkın ıstırabını, yakınmasını ve hükümete karşı düşmanlığını günden güne artırmaktadır.” sözleriyle toplumdaki hoşnutsuzlukların atmasının sebebini göstermesi bakımından dikkat çekiciydi. Faik Ahmet Barutçu, a.g.e, s.256–260; Vatan, 09.07.1946.

⁴¹⁸ Demokrat Parti ile ilgili bilgi için bkz: Samet Ağaoğlu, a.g.e.; Mehmet Ali Birand, Bülent Çaplı, a.g.e.; Cem Eroğlu, a.g.e.; Yaşar Özüçetin, a.g.m.

Demokrat Parti, 1946 seçimleri öncesi üretici kesim başta olmak üzere CHP'ye tepki gösteren bütün sosyal grupları bünyesinde toplayarak, CHP'ye ve ona dayanan tek-parti yönetimine karşı cephe almışlardır. CHP karşısında ciddi bir muhalefet partisi olarak yer alan Demokrat Parti'nin tabanının başta köylüler ve diğer sosyal sınıflara dayanmasının altında yatan en büyük sebep, şüphesiz savaş yıllarında birçok kesimin yaşadığı sıkıntıların unutulmamış olması idi. Demokrat Parti yetkilileri, seçim programlarını bu toplumsal hoşnutsuzluklara neden olan faktörleri baz alarak hazırlamış ve bunlara dönük strateji belirlemişlerdi. Ülke içerisindeki sosyal sınıflar, savaş yıllarında çektikleri sıkıntılardan ötürü yıllarca ülkeyi tek parti hâkimiyetiyle idare edenleri sorumlu tutmuşlardır. Özellikle de ülke içerisinde meydana gelen bu sıkıntıların baş müsebbibi olarak Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü sorumlu tutmuşlardır.

Dönemin Bern büyükelçisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, konuyla ilgili olarak İsmet Paşaya karşı oluşan toplumsal tepkiyi bizzat İsmet İnönü'nün kendisine şöyle anlatmıştı: *"...her meslekten, her sınıftan kime rast geldimse, hemen hepsi, hükümete ve dolayısıyla İsmet Paşa aleyhine ateş püskürüyordu. İstanbul'dan geliyorum orada görüp işittiklerimden çok üzgünüm. Hükümete ve hatta size, sizin şahsınıza karşı adeta husumet derecesine varmış bir muhalefet cereyanı alıp yürümektedir. Sakın harp felaketinden kurtardığınız için halkın size minnettar olduğu hayaline kapılarak, bu cereyanı mühimsememezlik etmeyin. Bunun sebeplerini bizzat araştırmaya bakın..."*⁴¹⁹ diyerek toplumda CHP ve onun yöneticilerine karşı gittikçe artan bir öfkenin varlığını yansıtmaya bakımından önemliydi. Nitekim savaş yıllarında ve sonrasında çok partili hayata geçişle birlikte toplumun birçok kesiminde dile getirilen *" Geldi İsmet gitti Kismet "* tekerlemesi bunu en açık bir şekilde ortaya koymaktaydı⁴²⁰.

Nihayetinde bu toplumsal grupların CHP hükümetine olan öfke ve tepkileri Demokrat Parti'nin kurulmasıyla az da olsa dinmişti. CHP hükümeti, savaş yıllarında tarım sektöründe uyguladığı ancak pek başarıya ulaştığı söylenemeyen ve üreticilerin tepkisini çeken *"Hububat Politikası"*nı savaş sonrasında da Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla aşamalı olarak gidermeye çalışmıştır⁴²¹. Neticede altı yıllık bir aradan sonra Toprak Mahsulleri Ofisi kanalı ile Türkiye'de planlanan hububat politikalarının iyi bir şekilde uygulanmasının önünün açılması ancak savaş sonrası dönemden itibaren mümkün olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Toprak Mahsulleri Ofisi ile ilgili olarak, gerek mecliste gerekse basında bir takım haberler yer almıştır. Bu haberlerin başında Toprak Mahsulleri Ofisi ile ilişkili olarak yapılan yolsuzluk ve suiistimal haberleri ilk sırada gelmekteydi. Bu hadiselerin en dikkat çekicisi ve en çok tartışılanı, Recep Peker hükümetinde Ticaret Bakanı olan Atıf İnan'ın buğday ihracatı dolayısıyla

⁴¹⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, a.g.e. s.185.

⁴²⁰ İhtimaldir ki Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun İsmet İnönü'ye, toplumun durumunu bizzat yerinde tespit edin şeklindeki önerileri doğrultusunda İnönü'nün çıkmış olduğu ülke gezisinin Balıkesir durağında, karşılaştığı bir kız çocuğu ile arasındaki geçen şu diyaloglar dikkat çekiciydi: Çocuk, İsmet Paşaya şöyle diyecektir: *" Ne yüzle buraya geliyorsun? Sen bana şekeri beş liraya yedirmedin mi? İsmet paşa şu cevabı verecektir: Ama seni babasız bırakmadım. Babasız kalmayanlar babasızlığın acısını bilmiyorlar, fakat şekersiz kalanlar şekersizliğin tatsızlığını biliyorlardı."* şeklindeki sözler ile İnönü'nün ülkeyi savaşa sokmama gayretlerini ve savaşın günlük hayatta nasıl bir etkiye sahip olduğunu göstermesi açısından önemliydi. Metin Toker, a.g.e.s.24-25.

⁴²¹ Savaşın bitiminden önceki yıllarda özellikle hububat ürünlerinde uygulanmış olan sıkı devlet kontrolü neticesinde, üretici ve tüketici sınıflar olumsuz yönde etkilenmiştir.

yapmış olduğu iddia edilen suiistimal ve yolsuzluk haberleri idi⁴²². Demokrat Partili milletvekilleri mecliste Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'ın bakanlık yaptığı dönemde birçok olaya karıştığı yönünde iddialarda bulunarak, bu konuların araştırılması için meclis soruşturması açılmasını uzun yıllar mecliste önergeler vererek dile getirmişlerdir⁴²³.

Recep Peker'in başbakanlığı döneminde kabinede Ticaret Bakanı⁴²⁴ olarak görev yapan Atıf İnan'ın bu yıllar içinde kendisi hakkında iddia edilen pek çok olaya karıştığı muhalif milletvekillerinin meclisteki önergelerinde ve basında çıkan haberlerde sıkça görülmekteydi⁴²⁵. Uzun yıllar gerek mecliste gerekse kamuoyunda tartışılan ve muhalefetin iktidara gelmesinde önemli bir faktör olan Ticaret eski Bakanı Atıf İnan hakkındaki iddialar ve bu iddialardaki odak kurum olan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bu olaylar içerisindeki yeri ve önemi neydi? Bu hadiseler içerisinde Ofisin ne gibi rolü vardı? ve bu olayların siyasete yansımalarının nasıl olduğu şeklindeki sorulara cevap aramak için öncelikle Atıf İnan hakkındaki iddialara bakılmasının konunun bütünlüğü açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1946 yılı sonlarına doğru dönemin birçok gazetesinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'ın bakanlığı döneminde birtakım suiistimaller ve yolsuzluklar yaptığı iddiaları gündeme gelmişti⁴²⁶. Bu olaylar arasında iki olay uzun yıllar tartışılmıştır. İlk dikkat çeken olay,

⁴²² Dönemin hemen hemen bütün gazetelerinde Atıf İnan meselesi olarak geçen haberlere yer verilmiştir. Vatan 01.01.1947; Tasvir, 10.09.1947; Kudret, 19.09.1947; Yeni Sabah, 14.09.1947, 21.09.1947; Meclisteki tartışmalar için bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XI, 28.04.1948, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.167–198.

⁴²³ Atıf İnan hakkında ilk olarak meclis soruşturması açılmasını isteyen milletvekili Demokrat Partili Afyon Karahisar milletvekili Ahmet Veziroğlu idi. Atıf İnan hakkında soruşturma açılması için meclise verilen önerge ile ilgili olarak bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 24.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.109–144.

⁴²⁴ Recep Peker hükümeti, 7 Ağustos 1946–10 Eylül 1947 tarihleri arasında görev yapmıştır. Peker hükümeti ile ilgili geniş bilgi için bkz: Bekir Koçlar, a.g.t.

⁴²⁵ Atıf İnan ve arkadaşlarının yaptıkları iddia edilen olayların birçoğu, Demokrat Parti milletvekillerinin mecliste vermiş oldukları gensoru önergeleriyle büyük tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar daha sonra dönemin gazetelerinde manşetlerde yer almıştır. O dönemin gazetelerine bakıldığında CHP hükümetinin eski bir bakanı ile ilgili itham edici haberlerin çoğunun CHP'ye muhalifliğiyle tanınan ve Demokrat Parti'ye yakınlığıyla bilinen gazeteler olduğu görülmekteydi. Ahmet Emin Yalman'ın Vatan gazetesi ile Başyazarlığını Cihad Baban'ın yaptığı Tasvir gazetesi ve Demokrat Parti'nin sözcüsü durumundaki Kudret ve Zafer gazeteleri, Atıf İnan ile ilgili haberlere sıkça ve genişçe yer vermişlerdir. Hemen hemen her gün bu olaylarla ilgili bu gazetelerde haber görmek mümkündür. 1946 sonlarından başlamak suretiyle bu gazetelere bakıldığında bu olayla ilgili haber bulmada sıkıntının yaşanmayacağı görülecektir. Tasvir, 10.12.1947, 11.12.1947; Vakit, 10.12.1947; Kudret 10.09.1947, 19.09.1947; Vatan, 11.12.1947; CHP hükümetine yakın gazetelerde sıkça ve genişçe olmasa da bu olaylarla ilgili haberlere yer vermiştir. Ulus, 27.04.1948, 28.04.1948, 05.05.1948; Cumhuriyet, 03.05.1948, 05.05.1948.

⁴²⁶ Recep Peker hükümeti döneminde ekonomik kararlar olarak bilinen 7 Eylül Kararlarının önceden bazı tüccarlara bildirildiği yönündeki iddialar başta olmak üzere, Atıf İnan'la ilgili iddialar birçok olaydan oluşmaktaydı. Bu olaylar, uzun yıllar mecliste Demokrat Partili milletvekilleri tarafından gensoru verilerek ve basında yayımlar yapılmak suretiyle kamuoyuna yansıtılmıştır. Demokrat Parti Afyon Karahisar milletvekillerinden Ahmet Veziroğlu başta olmak üzere, Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu ve Burdur milletvekili Ahmet Çınar Atıf İnan ile ilgili meclise vermiş oldukları önergeler de Atıf İnan'la ilgili meclis soruşturulmasını istemişlerdir. Muhafif milletvekilleri İnan'la ilgili olarak sürekli şu iddiaları dile getirmişlerdi: **ilk iddia olarak**; “ 7 Eylül Kararlarının neşrinden önce bazı tüccarların ve bunlardan birisinin Ziraat Bankası'ndan yardım görerek 5–10 gün içinde topladığı üzümlerle büyük menfaatler sağladığı; **İkinci iddia**; Ofis zahirelerinden bir kısmının tüccar vasıtasıyla harice sevk edilerek bu suretle tüccarların faydalanmalarına yardım edildiği ve bir arkadaşına Atıf İnan tarafından 5.000 tonluk zahire lisansı verildiği ve bu zahirelerin simsarlar marifetiyle harice sevk olunduğu ve hâlbuki ihracatçı zahire tüccarlarına lisans verilmediği; **Üçüncü iddia**; İhracatın İzmir'den yapılmayarak İstanbul'a nakil suretiyle yapıldığının iddia olunduğu ve bu ihraç İstanbul'da Atıf İnan'ın yakın dostlarından müteşekkil Trak ve İTİTİ şirketlerinin vasıtalık yaptığı ve husule gelen intifada Atıf İnan'ın da hissesi bulunduğu; **Dördüncü iddia**; Hükümet tarafından tevzie tabii malların dağıtılmasının, sermayesinin yüzde altmışının Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'a ait olduğu iddia olunan Esnaf ve Ahali Bankasına yüzde beş komisyonla yaptırıldığı; **Beşinci iddia olarak ise**; Ticaret

Atıf İnan'ın kamuoyunda 7 Eylül Kararları olarak bilinen iktisadî kararları daha önceden bazı arkadaşlarına ve yandaşlarına haber vermek suretiyle bu şahıslara büyük çıkarlar sağladığı yönündeki iddialardı⁴²⁷. Büyük ihtimalle bu iddialardan dolayı Atıf İnan Ticaret Bakanlığı görevinden alınmış yerine vekâleten Nazmi Keşmir atanmıştır⁴²⁸.

İkinci önemli olay ise, Toprak Mahsulleri Ofisine ait bir kısım hububat ürününün Atıf İnan'ın kendi yakınlarına vermek suretiyle dışarıya sattırıldığı ve bu satışlardan Ofisin zarar ettiği yönündeki iddialardı. Bu iddialar karşısında CHP grup meclisi, önce kendi aralarında toplanarak Atıf İnan'la ilgili iddiaları konuşmuşlardı. Meclis grubu bu iddialarla ilgili olarak Atıf İnan'ı da dinlemiştir. Neticede parti grubunda, CHP Aydın milletvekili Emin Bilgen'in de gayretleri ile bu olayın bir parti meselesi olarak görülmemesi, memleket davası olarak görülmesi gerektiğinin altı çizilerek olayın aydınlatılması için CHP'den iki kişinin soruşturma için İzmir'e gönderilmesi gerektiği yönünde karar çıkmıştır⁴²⁹.

eski Bakanı Atıf İnan'ın kardeşine(Arif İnan) vasıtalı vasıtasız tahsis ettiği altı otomobilin(kamyon) karaborsada satıldığı yönündeki iddialar uzun yıllar mecliste önergelerle dile getirilmiştir. Bu iddialar ve tartışmalar ile ilgili olarak bkz: Meclis tutanakları, Dönem: VIII, c.VII-XI-XII-XIII-XIX, TBMM Basımevi, Ankara 1947-1950.

⁴²⁷ Atıf İnan'la ilgili iddialar mecliste verilen ilk önergeyi dönemin Ticaret Bakanı Mahmut Nedim Gündüzalp, cevaplamaya çalışmışsa da muhalefeti ikna edememiştir. İddialar ve Ticaret Bakanı'nın cevaplarına kısaca bakılacak olursa; 7 Eylül tarihinden önce bazı tüccarların piyasadan ve İzmir borsasından fazla miktarda Üzüm satın aldıkları tespit edilmiştir. Bu tüccarların bağlı oldukları şirketlerin bağlantıları basında yer almıştır. Ali Haydar Albayrak'a ait Albayrak şirketinin İzmir Valisi Şefik Soyer'in dünürüne ait olduğu, Ege şirketinde de Atıf İnan'ın (500 lira) ve arkadaşı Nazmi Topçuoğlu'nun hisselerinin olduğu yönünde mecliste ve basında haberler yer almıştır. Vatan gazetesi, 08.09.1947; Tasvir gazetesi, 11.09.1947; Mecliste verilen gensoru önergelerinde ve basında çıkan haberlerin özünde: Bu tüccarlara 7 Eylül kararlarının alınmasından önce Ticaret Bakanı tarafından haber verildiği yönündeydi. Bu alımları gerçekleştiren şirketler, Albayrak, Solari ve Atıf İnan'ın da ortağı olduğu iddia edilen Ege şirketinin de, alelacele İzmir başta olmak üzere Ege Bölgesi'nde büyük miktarda üzüm alımına giriştikleri saptanmıştır. Bu suretle bu şirketlerin büyük kazançlar sağladığı ve üzüm üreticilerinin de büyük zarara uğradıkları mecliste ve basında yer almıştır. Bu şirketlerin Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'a talimatıyla Ziraat Bankası'ndan kredi çektiği yönündeki iddiaları Ticaret Bakanı Mahmut Nedim Gündüzalp şu şekilde yanıtlamıştır: Sadece Albayrak şirketinin bankada 110.000 lira çektiği tespit edilmiştir. Bu para da şirketin kendi normal kredisini kullanarak çektiği paradır. Atıf İnan, mecliste kendini savunurken 7 Eylül kararlarını ifşa etmediğini bu kararlardan önce bu şirketlerin fazla üzüm almalarının kararların ifşa edildiği anlamına gelmeyeceğini tüccarların kendi ticari öngörülerini kullanmak suretiyle İzmir fuarında para ile ilgili yapmış olduğum konuşmadan dolayı bu kararları daha evvelden tahmin etmiş olabileceklerini söylemiştir. Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'la ilgili olarak ortaya atılan öteki iddialar da mecliste tartışılmıştır. Bu iddialar arasında yer alan Esnaf ve Ahali Bankası'nın dağıtımını yaptığı malların sermayesinin dağıtımlarını, Atıf İnan'ın tayin ettiği mutemetlerin aracılığıyla yapıldığı ve suretle bu malların % 60'nın Atıf İnan'a ait olduğu iddialarına, Ticaret Bakanı Mahmut Nedim Gündüzalp şu şekilde yanıt vermiştir: Bu mutemetlerin Ticaret Bakanlıklarına bağlı olmadıkları İzmir Valiliğine bağlı olduklarını belirtmişti. Yeni sabah gazetesin de bu iddia ile ilgili olarak çıkan bir haber de; Esnaf ve Ahali Bankası'nın İzmir Valiliği tarafından kurulduğunu ve İzmir bölgesindeki il ve ilçelerdeki (Ödemiş ve Tire'den 1000 kişi bu bankaya çeşitli zamanlarda para vermişlerdi.)köylülerden ilk sermayesinin karşılandığını ve 20 bin üzerinde ortağı olduğunu yazılmaktaydı. Bu bankada çeşitli zamanlarda yöneticilik yapmış olan Atıf İnan ve arkadaşlarının kendi malları gibi bu bankayı kullanarak büyük servet sahibi oldukları basında yazılmaktaydı. Yeni Sabah gazetesi, 16.09.1947; Diğer bir iddia ise Atıf İnan'ın kardeşine (Arif İnan) tahsis ettiği arabalar (6 adet kamyon) ile ilgili iddialardı. Bu konuda Ticaret Bakanı Mahmut Nedim Gündüzalp, konuyu araştırtığını ve Arif İnan'a sadece bir tane araç tahsis edildiği tespit edilmiştir. Atıf İnan hakkındaki bu iddialar ile ilgili olarak yapılan geniş tartışma ve haberler için bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, Bölüm: I, 21.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.108-163; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, Bölüm: II, 21.11.1947, s 160-161. Vatan, 11.09.1947, 20.09.1947, 22.11.1947, 24.11.1947; Tasvir, 10.09.1947, 11.09.1947, 22.11.1947; Yeni Sabah, 14.09.1947; Kudret, 09.11.1947,21.09.1947, 21.11.1947.

⁴²⁸ Ulus, 05.09.1947; Akşam, 06.09.1947.

⁴²⁹ CHP'li Aydın Milletvekili Emin Bilge, CHP meclis grubuna bu konu hakkında sözlü önerge vermişti. Emin Bilgen'in davanın parti meselesi olmadığı memleket meselesi olduğu yönündeki düşüncelerini paylaşan birçok Demokrat Partili olduğu gibi CHP'li Milletvekillerin de olduğunu ve bu milletvekillerinin bu hadisenin bir parti meselesi olmadığı, memleket meselesi olduğu kanaatinde hem fikir oldukları meclis soruşturması için verilen oylardan görülmekteydi. Bunu Demokrat Parti'nin hatiplerinden olan Adnan Menderes, meclis kürsüsünden bu

Bu bağlamda CHP içerisinde Recep Peker kabinesine red oyu vermiş olan 35 milletvekili arasında yer alan iki İzmir milletvekili Said Odyak ve Sami Gökçeoğlu, bu iddiaları araştırmak için İzmir'e gönderilmişlerdir. Bu iki milletvekili İzmir'deki soruşturmaları tamamlayıp bir rapor hazırlayarak CHP meclis grubuna sunmuşlardır. Ancak CHP meclis grubu iddialarla ilgili bu raporu hiçbir zaman kamuoyuyla paylaşmamıştır. Raporun mecliste açıklanmasını isteyen Demokrat Partili Ahmet Veziroğlu, CHP'li birçok milletvekilin de raporun içeriğinden haberdar olmadığını ve raporda geçenleri kendilerinin de merak ettiklerini açıklamıştır⁴³⁰.

Atıf İnan, CHP meclis grubundaki olaylarla ilgili olarak meclisteki konuşmasında, güya kendisinin parti meclisindeki konuşmasının Başbakan Recep Peker'i dahi tatmin etmediği ve Peker'in meclis toplandığı zaman bu konuyla ilgili taktir vererek konunun meclis genel kurulunda konuşulmasını isteyecekti. Ama böyle bir durumun söz konusu olmadığını ifade etmek suretiyle Atıf İnan basını suçlamış ve basının yalan yanlış haber yaptığını söylemiştir⁴³¹. Bu iddialar arasında yer alan ve çalışmamızı ilgilendiren kısımlara bakacak olursak;

Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'la ilgili iddiaların henüz ortaya çıkmadığı dönemler de Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'a meclis içerisinde yöneltilen sorular arasında, dış ülkelere hububat satışının olup olmadığı, ayrıca hususî müsaadelerle dışarıya hububat satışı yapıldığı yönündeki iddialarla ilgili olarak neler söyleyeceği yönündeki sorulara dönemin Ticaret Bakanı Atıf İnan: *"...bütün devlet işlerinde, hizmetlerinde olduğu gibi hububat satışlarında da hususî şartlar ve hususî müsaadelerle muamele yapılması keyfiyeti asla varit değildir... Hususiyet tesisleri işlerimizde yer bulmamıştır. Ve bulmayacaktır."* cevabını vererek kanunlar çerçevesinde hareket edileceğini ve kimseye müsamaha gösterilmeyeceğini ifade etmişlerdir. Atıf İnan, ayrıca dışarıya hububat satışının da durdurulduğunun altını çizmişti⁴³².

Bakıldığında şöyle bir paradoks ortaya çıkmakta, Ticaret eski Bakanı Atıf İnan, bir taraftan beş ay öncesinde mecliste yapmış olduğu konuşmasında, hububat ihracatının yapılmayacağını söylemiş, öte taraftan da hakkındaki iddialar arasında yer alan hububat ihracatına izin vermişti. Bu işleri de ülkenin selameti için yaptığını, şartlar ve şekiller dairesinde bir satış olarak algılanması gerektiğini söylemişse de hakkındaki iddialar nedeniyle muhaliflerini pek de inandıramamıştı.

olaylarla ilgili olarak arkadaşlarının düşüncelerini paylaştığını söyleyerek: " Bunun ne Atıf İnan, ne de parti meselesi, bunun bir memleket meselesi" olduğunu diyerek olayın bir şahsa veya bir partiye mal etmek istemediklerini ancak memleketin kalkınması için bu tür hadiselerin önüne geçilebilmesi için olayın aydınlatılmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 25.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.155–157; Vatan, 25.11.1947.

⁴³⁰ CHP grup toplantısında hakkındaki iddiaları yanıtlayan Atıf İnan grup toplantısı sonrası gazetecilerin sorularını yanıtlayarak, *"Söylentilere aldırış edecek değilim."* demekle yetinmiştir. Demokrat Parti Milletvekili Ahmet Veziroğlu meclisteki konuşmasında CHP meclis grubunca yapılan ancak meclise ve kamuoyuna açıklanmayanları kendisinin sunacağını meclis konuşmalarında görülmüştür. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, Bölüm: I, 21.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.110; Vatan, 07.09.1947, 16.09.1947, 20.09.1947; Kudret, 19.09.1947, Vatan, 16.09.1947.

⁴³¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, Bölüm: I, 21.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.121.

⁴³² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VI, 18.06.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1947, s.373; Eskişehir milletvekili Abidin Potoğlu'nun bu konu hakkındaki önergesi için bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.V, 12.05.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1947, s.171; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 21.11.1947; Tasvir, 10.09.1947, s.132.

Ticaret eski Bakanı Atıf İnan hakkında iddia edilenler arasında özellikle, Toprak Mahsulleri Ofisi'nden alınan hububat ürünlerinin dışarıya satış işlemlerinde yakın arkadaşları başta olmak üzere büyük ve hatırlı devlet adamlarının dostlarına Toprak Mahsulleri Ofisi'nden tonlarca mal vermek suretiyle bu insanlara milyonlar kazandırttığı yönündeki suiistimal iddiaları en başta geliyordu⁴³³. Ticaret eski Bakanı Atıf İnan meselesinde ismi suiistimal iddialarıyla gündeme gelen Toprak Mahsulleri Ofisi ile ilgili olarak da Başbakanlık Yüksek Murakabe Heyetince ve Ticaret Bakanlığı'nca ayrı ayrı incelemeler başlatılmıştır⁴³⁴.

O zamanlar ülkede yeterli derecede buğday olmadığını ve kıtlık olma ihtimalinin bulunduğunu öne sürerek ihracatın durdurulduğunu ve keyfî izinlerle hububat satışlarının yapılmayacağını söyleyen Atıf İnan, ne olmuştu da 1946 yılının Aralık ayında aniden Avrupa'ya buğday ihracına izin vermiştir? Bunun yanı sıra hububat işleriyle uğraşanların teklif edilen şartlar dairesinde ihracat yapmaya talip oldukları halde neden daha önce hububat ihracı ile ilgisi olmayanlara hububat ihracat lisansı vermiştir? Bu gibi sorular mecliste ve basında bazı milletvekillerince sıkça dile getirilmiştir⁴³⁵.

Ticaret eski Bakanı Atıf İnan, hakkında ilk kez meclis soruşturması açılmasını isteyen Demokrat Parti Afyonkarahisar Milletvekili Ahmet Veziroğlu, meclise verdiği önergesinde Atıf İnan'la ilgili olarak şu iddiaları dile getirmekteydi: *"Ofis zahirelerinden bir kısmının tüccar vasıtasıyla harice sevk edilerek bu suretle tüccarların faydalanmalarına yardım edildiği ve ezcümle bir arkadaşına Atıf İnan tarafından 5000 bin tonluk zahire(arpa) ihraç lisansı verildiği ve bu zahirelerin simsarlar marifetiyle sevk olunduğu ve hâlbuki ihracatçı zahire tüccarlarına lisans verilmediğini"* iddia etmiştir. Ahmet Veziroğlu, ayrıca bu ihracatla ilgili olarak ihracatın İzmir'den yapılmayarak İstanbul'a nakil suretiyle yapıldığını gündeme getirerek bu nâkil işleminin de Atıf İnan'ın, İstanbul'da yakın dostlarından oluşan TRAK ve İTİTİ şirketlerinin aracılığıyla gerçekleştirildiği yönünde iddialar da bulunmuştu⁴³⁶.

Bu iddialarla ilgili olarak Ticaret eski Bakanı Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılması istemiyle 24 Kasım 1947 tarihinde toplanan mecliste, Atıf İnan ile bu iddiaları dile getiren muhalif milletvekilleri arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Mecliste dile getirilen konuşmalarda özellikle şu konular gündeme gelmiştir: Toprak Mahsulleri Ofisi'nin hububat veya bakliyat satışlarını yaparken genel de gazetelere ilan verdiği ve satışlar için başvuran tüccarların dilekçelerini sıraya koyarak belli bir prosedürü takip ettiği bilinmekteydi. Ancak bu son hadiselerde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bu kurallara uymadığı, TMO'nun bu dönemde ihraç ettiği buğday satışlarında bazı şahıs ve firmaları koruyarak bu satışlar da suiistimal olaylarının olduğu mecliste ve basında dile getirilmiştir⁴³⁷.

⁴³³ Yeni Sabah, 17.09.1947; Vatan, 06.09.1947, 30.10.1947; Kudret, 22.11.1947.

⁴³⁴ Toprak Mahsulleri Ofisi'ndeki bu soruşturmalarla ilgili olarak Başkanlığı'nı Maliye Teftiş Kurulu Başkanı Faik Ökte'nin yaptığı beş kişilik maliye müfettişi görevlendirilmiştir. Tasvir, 10.12.1947; Kudret, 10.12.1947.

⁴³⁵ Tasvir, 10.09.1947; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 21.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.108–163. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XII,04.06.1948, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.86.

⁴³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 21.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.108–163.

⁴³⁷ Konuyla ilgili olarak Vatan gazetesinde çıkan bir haberde Toprak Mahsulleri Ofisi suçlanmıştı. Haberde şunlar yazılmaktaydı: "...Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yüksek fiyatlarla satılması mümkün bulunan ve altın değerinde olan buğday, arpa, yulaf ve çavdar gibi hububatı düşük fiyatlarla elden çıkarmış ve bu satışlar da birkaç firmayı himaye

Ticaret Bakanı Mahmut Nedim Gündüzalp, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin ürünlerini ihraç ederken izlediği yol ve iddia edilen diğer konularla ilgili olarak mecliste geniş açıklamalarda bulunmuştur. Ticaret Bakanı M. Nedim Gündüzalp, Ofis tarafından üç şekilde hububat ihracatının gerçekleştirildiğini söyleyerek bu satışların şu şekilde yapıldığını belirtmiştir:

a)Doğrudan doğruya Ofis tarafından yapılan ihracat,

b)Muayyen komisyon mukabilinde araçlar eliyle yapılan ihracat,

c)İhraç edilmek kaydıyla tacirlere yapılan satışlar olmak üzere ihracat işlemlerinin gerçekleştirildiğini açıklamıştır⁴³⁸.

Ticaret Bakanı M. Nedim Gündüzalp, konuşmasına devam ederek, Ofisin tacirler vasıtasıyla ürün satışlarını gerçekleştirebilmesi için ilk önce Ticaret Bakanlığı'nın onayını alması gerektiğini, Ofisin kendi başına satış yapamayacağını açıklamıştır. Yapılmış olan ihracat meselesinde Atıf İnan'ın arkadaşı olduğu iddia edilen Suat Yurtkoru'nun da Ofis tarafından korunmadığını belirtmiştir⁴³⁹. M. Nedim Gündüzalp, bu şartların diğer firmalara verilen şartlar ile aynı olduğunu ve Ofisin belirlemiş olduğu şartları taşıdıktan sonra anlaşma yapıldığını akabinin de Ofisin tespit etmiş olduğu % 2'lik komisyonunda Suat Yurtkoru'dan temin edildiği yapılan araştırmalar neticesinde tespit edildiğini belirtmiştir⁴⁴⁰.

İddia edilen diğer bir konu ise, TRAK ve İTİTİ şirketlerinin hububatın nakil işlemlerini gerçekleştirdikleri ve bu işlemleri yaparken de ihracatın direk İzmir limanından olması gerekirken İzmir'den İstanbul'a sevki yapılmak suretiyle devletin zarara uğratıldığı yönündeki iddialardır. Bu iddialara da cevap veren M. Nedim Gündüzalp, bu konuyu da incelediğini böyle bir durumun olmadığını, bu şirketler vasıtasıyla nakil olayının gerçekleşmediği ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin stok durumuna bağlı olarak hububat ihracatının da belli bir güzergâhın izlendiğini açıklamıştır⁴⁴¹.

Ticaret eski Bakanı Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılmasını isteyen muhalif milletvekilleri, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin dış ülkelere yapmış olduğu hububat satışlarında bazı firmaların korunduğu ve bazı tüccarlara imtiyazlı davranıldığı yönündeki iddialarını sürdürmüşlerdir. Özellikle Ofisin hububat satışında himaye ettiği firmalar arasında yer alan Bekir Kara isimindeki tüccara ait olan TRAK şirketinin korunduğu ve bu firmaya imtiyazlar verildiği iddialar arasında ilk sıradaydı. İddia edildiğine göre, Bekir Kara'nın eski Başbakan Recep Peker'in yakın bir dosttu olduğu ve 21 Temmuz seçimlerinde CHP'nin kazanması için Edirne'de gece gündüz demeden çalıştığı iddia edilmiştir. Yine basında yer alan iddialara göre Başbakan Recep Peker'in tavsiyesi üzerine Toprak Mahsulleri

etmiştir..." Vatan, 30.10.1947, 06.09.1947, 05.11.1947; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 21.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.108-163.

⁴³⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 21.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.113.

⁴³⁹ 5 bin tonluk arpa ihracı meselesinde Suat Yurtkoru'nun 300 bin lira kâr elde ettiğini bu kârın neden Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından gerçekleştirilmediği, ayrıca Suat Yurtkoru'nun İzmir Belediyesi'nde memur iken Atıf İnan Bakan olduktan sonra çok varlık bir tüccar olduğu gazetelerde cevap arayan sorulardandı. Vatan, 30.10.1947.

⁴⁴⁰ Suat Yurtkoru, Vatan gazetesine gönderdiği mektupta; Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'ın arkadaşı olduğunu ancak kendilerinin hiçbir suretle bunu kullanmadığını Toprak Mahsulleri Ofisi'nin belirlemiş olduğu şartlar dâhilinde Ticaret Bakanlığı'ndan şirketlerine 17.12.1946 tarihinde 5.000 tonluk arpa veya buğday ihracı lisansı aldıklarını açıklamıştır. Vatan, 24.09.1947; 24.11.1947; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 21.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.113.

⁴⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 21.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.113.

Ofisi'nden Bekir Kara'ya iş çıkarttığı söylenmekteydi⁴⁴². Atıf İnan hakkında meclis soruşturulması açılması için verilen bütün önergelerde de, Bekir Kara ve şirketinin isminin sürekli ön planda olduğu görülmüştür⁴⁴³.

İddialara göre, Ticaret Bakanlığı tarafından hububat satışlarının başlanacağı doğrudan doğruya Toprak Mahsulleri Ofisine bildirilmiş; Ofis yetkilileri, bu satış haberini tüccarlara bildirmemek ve ilan etmemek suretiyle görevlerini suiistimal etmişlerdi. Ancak bu satış haberini bir şekilde duyan tüccarların başvuru dilekçelerinin de Ticaret Bakanlığı'nın emriyle işleme alınmadığı iddia edilmiştir⁴⁴⁴. Ofis yetkilileri ise bu satışların arttırma kanunlarına tabi olmadığını iddia ederek, tercih ettiği tüccarlara tespit edilen fiyatlar üzerinden satış yaptıklarını açıklama gereği duymuşlardı. Yine iddialara göre, hububat alımı için başvuru yapanlar arasında Atıf İnan'ın ve Recep Peker'in yakın arkadaşları da bulunmaktaydı. Tesadüf müdür bilinmez ama başvuranlar arasında Recep Peker'in yakın arkadaşı olduğu söylenen TRAK şirketinin sahibi Bekir Kara'da bulunmaktaydı. Buna göre, Recep Peker'in isteği üzerine Avrupa'ya hububat ihracatı yapılması için gerekli olan hububat lisansının TRAK şirketi sahibi Bekir Kara'ya verildiği iddia edilmiştir⁴⁴⁵.

Bekir Kara'nın, Toprak Mahsulleri Ofisi'nden aldığı 20 bin ton buğday ile 5 bin tonu birinci partiden, 6 bin ton ise ikinci partiden olmak üzere toplamda 11 bin ton çavdar ihracının lisansını doğrudan doğruya Ticaret Bakanlığı'ndan aldığını, sadece prosedür gereği Ofise başvurduğu ifade edilmekteydi⁴⁴⁶. Konuyla ilgili bir başka iddia da, İngiliz hükûmetine verilmesi kararlaştırılan 125 bin ton buğdayın tamamının verilmediği bunun 20 bin tonunun Bekir Kara'ya verildiği yönündeydi. Bunun yanı sıra bu satış da, Ofisin şartnamesinde ihracat izni için kullanılması gereken para biriminin İsviçre Frangı olduğunun bilinmesine rağmen bu şirketin İngiliz Sterlini kullandığı dile getirilen iddialar arasındaydı. Bu bağlamda TRAK şirketinin bu buğdayların tonunu Toprak Mahsulleri Ofisi'nden 35 sterline aldığı ve ihraç edeceği İtalyan hükûmetine de tonunu 41,5 sterline satmak suretiyle büyük bir kâr elde ettiği görülmüştür. Ofisin kendisinin doğrudan böyle bir satışı neden yapmadığı sürekli mecliste eleştirilmiştir⁴⁴⁷.

Muhalefet eleştirilerini sürdürerek Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, 1947 yılında hububat birlikleri kanalı ile bütün ihracatçı tüccarlara 06 Mart 1947'de bir tamim gönderdiğini ve bu tamimde, Ofisin depolarında satış için yeterli hububatın olmadığı bilgisinin verildiği ve bu tüccarlardan gereksiz yere Ofise başvuramaları gerektiğini iddia etmiştir. Ancak Ofis yetkililerinin bu açıklamalarına karşın 11 Nisan 1947'de İTİTİ şirketine 5000 ton arpa ve 2500 ton fasulye satış izni verildiği iddialar arasındaydı.

⁴⁴² Tasvir, 11.12.1947; Vatan, 30.10.1947.

⁴⁴³ Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da Ofisin yapmış olduğu satışlarda Bekir Kara ve şirketine imtiyaz verdiği yönünde meclise önerge vermişti. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.X. 26.04.1948, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.152.

⁴⁴⁴ Vatan, 05.11.1947.

⁴⁴⁵ Bekir Kara, Vatan gazetesine gönderdiği mektubunda, bu iddialara cevap vermiştir. Kara, mektubunda kendilerinin hiç kimse tarafından himaye edilmediklerini bu satışlara diğer firmalar tarafından eşit şartlar altında girdiklerini ve bu satışlardan diğer firmalarında istifade ettiğini belirtmiştir. Vatan, 05.11.1947.

⁴⁴⁶ Vatan, 30.10.1947.

⁴⁴⁷ Tasvir, 10.09.1947.

Ayrıca bu tamim sonrası Ofis tarafından Milli Savunma Bakanı Münir Birsell'in yeğeni olduğu söylenen Ekrem Burgaz ismindeki tüccara da 5000 tonluk bir yulaf satışının yapıldığı belirtilmiştir⁴⁴⁸.

Bunun yanı sıra Toprak Mahsulleri Ofisi'nin aynı tarihlerde müracaat eden ve çok daha iyi teklifler veren diğer tüccarları görmezlikten geldiği de iddialar arasındaydı⁴⁴⁹. Bu iddialara ilk yanıt, dönemin Ticaret Bakanı M.Nedim Gündüzalp'tan gelmiştir: "...*Filhakika, bozulmaya yüz tutmuş fasulyelerin elden çıkarılmasını temin maksadıyla Ofişçe İTİTİ şirketine teklifte bulunulmuştur. Bu teklif aynı zamanda başka firmalara da yapılmıştır. Bu teklifi en evvel İTİTİ şirketi kabul etmiş olduğundan arpa ve fasulye satışı ona yapılmıştır...Ekrem Burgaz'a aynı tamimden sonra yapılan 5000 tonluk yulaf satışı da bu şekilde cereyan etmiştir.*"⁴⁵⁰

TRAK şirketi ile ilgili Ofisin suiistimal yaptığı iddialarına ise, Ticaret Bakanı M. Nedim Gündüzalp, herhangi bir suiistimal olmadığını, Trak şirketinin diğer şirketlere göre daha önceden başvurarak Ofisin şart koştuğu satış akreditifi açtırdığını ve bu satışın karşılığında da manifatura ithal edilmesi taahhüdünü kabul etmesinden ötürü bu şirkete 20 bin tonluk buğday satışının kurallar çerçevesinde yapıldığını açıklamıştır⁴⁵¹.

Ticaret Bakanı M. Nedim Gündüzalp'tan sonra mecliste konuşan Atıf İnan kendisi hakkındaki haberlerin kaynağının İzmir Demokrat Parti'nin Vilâyet İdare Heyeti'nden Mustafa Haydar Nazlı olduğunu belirterek muhalefete de dikkat çekmiştir⁴⁵². Atıf İnan, hakkındaki iddialara karşı: "...*bilindiği gibi ben Bakanlığa geldikten sonra hububat satışlarını durdurduk sonra Bakanlar Kurulu'nda konuştuk, 200 bin ton buğday satalım neticesine vardık. Ve ben hububat satışına karar verdiğimizizi Toprak Mahsulleri Ofisine söyledim. Ofis de vaki olan müracaatları incelemeye başladı. O arada büyük iş olarak İngilizlerin teklifi geldi. Bir de Vitol'leri 40 bin tonluk teklifi geldi. Bu İngilizlerinkinden evveldi. İngilizlerinki verildi. Vitol'lerinki de verildi.*"⁴⁵³

TRAK şirketi ile Jakinyon denilen iki müessese de bize de satış yapın diye telgraf çektiler, zannedirim. Trak Şirketi mukaveleyi imza etmek üzere geleceğiz diyordu. Benim tavsiyemle Ofisin şartlarına yeni bir şart olarak şunu ilave etmiştik: Ofisin muvafakatine muallâk olabilmek için satış yapacaktık. Akreditif açılacak, Ofis muvafakat ederse verecek, bu bir taraflı biraz da Ofisin lehine ilave edilmiş bir şarttı....bu iki firma Trak ve Jakinyon müracaat ettiler. Gördük ki jakinyon denilen firma akreditifini açtırmamış amma Trak şirketini temsil eden Bekir Kara akreditifini açtırmış İtalya'da alış yapan müessese aldık diyor ve akreditifini de filan bankada açtırdık diyor. Bu şartlarda satış

⁴⁴⁸ Maliye Müfettişlerinin Toprak Mahsulleri Ofisi'nde yapmış oldukları soruşturma raporunda; hububat ihracatındaki usulsüzlüklerde ismi geçen Ekrem Burgaz isimli tüccarın Milli Savunma Bakanı Münir Birsell'in yeğeni olduğu belirtilmiştir. Tabii bu durum ilerde Milli Savunma Bakanı'nın istifasına neden olmuştur. Cumhuriyet, 05.06.1948.

⁴⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 21.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.156.

⁴⁵⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 21.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.114.

⁴⁵¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 21.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.113-114.

⁴⁵² Atıf İnan kendisi hakkındaki haberlerle ilgili olarak basının yanı sıra haberler yaptıklarını söyleyerek bazı gazeteleri de suçlamıştır. TBMMTD, Dönem: VIII, c.VII, 24.11.1947, s.174-175; Yeni Sabah, 25.11.1947.

⁴⁵³ İddialarda isimleri geçen şirketlere bakıldığında; Vitol şirketinin adı J.J.Vittol ve Kompani Limited şirkettir. Yabancı bir şirket olup merkezi Londra'dadır. 1939 yılında Türkiye'de şube açmak suretiyle faaliyetlerini sürdürmüştü. İTİTİ anonim şirketi ise İzmir'de Jırolar tarafından kurulmuştur. Trak şirketinin sahibi Bekir Kara'nın yanında şirket kurucuları, Mediha, Kadir, Mehmet, Şerif Kara, Orhan Tan, Arol Sürojon idi. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.X, 26.04.1948, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.152.

yapıldı...bilakis daha önce % 3 olan komisyonu % 2'ye indirerek 1 milyondan fazla hazineye para kazandırdım.”⁴⁵⁴ demek suretiyle hakkındaki iddialara cevap vererek kendisini savunmuştur.

Muhalefet partisine mensup milletvekillerinin hakkında meclis soruşturması açılmasını istedikleri Ticaret eski Bakanı Atıf İnan, M. Nedim Gündüzalp'tan sonra meclis kürsüsüne gelen Atıf İnan'ın kendisi hakkındaki iddialar karşısında kendisinin suçsuz olduğunu o dönemin şartlarına göre hareket edildiğini anlatmıştır. Eski ve yeni Ticaret Bakanlarının iddialar karşısındaki cevaplarını dinleyen muhalif milletvekillerinden birçoğu Atıf İnan meselesinin aydınlatılmadığını, karanlıkta kalan birçok sorunun olduğunu, verilen cevapları tatmin edici bulmadıklarını söylemişlerdir. Ticaret eski Bakanı Atıf İnan, hakkında meclis soruşturması açılması için verilen önerenin oylaması öncesinde birçok milletvekili söz almıştır. Bunlardan bir kısmı Atıf İnan'ın suçsuz olduğunu dile getirirken bir kısmı da Atıf İnan'ın suçlu olduğunu iddia ederek hakkında meclis soruşturma komisyonunun oluşturulmasını istemişlerdir.

Mecliste bu konuyla ilgili olarak tartışan milletvekillerinden bir tanesi olan ve iddialar hakkındaki açıklamaları yeterli bulmayanlar arasında yer alan Elazığ Milletvekili Fahri Karakaya konuşmasında bu iddialarla ilgili olarak şunları söylemiştir: “...Ticaret Bakanı'nın verdiği uzun boylu cevapları ve şahsını alakadar eden Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'ın yapmış olduğu uzun boylu savunmasını etraflıca dinledik. Şahsen bendeniz, iddia edilen hadiselerde masum olduğuna kaviyyen emin olmakla beraber bu verilen cevaplar bendenizi tatmin etmemiştir.”⁴⁵⁵ Karakaya, bu iddialara verilen cevapların yeterli olmadığını belirtmekteydi.

Fahri Karakaya, bunun nedenlerinin de Ticaret Bakanı M. Nedim Gündüzalp'ın verdiği cevaplarda aranması gerektiğini söylemiştir. Bu cevaplar arasında sorulması gereken bir takım soruların olduğu belirtmiştir. Bu sorular arasında örneğin, Ticaret Bakanı M. Nedim Gündüzalp, Atıf İnan'ın şahsını ilgilendirdiği için bazı noktalarda ayrıntılı inceleme yapmadıklarını söylemesi ayrıca hububat ihracı satışında izlenmesi gereken yolun izlenmediğini açıklaması kendinde bazı şüpheler bıraktığını açıklamıştır. Fahri Karakaya, bunun yanı sıra Atıf İnan'ın bu iddialar karşısında söylediği “...hazineye para kazandırdım...” yönündeki sözlerinin de pek aydınlatıcı olmadığını vurgulamıştı. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin doğrudan satış yapma imkânı varken neden komisyoncuları hububat ihracatına girdirerek kendisinin kâr elde edecekken bu tüccarlara para kazandırmıştır gibi sorular da mecliste dile getirilenler arasındaydı⁴⁵⁶.

Ticaret eski Bakanı Atıf İnan ile Toprak Mahsulleri Ofisi hakkındaki iddiaları sürekli gündemde tutan ve bu konular hakkında birçok önerge veren Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'da mecliste yapmış olduğu konuşmasında, verilen cevapların ne muhalefeti ne de CHP içerisindeki birçok milletvekili arkadaşını tatmin etmediğini söylemiştir⁴⁵⁷. Bu konu hakkında birçok olayın karanlıkta kaldığını belirten

⁴⁵⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 21.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.132.

⁴⁵⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 24.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.145.

⁴⁵⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 24.11.1947, s.145.

⁴⁵⁷ Buğday ihracatı satışı ile ilgili olarak iddia edilenler, CHP'li birçok milletvekilini rahatsız ettiği gibi CHP il ve ilçe örgütlerini de rahatsız etmiştir. Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir haberde; CHP Çatalca ilçe başkanlığı kongresinde buğday ihracatı ile ilgili meseleye değinilmiş ve bu konunun bir an önce aydınlatılması istenmiştir. Cumhuriyet, 26.04.1948. Aynı şekilde hükümete yakınlığıyla bilinen Cumhuriyet gazetesinde “ Buğday İşi Bir

Sinan Tekelioğlu, konuşmasında özellikle Toprak Mahsulleri Ofisi'ndeki suiistimal olaylarına değinerek, bu kurumun bir an önce ıslah edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Sinan Tekelioğlu, meclis kürsüsündeki konuşmasında şunları söylemiştir: *“Senelerden beri devlet ve milletin milyonlarca lirasını sarf eden bir suiistimal yuvası vardır, onun içini benden daha iyi bilen yoktur. Çünkü ben orada çalıştım, onların suiistimallerinin dosyalarını tetkik ettim ve burada da kaç defa söyledim. Her sene 100'lerce milyon liramızı sarfeden, milletin zahiresini elinden ucuz fiyatla alıp milletin bu fedakârlığına mukabil. Bunun içerisinde birçok fireler çıkarıp bu fireleri de kendi hesaplarına kaydederek müessesenin milyonlarını hiç etmektedirler. Bu teşkilatın bir de teftiş kadrosu vardır; fakat hep aynı yoldan giderler. Bunları gizli celsede söyledim...*

TRAK şirketinin sahibi Bekir Kara, Toprak Ofisinin en büyük elemanlarını eline almıştır...şimdi arkadaşlar Bekir Kara'nın muhtelif suretlerle 13 milyon liralık lisans aldığı söyleniyor...bu adamın Karanfil Sokağında bir evi vardır, bazı yüksek şahsiyetleri davet eder, sabahlara kadar eğlence devam eder. Bu adam bütün memlekette rüşvet kaynağı olan bir adamdır...ben Atif İnan'ın bu işle katiyen alakadar olmadığına emin olmakla beraber eğer Atif İnan hakkında kovuşturma yapılacak olunursa Toprak Ofisinin şimdiye kadar mühmel kalan, müphem kalan bütün suiistimleri Büyük Millet Meclisince kurulan heyet toptan tetkik etmek salahiyetine ve kudretine sahip olacaktır...millet ve memleket namına Atif İnan hakkında kovuşturma yapılması bizim meclisimizin, bizim hükümetimizin yüksek mevkiini millet nazarında çok daha yükseklerle çıkarabilir...benim maruzatım Atif İnan hakkında bu kovuşturmanın açılması sadedindedir.”⁴⁵⁸ sözleri muhalif milletvekilleri tarafından mecliste desteklenmiştir.

Kars milletvekili Tezer Taşkıran'da meclisteki konuşmasında: *“...Şu halde her gün üzerinde önemle durulan bu iddiaların haklı veya haksız olduğunu ortaya koymak gerekir. Bunu ise ancak Büyük Millet Meclisi'nin soruşturması ile elde etmek mümkündür.”*⁴⁵⁹ sözleriyle Atif İnan hakkındaki iddialar sebebiyle soruşturmanın açılmasını isteyen milletvekillerindendi. CHP'li İzmir Milletvekili Ekrem Oran'da Atif İnan'ı savunarak meclis soruşturmasının açılmaması gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Oran, meclisteki konuşmasında:

*“...şimdi bakan olmuş bir arkadaşımızın suiistimal diye ortaya atılan bir konusunun tahkike muhtaç olup olmadığı meselesini konuşuyoruz. Eğer zihinlerimizde bu hususta en ufak bir şüphe hasıl olursa, hiç şüphe yok ki, hepimiz bu tahkikatın açılmasına taraftarız...fakat böyle ufak bir şüphe uyandıracak bir şey yokken ...arkadaşlar biz bilâ tetkik, anlamadan böyle tarizler yaparsak şeref mevkiinde çalışacak arkadaş bulamayız...”*⁴⁶⁰ diyerek Atif İnan'ın suçsuz olduğu yönünde konuşmalarda bulunmuştur.

İmtihandır” başlıklı makalede şunlar yazılmaktaydı: *“...buğday davası siyasî bir imtihandır, rejimin ve iktidar partisinin bir imtihanıdır. Bu imtihana girmek ve kazanmak lazımdır”* denilerek olayın aydınlatılmasının önemine değinilmiştir. Cumhuriyet gazetesi, 28.04.1948. CHP'li milletvekili Vehbi Kocagüney iddialarla ilgili olarak, *“Biz affetsek de millet affetmiyor”* demek suretiyle bunun bir parti meselesi olmadığı memleket meselesi olduğunun altını bir kez daha çizmiştir. Yeni Sabah, 28.04.1948.

⁴⁵⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 24.11.1947, s.147. Vatan, 25.11.1947.

⁴⁵⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 24.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.147–149.

⁴⁶⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 24.11.1947, s.147–150.

Atıf İnan'ı mecliste savunanlar arasında yer alan bir diğer CHP'li Denizli milletvekili Hulusi Ural'dı. Ural ile Atıf İnan hakkındaki iddiaları savunan Demokrat Partili Denizli milletvekili Reşad Aydın'ı arasında yaşanan tartışma dikkat çekiciydi. Hulusi Ural meclisteki konuşmasında, memleketin inin inin inlediğini, muhalefetten de iktidardan da yardım beklenildiğini, meclis kürsüsünün dedikodular için kullanılmaması gerektiğini söylemiştir. Bu sözlere Reşad Aydın: “...*memleket inin inin inliyor diyorsunuz doğrudur. Fakat neden? Memleket suiistimallerden inin inin inliyor, Hulusi Bey...*”⁴⁶¹ demek suretiyle olayların sorumlusunun iktidar partisi olduğunu ileri sürmüştür.

Demokrat Parti Kütahya Milletvekili Adnan Menderes de iddialarla ilgili olarak mecliste hububat satışı ve ihracatı ile ilgili bir konuşma yapmıştır. Konuşmasının çatısı, dışarıya yapılmış olan hububat satışlarında neden Toprak Mahsulleri Ofisi'nin doğrudan kendisi satış yapmayıp da bu satış işlemlerini komisyoncular aracılığıyla gerçekleştirdiği üzerine kuruluydu. Adnan Menderes de, hükümetin hububat ihracatı politikasını eleştirerek Atıf İnan hakkındaki iddialarla ilgili olarak da: “*Bu ne Atıf İnan meselesidir; ne de bir parti meselesidir üzerine dikkatle eğileceğiniz bir memleket meselesi karşısında bulunduğumuza şüphe yoktur. Bu meseleye meclisçe el koymaya karar vermek suretiyle; iktisadî kalkınmamızda olduğu kadar; içtimâî sulh ve nizam ve ahlâki kalkınmamız bakımından da hayırlı bir adım atmış olacağımıza şüphe yoktur.*”⁴⁶² açıklamalarıyla Atıf İnan hakkında soruşturma açılmasının önemine dikkat çekmiştir.

Gerek dönemin Ticaret Bakanı'nın açıklamaları gerekse Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'ın kendisi hakkındaki iddialarla ilgili mecliste yapmış oldukları açıklamalar, basın tarafında da yeterli görülmemiştir⁴⁶³. Mecliste, Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılması istemiyle oylama öncesi yapılan tartışmalar sonucunda, Atıf İnan hakkında meclis soruşturma komisyonunun kurulması için oylamaya geçilmiştir. Oylama sonucunda 62 aleyhte, 100 çekimser oya karşı 162 oyla Atıf İnan hakkında meclis soruşturmasının açılması reddedilmiştir⁴⁶⁴. Oylama sonucunda dikkat çeken bir husus ta şuydu, Atıf İnan hakkında aleyhte oy verenlerinin yanında CHP içerisinde çekimser milletvekillerinin de çok olması Atıf İnan hakkındaki iddiaların bir kez daha gündeme geleceğinin işaretini vermiştir. Atıf İnan

⁴⁶¹ Yeni Sabah, 24.11.1947.

⁴⁶² Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'la ilgili ortaya atılan iddialarla ilgili olarak mecliste gerek iktidardaki gerekse muhalefetteki milletvekillerinden birçoğu, bu olayın ne Atıf İnan ne de parti meselesi olduğunu bu olayın memleket meselesi olduğu yönünde hem fikirlerdi. Eskişehir milletvekili Ahmet Oğuz: “Memleket meselesi” ve İstanbul milletvekili Ahmet Kemal Sivri: “Dava millet davasıdır, Atıf İnan davası değildir” demek suretiyle Atıf İnan hakkında meclis soruşturmasının açılmasının gerekliliğine işaret etmişlerdir. Tasvir, 25.11.1947; Yeni Sabah, 25.11.1947; Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılması istemiyle verilen önerenin görüşülmesi sırasında Mecliste, yaşananlar ile ilgili geniş bilgi için bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 21.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.144–185; dönemin birçok gazetesi de konuyla ilgili haber yapmıştır. Ayrıca bkz: Tasvir, Vatan, Kudret, 21.11.1947.

⁴⁶³ “Atıf İnan'ın Açıklamaları Tatmin Edici Değildir ” Vatan, 24.11.1947; Ziyad Ebüzziya, “Atıf İnan Hesap Vermelidir ”, Tasvir, 24.11.1947.

⁴⁶⁴ Atıf İnan hakkındaki meclis soruşturması oylaması için bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 24.11.1947, s.186–187; Atıf İnan'la ilgili alına bu karar dönemin muhalif gazeteleri tarafından da eleştirilmiştir. Tasvir, “Meclisi Hatalı Kararı ” manşetiyle verdiği haber de Atıf İnan hakkındaki önerenin reddedilmesini şiddetle eleştirmiştir. Konuyla ilgili olarak Tasvir gazetesinin önemli yazarlarından Cihad Baban da yazmış olduğu “Atıf İnan Dün Mahkûm Oldu” adlı makalesinde Atıf İnan'ın kendisi hakkında meclis soruşturmasının açılmasını istememesi nedeniyle kendi kendini mahkûm ettiğini yazmıştır. Tasvir, 25.11.1947.

aleyhinde oy verenlerin çoğunluğunu kamuoyunda 35'ler olarak bilinen CHP içerisindeki muhalif milletvekilleri oluşturmaktaydı⁴⁶⁵.

Atıf İnan hakkındaki iddialarla ilgili olarak verilen ilk önerge mecliste reddedilmiştir. Fakat bu konularla ilgili iddialar tekrar meclis gündemine gelmeye devam etmiştir. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun hububat ihracatı ile ilgili olarak Ticaret Bakanı'nın yanıtlanması istemiyle yönettiği sorular özetle şu şekildeydi:

Toprak Mahsulleri Ofisi ile TRAK şirketinin sahibi Bekir Kara arasında gerçekleşen hububat ihracatı satışında Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'ın bir ilgisinin olup olmadığı. Ve bu satışlara bağlı olarak ülkenin içinde bulunduğu hububat sıkıntısının sorumlusunun kim olduğu yönündeki sorular Tekelioğlu'nun cevap aradığı sorulardandı. Aslında bir bakıma hububat ihracatı iddialarıyla ilgili olarak meclis soruşturması açılmasını istediği Atıf İnan hakkında yapılan oylamada İnan'ın aleyhine oy çıkması Sinan Tekelioğlu'nu tatmin etmemişti. Ve daha önce başka bir arkadaşı tarafından iddia edilen soruları tekrar meclis gündemine taşımıştır⁴⁶⁶.

Bu iddialarla ilgili olarak hükümete muhalif milletvekilleri, ülkede buğday sıkıntısının olduğu, insanların açlık çektikleri bir dönemde, dönemin hükümetinin yanlış kararlar alarak buğday ihracına izin verdiği ve bunun da birçok bölgede ölümlere neden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu yüzden milleti bu hale düşürenlerden hesap sorulması gerektiğini ifade etmişlerdir⁴⁶⁷.

Milletvekilllerinden Demokrat Partili Ahmet Çınar, meclis kürsüsündeki konuşmasında bir poşeti açarak gazeteye sarılı olan Karadeniz'in Güney Doğanbaba Horos Köylerinde yenen ekmeği göstermiştir. Gazetenin içinden simsiyah taş gibi bir madde çıkarmıştı. Halkın, mısır koçanından yapılan bu ekmeği yediklerini anlatarak, Ünye köylerinde ölenlerin olduğunu söyleyerek, milletvekilllerinden birisine bu simsiyah ekmeği uzatarak bunu Ticaret Bakanı'na "...verin de görsün" diyerek tepkisini dile getirmiştir⁴⁶⁸. Dönemin hükümeti (Recep Peker kabinesi) başta olmak üzere hububat ihracında yanlış kararlar alanların yapmış oldukları iddia edilen suiistimaller ile Toprak Mahsulleri Ofisi'nin depolarındaki ürün stoklarını dışarıya satarak ülke insanını zor durumda bırakanlar mecliste sert bir biçimde eleştirilmişlerdir⁴⁶⁹.

Bu iddialara meclis kürsüsünden Ticaret Bakanı M. Nedim Gündüzalp, şu yanıtı vermiştir: *"...Bekir Kara TRAK Anonim şirketinin ortaklarından. Toprak Ofisince doğrudan doğruya Bekir Kara adına yapılmış hububat satışı yoktur. TRAK şirketi İtalya'ya sevk olunacak 20 bin tonluk buğdayın satışını Toprak Ofise yapmıştır. Ticaret Bakanlığımızın Toprak Ofise ne bu şirket ne de Bekir Kara için*

⁴⁶⁵ Dönemin gazetelerinde bu konuyla ilgili yapılan bir eleştiri de daha önce hakkında soruşturma açılan Gümrük ve Tekel eski Bakanı Suad Hayri Ürgüblü'nün hakkında delillerin bu kadar kuvvetli olmadığı halde meclisin hep birlikte hareket ederek Ürgüblü aleyhine karar almışken, Atıf İnan olayında ise neden gerekenlerin yapılmadığı eleştirilmiştir. Tasvir, 25.11.1947; Vatan, 25.11.1947; Yeni Sabah, 25.11.1947.

⁴⁶⁶ Kudret, 17.04.1948.

⁴⁶⁷ Cumhuriyet, 27.04.1948.

⁴⁶⁸ Tasvir, 27.04.1948; Vatan gazetesi, 27.04.1948; Ahmet Çınar'ın bu açıklamalarıyla ilgili olarak CHP hükümeti, Ahmet Çınar'ın bu ekmeği kendisinin özel olarak yaptırdığını söylemiştir. Meclisteki bu görüşmelerle ilgili bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 28.04.1948, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.165–188; Yeni sabah, 12.05.1948.

⁴⁶⁹ Ulus, 27.04.1948; Tasvir, 27.04.1948; konuyla ilgili makale için bkz: " Buğday İhracı Suiistimal Edilemez " Tasvir, 28.04.1948.

*hususî mahiyette verilmiş yazılı bir emiri yoktur.”*⁴⁷⁰ M. Nedim Gündüzalp, bu konuyla ilgili daha önce verilen önergeye verdiği cevabının benzerini tekrar meclis gündemi oturumunda dile getirerek hububat ihracatı satışlarıyla ilgili kanunsuz bir olayın tespit edilmediğini açıklamıştır.

Kendi bakanlığı dönemindeki iddialarla ilgili olarak mecliste konuşan Ticaret eski Bakanı Atıf İnan ise, yapılmış olan hububat işlerinde herhangi bir usulsüzlüğün söz konusu olmadığını, 7 Eylül kararlarının alınmasından sonra memleketin dövize ihtiyacı olduğunu onun için hububat satışının gerçekleştirilmesinin şart olduğunu belirtmiştir⁴⁷¹. Ve bunu yaparken de herhangi bir kişi ve kurumun himaye edilmediğini satış işlemlerinin Toprak Mahsulleri Ofisi'nin belirlemiş olduğu sınırlar dâhilinde gerçekleştirildiğini açıklamıştır⁴⁷².

Atıf İnan meclis kürsüsünden kendisi hakkındaki bu iddiaların asılsız olduğunu bir kez daha söyleyerek bunları iddia edenlerin (Sinan Tekelioğlu'nu kastediyor) “*Çatlak Kafalı*” olduklarını akıllı olmadıklarını söylemiştir. Bu söz üzerine oturduğu yerden İnan'a cevap veren Sinan Tekelioğlu, “...*evet eğer akıllı olsaydım onun gibi 150 lira maaşla 10 senede 120 bin lira biriktirirdim.*”⁴⁷³ diyerek Atıf İnan'a bakan iken suiistimaller ve yolsuzluklar yaparak zenginleştiği yönünde imada bulunmuştur.

Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'ın hububat ihracatı dolayısıyla yapmış olduğu iddia edilen suiistimallerle ilgili olarak meclis soruşturması açılmasını isteyen Demokrat Parti Afyon Karahisar milletvekili Şahin Lâçin ve iki arkadaşı meclis başkanlık divanına vermiş oldukları önergelerde buğday ihracatı dolayısıyla Ticaret eski Bakanı Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılmasını tekrar teklif etmişlerdir⁴⁷⁴. Meclise verilen bu önergenin içeriği özü itibarıyla şöyleydi: Önerge sahipleri, geçmiş yıllarda yapılmış olan buğday ihracatının ülkenin stok durumu, tüketim ihtiyacı ve yeni yılın ürün durumu dikkate alınmadan yapıldığını, bu durumun da bazı şahısların lehine, ülkenin de aleyhine olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun sorumlularının da, daha önceden ismi birçok suiistimal olayına karıştığı iddia edilen ve bunun için hakkında meclis soruşturması açılması istenen Ticaret eski Bakanı Atıf İnan ve Toprak

⁴⁷⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 28.04.1948, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.154–155; Vatan, 27.04.1948; Tasvir, 27.04.1948.

⁴⁷¹ Vatan gazetesinden Hayri Alpar'ın yazdığı “Buğday Meselesi ve Parti Disiplini” isimli makalesinde bu açıklama ile ilgili olarak farklı bir saptama da bulunmaktaydı. Alpar, makalesinde şöyle yazmıştır: “...7 Eylül kararlarından beklenen netice elde edilmemiş, lazım gelen dövizin temin edilmesi için de ana ihtiyaç maddelerimiz olan hububata el uzatılmıştır.” Vatan gazetesi, 02.05.1948; Döviz ihtiyacı için hububat satılmasının gerekliliği hububat ihracatında suiistimal iddialarını araştırmak için kurulan Meclis Karma Komisyonu'nda da belirtilmiştir. Meclis Karma Komisyon üyesi Emin Halil Ergün'ün konuşmaları için Bknz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XIX, 28.05.1949, TBMM Basımevi, Ankara 1949, s.996; 7 Eylül Kararlarının ülke ekonomisine yansımaları için ayrıca bknz: Naci Aday, “7 Eylül Kararlarının İktisadî Bünyemizde Yaptığı Tesirler” Tasvir, 19.12.1948; Asım Us, “Buğday İşinde Aydınlatılması Gereken Noktalar” Vakıf, 07.06.1948.

⁴⁷² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 28.04.1948, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.159–160.

⁴⁷³ Bu konuyla ilgili tartışmalar için bknz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 28.04.1948, s.159–160; Vatan, 02.05.1948; Kudret, 27.04.1948.

⁴⁷⁴ Önerge sahiplerinden diğer iki milletvekili ise, biri Muğla milletvekili Dr.Mithad Sakaroğlu ve Kütahya milletvekili Ahmet Tahtakılıç idi. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XI, 28.04.1948, s.159–160; Kudret gazetesi, 27.04.1948. Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılmasını isteyen milletvekilleri arasında CHP'ye muhalif 35'ler grubu da vardı. Tasvir, 30.04.1948; Yeni Sabah, 27.04.1948.

Mahsulleri Ofisi'nin yetkilileri olduğu iddia edilmiştir⁴⁷⁵. Bu iddialarla ilgili olarak mecliste milletvekilleri arasında zaman zaman sert tartışmalar yaşanmıştır.

Afyon Karahisar milletvekili Şahin Lâçin, hububat ihracatıyla ilgili olarak niçin önerge verdiklerini ve suiistimalleri bulunanlar için neden meclis soruşturması açılmasını istediklerini meclis kürsüsünden:

*“...halk açlık ıstırabı içerisinde kıvranmaya başlamıştır...hububat politikasında yanlış adımlar atarak elindeki stok mevcudunu nazar-ı itibara almadan, yahut masa başında tanzim edilip hakikatlere uymayan istatistiklere dayanarak 446 bin ton hububat ihracatını memleket aleyhine ve şahıslara kâr temin edecek şekilde tercihli müsaadeler vererek yaptırdığı anlaşılanlar hakkında meclis soruşturması yapılmasını istemek mevkiinde bulunuyoruz. Bundan evvelde Ticaret eski Bakanı Sayın Atıf İnan hakkında Meclis tahkikatı açılması istenmişti...o zaman mesele tamamıyla tenevvür (aydınlatma) etmeden Meclis tahkikatın açılmasına lüzum olmadığı sonucuna varılmıştı...Bugünkü vaziyette memleketimizde açlık ve kıtlık başlamış halk % 50 nispetinde arpa, çavdar ve mısır ekmeği yemeye icbar edilmiş ve hükümetçe yabancı memleketlerden yüksek fiyatla buğday teminine teşebbüs olunmuştur... Atıf İnan önceki konuşmalarında; hamdolsun bugünkü ihtiyacımız tamamıyla hesaplı denecek şekildedir. İleride buğday sıkıntısına düşme vaziyetinde değiliz. Mahsul vaziyetimizin müsait oluşu itibariyle yalnız önümüzdeki yıl değil, ondan sonraki yılda dahi bazı düşüncelerin tecelli edeceği mahiyetinde bulunuyor, demişti...Ancak aradan henüz on bir ay geçmeden sıkıntı başlamış, açlık tehlikesi kendisini hissettirmeye başlamıştı.”*⁴⁷⁶

Lâçin, Atıf İnan hakkında meclis soruşturmasının açılmasının gerekçelerini bu açıklamalarıyla belirtmiştir.

Ticaret eski Bakanı Atıf İnan hakkındaki iddiaları ilk kez meclis gündemine getirerek İnan hakkında meclis soruşturması açılmasını teklif eden Afyon Karahisar milletvekili Ahmet Veziroğlu da konuşmasında, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin hububat ihracatı ile ilgili satış şekillerinin nasıl olduğunu meclis kürsüsünden ayrıntılı olarak anlatmıştır. Ahmet Veziroğlu, dışarıya buğday satışlarının durdurulduğu halde TRAK şirketine 20 bin ton buğdayın sattırılmasının tek bir amacı olduğunu bununda o tarihte memleketin muhtaç olduğu pamuklu mensucat ithalatının sağlanması olduğunu iddia etmiştir. Veziroğlu, bu açıklamalarının ardından yapılmış olan ihracat satışlarında izlenmesi gereken yolun da izlenmediği, satışlarda gerek Ticaret Bakanlığı'nın gerekse Toprak Mahsulleri Ofisi'nin suiistimallerinin olduğunu dile getirmiştir⁴⁷⁷.

Hakkındaki iddialarla ilgili olarak meclis soruşturması açılması istenen Atıf İnan, meclisteki konuşmasında bu iddialara yine cevap vermiştir. İnan, konuşmasında özetle hububat ihracatıyla ilgili olarak yapılan satışlarda kendisinin o dönemin şartları neyi gerektiriyorsa onu yaptığını ve bunu yaparken de ülkenin menfaatlerine göre hareket ettiğini söylemiştir⁴⁷⁸.

⁴⁷⁵ Bu konuyla ilgili ayrıntılı meclis konuşmaları için bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.X, 28.04.1948, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.167. Kudret, 29.04.1948; Vatan, 29.04.1948.

⁴⁷⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.X, 28.04.1948, s.167–169.

⁴⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.X, 28.04.1948, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.172.

⁴⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.X, 28.04.1948, s.180–186.

Hububat ihracatında suiistimallerin olduğu yönündeki iddialar ile ilgili olarak dönemin Başbakan Yardımcısı Faik Ahmet Barutçu: “...*Bu Atıf İnan meselesi değildir, bu Atıf İnan meselesi olmaktan çıkmış bir meseledir. Bu, hükümetin el koyduğu bir mesele olmuştur...ve biz bu noktalar üzerindeki bütün iddiaların Maliye müfettişleri tarafından tetkik edilmesini, tahkik edilmesini tercih ettik* ⁴⁷⁹...*Maliye müfettişlerinin yapmış olduğu tahkik ve tetkiklerden hiç bir şey kaçmaz...bu tahkikatın neticesi nereye varırsa her şey tahkikatın neticesinde yüksek huzurunuzda gelecektir.*” ⁴⁸⁰ sözleriyle bu iddiaların araştırıldığını ve bunun neticesinde gerekenin neyse onun yapılacağını söyleyen Barutçu, bunun için daha önceden Toprak Mahsulleri Ofisi'nde başlatılan soruşturmanın tamamlanmasının gerektiğini ve bunun sonucuna göre meclisin kararının daha adaletli ve sağlıklı olacağı kanaatini taşıdığını ifade etmiştir.

Bu arada Maliye müfettişleri, Toprak Mahsulleri Ofisi yetkililerinin, depolarda üç aylık ürün stokunun kaldığını bilmelerine rağmen hesapsız satışlarla ülkeyi zor durumda bıraktıklarını yapmış oldukları incelemelerin sonucunu da raporlarında belirtmişlerdi. Müfettişler, başta Ofis eski Genel Müdürü Hamit Koray ve diğer Ofis yetkililerine hububat stokunun az olduğunu bile neden hububat satışına izin verdiniz? sorusuna Ofis yetkilileri: Bekir Kara'ya ait TRAK şirketine yapılan 20 bin ton buğday satışı ve birkaç satış işlemini doğrudan doğruya Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'dan aldıkları emir ve kararlarla yaptıklarını söylemişlerdir ⁴⁸¹.

Meclis, neticede Ticaret eski Bakanı Atıf İnan'ın hububat ihracatı satışında suiistimal yaptığı iddiasıyla hakkında meclis soruşturması açılması istemiyle verilen önerenin kabulü için Toprak Mahsulleri Ofisi'nde yapılmakta olan soruşturma sonucunun beklenilmesine karar vermiştir. Hububat ihracatı satışı hakkındaki iddialarla ilgili olarak Toprak Mahsulleri Ofisi'nde soruşturma yürüten Maliye müfettişleri soruşturmalarını tamamlayarak bu konularla ilgili rapor hazırlayıp, Ticaret Bakanlığına sunmuşlar, bakanlıkta konunun meclis gündeminde ele alınması için meclis başkanlığına sevkini uygun görmüşlerdi. 144 sayfadan oluşan bu raporda, Ticaret eski Bakanı Atıf İnan hakkında delillerin mevcut olduğu şöyle ifade edilmiştir: “...*hububat ihracatındaki bazı satışların bizzat Ticaret eski Bakanı Atıf İnan tarafından sevk ve idare edildiği tespit edilmiştir.*” ⁴⁸²

Raporda, ayrıca dönemin başbakanlarından Recep Peker ve Başbakan yardımcısı Mümtaz Ökmen'in de satışlarla ilgili olarak suiistimallerinin olduğu belirtilmiştir ⁴⁸³. Bu rapor, mecliste saatlerce

⁴⁷⁹ Hububat ihracatıyla başta olmak üzere Atıf İnan'la ilgili diğer iddiaların gündeme geldiği 1947 yılındaki meclis ilk görüşmesinde iddiaların aydınlatılması için Toprak Mahsulleri Ofisi hakkında soruşturma yapılması hükümet tarafından kararlaştırılmıştı. Tasvir, 10.12.1947.

⁴⁸⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.X, 28.04.1948,s.191–194; Cumhuriyet, 15.04.1948; Ulus, 29.04.1948; Toprak Mahsulleri Ofisi ile ilgili tahkikatın İstanbul ve İzmir'de sürdüğü basında yer almıştır. Cumhuriyet, 03.05.1948; Akşam, 03.05.1948; Toprak Mahsulleri Ofisi'ndeki teftişler sürüyor. Vatan, 26.05.1948; Yeni Sabah, 28.04.1948.

⁴⁸¹ Mecliste uzun tartışmalara neden olan Maliye müfettişlerinin hazırlamış oldukları Toprak Mahsulleri Ofisi'ndeki soruşturma raporu 144 sayfa olup, rapor mecliste 5 saat süreyle okunmuştur, bu raporun tamamı için bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XII, 04.06.1948, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.34–87; Vatan, 04.06.1948–05.06.1948; Maliye Müfettişlerinin Toprak Mahsulleri Ofisi'ndeki çalışmalarıyla ilgili olarak hazırlamış oldukları raporun özeti için bkz: Vatan, 06.06.1948; Tasvir, 06.06.1948.

⁴⁸² Soruşturma ile ilgili bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XII, 04.06.1948, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.31–92; Kudret, 04.06.1948; Cumhuriyet, 05.06.1948; Akşam, 29.05.1948.

⁴⁸³ Rapor da, birçok milletvekili ve hükümet yetkililerin ismi geçmiştir. Raporda ismi geçenlerden; Çanakkale milletvekili Hüseyin Bingöl, Ekonomi eski Bakanı Tahsin Bekir Balta, Manisa milletvekili Faik Kurtoğlu ve Recep Peker'in eski kalem müdürü Vedid Özgören gibi birçok şahsın ismi raporda geçmiştir. Cumhuriyet, 05.06.1948.

okunarak Ticaret eski Bakanı Atıf İnan hakkında buğday ihracatındaki tutumu nedeniyle meclis soruşturması açılması istemiyle oylamaya sunulmuş ve netice de rapor doğrultusunda İnan hakkında meclis soruşturması açılması oylama sonucunda kabul edilmiştir. Ayrıca raporda, görevini suiistimal ettiği gerekçesiyle adı geçen Toprak Mahsulleri Ofisi eski Genel Müdürü Hamit Koray ve muavini Enis Kansu da görevlerinden alınmışlardı⁴⁸⁴.

Toprak Mahsulleri Ofisi'ndeki soruşturma raporunda adı geçen milletvekilleri meclis kürsüsünden kendileri hakkındaki iddiaları cevaplamışlardı. Raporda, Savunma Bakanı Münir Birsel'in de ortağı olduğu ITİTİ şirketinin yapmış olduğu çavdar satışında büyük kârlar elde ettiği yazılmıştır. Bu iddialar karşısında Savunma Bakanı Münir Birsel ortağı olduğu bir şirket hakkında böyle bir iddia ile anılmasından dolayı rahatsızlık duyduğunu ifade ederek görevinden istifa etmiştir⁴⁸⁵. Bununla beraber Ticaret eski Bakanlardan Raif Karadeniz döneminde de 100 ton arpa ihracatında suiistimallerin olduğu raporda tespit edilenler arasındaydı. Raporda adı geçen Raif Karadeniz'de, meclis kürsünden Toprak Mahsulleri Ofisi yetkililerinin kendisine geldiklerini ve bu satıştan Ofisin kârlı çıkacaklarını söylediklerini bu durumdan ötürü kendisinin de satış iznini Ofise verdiğini söyleyerek bu satışla ülkeye büyük miktarda dövizin girdiğini söylemiştir⁴⁸⁶.

TBMM, Atıf İnan hakkında meclis soruşturmasını Anayasa ve Adalet komisyonundan oluşan bir heyetin yürütmesini kabul etmiştir. Meclis karma komisyonunun başkanlığına da Tokat Milletvekili Nazım Poroy getirilmiştir⁴⁸⁷. Komisyon çalışmalarını 11 aylık bir sürede tamamlayarak bir rapor halinde meclise sunmuştur. Meclis komisyon raporun da önemle üzerinde durulan konular arasında hububat ihracatında suiistimallerin olup olmadığıydı. Komisyon, bu konuyla ilgili olarak Maliye müfettişlerinin daha öncesinde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin İstanbul ve İzmir şubelerinde yaptıkları soruşturma sonucundaki raporda isimleri geçenleri dinlemeye başlamıştı.

Meclis karma komisyonu incelemeleri sonucunda yazmış oldukları raporda, Ticaret eski Bakanı Atıf İnan hakkında meclis soruşturması açılması istemiyle iddia edilenlerle ilgili olarak Atıf İnan'ın suçunun tespit edilemediğini ve İnan'ın suçsuz olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra komisyonun hazırlamış olduğu bu rapor mecliste oylamaya sunulmuş, yapılan oylama sonucunda Atıf İnan'ın suçsuz olduğu oybirliğiyle kabul edilmiştir⁴⁸⁸. Ayrıca, komisyon raporunda daha önceden görevinden alınan

Vatan, 03.06.1948; Yeni Sabah, Recep Peker ve Mümtaz Ökmen hakkında da soruşturma açılabilceğini yazmıştır. 05.06.1948; Konuyla ilgili olarak bkz: Akşam, 05.06.1948; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.X, 04.06.1948, s.100.

⁴⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.X, 04.06.1948, s.100; Konuyla ilgili olarak dönemin gazetelerine bkz: Akşam gazetesi, 05.06.1948, Ulus, 05.06.1948; Vatan, 06.06.1948; Tasvir, 05.05.1948; Dönemin başbakan yardımcısı F.Mümtaz Ökmen, Cumhuriyet ve Yeni Sabah gazetelerine gönderdiği mektubunda, Bakanlar Kurulunda alınan kararlar dışında kendisinin hiçbir şekilde bu olaylar ilgisinin olmadığını yazıyordu. Cumhuriyet, Yeni Sabah, 16.04.1948. Hububat ihracatı satışında sorumlulukları tespit edilen Toprak Mahsulleri Ofisi eski Genel Müdürü Hamit Koray ve muavini Enis Kansu görevinden alındı. Vatan, 06.06.1948; Tasvir, 06.06.1948.

⁴⁸⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XIX, 28.05.1949, s.1007; Kudret, 05.06.1948; Cumhuriyet, 05.06.1948; Akşam, 05.06.1948, Tasvir, 05.06.1948.

⁴⁸⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.X, 04.06.1948, s.98; Cumhuriyet, 07.06.1948.

⁴⁸⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.X, 04.06.1948, s.187; Meclis Karma Komisyon sözcülüğüne de Bursa milletvekili Atıf Akgüç seçilmiştir. Cumhuriyet, 09.06.1948; Vatan, 05.06.1948.

⁴⁸⁸ Karma komisyonun hazırlamış olduğu rapora aleyhte oy veren milletvekilleri; Sinan Tekelioğlu, Ahmet Çınar, Şahin Lâçin, Hasan Dinçer, Fethi Erimçağ, Ahmet İhsan Gürsoy gibi Demokrat Parti milletvekilleri idi. Meclis karma komisyonun Toprak Mahsulleri Ofisi'ndeki çalışmaları ile ilgili soruşturma raporunun mecliste tartışmaları ile

Toprak Mahsulleri Ofisi eski Genel Müdürü Hamit Koray'ın da mahkemeye verilmesi gerektiği raporda belirtilenler arasındaydı⁴⁸⁹.

Meclis karma komisyonunun hazırlamış olduğu rapor, muhalif milletvekilleri tarafından yeterli bulunmayıp, eksik taraflarının olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Muhalif milletvekillerinden Sinan Tekelioğlu, raporla ilgili olarak kendisinin iddiaları gündeme getirmesine rağmen meclis karma komisyonuna kendisinin bilgisine başvurmamasını yadırgadığını, komisyon raporunun eksik olduğunu belirtmiştir⁴⁹⁰. Meclis karma komisyonun hazırlamış olduğu rapor sonrasında suçsuz bulunan Atıf İnan'da konuşmasında, adaletin er geç yerini bulduğunu ifade ederek, kendisi hakkındaki iddiaları ortaya atanların şimdi millet nezdindeki durumlarını bir kez daha gözden geçirmeleri gerektiğini ifade etmiştir⁴⁹¹.

Meclis karma komisyonunun hububat ihracatıyla ilgili olarak yapmış olduğu soruşturma raporunun mecliste açıklanmasının ardından suiistimal yaptıkları iddia edilenler hakkında Meclis Yüce Divanı'na sevk edilme işlemlerinin mecliste oy birliğiyle red edilmesinin ardından milletvekilleri arasında sert tartışmalar yaşanmıştı. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Toprak Mahsulleri Ofisi sorumluları hakkında hiçbir işlem yapılmadığını bunun yanlış olduğunu ifade ederek, daha önce birçok defalar meclis kürsüsünde dile getirmiş olduğu iddiaların çoğunun Meclis karma komisyonunun raporunda olmadığını açıklamıştır. Bunun üzerine kürsüye gelen CHP'li Bursa milletvekili Muhittin Baha Pars, konuşmasında Şair Tevfik Fikret'in: “ *Yer şahit ister, asuman kurban* ” dizeleriyle Sinan Tekelioğlu'nun kurban arayışında olduğunu söyleyerek meclis komisyon raporlarında her şeyin açık şekilde belirtildiğini ifade etmiştir⁴⁹².

Buğday ihracatında suiistimaller olduğu iddiasıyla mecliste uzun süre tartışmaların odağında olan Toprak Mahsulleri Ofisi ile ilgili iddialar bitmek bilmiyordu. Bu iddialar gerek meclis gündeminde gerekse dönemin basınında büyük yer tutmaktaydı. Ofisle ilgili bu iddiaları meclis gündemine taşıyanda Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu'ydu. Tekelioğlu'nun önergesinde dile getirdiği iddialardan bir tanesi şu şekildedeydi: “ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin İstanbul Kuruçeşme deposunda yapılan 4 bin ton hububat suiistimali hakkında bir müfettişin yaptığı tahkikat evrakı nerededir? Bu suiistimalden dolayı kimler mesul tutulmuştur?” sorusuna dönemin Ticaret Bakanı M. Nedim Gündüzalp, suiistimal olayının 1946 yılında gerçekleştiğini belirterek kusurları bulunanların tespit edildiklerini ve şu anda mahkemede yargılandıklarını, ayrıca eksik olan hububatın 4 bin ton olmadığını 740 ton olduğunu cevabını vermiştir⁴⁹³.

Sinan Tekelioğlu, Toprak Mahsulleri Ofisi ile ilgili iddialarını sürdürmeye devam etmiştir. Tekelioğlu, Ofisle ilgili vermiş olduğu başka bir önergesinde ise; Toprak Mahsulleri Ofisi Erzurum Bölge Müdürlüğü ambar şefliğinde 1947 yılında meydana gelen suiistimal olayında sorumluların kimler olduğunu ve bunlar hakkında ne gibi işlemlerin yapıldığını Ticaret Bakanı M. Nedim Gündüzalp'a

ilgili geniş bilgi için bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XIX, 28.05.1949, TBMM Basımevi, Ankara 1949, s.979–1005; Konuyla ilgili olarak bkz: Tan gazetesi, 19.05.1948; Akşam, 29.05.1948, Yeni Sabah, 29.05.1949; Tasvir, 29.05.1949; “Atıf İnan Takibattan Kurtuldu” Yeni Sabah, 29.05.1949; Zafer, 29.05.1949.

⁴⁸⁹ Tasvir, 29.05.1949.

⁴⁹⁰ Akşam, 29.05.1949.

⁴⁹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XIX, 28.05.1949, s.962–1005.

⁴⁹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XIX, 28.05.1949, s. 1002.

⁴⁹³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XXI, 28.05.1949, s.123–136.

sormuştur. Tekelioğlu'nun Ofisle ilgili iddiası şöyleydi: Ofiste 100 bin liradan fazla bir suiistimal olayının gerçekleştiği ve bu işi gerçekleştirenler hakkında Ofis müfettişlerinin herhangi bir işlem yapmadığını ve suiistimal olayını gerçekleştiren şahısların şu anda başka illerde görevli olduklarını Tekelioğlu dile getirmiştir.

Ticaret Bakanı ise, bu konuyla ilgili cevabında; Toprak Mahsulleri Ofisi Erzurum Bölge Müdürlüğü'nde şu ana kadar 14 soruşturma evrakının yapıldığını bunların sonucunda da birçok Ofis memurunun suiistimal ve yolsuzluk olaylarına karıştıkları tespit olunarak bazılarının ceza aldıkları ve bazılarının ise soruşturmalarının hâlâ devam ettiğini açıklamıştır⁴⁹⁴. Ancak Sinan Tekelioğlu, Ticaret Bakanı'nın açıklamalarından tatmin olmadığını, Ofisle ilgili bakanın açıklamalarındaki soruşturmalarda kendisinin iddia ettiği suiistimal olayının olmadığını ifade etmiştir.

Tekelioğlu, kendisinin iddia ettiği suiistimal olayının zanlısının Ofis eski Bölge Müdürü Ekrem Özsüt olduğunu, bu şahsın Ofise ait 100 bin liralık zahire dolu çuvalları satın 200 bin lira kâr elde ettiği gerek Ofis müfettişlerince gerekse savcılık kanalıyla tespit edildiğini buna karşın bu şahsın işine son verilmeyerek neden Adana'ya Ofis Bölge Müdürü olarak gönderildiğini Ticaret Bakanına bir kez daha sormuştur. Bakan ise bu konunun da araştırılacağını açıklamıştır⁴⁹⁵.

Sinan Tekelioğlu, bu sorularına sekiz aydır cevap alamadığını meclise vermiş olduğu yeni bir soru önergesinde dile getirmiştir. Tekelioğlu, Ofis müfettişlerinin bu konu hakkında sekiz aydan beridir yürüttükleri soruşmanın sonuçlarının ne olduğu başta olmak üzeri, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Yunanlı Yorgi isimindeki bir Rum'a⁴⁹⁶, 1500 çuval un verilmiştir. Ve bu şahsında üzerinde Ofisin damgası olan çuvalları piyasada sattığı Ofis yetkililerince tespit edildiği halde neden bu şahsın görevine son verilmediğini soran Tekelioğlu, Ofis yetkililerinin açıkça suç işlediklerini iddia edilmiştir.

Ekonomi ve Ticaret Bakanı Cemil Said Barlas bu sorulara cevap olarak, kendisinden önceki Ticaret Bakanının (M. Nedim Gündüzalp) bu konular hakkında soruşturma yaptırdığını ve soruşturmada özellikle Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Erzurum Bölge Müdürlüğü'ndeki suiistimal olayında ismi geçen şahsın suçsuz bulunarak, Adana'ya (Seyhan) gönderildiğini açıklamıştır.

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Toprak Mahsulleri Ofisi'yle ilgili sorularını sürdürmüştür. Mecliste vermiş olduğu sözlü sorular arasında yer alan başka önergelere bakıldığında: İlk olarak Erzurum Toprak Mahsulleri Ofisi şube muavini Nuri Çolak'ın ihbarı üzerine harekete geçerek mecliste Ekonomi ve Ticaret Bakanının cevaplama istemiyle bu konu hakkında bilgi istemiştir. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Cemil Said Barlas da bu konu hakkında şunları ifade etmiştir. Ofis müfettişlerince soruşturmanın yapıldığını ve soruşturma raporunda hububat ve bakliyatların taşınması için yol müteahhitlerine Ofisçe 2

⁴⁹⁴ Ticaret Bakanı M. Nedim Gündüzalp'ın Toprak Mahsulleri Erzurum Bölge Müdürlüğü'ndeki soruşturmalar hakkında bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XI, 28.04.1948, s.144-146.

⁴⁹⁵ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Erzurum Bölge müdürlüğünü yapmış olan bu şahısla ilgili olarak, şahsın 100 tonluk Ofis deposunu ortadan kaldırdığını sonra da deponun olmadığını söylemişse de yapılan aramalar sonucunda depo bulunmuş ancak depodan 50 tonluk ürün çıkmıştır. Bu olayda Sinan Tekelioğlu'nun iddiaları arasındaydı. Tekelioğlu Ofis müfettişlerinin bu konu hakkındaki raporlarında eski müdür için bir tüccar gibi hareket etmiştir demelerinin bir kez daha düşünülmesi gerektiğinin altını çizmiştir. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XI, 28.04.1948,s.146; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XIV, 06.08.1948, TBMM Matbaası, Ankara 1948, s.18-21; Vatan, 27.04.1948.

⁴⁹⁶ Bu şahıs o zamanlar fabrikalara ve değirmenlere Toprak Mahsulleri Ofisi'nin izin vermesi halinde buğday ve mısır unu öğütüyordu. Vatan, 27.04.1948; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XIV, 06.08.1948,s.18.

bin lira avans verildiğini ve bu paranın da on beş gün içerisinde müteahhitlerden faiziyle alındığını, herhangi bir rüşvet olayının olmadığını açıklamıştır.

Ayrıca ihbarda bulunan Nuri Çolak'ın Erzurum Toprak Mahsulleri Ofisi'nde ambar şefi olarak görev yaptığı ve yapmış olduğu suiistimalden dolayı görevine daha önceden son verildiğinin de bilindiğini açıklayarak sorulara cevap vermiştir⁴⁹⁷. Bakanın bu cevabına karşı Sinan Tekelioğlu, söz alarak meselenin bu kadar basit olmadığını, suiistimal olayında paranın iki yüz lira değil iki yüz bin lira olduğunu söylemiştir. Adana'ya tayini çıkan Erzurum Toprak Mahsulleri Ofisi eski Genel Müdürü, Ekrem Özsüt'ün yüz bin liralık çuval zahireyi sattığı, iki kamyonunun olduğu ve Ziraat Bankası'nda 60 bin lirasının olduğu ihbar edildiği halde neden Ticaret Bakanlığı bu şahıstan mal beyannamesi istemediği Tekelioğlu'nun cevap aradığı sorular arasındaydı. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Cemil Said Barlas çuval meselesi ile ilgili olarak soruşturmanın devam ettiğini bu nedenle bu konu hakkında fazla bir şey diyemeyeceğini ifade etmiştir⁴⁹⁸.

Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu, Toprak Mahsulleri Ofisi ile ilgili iddialarını Demokrat Parti iktidarında da sürdürmüştür. Tekelioğlu, Ofisin dış ülkelere yapmış olduğu hububat satışlarında suiistimalleri bulunanlarla ilgili olarak Demokrat Parti hükümetinin bu konuları tekrar meclis gündemine getirip getirmeyeceğini Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Velibeye'nin cevaplaması istemiyle soru önergesi vermiştir. Bakan Zühtü Velibeye ise, iktidara yeni geldiklerini bu konunun da önemli ve büyük olduğunu ifade ederek kendilerine zaman verilmesini gerektiğini belirtmiştir⁴⁹⁹. Ve dosyanın incelenerek savcılığa verileceğini açıklamıştır⁵⁰⁰.

Atıf İnan'ın Ticaret Bakanlığı zamanında Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından ihraç edilen hububatin yapılan birtakım suiistimallerle ülkenin bazı bölgelerinde yiyecek sıkıntısı çekmesine sebebiyet verdiği yönündeki iddialarını tekrar meclise taşıyan Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, Demokrat Parti başa geldikten sonra da bu mesele üzerinde duracağının işaretlerini vermeye başlamıştır. Tekelioğlu bu konuyla ilgili olarak meclise birkaç soru önergesi daha vermiştir⁵⁰¹.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle, Sinan Tekelioğlu, hububat ihracatı satışına dair soruşturma dosyaları ile ilgili ilk sorusunu Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Velibeye sormuştur. Bakan Zühtü Velibeye de, bu konuyla ilgili dosyanın Ankara savcılığına teslim edildiğini açıklamasının ardından Sinan Tekelioğlu, bakana teşekkür edip, “*Yıllardır bu memleketi kaşındıranlardan hesap sorulduğunu*

⁴⁹⁷ Bu konuyla ilgili görüşmeler içine bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XVII, 18.03.1949, s.63–67.

⁴⁹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XVII, 18.03.1949, TBMM Basımevi, Ankara 1949, s.64–65; Kudret, 19.03.1949.

⁴⁹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, c.I, 16.06.1950, TBMM Basımevi, Ankara 1950, s.187–189.

⁵⁰⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, c.I, 10.07.1950, TBMM Basımevi, Ankara 1950, s.477–481; Vatan, 11.07.1950.

⁵⁰¹ Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, hububat ihracatı satışlarıyla ilgili olarak vermiş olduğu önergelerine Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Velibeye, olayın kendilerinden önceki iktidar döneminde olduğunu bunu için kendilerine konunun araştırılması için zaman verilmesini gerektiğini cevaben vermiştir. Bu soru önergeleri ve verilen cevaplarla ilgili geniş bilgi için bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, c.I, 16.06.1950, TBMM Basımevi, Ankara 1950, s.187–188; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, c.I, 10.07.1950, TBMM Basımevi, Ankara 1950, s.477–480.

*görmek beni memnun ediyor.”*⁵⁰² diyerek duygularını dile getirmiştir. Bakanlık, savcılıkça dosyanın incelenmesinin ardından bu işte sorumlulukları olan Atıf İnan başta olmak üzere, Toprak Mahsulleri Ofisi eski Müdürü ve şimdiki Demokrat Parti Amasya Milletvekili Hamit Koray’ın da aralarında bulunduğu yetkililerin mahkemeye sevk edilebilecekleri belirtilmiştir⁵⁰³.

Basın, bu olayları yakından takip etmekteydi. Toprak Mahsulleri Ofisi’nde yolsuzluk ve suiistimal olaylarının olduğu konusunda bu dönemde sık sık haberler çıkmaktaydı. Cumhuriyet gazetesinde bu konuyla ilgili çıkan bir başka haberde şunlar yazmaktaydı: “ *Toprak Mahsulleri Ofisi’nin İstanbul Saray burnundaki deposunda 190 ton arpanın kaybolması ile ilgili başlatılan soruşturmada Ofisin Sarayburnu’ndaki arpa ambarı müdürü Nedim Karaca’nın 43 bin lira değerindeki 190 ton arpayı kendi zimmetine geçirdiği tespit edilmiştir. Nedim Karaca her ne kadar arpaları hırsızların çaldığını söylemişse de mahkemeye sevk edilmekten kurtulamamıştır.* ”⁵⁰⁴

Kudret gazetesinin bir haberine göre, Toprak Mahsulleri Ofisi yetkilileri hakkında, Macaristan’dan alınan 6555 ton buğdayın taşınmasında CHP’li Vehbi Koç’a ait ticaret şirketi aracılığıyla Ofis için getirilen Toledo marka baskül işindeki suiistimallerle ilgili olarak, Ticaret Bakanlığı müfettişlerince Ofiste yapılan soruşturmanın kısmen tamamlandığı yazılmıştır. Soruşturmanın ilk safhasında haklarında yolsuzluk ve suiistimal yaptığı tespit edilenlerden, Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürü Necati Topçuoğlu, Personel Müdürü Rauf Meleksoy, Malzeme Dairesi Müdürü Kenan İyigün ve Ticaret İşleri Dairesi Müdürü Sabri Ilgar başta olmak üzere birçok Ofis yetkilisinin olayla ilgileri tespit edilmiştir.

Bu şahıslar soruşturma raporuyla birlikte mahkemeye sevk edilmişlerdir. Ancak tespit edilen suçlarının af kapsamına girmesinden dolayı savcılıkça başlatılan soruşturma durdurulmuştur. Bu arada Ticaret Bakanlığı, raporda adı geçenlerin görevlerinden alındıklarını açıklamıştır. Demokrat Parti’nin Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Velibeye, konuyla ilgili basına yapmış olduğu açıklamasında, Toprak Mahsulleri Ofisi’nde soruşturmaların sürdüğünü bu nedenden ötürü bu konuda daha fazla açıklama yapamayacağı ifade etmiştir⁵⁰⁵. Bakanın açıklamasından bir ay sonra soruşturma tamamlanmıştı. Raporda belirtilenler ışığında bu şahısların muhtemelen idari cezaya çarptılacakları Ofis yetkililerince açıklanmıştır⁵⁰⁶.

Demokrat Parti iktidarı döneminde Toprak Mahsulleri Ofisi ile ilgili bir başka iddia da, Demokrat Partili Ordu Milletvekili Fevzi Boztepe’nin meclise vermiş olduğu sözlü önergesinde ifade edilmiştir. Fevzi Boztepe, önergesinde 1949 yılı sonlarında Ofise buğday satma tekliflerinin yapıldığını ancak bu tekliflerin reddedildiğini daha sonrasında da bu işin Vehbi Koç şirketine verildiğini, Vehbi Koç şirketinin

⁵⁰² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, c.II, 27.11.1950, TBMM Basımevi, Ankara 1951, s.203; Kudret, 28.11.1950.

⁵⁰³ Kudret, 29.11.1950.

⁵⁰⁴ Cumhuriyet, 20.03.1949.

⁵⁰⁵ Akşam, 06.08.1950.

⁵⁰⁶ Kudret, 07.09.1950.

de hububat alımlarıyla uğraşmadığını ifade etmiştir⁵⁰⁷. Fevzi Boztepe, bu olayda dönemin Ticaret Bakanlığında çalışanların suiistimalleri olduğunu iddia etmiştir. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Velibeşe de göreve geldiklerinden beri bu konularla ilgili iddiaların olduğunu ve kendilerinin bu iddialarla ilgili olarak müfettişler görevlendirdiklerini belirtmiştir. Bakan, Macaristan'dan alınan buğdaylarla ilgili olarak Koç şirketinin bu alım için verdiği teklifin diğer şirketlere göre daha iyi olduğunu bu yüzden bu şirkete alımın verildiğini söylemiştir⁵⁰⁸.

Hububat ihracatı satışlarında yapılan hesapsız ve usulsüz işlerin ülkenin bazı bölgelerinde hububat sıkıntısına neden olduğu meclis ve basındaki tartışmaların özünü oluşturmaktaydı. Ülkenin bazı yerlerinde hububat yetersizliğinden ötürü insanların açlık ve kıtlıktan öldükleri bir dönemde dışarıya hububat satılmasının anlaşılabilir bir durum olmadığını ve işleri yapanların ülke menfaatlerinden çok kendi menfaatlerini düşündükleri muhalefetçe dile getirilip eleştirilen konular arasındaydı. Hububat yetersizliğinden dolayı yaşanan sıkıntılar, muhalefet milletvekilleri ve gazetelerde sıkça dile getirilmiştir. Özellikle Karadeniz bölgesindeki birçok il ve ilçede kuraklığın da etkisiyle yaşanan hububat yetersizliği bölge halkının hükümete tepki duymasına neden olmuştur⁵⁰⁹. CHP hükümeti ise, bu konuda yeterli tedbirlerin alındığını, Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla özellikle İstanbul ve İzmir'den bu bölgeye mısır gönderilmek suretiyle bölge halkının ihtiyaçlarının karşılanmaya çalışıldığını açıklanmaktaydı⁵¹⁰.

Hükümete yakınlığıyla bilinen Cumhuriyet gazetesi ise, konu ile ilgili olarak; Karadeniz bölgesinde hububat azlığından dolayı, Samsun köylerindeki insanların zor durumda olduklarını bazı bölgelerde insanların açlıktan öldüklerini, hayvanlarının ise yemsizlikten kırdıklarını bu durum karşısında çaresiz kalan köylülerin de önlem olarak Samsuna kaçtıklarını yazmıştır⁵¹¹. Bu bölgedeki hububat sıkıntısı ile ilgili haberler gün geçtikçe artmaktaydı. Samsun ilinin Kavak ilçesine bağlı köylerdeki insanların % 95'nin kıtlık içinde oldukları, bazı köy halkının da kırlardan topladıkları otları suda pişirerek yedikleri, birçok insanında dilenmeye başladıkları basında çıkan diğer haberler arasındaydı⁵¹².

CHP hükümetine muhalif gazetelerden biri olan dönemin Vatan gazetesi de konuyla ilgili olarak, Karadeniz Bölgesi'nde açlıktan ölen insanların olduğunu, yiyecek bulamayan vatandaşların kepek, mısır somağı ve saman yediklerini manşetten kamuoyuna duyurmuştur⁵¹³. Basında yer alan haberler sonrası sıkıntıyı yerinde görmek için bölgeye giden Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar ve beraberindeki heyet incelemelerde bulundukları yerlerde vatandaşlarla sohbet etmişlerdir. Bu konuşmalarda vatandaşlar,

⁵⁰⁷ Bu dönemde Vehbi Koç'un, CHP İstanbul il yönetimi üyesi olması dolayısıyla muhalefet neden bu şirkete verildiği konusunda eleştirilerini sürdürmüştür. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, c.III, 15.12.1950, TBMM Basımevi, Ankara 1951, s.243-151.

⁵⁰⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, c.III, 15.12.1950, TBMM Basımevi, Ankara 1951, s.243-151; Kudret, 16.12.1950.

⁵⁰⁹ Samsun, Giresun, Ordu ve Tokat gibi birçok ilde hububat sıkıntısından dolayı insanların ve hayvanların öldüğü bunun da en önemli sebeplerinden birinin Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla dışarıya yapılan hesapsız buğday satışları olduğu muhalefetçe dile getirilmekteydi. Yeni Sabah, 14.04.1948; Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan sıkıntılardan dolayı CHP hükümetinin hububat işlerinde yanlış kararlar aldığını bu yanlış kararlarında ülkenin tamamına yansıdığını ifade etmiştir. Vatan, 28.04.1948.

⁵¹⁰ Akşam, 14.04.1948; Vatan, 14.04.1948; Cumhuriyet, 15.04.1948.

⁵¹¹ Cumhuriyet, 12.04.1948.

⁵¹² Cumhuriyet, 27.05.1948.

⁵¹³ Vatan, 26.04.1948.

bölgede açlık tehlikesinin olduğunu, Samsun ilinin Taşova ilçesinin Şehli köyünden iki insanın açlıktan öldüğünü ve bölge insanının zor durumda bulunduğunu Demokrat Partili yetkililere anlatmışlardır.

Bu durum karşısında Celal Bayar'ın gözlerinin dolduğu ve hemen yanındaki Demokrat Parti Kütahya milletvekili Ahmet Gürsu'ya dönerek Başbakan'a hitaben bir telgraf çekeceğini ve kendilerinin de söylediklerini yazmasını rica etmiştir⁵¹⁴. Tokat Valisi Sadri Aka'dan da, Celal Bayar'ın bu açıklamalarına cevap olarak, Taşova, Niksar, Erbaa ve Tokat'ta buğday sıkıntısının olmadığı ve bu yerlerde ölümlerin gerçekleştiği yönündeki iddiaların da gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir⁵¹⁵.

Tokat Valisinin bu açıklamasından sonra Celal Bayar'ın telgrafında belirttiği açlıktan dolayı ölüm olaylarının gerçekleştiği yönündeki iddialara, Başbakan Hasan Saka'dan cevap gelmiştir. Hasan Saka, bu bölgede iklimin elverişsizliğinden dolayı sıkıntıların olduğunu ancak açlıktan ölüm olaylarının olmadığını bu tür haberlerin gerçeği yansıtmadığını ve bu konuları araştırmak üzere de bir içişleri müлкиye müfettişinin de bölgeye gönderildiğini söyleyerek, hükümetin Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla bu bölgeye sürekli hububat sevkiyatı yaptığını açıklamıştır⁵¹⁶. Müfettişlerin yapmış oldukları soruşturma sonucunda, bölgede açlıktan dolayı ölümlerin olduğu yönünde Demokrat Parti milletvekillerine bilgi veren şahıslardan Mehmet Demirel'e ait ambarlarda mısır ve unla dolu çuvalların olduğu tespit edilmiştir⁵¹⁷.

Açlık ve kıtlık haberleri ile ilgili olarak yine, Ordu'nun Ünye ilçesinde insanların yiyecek sıkıntısından ötürü açlıktan hastalandıkları, hatta öldükleri ve hayvanların da yemsizlikten kırıldıkları, haberleri mecliste ve basında dile getirilmiştir. Hükümet bu konu hakkında, Toprak Mahsulleri Ofisi ve Kızılay aracılığıyla bu bölge halkına gerekli olan mısır ve buğday yardımının yapıldığını ancak köylülerin parasızlıktan ötürü bunları alamadıklarını, bunun üzerine de Ziraat Bankası'nın borç mısır dağıtmak suretiyle bölge halkının sıkıntılarını hafifletilmeye çalıştıklarını açıklamıştır⁵¹⁸.

Bir açlık tehlikesinin de, Bartın ilinin Barıt bölgesinde olduğu, tedbir amaçlı olarak Demokrat Parti Bartın il başkanlığınca buraya 5 ton zahire gönderildiği basında çıkan haberler arasında yer almıştır⁵¹⁹. Açlık ve kıtlık haberleri ile ilgili olarak, Samsun'un Yeşilova İlçesi Güney Köyünden Mahmut Candan isimli bir köylünün Yeni Sabah Gazetesine gönderdiği mektupta, köy halkının yüzde otuzunun açlık yüzünden mısır koçanı ve ahlat (yaban armudu) unundan yapılan ekmeği yediklerini yazarak çok kötü durumda olduklarını ifade etmiştir⁵²⁰.

⁵¹⁴ Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, Başbakan Hasan Saka'ya çekmiş olduğu telgrafında, bölge insanının sıkıntılar çektiğini ve açlıktan ölen insanların olduğunu, acilen hükümetin daha fazla yardım yapması gerektiğini ifade etmiştir. Vatan, 02.05.1948.

⁵¹⁵ Vatan, 03.05.1948.

⁵¹⁶ Vatan, 07.05.1948.

⁵¹⁷ Vakit, 12.05.1948; Vatan, 09.05.1948.

⁵¹⁸ Cumhuriyet, 30.05.1948.

⁵¹⁹ Yeni Sabah, 10.06.1948.

⁵²⁰ Yeni Sabah, 03.06.1948. Bu konuyla ilgili olarak, meclisteki görüşmelerde Demokrat Parti Burdur milletvekili Ahmet Çınar, bu köyden getirdiği gazeteye sarılı siyah ekmeği meclis kürsüsünde poşetten çıkararak milletvekillerine göstererek bunun sorumlularının hesapsız ve usulsüzce yapılan hububat ihracatı satışlarındaki sorumluların olduğunu açıklamıştır. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 28.04.1948, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.165–188.

Karadeniz illerinden başka bir kıtlık haberi iddiası da doğudan Muş ilinden gelmişti. Basında çıkan haberlere göre; İklimin elverişsizliği yüzünden bu ilde hububat sıkıntısının yaşandığı insanların fırınlarda kuyruklar oluşturduğu buna rağmen ekmek bulamadan evlerine döndüklerini ve buradaki halkın % 80'ninden fazlasının aç yattığı yazılmaktaydı. Bu durum karşısında İçişleri Bakanı Münir Hüsrev Göle bu iddiaların doğru olmadığını Muş'ta kıtlıkla ilgili kendisine bir haber ulaşmadığını açıklamıştır. Hükümet ise, bu haberlerin doğruyu yansıtmadığını, Muş'ta Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bulunduğunu ve Ofis tarafından her ilde olduğu gibi bu ilde de tedbirlerin önceden alındığını belirtmiştir⁵²¹.

Elverişsiz iklim koşullarının ülkenin birçok yerini etkilediği bir gerçektir. Bu illerden birinin de Kars ve ilçeleri olduğunu ve bu durumda bazı yerlerde açlık tehlikesine neden olduğunu mecliste dile getiren Kars milletvekili Hüsametdin Tugaç, hükümetin bu durum karşısında ne gibi önlemler aldığını bir soru önergesiyle Ticaret Bakanı Cemil Said Barlas'a sormuştur. Bakan ise hükümetçe tedbirlerin alındığını Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bu yerlere 400 ton buğday dağıttığını söylemiştir⁵²². Mecliste verilen bir başka soru önergesi de Afyon Karahisar Milletvekili Ahmet Veziroğlu'ndan gelmiştir. Veziroğlu, Erzurum'un Aşkale ilçesinde yiyecek sıkıntısından dolayı açlık olaylarının olup olmadığı yönündeki sorusuna Başbakan Şemsettin Günaltay, bu tür iddiaların gerçeği yansıtmadığını hükümet olarak iklimin elverişsizliğine karşı Toprak Mahsulleri Ofisi'nin gerekli tedbirleri aldığını açıklamıştır⁵²³.

Zafer gazetesi, CHP hükümetinin bölgedeki açlık ve kıtlık olaylarını ülke insanından sakladığını iddia ederek, gazetelerinin Ordu ili muhabiri Feyzi Boztepe'nin bu ilin yöneticileri tarafından karakolda zorla yalan ve yanlış haber yapmaya zorlandığı, muhabirlerinin karakolda şiddete maruz kaldığını manşetinden okuyucularına duyurmuştur⁵²⁴. Demokrat Parti Ordu İl başkanı İsa Çodur'da Ordu ilinde yaşanan yiyecek sıkıntısının sorumlusunun CHP hükümeti olduğunu söylemiştir. Konuyla ilgili olarak İsa Çodur, Ordu ilinde yiyecek sıkıntısından ötürü köylülerin mısır alımı için Ordu Valisi Salih Kılıç'tan borç istemeye gittiklerini ancak valinin, köylüleri şu sözlerle: “ *Demokrasi varlıkla olur, apartmanı, hanı bulunan İstanbul halkının demokrat olmaya hakkı vardır. Sabahtan akşama yiyeceği olmayan siz köylüler, -kısmî seçimi telmihen-seçimde oylarınızı kime vereceğinizi bana sormuyorsunuz da mısırınız olmadığı zaman mı geliyorsunuz.* ”⁵²⁵ azarlandığını ve olumsuz cevap verdiğini belirtmiştir.

Her ne kadar il yöneticilerinin Ordu ilinde sıkıntı yoktur açıklamalarına rağmen bölgedeki yiyecek sıkıntısının bu ile de yansıdığı gerçeği göz ardı edilemezdi. Hükümetin bu konuda tedbirler almaya çalıştığı Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğünün yapmış olduğu açıklamalarda da görülmekteydi. Ofis yetkilileri, 1949 yılı başından beri bu ile toplam 375 ton mısır gönderdiklerini ve 175 ton mısırın daha gönderileceğini ifade etmiştir⁵²⁶. Ofisin bu tedbirlerine rağmen Ordu ilinde halkın açlıktan ısırgan otu, ayrık kökü yedikleri basında çıkan haberler arasındaydı⁵²⁷.

⁵²¹ Akşam, 22.10.1948; Vatan, 22.10.1948.

⁵²² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XVI. 02.02.1949, TBMM Basımevi, Ankara 1949, s.3-7.

⁵²³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XIX.11.05.1949, TBMM Basımevi, Ankara 1949, s.353-355.

⁵²⁴ Zafer, 17.05.1949.

⁵²⁵ Zafer, 17.05.1949.

⁵²⁶ Zafer, 18.05.1949.

⁵²⁷ Ordu ilindeki birçok vatandaşın CHP hükümetine duydukları öfke, Demokrat Parti lehine olmuştur. Vatandaşlar, Demokrat Parti binası önünde toplanarak parti lehine tezahüratta bulunmuşlardır. Zafer,22.05.1949.

Karadeniz bölgesiyle ilgili basında çıkan haberlerin bir kısmının gerçeği yansıtmadığını söyleyen Tarım Bakanı Cavid Oral, bölge de iklimin elverişsizliğinden dolayı yiyecek sıkıntısının olduğunu ancak basında çıktığı gibi açlık veya kıtlık olaylarının olmadığını söylemiştir. Oral, hükümetçe gerekli tedbirlerin alındığını, başta Toprak Mahsulleri Ofisi olmak üzere Ziraat Bankası'nın da insanlara ellerinden gelen yardımı yaptıklarını mecliste açıklamıştır⁵²⁸.

Tarım Bakanı Cavid Oral'ın bu açıklamalarına rağmen açlıkla ilgili haberler basında çıkmaya devam etmiştir. Karadeniz Bölgesinde yaşanan sıkıntılarla ilgili olarak Zafer gazetesinin başyazarlarından Mümtaz Faik Fenik'in " Karadeniz Bölgesinde Açlık ve Verem " adlı makalesinde, bu konunun CHP Meclis gurubunda da görüşüldüğünü ve birçok CHP'li milletvekilinin de, gazetede iddia edildiği gibi halkın açlıktan yaprak ve ot yediklerini gerçekten de bunun da verem hastalığına yol açtığını kabullendiğini yazmaktaydı⁵²⁹. Karadeniz Bölgesindeki yiyecek sıkıntısı CHP meclis grubunda görüşülmüştür. Grupta konuşan Mustafa Reşit Tarakçıoğlu'nun bu bölgedeki sıkıntılarla ilgili sorusuna Başbakan yardımcısı Nihat Erim, Karadeniz Bölgesini dolaştığını ve gördüğü manzara karşısında kendisini tutamayarak ağladığını ifade ederek, hükümetin bu bölgeyi önemsemediği yönündeki iddiaların gerçek dışı olduğunu, gereken tedbirlerin alındığını açıklamıştır⁵³⁰.

Ordu valisi tarafından karakolda şiddete maruz kaldığını söyleyen Zafer gazetesı muhabiri Fevzi Boztepe ise, " Karadeniz Bölgesindeki Açlık, Verem İstırap " adlı makalesinde, genelde Karadeniz özelde de Ordu ilindeki açlık ve kıtlık olaylarına değinmiştir. Boztepe, makalesinde bu durumun CHP grubunda da görüşüldüğünü ve birçok milletvekilinin tedbir alınması yönünde kararlarının olduğunu belirtmiştir. Boztepe, alınan tedbirlere rağmen Toprak Mahsulleri Ofisi'nin mısır dağıtımlarını parayla yaptığı için vatandaşların alım gücünün olmamasından dolayı yine aç kaldıkları iddiası makalede yazılanlar arasındaydı⁵³¹.

Ülkedeki yiyecek sıkıntısı ile ilgili olarak meclise soru önergesi verenlerden biri de Gümüşhane milletvekili Ahmet Kemal Varınca idi. Varınca, Erzurum'un İspir ve Bayburt'un ilçelerinde yaşanan yiyecek sıkıntısının giderilmesi için hükümetçe ne gibi önlemler alındığı yönündeki soru önergesine, Tarım Bakanı Cavid Oral; Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Erzurum depolarındaki stok durumunun iyi olduğunu buna ek olarak Erzurum'a 5125, Gümüşhane'ye 1200, İspir ilçesine 425 ton ve Bayburt'a da 330 ton buğdayın gönderildiği cevabını vermiştir⁵³².

Demokrat Parti Muğla Milletvekili Nuri Özsan da, gerek mecliste gerekse basında Karadeniz Bölgesinde yaşanan yiyecek sıkıntısının sürekli dile getirilmesine rağmen neden bir türlü bu sıkıntıların giderilemediği yönündeki sorusuna, Tarım Bakanı Cavid Oral cevap vermiştir. Oral, hükümet olarak

⁵²⁸ Tarım Bakanının konuşması için bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XXI. 16.11.1949, TBMM Basımevi, Ankara 1950, s.95-106.

⁵²⁹ Mümtaz Faik Fenik'in " Karadeniz Bölgesinde Açlık ve Verem " Zafer,16.12.1949.

⁵³⁰ Akşam,14.12.1949.

⁵³¹ Fevzi Boztepe "Karadeniz Bölgesindeki Açlık, Verem İstırap" Zafer,02.01.1950; Mümtaz Faik Fenik'in anlatımlarına göre, CHP grubunda Raif Karadeniz'in bu bölge halkının açlıktan yaprak ve ot yediğini söylediği, Başbakan Yardımcısı Nihat Nihat Erim'in de Karadeniz Bölgesinde dolaşırken gördüğü manzaralar karşısında ağladığını buna karşın CHP hükümetinin hala bu bölgede açlık olmadığı yönündeki açıklamalarının hangi amaçla olduğunu anlamının çok güç olduğunu belirtmiştir. " Hangi Bakana İnanalım?" Zafer, 19.03.1950.

⁵³² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XXI, 16.11.1949, s.163-167.

ellerinden gelen bütün çalışmaların yapıldığını, bu bölgeye Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla bol miktarda mısır ve buğday gönderildiğini söylemiştir. Nuri Özsan bunun üzerine buradaki insanların alım güçlerinin olmadığını hükümetçe bunlara Ziraat Bankası aracılığıyla kredi verilmesinin şart olduğunu ifade etmiştir. Bakan Oral, bu bölgede zaten kredi ve tohumluk dağıtımlarının sürdüğü cevabını vermiştir⁵³³.

İklimin elverişsizliği yüzünden yaşanan sıkıntıların birçok bölgeyi etkilediğine dair bir başka soru önergesi de, Tekirdağ Milletvekili Ziya Ersin Cezaroğlu'ndan gelmiştir. Cezaroğlu, kuraklık yüzünden hayvanlarını satmak zorunda kalan Tekirdağ'daki çiftçilerin durumuna dair sorusuna Tarım Bakanı Cavid Oral, bu konuyla ilgili olarak, Toprak Mahsulleri Ofisi ile irtibata geçtiğini ifade ederek dışarıya ihraç edilen kepek ve yağlı küspelerin satışını da durdurma kararı aldıklarını ayrıca hayvan yemi nakillerinde çiftçilere yardımcı olacaklarını söylemiştir⁵³⁴.

Ülkede yaşanan bu olumsuzluklara karşı çözüm aranırken, bu sırada Amerikan Birleşik Devletleri (ABD) Dışişleri Bakanı, George Marshall'ın 5 Haziran 1947 yılında Harvard Üniversite'sinde, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ekonomisi çökmüş olan Avrupa devletlerinin yeniden kalkınması için nelerin yapılması gerektiği üzerinde bir konuşma yapmıştır. Amerikan hükümeti, Avrupa'yı ekonomik açıdan kendine yeterli bir kıta haline getirmeyi amaçlıyordu⁵³⁵. Türkiye, bu plandan yararlanmak için Avrupa devletlerinin katıldığı “ On Altılar Konferansı ” olarak bilinen görüşmelere katıldı. Ancak Türkiye'nin savaşa girmemiş olması bu yardımın önünde ciddi bir engel teşkil ediyordu. Bu durum karşısında, Türk hükümeti yoğun bir diplomasi arayışlarına girmiştir. Amerikalı yetkililer, Türkiye ekonomisinin % 80'ninin tarıma dayalı olduğu görüşüyle 4 Temmuz 1948'de Ankara'da Türkiye ile Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalayarak Türkiye'yi de Marshall Yardım Planı'na dâhil etmişlerdir⁵³⁶.

Bu durumun gerekçesi ise, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nca şöyle açıklanmıştı: Türkiye'nin tarım ürünleri ve madenlerinin Avrupa'nın yeniden inşasında önemli olduğu gerçeğinin bilinmesiydi⁵³⁷. Bu bağlamda, ABD'li yetkililer, Türk ekonomisinin % 80'nin tarım olduğu gerçeğini iyi görerek Marshall Yardım Planı çerçevesinde ülke tarımının Avrupa pazarına açılmasının ve tarımsal üretimin artırılmasının gerekli olduğu kanısı içerisindeydiler. Bu amaçlara ulaşmanın yolunun da, Türkiye'de tarımın makineleşmesine yardımcı olmak kaydıyla gerekli araç ve gereçlerin temini için Marshall Yardım Planının devreye girmesinin şart olduğu belirtilmiştir⁵³⁸.

Bu amaçla Amerikan hükümetinin bu dönem boyunca Türkiye'nin tarımsal politikasını destekleme planını bu minvalde düşünmek yanlış olmasa gerek. Amerikan hükümetince, Marshall yardım planı çerçevesinde dönem boyunca Türkiye'ye tarım alanında kullanılması için modern araç ve gereçler verilmiştir. Türkiye'ye Marshall yardım planından gelen krediler en fazla tarım alanında kullanılmıştır.

⁵³³ Bknz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XXI. 16.11.1949, s.95–100; Zafer, 12.11.1949.

⁵³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XXII. 02.12.1949, TBMM Basımevi, Ankara 1950, s.3-6.

⁵³⁵ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Çev: Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No: 306, Ankara 1990, s.442.

⁵³⁶ Türk hükümeti, Marshall Yardım Planından faydalanmak amacıyla Hazine Genel Müdürü Sait Naci Ergin'i, görüşmeler yapmak üzere Paris ve Washington'a göndermiştir. Vatan 27.01.1948- 20.02.1948, 07.03.1948.

⁵³⁷ Yardımla ilgili bknz: Osman Okyar, “ Marshall Planı ve Türkiye” Cumhuriyet, 30.08.1948; Fuat Köprülü, “Marshall Planı ve Türkiye”, Kudret, 26.01.1948.

⁵³⁸ Osman Okyar, “ Marshall Planı ve Türkiye” Cumhuriyet, 09.09.1948.

Çünkü Avrupa'nın gıda ihtiyacını karşılamak için tarımsal üretiminin artırılması gerekliydi. Bunun içinde en fazla yardımın tarım alanında olması şarttı.

Bu amaçla Amerikan hükümeti, 1948–1949 yılları arasında Türkiye'ye, Marshall yardım fonundan; 49.700.000 dolar ayırmıştır. Bu tutarın 22.148.000 doları direk tarım sahasında kullanılması için verilmiştir. Amerika 1949–1950 yılları içinse Türkiye'ye 114.600.000 dolar ayırmış bunun da 16.134.000 dolarını tarım alanında kullanmasını Türkiye'den istemiştir⁵³⁹. Bu tutarlar için de, 11.292.000 dolar tutarında 129.520 ton buğday ve 1.451.000 dolar tutarında buğday unu verilmiştir⁵⁴⁰. Tarımsal üretimin artırılması amacıyla da 2600 adet traktör bu plan çerçevesinde Türkiye'ye verilmiştir⁵⁴¹.

Bu yardımların neler olduğu, nerelerde, nasıl kullanıldığı konusunda, gerek basında gerekse mecliste tartışmalar olmuştur. Tokat Milletvekili Cemal Tokalı'nın Amerikan yardım kredisi ile gelecek olan tarım alet ve makinelerin kullanımı ile ilgili soru önergesine, Tarım Bakanı Cavid Oral, Marshall Planının en büyük gayretlerinden birisinin ülkedeki hububat üretimini artırarak zor durumda olan Avrupa'ya hububat yardımı suretiyle yardımda bulunmaktır. Bu amaçla da üretimin artırılması için ilk etapta Amerika'dan gelecek olan traktör sayısının da bin sekiz yüz otuz dokuz olduğunu ve bunların dağıtımın da illerde valilerin başkanlığında kurulacak olan komisyonlar tarafından arazisi 500 dönümden az olmayan çiftçilere ucuz kredilerle satılmak suretiyle dağıtılacağını belirtmiştir⁵⁴².

Ayrıca, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca su mahsulleri, av sanayisine ait araç ve malzemelerinin dağıtımının da Toprak Mahsulleri Ofisince yapılması kararlaştırılmıştır⁵⁴³. Bunun yanı sıra, bu yıllarda Türkiye'den Amerika'ya bilgilerini arttırmak amacıyla teknik eleman (Ziraat Teknisyeni, Profesör, Doçent...) gönderilmiş, aynı zaman da Amerika'dan da sekiz kişilik bir uzman teknik ekip yardım amacıyla Türkiye'ye gelmiştir⁵⁴⁴.

Marshall Yardım Planı ile ilgili olarak muhalefetin hükümete çok sert eleştirileri olmuştur. Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, Tasvir gazetesine vermiş olduğu demecinde: “..ülkenin zor bir durumda olduğu bir dönemde, Avrupa'ya buğday ve kömür vermemiz istenmiştir. Bu planın aleyhimize olduğunun göstergelerindendir.”⁵⁴⁵ diyordu. Bu arada muhalefet milletvekilleri de mecliste yapmış oldukları konuşmalarında, bu yardım planının ülke yararına olmadığını ifade ederek, bu planının olumlu sahalarda kullanılmadığını öne sürmüşlerdir⁵⁴⁶.

⁵³⁹ BCA, 030.01/80.507.5; Marshall Planı ile ilgili geniş bilgi için bkz: E.C.A., “ Türkiye de Tarım ve Marshall Planı”, Kudret, 03.05.1950; Nizameddin Ali Sav, “ Marshall Planı'nda Türkiye'nin Payı” Cumhuriyet, 04.10.1948; Ahmet Şükrü Esmer, “Türkiye ve Marshall Planı” Ulus, 19.04.1948; Refii Şükrü Suvla, “ Marshall Yardımını Biz Nasıl Kullanıyoruz” Cumhuriyet, 26.07.1950.

⁵⁴⁰ Cumhuriyet, 18.11.1949; Akşam, 18.11.1949.

⁵⁴¹ Akşam, 03.03.1950.

⁵⁴² İllerde kurulacak olan dağıtım komisyonlarının traktör, pulluk gibi tarımsal araç ve gereçleri 6 yıl içinde % 2,5 faiz oranıyla Ziraat Bankası'ndan temin etmelerini sağlayacak kolaylıklar sağlamıştır. B.C.A.030.01.80.507.5; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XIX, 02.05.1949, s.21–24; Cumhuriyet, 05.05.1949; Akşam, 07.10.1949; Kudret, 02.07.1949.

⁵⁴³ B.C.A.030.18.122.42.10.

⁵⁴⁴ B.C.A.030.01/80.507.5, s.5–6.

⁵⁴⁵ Tasvir, 25.01.1948. Aslında Celal Bayar'ın saptamalarındaki gerçeklik payı yadsınmamalıdır. Çünkü ülke zaten o dönem içerisinde hububat sıkıntısı çekmekte ve Amerika başta olmak üzere birçok ülkeden Marshall yardım planı çerçevesinde buğday satın alınmaktadır. Cumhuriyet, 27.08.1949; Ulus, 27.08.1949; Tan, 12.08.1949.

⁵⁴⁶ Tan, 21.12.1949.

Marshall Planına rağmen ülkede genel olarak tarımda yaşanan sıkıntılar devam etmiştir. Özellikle ülkedeki yiyecek sıkıntısının bir türlü önüne geçilememiş bu arada CHP hükümeti 14 Mayıs 1950 seçimlerinde iktidarı Demokrat Parti'ye bırakmıştır. DP iktidarı döneminde uygulanan tarım politikaları, ülkede yaşanan olumsuz iklim koşulları ve üretimdeki sıkıntılar nedeniyle başarılı olamamıştır. Ülkedeki yiyecek sıkıntısı ile ilgili haberler Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra da devam etmiştir.

Ülkenin bu durumuyla ilgili olarak mecliste verilmiş olan soru önergelerine Demokrat Parti yetkilileri, kendilerinden önceki iktidar döneminde yapılan bir takım yanlış politikaların olduğunu ve hükümet olarak kendilerinin bütün tedbirleri alacaklarını açıklamışlardır. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte meclis içerisinde gerek iktidar milletvekilleri gerekse muhalefet milletvekilleri ülke genelinde hububat sıkıntısından dolayı hükümete birçok soru önergesi vermişlerdir. Özü itibarıyla bu soru önergeleri hükümetin ne gibi önlemler aldığı ve alacağı yönündeydi.

Karadeniz Bölgesinde yaşanan yiyecek sıkıntılarıyla ilgili olarak, CHP Ordu Milletvekili Yusuf Ziya Ortaç, meclise vermiş olduğu soru önergesinde, bu bölgede yiyecek sıkıntısından dolayı açlık olaylarının başladığı yönünde basında çıkan haberlerin doğru olup olmadığı ve buna bağlı olarak bu bölgedeki bazı il ve ilçelerde göç olayların yaşanıp yaşanmadığı sormuştur. Hükümet adına soruya cevap veren Ekonomi ve Ticaret Bakanı Vedat Dicleli, basında çıkan haberlerin abartılı olduğunu, Karadeniz de yiyecek sıkıntısının doğru olduğunu ancak açlık olaylarının yalan olduğunu hükümet olarak buraya Ofis vasıtasıyla mısır yardımını önceki yıllarda olduğu gibi bu yıl da yaptıklarını, göç olaylarının da olmadığını açıklamıştır⁵⁴⁷.

Karadeniz Bölgesindeki sıkıntılar iki parti arasında gerginleşmelere de sahne olmuştur. Bir gazetenin haberine göre, Demokrat Parti Ordu Milletvekili Fevzi Boztepe ile CHP Ordu milletvekili Yusuf Ziya Ortaç'ın meclis koridorunda karşılaştıkları ve ikilinin birbirleriyle söz dalaşına girdikleri ifade edilmiştir. DP'li Boztepe CHP iktidarı döneminde Karadeniz Bölgesindeki yiyecek sıkıntısının görmezlikten gelindiğini söylemesi üzerine CHP'li Yusuf Ziya Ortaç ise, Karadeniz Bölgesiyle ilgili açlık söylemlerinin hakikate uymadığını belirtmiştir. Bunun üzerine, Fevzi Boztepe de, Yusuf Ziya Ortaç'a cevap olarak: “ *Sizin gibilerin hakikatleri örtbas etmelerindeki inatçılık CHP'yi bugünkü perişan hale getirmiştir.*”⁵⁴⁸ diyerek CHP'nin gerçeklerle yüzleşmekten sürekli kaçtığını ifade etmiştir.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra Demokrat Parti Ordu Milletvekili Fevzi Boztepe'nin vermiş olduğu soru önergesinde Karadeniz Bölgesindeki yiyecek sıkıntısının giderilmesi için yeni iktidarın ne gibi tedbirler alacağı yönündeki sorusuna Ticaret Bakanı Zühtü Velibeşe, bölgedeki hububat sıkıntısının topraksızlıktan olmadığını kendilerinden önceki CHP iktidarının tedbir almadığından kaynaklandığını belirtmiştir. Bakan, bu bölgeyle ilgili acil politikaların alınacağını söylemiştir. Alınacak tedbirler arasında öncelikle Karadeniz Bölgesindeki yolların yapılacağını, Mısır fiyatlarının 24 kuruştan

⁵⁴⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XXII, 06.02.1950, TBMM Basımevi, Ankara 1950, s.104–106; Mümtaz Faik Fenik, “ Karadeniz de Darlık Var ” Zafer, 08.02.1950.

⁵⁴⁸ Cumhuriyet, 13.06.1950.

20 kuruşa indirileceğini ve bu bölgeye mısır sevkiyatının Ofis aracılığıyla yapılacağı bakan Zühtü Velibeşe tarafından açıklamıştır⁵⁴⁹.

Ülkenin bazı yerlerinde özellikle de Karadeniz Bölgesinin il ve ilçelerindeki açlık ve kıtlık olaylarının olduğu yönündeki haberler, toplumun birçok kesiminde CHP hükümetine karşı daha önceden oluşan tepkinin biraz daha artmasına neden olmuştur. Özellikle köylü kesiminin içinde bulunduğu sıkıntılar CHP hükümetinin iktidarı Demokrat Parti'ye bırakmasında en önemli etkenlerden biriydi⁵⁵⁰.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya siyasetinde görülen gelişmeler de, Türk siyasetinde önemli değişimlere neden olmuştur. Savaşın sona ermesi ile birlikte siyasî arenada ortaya çıkan iki kutuplu dünyada Türkiye, iç dinamiklerinde meydana gelen olumsuzlukların da etkisiyle safını demokrasi taraftarlarından yana kullanarak çok partili hayatı tercih ederek göstermişti⁵⁵¹. Tek parti yönetiminden çok partili hayata geçişte halkın savaş yıllarında çektiği sıkıntıların büyük payının olduğunu önceki kısımlarda belirtmiştik. Tek parti yönetimine son verilmesi için Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı bütün şartların bir araya geldiği, toplumun birçok kesiminin yeni kurulmuş olan muhalefet partisine yönelmesinde açıkça görülmüştür.

Bu yıllar itibariyle özellikle ziraî sektörde uygulanmış olan hububat politikalarında yaşanan “Hububat Sıkıntısı” da kademeli olarak giderilmiştir. Bunda hiç şüphesiz birçok faktör etkili olmuştur. Özellikle savaş döneminde silah altına alınmış olan tarımda çalışan nüfusun köylerine dönerek tekrar üretici hale gelmeleri, bununla birlikte 1940'lı yıllardan itibaren devletin hububat ürünlerine el koyma uygulamalarına son vermesi önemli faktörlerdendi. Bunun akabinin de altı yıllık bir aradan sonra Toprak Mahsulleri Ofisi kanalı ile Türkiye'de planlanan hububat politikalarının iyi bir şekilde uygulanmasının önünün açılması ancak savaş sonrası dönemden itibaren mümkün olmuştur. Bu faktörler savaşın sona ermesi ile birlikte birçok alanda yeni bir dönemin başlanacağını işaretlerini çoktan vermekteydi.

3.4. İkinci Dünya Savaşı Sonrası İktisadî Yapı ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Faaliyetleri (1946–1950)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında tarımsal alanda meydana gelen olumsuzlukları gidermek için Toprak Mahsulleri Ofisi'ne bu dönemde birçok önemli görev verilmiştir. Savaşın fiilen sona ermesiyle birlikte savaştan zarar gören memleketler, ziraî üretimleri başta olmak üzere sınaî üretimlerinde de iktisadî dengelerini tamamiyle yoluna koyamamışlardır. Bu nedenle savaş sonrası bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de kendi resmi kurumlarıyla süratli bir şekilde iktisadî kalkınma dengelerini kurma arayışlarına hız vermiştir. Özellikle de tarım alanında önemli bir yere sahip olan ve ülke ekonomisinin önemli bir kısmını oluşturan hububat ve bakliyat işlerinin düzenlenmesi işlerine büyük önem göstermiştir.

Bu bağlamda tarım sektöründe önemli bir yere sahip olan ve bu alanda kendisine büyük görevler verilmiş olan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yıllar itibariyle savaş sonrası dönemde yapmış olduğu iktisadî

⁵⁴⁹ Zafer, 20.06.1950; Vakit, 20.06.1950; Kudret, 20.06.1950; Cumhuriyet, 20.06.1950.

⁵⁵⁰ Bunun göstergelerinden biri de Celal Bayar'la birlikte Adnan Menderes, Fuat Köprülü gibi Demokrat Partinin kurucuları da bölgedeki gezilere katılmışlardır. Bu gezi sırasında birçok vatandaş Demokrat Partililere sevgi tezahüratlarında bulunmuşlardı. Vatan, 08.05.1948–03.05.1948.

⁵⁵¹ İç ve dış etkenler için bkz: Necdet Ekinci, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Dış Etkenler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997.

faaliyetlerine bakılacak olunursa, savaştan önceki faaliyetlerin daha iyi analiz edilmesi bakımından faydalı olacaktır. Buna göre Ofisin savaşın bitiminden sonra 1950'li yıllara kadar yapmış olduğu iktisadî faaliyetlere istatistikî veriler ışığında bakılacak olunursa;

3.4.1. 1946 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiş yılı olan 1946 yılında bütün dünya ülkeleri zaman kaybetmeden ekonomik yapılarını ve faaliyetlerini normal hale getirmek için ciddi ve önemli gayretler sarf etmişlerdir. Türkiye'de tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahip olduğu için savaş sonrasında ekilen topraklarının genişletilmesini ve ekilen ürün miktarlarının artırılmasını sağlamak amacıyla bu alanda çalışmalarına hız vermiştir. Bu alanda yapılmış olan çalışmalar içerisinde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yeri ve önemi 1946 yılı içinde de büyük bir önem arz etmiştir.

Bu sorumluluklarının farkında olduklarını söyleyen Ofis Genel Müdürü Hamit Koray, 1946 yılında havaların iyi gitmesiyle birlikte ekiminde iyi olduğunu bu nedenle Ofisin bu yıl Ziraat Bankası aracılığıyla köylülere 50 bin ton tohum dağıttıklarını açıklamıştı⁵⁵². Savaşın sona ermesinden önceki yılda ekilen alandan elde edilen ürün miktarı 1946 yılı ile karşılaştırıldığında, 1945 yılında ekimi yapılan 778.415 dekarlık alandan toplam 42.704 ton ürün elde edilirken bu miktar savaşın bitimiyle birlikte daha da artmıştır. Öyle ki 1946 yılı itibarıyla ekilen 877.967 dekarlık alandan ise 146.124 ton ürün elde edilmiştir⁵⁵³. Aradaki farktan da anlaşılacağı üzere savaş sonrası dönemde tarımsal alanda gelişmenin olduğudur.

Bu bağlamda Toprak Mahsulleri Ofisi'ne bu yılda hububat ve bakliyat işlerinin düzenlenmesi, alım, satım ve ürünleri stoklama bakımından büyük görevler verilmiştir. Buna göre 1946 itibarıyla tarım ürünlerinin ekim ve verim miktarları şu şekildeydi⁵⁵⁴:

	1944- 1945		1945-1946	
	<u>Ekim</u>	<u>Verim</u>	<u>Ekim</u>	<u>Verim</u>
Buğday	3.472.000	2.189.000	3.811.000	3.648.000
Arpa	1.525.000	934.000	1.736.000	1.654.000
Yul	261.000	122.000	272.000	230.000

Tabloya bakıldığında, Savaş sona ermesi ile birlikte tarımsal alanda yapılan çalışmalar sonrası tarımsal ürünlerin ekimlerin de artışların olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak da verim miktarları da artış göstermiştir. 1946 yılına ait üretim durumu ile bir önceki yıla ait hububat ve bakliyat ekimi ile bunun sonucunda elde edilen ürün miktarları ise şu şekildeydi⁵⁵⁵:

⁵⁵² Cumhuriyet, 12.12.1946.

⁵⁵³ TMO 1946 İdare Meclisi Raporu, s.10.

⁵⁵⁴ Diğer tarım ürünleri çavdar ve mısır için de ayrıca bkz: BCA, 030.01.80.508.07.

⁵⁵⁵ TMO 1946 İdare Meclisi Raporu, s.22.

	1945		1946	
	<u>Ekiliş Saha(H)</u>	<u>Ton</u>	<u>Ekiliş Saha(H)</u>	<u>Ton</u>
Buğday	3.742.006	2.189.318	3.830.504	3.648.383
Arpa	1.625.410	934.309	1.735.996	1.654.595
Mısır	510.071	294.739	565.551	594.868
Çavdar	389.917	225.981	396.971	442.218
Yulaf	260.660	121.546	272.094	230.335
Mahlût	184.889	122.934	202.446	210.484
Çeltik	18.129	32.482	18.129	40.498
Toplam	6.731.092	3.921.309	7.021.691	6.821.381
Fasulye	73.785	40.578	85.812	63.931
Bakla	31.499	12.783	29.669	21.600
Mercimek	38.632	20.317	41.471	28.228
Bezelye	932	381	1.786	873
Toplam	144.848	74.059	158.738	114.632

Tablodan da anlaşılabacağı üzere, 1946 yılında ekim oranında ve bunun sonucunda elde edilen ürün miktarındaki artışların bir önceki yıla göre fazla olmasıdır. Bunda doğal olarak savaşın sona ermesinin büyük payı vardı. Bunun yanı sıra hükümetin Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla tarımsal destek politikasını uygulamaya koymasıyla birlikte ürün miktarlarının artırılması yönünde yapmış olduğu çalışmaların büyük etkileri vardı. Ayrıca savaş sonrasında Türk tarımının gelişmesi için çiftçilere verilecek olan ziraî araç, gereç ve tohumluk gibi destekleyici faaliyetlerinden dolayı Ofise önemli görevler verilmişti.

Toprak Mahsulleri Ofisi, 3491 nolu kanunun kendisine vermiş olduğu yetkiler çerçevesinde Bakanlar Kurulu'nun belirlediği taban fiyatları doğrultusunda, alımlarına devam etmiştir⁵⁵⁶. Bakanlar Kurulu'nun Haziran 1946 tarihli toplantısında, Ofis tarafından satın alınacak ürünlerin nitelikleri ve fiyatlarının tespitine ilişkin K/648 sayılı karar doğrultusunda belirlenen ürün fiyatları, şu şekilde tespit edilmiştir: Buğday 22 kuruş, çavdar 16, arpa 15, yulaf 13, mısır 19, bakla 20 ve nohut 24 kuruş olarak belirlenmiştir⁵⁵⁷. Bu fiyatlar belirlenirken birçok husus göz önünde bulundurulmuştur. Bunlar, ülke içerisindeki çeşitli gıda ve ihtiyaç maddelerinin fiyatlarındaki artış oranları, hava koşulları ile tarım üreticilerinin bu şartlar içindeki durumları ve diğer dünya ülkelerinin tarım politikaları göz önünde tutulmak suretiyle fiyat tespiti yapılmıştır.

⁵⁵⁶ “Toprak Mahsulleri Ofisi, köylülerden hububat alımına başlamıştır.” Akşam, 01.08.1946.

⁵⁵⁷ BCA,3/4344, 111.42.13; T.C. Başbakanlık Muamelât Umum Müdürlüğü; Toprak Mahsulleri Ofisi Raporları, (1938–1950), Ankara 1950; Ulus, 15.06.1946.

Toprak Mahsulleri Ofisi 1946 yılından itibaren Karadeniz Bölgesi'nde çekilen yiyecek sıkıntısı sebebiyle, bölge halkının mısır ihtiyacını karşılamak amacıyla K/648 sayılı kararın 2' nci maddesinin kendisine verdiği yetkiler doğrultusunda, Ticaret Bakanlığı'nın emirleri gereğince 1946 yılının sonlarına doğru serbest piyasadan belirlenen fiyatlar üzerinden özellikle fasulye ve mısır satın almıştır. Ofis bu amaçla 1946 yılında 123 olan alım merkezini 257'ye çıkararak alımlarına hız vermiştir. Ofis tarafından bu alımlarda, 896.191 ton hububat, 5.718 ton bakliyat olmak üzere toplam 901.909 ton ürün satın alınmıştır. Ofis bu alımlarının 500.000 tonunu 1946 yılının ilk 6 ayı içerisinde gerçekleştirmiştir⁵⁵⁸. Bu alımların büyük çoğunluğu serbest piyasadan yapılmaktaydı.

Bu alımlar da ürünlerin cinsine, miktarına ve bunların karşılığında üreticiye ödenen tutara ayrıntıları ile bakıldığında⁵⁵⁹:

Ürün	Miktar (ton)	T.L.
<i>Buğday</i>	583.340	122.937
<i>Arpa</i>	181.522	26.670
<i>Çavdar</i>	80.735	12.672
<i>Yulaf</i>	29.083	3.558
<i>Mısır</i>	10.968	1.800
<i>Pirinç</i>	240	180
<i>Çeltik</i>	2.754	875
<i>Diğer hububat</i>	7.549	1.193
Toplam	896.191	169.485
<i>Fasulye</i>	2.011	872
<i>Mercimek</i>	1.985	996
<i>Nohut</i>	1.647	529
<i>Bakla</i>	112	21
<i>Diğer Bakliyat</i>	33	8
Toplam	5.788	2.426

1946 yılı içerisinde afyon alımına % 35'lik zam yapılmıştır. Ofisçe alım için verilen fiyatlar derecelerine göre şu şekilde belirlenmiştir: A sınıfı:29.90, B sınıfı:25.80, C sınıfı:22 kuruş olarak alımlar gerçekleştirilecekti. 1945 yılında 1.691.693 lira tutarında 104.919.765 kilo afyon alımı gerçekleşmişken bu miktar savaşın sona ermesiyle 1946 yılından itibaren artış göstermiştir. Buna göre 1946 yılı içerisinde Ofis tarafından, 3.760.097 lira karşılığında toplam 163.798.918 kilo afyon satın alınmıştır⁵⁶⁰.

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarından itibaren hükümetçe alınan karar ve tedbirlerle düzenlenen hububat ve bakliyat satışında, Toprak Mahsulleri Ofisi üretici ve tüketiciyi koruyacak bir şekilde kendisine verilen görevleri yerine getirmeye savaş sonrasında da devam etmiştir. Ancak 1946 yılı

⁵⁵⁸ Ulus, 05.10.1946; *TMO 1946 İdare Meclisi Raporu*, s.23.

⁵⁵⁹ *TMO 1946 İdare Meclisi Raporu*, s.24.

⁵⁶⁰ *TMO 1946 İdare Meclisi Raporu*, s.26-26.

satışlarında istediği kârı elde edememişti. Bunun nedeni, Bakanlar Kurulu'na alınmış olan K/648 sayılı karar doğrultusunda hububat ve bakliyat fiyatlarının düşürülmüş olması idi.

Buna göre önceden çıkarılmış olan K/590 sayılı kararda tespit olunan, 28 kuruştan buğday, 23 kuruştan çavdar, 21 kuruştan arpa, 22 kuruştan yulaf, 22 kuruştan mısır satışı yapılır iken sonradan kabul edilen K/648 sayılı kararla bu fiyatlar düşürülmüştür. Fiyat düşüşleriyle birlikte Toprak Mahsulleri Ofisi de üretici lehine 6 milyon lira civarında bir zarara maruz kalmıştır. Hububat ve bakliyat satış fiyatlarında bahsi geçen değişiklikler geçen yıl ile mukayeseli olarak tabloda gösterilmiştir:

	K/590	K/648
Buğday	28.70	24
Mahlût	23	23
Çavdar	23	20
Arpa	21	17
Yulaf	22	17
Mısır	22	22
Pirinç	95	100
Nohut	25	25
Mercimek	45	40
Bakla	20	20
Fasulye	50-55	50

Dönemin CHP hükümeti, Toprak Mahsulleri Ofisi ile koordineli çalışarak 10.09.1946 tarihinden itibaren İstanbul, İzmir ve Ankara gibi büyük şehirlerde karne ile dağıtımı yapılan ekmek satışlarını diğer il ve ilçelerde olduğu gibi serbest bırakmış ve bu satışlara konan sınırlama esaslarını kaldırmıştır⁵⁶¹.

Bunun yanı sıra buğday ve mamullerinin kara ve deniz vasıtalarıyla yasağı kaldırılarak pazarlarda serbest olarak alım ve satımı sağlanmak suretiyle hububat ticaretinde beklenen ferahlık meydana getirilmeye çalışılmıştır. 1946 yılı içerisinde hububatta meydana gelen (özellikle buğday fiyatlarında) yükselmelerde Toprak Mahsulleri Ofisi devreye girerek piyasaya hububat satmak suretiyle müdahale etmiştir⁵⁶². Ofisin yıl içerisinde piyasaya müdahalesi bile ülkede oluşan karaborsanın önüne geçememiştir. Örneğin, bu yılda hayvan sahiplerinin kepek ihtiyacı yüzünden sıkıntılar çektikleri hayvanları için kepek bulamadıkları basında yer almıştı⁵⁶³.

Toprak Mahsulleri Ofisi, Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlerde hububat piyasasının düzenlenmesine 1946 yılı itibariyle de devam etmiştir. Özellikle İstanbul'un buğday ve un ihtiyacı Ofis tarafından karşılanmıştır. Bunun öncelikli sebebi, buğday tacirlerinin İstanbul'a buğday getirmemeleridir. Çünkü tacirler, Anadolu kentlerinden almış oldukları buğdayları İstanbul başta olmak üzere büyük

⁵⁶¹ Ekmek dağıtımında uygulanan karne sisteminin, özellikle buğdayda yarattığı fiyat istikrarsızlığından dolayı oluşan sıkıntıları aşmak için hükümet böyle bir kararı uygun bulmuştur. Vatan, 12.04.1946; *TMO 1946 İdare Meclisi Raporu*, s.27.

⁵⁶² Buğday ve mamullerinin Ankara, İstanbul ve İzmir'de 10 Ekimden itibaren serbest bırakılacağı halk tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Vatan, 04.10.1946; Cumhuriyet, 03.03.1946.

⁵⁶³ Ofis, kepeğin kilosunu 13 kuruştan 6 kuruşa çekmişse de karaborsanın önüne geçilememiştir. Akşam gazetesi, 01.09.1946. “ Kepek Fiyatlarında İhtikâr Yapılıyor ” Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 6 ile 8 kuruşa sattığı kepekler 16 kuruşa satılmaktadır. Cumhuriyet, 02.09.1946.

şehirlerde piyasaya fahiş fiyatlarla satmaya çalışmışlardır. Bu durum karşısında, değirmenciler ve fırıncılar da hububat alımı için Ofisi tercih etmişlerdir⁵⁶⁴.

1946 yılında Ofişçe yapılan satışlar, toplamda 1.490.023 ton olup 407.468.000 lirayı bulmuştur. Geçen yılın rakamlarına göre 1946 yılında satışlardaki bu artışın en büyük sebebi yabancı ülkelere yapılan satışlardı. Toprak Mahsulleri Ofisi, 1946 yılında ürün rekoltesinin iyi olmasından dolayı ihracata önem vermiştir. İlk olarak İngiltere'ye 125 bin ton buğday ve 125 bin ton çavdar satma kararı almıştır. Bunun dışında İtalyanlara 20 bin ton buğday ve 40 bin ton arpa satışı yapmıştır.

Yine Ofis tarafından bu yıl Birleşmiş Milletler ve Kalkındırma İdaresine de (UNRRA) hububat satışı yapılmıştır⁵⁶⁵. 1946 yılının başlarından itibaren dış ülkelere toplamda 200 bin ton buğday ve 140 bin ton arpa satışı gerçekleştirilmiştir⁵⁶⁶. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere 1946 yılındaki dış satışlar, Ofis tarihinde şimdiye kadar görülmemiş büyük bir hacme ulaşmış ve bu sayede iç satışlardan oluşan büyük zararların karşılanması mümkün olmuştur.

1946 yılında yapılmış olan hububat ve bakliyat satışlarındaki ürün miktarı ve tutarı alttaki tabloda ayrıntılı olarak verilmiştir. Buna göre;

Ürün	Miktar (ton)	Lira
Buğday	632.312	165.550
Arpa	255.348	60.308
Çavdar	80.934	18.337
Yulaf	31.123	5.986
Mısır	15.195	3.237
Mahlût	12.527	2.543
Çeltik	2.412	898
Pirinç	1.069	928
Diğer hububat	14.264	5.613
Toplam	1.045.184	263.400
Fasulye	6.862	3.183
Nohut	9.916	2.409
Mercimek	2.866	1.114
Bakla	678	130
Diğer bakliyat	284	45
Toplam	20.606	6.881

Tablodan da anlaşılacağı üzere, savaş sonrasında Toprak Mahsulleri Ofisi, satışlarını savaş öncesine göre azımsanmayacak derecede arttırmıştır. Ofis, hububat ve bakliyat satışlarının yanı sıra, un ve makarna satışları da yapmıştır. Bu satışlardan toplamda: 424.233 kiloluk bir miktarla 137.187 liralık bir gelir elde etmiştir.

⁵⁶⁴ Cumhuriyet, 01.11.1946.

⁵⁶⁵ BCA, 3/4549, 11.52.17, T.C.Başbakanlık Umum Müdürlüğü.

⁵⁶⁶ Ofişçe yapılan bu satışlardan toplamda 10 milyon sterlin değerinde döviz temin edilmiştir. Akşam, 14.11.1946; Cumhuriyet, 27.06.1946; Akşam, 19.09.1946; Akşam, 10.12.1946; Asım Us, “ Buğday İşinde Aydınlatılması Gereken Noktalar ”, Vakit, 07.06.1948.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin genel satışlarında artışlar görülürken bu satışlar içerisinde orduya ve diğer resmi dairelere yapılan satışlarda ise, diğer yıllara nazaran küçük azalmalar olmuştur. Bu satışlardan orduya toplam; 284.919 kiloluk bir satışla 79.891 lira gelir sağlanırken, halka ve piyasalara yapılmış olan satışların toplamında ise, 764.520 kilo satış ile 215.673 lira gelir elde edilmiştir. Böylece 1946 yılı içerisinde Ofisin yapmış olduğu toplam satış, 1.490.023 ton ile 407.468 liraya ulaşmıştır⁵⁶⁷. Bu yıl yapılan satışlarda, miktar itibarıyla dört yılın en yüksek rakamlarına ulaşılmıştır.

Ofis tarafından toplam da bu yıl yabancı ülkelere (İngiltere, Amerika, İsviçre, Fransa, Belçika, İsveç, Finlandiya) 198.145.000 kiloluk afyon satışı gerçekleştirilmiştir. Bir evvelki yıla göre bu oran % 22,31 oranında artış göstermiştir⁵⁶⁸. 1946 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yabancı memleketlere yaptığı afyon satışlarının fiyatlarında bir değişiklik olmamakla beraber 7 Eylül kararlarının alınmasıyla birlikte özellikle üretici kesimin olumsuz bir biçimde bu kararlardan etkilendiği Seyhan Milletvekili Cavit Oral tarafından mecliste dile getirilmiştir⁵⁶⁹.

Toprak Mahsulleri Ofisi, hububat, bakliyat alım ve satım işlemlerinin yanında 1946 yılında silo ve ambar yapımına da devam etmiştir. İnşaat çalışmaları bu yıl sonunda bitenlerle birlikte mülkiyeti Ofise ait olan beton silo, çelik silo, ambar, hangar ve salaşların toplam hacmi 647.000 tonu aşmıştır⁵⁷⁰.

3.4.2. 1947 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler

Öncelikle 1947 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin faaliyetlerini ilgilendiren hububat ve bakliyatın ekim sahası ile elde edilen ürün miktarlarına bakılacak olunursa⁵⁷¹:

Ürün	Ekim (H)	Üretim (Ton)
<i>Buğday</i>	4.176.913	3.245.904
<i>Arpa</i>	1.804.727	1.511.752
<i>Mısır</i>	534.637	530.871
<i>Çavdar</i>	436.150	348.352
<i>Yulaf</i>	269.781	195.653
<i>Mahlût</i>	231.711	185.184
<i>Bakla</i>	33.929	23.441
<i>Mercimek</i>	41.239	27.748
<i>Bezelye</i>	1.110	660
Toplam	7.529.297	6.069.565

Tablodan da anlaşılabacağı üzere, çoğu ürünlerin ekim sahasının fazla olmasına rağmen elde edilen verim miktarının az olduğu görülmüştür. Bunun en büyük sebebi, genel olarak iklim şartlarının elverişsizliği idi. Ofisin, 1947 yılındaki alımları ambar ve ekip şeflikleri aracılığıyla geçen yıllar da

⁵⁶⁷ TMO 1946 İdare Meclisi Raporu, s.28–30.

⁵⁶⁸ 1945'te yabancı ülkelere afyon satış oranı 162.005.000 kilo idi. TMO 1946 İdare Meclisi Raporu, s. 31–32.

⁵⁶⁹ 7 Eylül 1946 yılında alınan ve ülke ekonomisini birçok yönden etkileyen ve birçok tartışmalara neden olan ve 7 Eylül kararları olarak bilinen bu kararların ekonomiye ne gibi etkileri olduğu konusunda geniş bilgi için bkz: Bekir Koçlar, a.g.t.; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.IX, 16.01.1948,s.39-41; TMO 1946 İdare Meclisi Raporu,s.29.

⁵⁷⁰ Akşam, 19.09.1946.

⁵⁷¹ TMO 1947 İdare Meclisi Raporu, s.58.

olduğu gibi kanunlara uygun olarak devam etmiştir. Ofisin bu yıl da 140 ambar ve 32 ekip şefliği olmak üzere toplam 272 adet alım merkezleri mevcuttu⁵⁷².

Bakanlar Kurulu'nun 1947 yılında almış olduğu 696 karar gereği alım fiyatları şu şekilde belirlenmiştir: Buğday 22, çavdar 16, arpa 15, yulaf 13, mahlût 18 ve mısır 19 kuruş olarak tespit edilmiştir⁵⁷³. Bakanlar Kurulu'nun 25.04.1947 gün ve 3 / 5736 sayılı kararıyla yürürlüğe koyduğu K/693 sayılı koordinasyon kararıyla Ofis, bazı bölgelerde susam alımını gerçekleştirmiştir. Bu alımların bir kısmı Ticaret Ofisine devredilmiş, artanı da ihraç edilmek suretiyle satılmıştır. 1947 yılında satın alınan susam miktarı toplam 7.265 tondur⁵⁷⁴. 1947 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, Zirai Kombinalar ve serbest piyasadaki üreticilerden yaptığı hububat ve bakliyat alımlarının miktarları şöyle idi⁵⁷⁵:

Arpa	391.766
Buğday	144.738
Çavdar	71.007
Mısır	20.569
Susam	7.675
Yulaf	6.318

Ofis, tarafından toplamda 642.573 ton alım gerçekleştirilmiştir. Bu alımlar karşılığında 168.230 lira üreticilere ödenmiştir⁵⁷⁶. Ofişçe, bu yıl 306.450 kilo da afyon satın alınmıştır. Tablodan da anlaşılacağı üzere, hububat ve bakliyat alımlarında geçen yıla göre düşüklükler görülmüştür⁵⁷⁷. Bunun nedenleri arasında, olumsuz iklim koşullarının ürün rekolterinin de meydana getirdiği düşüklükler, sınırlardan yapılan kaçakçılığın önlenememesi, Recep Peker kabinesinde alınan 7 Eylül kararlarının hububat fiyatlarını arttıracak, serbest ihracata izin verileceği yönündeki iddialar ile hububat darlığının

⁵⁷² Ulus, 18.08.1947.

⁵⁷³ Bakanlar Kurulu'nun belirlemiş olduğu bu fiyatlar mecliste tartışmalara neden olmuştur. Burdur Milletvekili Ahmet Çınar ve Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz 1947 yılında belirlenen hububat alım fiyatları hakkında mecliste Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın cevaplama için gensoru vermişlerdi. Ahmet Oğuz ve Ahmet Çınar, 1947 yılı itibarıyla hububat alım fiyatlarının düşük olduğunu belirtmiştir. Ticaret Bakanı Atıf İnan ise, bu sorulara karşı hububat fiyatlarının belirlenmesinde birçok faktörün etkili olduğunu belirterek, fiyatların bu doğrultuda tespit edildiğini açıklamıştır. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VI, 18.06.1947, s.372; İlerleyen dönemlerde de belirlenen hububat alım fiyatlarının düşük olduğu yönünde mecliste tartışmalar yaşanmıştır. Konya Milletvekili Hulki Karagülle, hububat alım fiyatlarının düşüklüğünden ötürü birçok üreticiden şikâyet mektupları aldığını mecliste vermiş olduğu gensoruda dile getirmiştir. Bu soruya cevaben Başbakan Hasan Saka: "...hububat fiyatları tespit edilirken dünya normal yarı fiyatlarının yanı başında istihsal tahminleri müstahsilin durumu ve dâhildeki umumî fiyat seviyesiyle birlikte iâşe politikamızı göz önünde tutuyoruz....bundan başka hububat alım fiyatlarının artırılması halinde ekmek fiyatlarının da artırılması, hububat fiyatlarıyla diğer maddeler fiyatlarının birbirini kovalaması ve böylece umumî bir fiyat yükselişinin tahrik edilmesi ve bunun ücret-fiyat muvazenesi ihlal etmesi kaçınılmaz gibi neticelerle karşılaşmış olacağını da asla göz önünden uzak tutmamak gerekmektedir." Sözleriyle açıklamaya çalışmıştır. TBMM Tutanak Dergisi, Devre: VIII, c.VIII, 12.12.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.27-32; BCA, 030.01/53.318.10; Toprak Mahsulleri Ofisi Raporları, (1938-1950), Ankara 1950.

⁵⁷⁴ TMO 1947 İdare Meclisi Raporu, s.58.

⁵⁷⁵ TMO 1947 İdare Meclisi Raporu, s.60.

⁵⁷⁶ Cumhuriyet gazetesi, 03.11.1948; TMO 1947 İdare Meclisi Raporu, s.63.

⁵⁷⁷ Bu durum ihracata da yansımıştır Öyle ki dönemin Tarım Bakanı Faik Kurdoğlu, bu yıl buğday ihracının rekolte düşüklüğünden dolayı mümkün olamayacağını açıklamalarıyla bizzat söylemiştir. Akşam, 04.09.1947.

oluşacağı yönünde basında çıkan haberlerin de alımlarda azalmaların oluşmasına neden olduğu ileri sürülmekteydi⁵⁷⁸.

Toprak Mahsulleri Ofisi, bu azalmaların önüne geçebilmek için öncelikle üreticilerin güvenini kazanmak amacıyla destekleme çalışmalarını hızlandırmıştır. Ofisçe, kötü hava koşullarının meydana getirmiş olduğu olumsuz etkileri gidermek için 1947 yılında üreticilere tohumluk kredisi başta olmak üzere tarımla ilgili destekleme kredileri Ziraat Bankası aracılığıyla verilmeye başlanmıştır⁵⁷⁹. Ofis tarafından bu yılda alım fiyatları olabildiğince yüksek tutulmaya çalışılmıştır. Buna rağmen köylüler, Ofisin verdiği fiyatları az bulmuşlar bu sebepten dolayı ürünlerini daha fazla değer veren bazı tüccarlara satmışlardır. Bu durumu fırsat bilen tüccarlar da fiyatlara zam yapılması için spekülasyonlara başvurmuşlardır⁵⁸⁰.

Toprak Mahsulleri Ofisi yetkilileri, 1947 yılındaki faaliyetlerinde özellikle hububat spekülasyonuna karşı tedbirler almaya çalışmışlardır. Ofisi'nin bu tüccarlara karşı almış olduğu önlemler arasında, piyasaya bol miktarda ürün sunmak ve çeşitli bankaların bu tüccarlara açmış oldukları kredilerin azaltılıp tasfiye edilmeleri düşünülmüştür⁵⁸¹. Ofis, bundan çekinen tüccarların stok yapmaktan kaçınacaklarını ve ellerindeki stokları tüketceklerini ummuştur⁵⁸². Ancak hububat konusunda alınan bu kararların pek de yeterli olmadığını bir tacir şöyle ifade etmiştir: *“Hükümet spekülasyonu hakikaten önlemek istiyorsa hububat tacirlerinden, ellerindeki stok durumunu bildirir birer beyanname istemelidir. Bu hareket, kredi meselesinin bir tamamı olur.”*⁵⁸³ Sözleriyle ancak karaborsanın önüne geçilebileceğini belirtmiştir. Ofis, bu öneriler doğrultusunda çalışmalarına devam etmiştir⁵⁸⁴.

1947 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yapmış olduğu satışlar, alttaki tablodan da anlaşılacağı üzere hububat ve bakliyat ürünlerinde önceki yıllara göre düşüklüklerin meydana geldiği görülmektedir. Öncelikle Bakanlar Kurulunca tespit edilen hububat ve bakliyatın satış fiyatlarında geçen yılın fiyatlarına göre fazla bir değişikliğin olmadığı açıklanmıştır. Buna göre, Buğday 24, çavdar, 20, arpa 19, yulaf 15,

⁵⁷⁸ Ticaret Bakanlığına yeni atanan Nedim Gündüzalp, hububat alımlarında artışın olmadığını geçen yıllara göre azalmaların olduğunu söylemiştir; Kudret, 11.10.1947; Akşam, 26.09.1947; Cumhuriyet, 29.08.1947; Melih Yener, “7 Eylül Kararları ve Neticeleri” Vatan, 02.04.1947; TMO 1947 İdare Meclisi Raporu, s.60–61.

⁵⁷⁹ Manisa Milletvekili Yunus Muhammed Alakant'ın mecliste vermiş olduğu gensoru önergesinde muhtaç çiftçiye dağıtılması gereken tohumlukların nerede, nasıl ve ne kadar dağıtıldığı konusundaki sorusuna Tarım Bakanı Tahsin Çoşkan şu cevabı vermiştir: *“...Binaenaleyh tohumluk meselesi bu memleketin esaslı derdidir ve bu suretle devam edecektir. Tohumluk miktarına değinilecek olunursa, 53 ilden istenilen miktar toplamı 31.000 ton iken biz 33.300 ton gönderdik. Tohumluk dağıtımının nasıl olduğuna gelince, Toprak Mahsulleri Ofisi ve Ziraat Bankası'nın kendi kanunları doğrultusunda talepleri üzerine Tarım Bakanlığı'nın ilanı ve onayıyla gerekli görülen yerlerde ve miktarda izin verilmek suretiyle yapılmaktadır.”* Tarım Bakanı'nın bu cevaplarından pek tatmin olmayan Manisa Milletvekili, hububat üreticilerinin yılda elde etmiş oldukları ürünlerinin yarısına yakını yarı fiyatlarla Toprak Mahsulleri Ofisine verdiği söyleyerek, zor dönemlerde de hükümetin üreticilerin yanında olması gerektiğini belirtmiştir. Bu kadar az bir miktarla üreticilere yardımcı olunmasının ve akabinde bu yardımların kredi karşılığında verilmesinin yardım olmadığı ve bununda üreticileri zor durumda bıraktığını mecliste dile getirmişti. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VII, 14.11.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.77–79; Ulus, 16.09.1947.

⁵⁸⁰ Akşam, 25.05.1947.

⁵⁸¹ Ticaret Bakanlığında, hükümet yetkilileri ile Ziraat, İş, Osmanlı, Türk Ticaret bankaları gibi alakalı banka genel müdürleri ile toplantı yapılmıştır. Toplantıda tacirlere açılmış olan kredilerin incelenip ne yapılması gerektiği konusunda görüşler dile getirilmişti. Cumhuriyet, 09.12.1947.

⁵⁸² Cumhuriyet, 03.12.1947.

⁵⁸³ Cumhuriyet, 10.12.1947.

⁵⁸⁴ TMO 1947 İdare Meclisi Raporu, s.63.

mısır 22, nohut 35–38, mahlût 22 ve mercimek 50 kuruş olarak tespit edilmiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi, belirlenen bu fiyatlar üzerinden hububat ve bakliyat satışları başta olmak üzere, tohumluk ve yemlik satışlarına da Tarım Bakanlığı'nın izni ile lüzum görülen yerlerde ve tespit olunan miktarlar da devam etmiştir⁵⁸⁵.

Buna göre, Ofisin 1947 yılında satmış olduğu ürün miktarları şu şekildeydi:

Buğday	636.628
Arpa	114.069
Yulaf	32.407
Mısır	13.909
Susam	4.647
Çavdar	622
Mahlût	622
Pirinç	245

Ofis, bu satışlardan toplamda, 803.149 ton ile 245.701 lira gelir elde etmiştir⁵⁸⁶. Bu satışlar içerisinde resmî kurumlara yapılmış olan ürünlerin dağılım miktarı ise şu şekildeydi: 57.251 kilo buğday, 82.248 kilo arpa, 14.630 kilo yulaf, 605 kilo çavdar ve 509 kilo mısır olmak üzere ihtiyacı oranında satış gerçekleştirilmiştir⁵⁸⁷. Afyon satışlarında ise, bu yıl 209.031.173 kilo satışla 12.311.195 lira kâr elde edilmiştir. 1947 yılındaki genel satışların son dört yılın satışlarına göre yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

1947 yılının ilk altı ayında Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla, İngiltere başta olmak üzere Yunanistan, İtalya ve Belçika gibi ülkelere hububat ihracatı yapılmıştır. Bu ihracatlar mecliste büyük tartışmalara neden olmuştur⁵⁸⁸. Ülke içerisinde ürün rekoltesinin düşüklüğünden dolayı ülkede hububat sıkıntısı çekilirken, bazı bölgelerde açlık haberleri basında sıkça dışarıya hububat ve bakliyat satışı yapılması ülke siyasetinde büyük tartışmalara neden olmuştur. Tarım Bakanı Faik Kurdoğlu, eleştiriler karşısında bu yıl toplam ürünün az olmasından dolayı buğday ihracatının mümkün olmayacağını açıklama gereği duymuştur⁵⁸⁹.

⁵⁸⁵ Bu yıl, çiftçilere 33.630 ton Buğday ve 3530 ton Arpa tohumluk olarak verilmiştir. Esat Tekeli “ İktisadî ve Mali Durumumuz ”, Ulus, 28.10.1947; *TMO 1947 İdare Meclisi Raporu*, s.59–66.

⁵⁸⁶ Bu miktarın bir kısmının, Ticaret Bakanı Atif İnan'ın 12 Mayıs 1947'de mecliste yapmış olunan konuşmasında değindiği üzere, Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından alınmış olunan ürünlerin 436 bin tonunun yılın ilk beş ayında satıldığı şeklinde gerçekleştirilmiştir. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, c.V,12.05.1947,s.171.

⁵⁸⁷ *TMO 1947 İdare Meclisi Raporu*, s.67–68.

⁵⁸⁸ “ İngiltere'ye 25 ton Buğday Satıldı ” Tanin, 15.01.1947; 05.04.1947; 1947 yılında Ticaret Bakanı Atif İnan, mecliste Eskişehir Milletvekili Abidin Potoğlu'nun 1947 yılı itibariyle hububat hakkında ne gibi tedbirler alındığı, dışarıya hububat satışı yapıp yapılmadığı şeklindeki sorularını şöyle cevaplamıştır: “...*Toprak Mahsulleri Ofisi'nin elinde halen ihtiyacımıza kıfayet edecek miktarda stok vardır...halen hububat satışı da yapılmamaktadır...bütün devlet işlerinde, hizmetlerinde olduğu gibi hububat satışında da hususi şartlar ve hususi müsaadelerle muamele yapılması keyfiyeti asla vârit değildir.*” Sözleriyle hububat politikasına yönelik ciddi önlemlerin alındığı, ihracatta da şartlar ve şekillerin neyi gerektiriyorsa öyle hareket edileceğini açıklamıştır. Bknz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.VI,18.05.1947, TBMM Basımevi, Ankara 1948, s.166–171.

⁵⁸⁹ Akşam, 04.09.1947.

3.4.3. 1948 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler

Toprak Mahsulleri Ofisi, 1948 yılında iktisadî faaliyetlerine birçok siyasî tartışmaların gölgesinde girmiştir. Bu tartışmalara neden olan iktisadî faaliyetlere ayrıntılarıyla bakıldığında vuku bulan hadiselerde Ofisin ne gibi rolünün olduğu daha açık bir şekilde anlaşılabacaktır. Öncelikle 1948 yılında bazı ürünlerin ekimine ve elde edilen verim miktarına bakılacak olunursa;

Ürün	Ekim(H)	Verim(Ton)
<i>Buğday</i>	4.668.749	4.589.069
<i>Arpa</i>	1.836.592	2.163.400
<i>Çavdar</i>	456.422	514.326
<i>Yulaf</i>	285.292	338.524
<i>Mısır</i>	543.162	700.288
<i>Mercimek</i>	45.343	32.469
<i>Bakla</i>	35.765	27.231

Tablodan da anlaşılacağı üzere, 1948 yılında hububat ve bakliyat ürünlerinin ekim sahaları geçen yıla göre biraz daha artmıştır. Ekim sahalarının artmasına karşın elde edilen verim miktarının fazla olmamasından ötürü bu yıl da zaman zaman memlekette hububat ve bakliyat sıkıntısının çekildiği görülmüştür. Ofis tarafından bunun sebepleri şöyle açıklanmıştır; iklim şartlarından elverişsizliği, yurdun her tarafında tam olarak sulama imkânlarının sağlanamaması, modern ziraat teknikleri ve araçlarının olmaması gibi nedenlerden ötürü sıkıntıların belli bölgelerde olduğunu belirtilmiştir⁵⁹⁰.

1948 yılında Bakanlar Kurulunca Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından satın alınacak ürünlerin niteliklerinin ve fiyatlarının tespitine ilişkin K/740 sayılı karara göre belirlenen ürün alım fiyatları şu şekildeydi: Buğday 22, çavdar 18, arpa 16, yulaf 15, mahlût 18, nohut 31, mercimek 40, mısır 25–30 ve susam 85 kuruş olarak tespit edilmiştir⁵⁹¹. Belirlenen bu fiyatların zaman zaman arttığı olmuştur. Bunun nedeni, köylülerin iklimin elverişsiz olmasından ötürü ürün ekiminden endişelenmeleri ve ihtiyaçları dışındaki buğdayları piyasaya satmalarından kaynaklanmaktaydı⁵⁹². Belirlenen bu alım fiyatları

⁵⁹⁰ TMO 1948 İdare Meclisi Raporu, s.3.

⁵⁹¹ Akşam, 01.06.1948; TMO 1948 İdare Meclisi Raporu, s.8; BCA,3/7518,116.36.10; Hükümetin, hububat politikasının görüşüldüğü CHP parti grubunda söz alan Seyhan Milletvekili Cavid Oral, belirlenen hububat fiyatlarının düşük olduğunu özellikle buğdayda belirlenen fiyat politikasının üreticileri büyük sıkıntılara sevk ettiğini bunun için hükümetin belirlemiş olduğu fiyatların artırılması gerektiği yönünde görüş belirtmiştir. Cumhuriyet, 29.05.1948; Bu açıklamalara Başbakan Hasan Saka şu cevabı vermiştir: “...hükümet hububat fiyatlarının artırılması yolunda umumî bir temayülün mevcudiyetine agâhtı. Mevzu iç ve dış şartlar bakımından tetkik edildikten sonra, Toprak Mahsulleri Ofisi’nin özellikle buğday alım fiyatlarına bu yıl için bir prim eklenmesini daha ziyade iç şartlarımızın icabı doğrultusunda karar verilecektir...” Tasvir, 01.06.1948; Tasvir gazetesinde çıkan başka bir haberde ise; hükümetin hububat alımını hızlandırmak amacıyla Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla özellikle buğday alımında kilo başına 4 kuruş fazla vermek suretiyle alımları gerçekleştireceğini duyurması bazı kesimlerce tepki ile karşılanmıştır. Bu artışın temel amacının üreticileri korumak değil Ofisin stoklarını arttırmak olduğu belirtilmiştir. Dünya da hububat fiyatlarının özellikle buğdayın fiyatının düşürüldüğü bir ortamda Ofis eliyle Türkiye’de buğdayın fiyatlarının yükseltilmeye çalışılmasının hayat pahalılığını arttıracığı iddia edilmiştir. Bunun nedeni olarak da, bu artışlar sonucu tüccarların da kendilerine göre hareket ederek, fiyatları yükseltip hayat pahalılığının oluşmasına neden olacakları iddia edilmiştir. Tasvir, 07.07.1948; bu dönemdeki ürün fiyatları ile ilgili olarak bkz: Toprak Mahsulleri Ofisi Raporları, (1938–1950), Ankara 1950.

⁵⁹² Cumhuriyet, 19.12.1948.

doğrultusunda Toprak Mahsulleri Ofisi'nin satın almış olduğu hububat ve bakliyatın miktar ve tutarlarına bakılacak olunursa:

Ürün	Miktar (ton)	Tutar(T.L.)
Buğday	572.689	148.573
Arpa	73.214	11.593
Çavdar	57.460	10.558
Yulaf	8.229	1.230
Mısır	5.275	1.013
Susam	4.797	4.053
Nohut	878	260
Pirinç	617	534
Mercimek	522	202

Tablodan da anlaşılacağı üzere Toprak Mahsulleri Ofisince bu yıl da toplamda, 723.681 ton miktarında 178.016 liralık alım gerçekleştirilmiştir⁵⁹³. Afyon alımında ise, 1948 yılında 34.541 hektar sahaya ekilen haşhaştan 439 ton afyon üretilmiştir. 1948 yılındaki alımda geçen yıla göre artış % 23 oranında olmuştur. 376.920 kilo afyon satın alınmıştır. Bunun karşılığında üreticilere 12.778.328 lira ödenmiştir⁵⁹⁴.

Geçen yıla göre buğday dışında diğer ürünlerin alım miktarlarında azalmalar görülmüştür. Bunun nedenleri, önceki kısımda da belirtildiği üzere, kuraklık ve sel tahribatı başta olmak üzere birçok kimsenin spekülatif amaçlarla piyasadan hububat satın alarak stok yapmaya çalışmaları neticesinde serbest piyasada fiyatların alım fiyatlarının üstüne çıkması önemli nedenler arasındaydı. Bu da Ofisin alımların da durgunluğa sebebiyet vermekteydi⁵⁹⁵. Özellikle ülke genelinde yaşanan buğday yetersizliğinin neden olduğu ekmek sıkıntısı mecliste tartışmalara neden olmuştur⁵⁹⁶. Tüm bu olumsuzluklara karşı alınacak tedbirleri belirlemek amacıyla Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü yetkilileri, Ankara'da Bölge Müdürlerini toplayarak ülkenin içinde bulunduğu durumu görüşmüşlerdir.

⁵⁹³ TMO 1948 İdare Meclisi Raporu, s.9.

⁵⁹⁴ TMO 1948 İdare Meclisi Raporu, s.16.

⁵⁹⁵ Vakıf gazetesi başyazarlarından Asım Us, “ Hububat Fiyatlarını Yeni Şartlara Göre Ayarlamak Lazım” adlı makalesinde bu durumun önüne geçebilmek için Toprak Mahsulleri Ofisi'ne önerilerde bulunmuştur. Us yazısında: “...İstanbul, Ankara ve İzmir de ekmek için çekilen sıkıntı memlekette buğday yokluğundan değil, ellerinde buğday olan müstahsillerin ve buğday stokçularının hükümetçe tayin edilen nispetten fazla fiyata mal satmak çaresini bulmalarındandır....Toprak Mahsulleri Ofisi'nin de fiyatları makul derece yeni şartlara uydurulacak olunursa herhalde bugünkü buğday darlığı da ortadan kalkacaktır.” Sözleriyle fiyat dengesinin sağlandığı takdirde karaborsasında önüne geçilebileceği vurgulanmıştır. Vakıf, 18.04.1948; TMO 1948 İdare Meclisi Raporu, s.10.

⁵⁹⁶ Burdur Milletvekili Ahmet Ali Çınar, ülkede yaşanan buğday sıkıntısı dolayısıyla meclise vermiş olduğu önergede, hükümetin bu konuda ne gibi önlemler alınacağı yönündeki sorulara, Başbakan Yardımcısı Ahmet Faik Barutçu şöyle cevap vermiştir. Buğday sıkıntısının çekildiğinin doğru olduğunu hükümet olarak üzerlerine düşen bütün görevleri yapacaklarını Toprak Mahsulleri Ofisi'nin dış satımlarına ve hububat alışverişlerinde kullanılan ticari kredilere sınırlamalar getirilmiş, bunun yanı sıra, sınırlardaki hububat kaçakçılığının önlenmesi ve dışarıdan buğday satın almanın da düşünülen önlemler arasında olduğunu açıklamıştır. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XI, 26.04.1948,s.123–125; BCA,1306/697, 030.01–53.314.08; Cumhuriyet, 20.04.1948.

Bu toplantıda, ülkedeki buğday yetersizliğinin ve Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan hububat sıkıntısının giderilmesi için alınması gereken tedbirler başta olmak üzere hububat politikasında yapılması gerekenler üzerinde durulmuştu. Bu tedbirler neticesinde, Ofişçe İstanbul'dan alınacak mısırın bu bölgeye gönderilerek sıkıntının bir nebze de olsa giderilmeye çalışılmıştır⁵⁹⁷. Bunun yanı sıra hükümetçe ülke içerisinde yaşanan buğday sıkıntısını aşmak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'nden 30 bin ton buğday satın alınması görüşünün uygulanmasının kararlaştırılmasıyla ilk etapta 10 bin ton buğdayın ithal edilmesinin önemi belirtilmiştir⁵⁹⁸. İlginçtir bu yıl, Türkiye dışarıdan hububat ve bakliyat ihtiyacını karşılarken, İsveç hükümeti de, Türk hükümetinden 100 bin ton buğday ve çavdar istemiştir. Fakat hububat üretiminin geçen yıllara göre az olmasından ötürü ve ülke ihtiyaçlarını karşılayamadığından İsveç hükümetinin bu talebi reddedilmiştir⁵⁹⁹.

Bu gelişmelerin yanı sıra büyükşehirlerde yaşanan ekmek sıkıntısının aşılması için Ofisin devreye girmesi kararlaştırılmıştır. Ofis, değirmencilerle işbirliği yaparak fırınlara iyi un verilmesi için çalışmalara başlamıştır⁶⁰⁰. Ofis, özellikle İstanbul'da yaşanan ekmek sıkıntısının önüne geçebilmek için doğrudan tanzim satışlarına başlamıştır⁶⁰¹. Hükümet, bunun yanı sıra koordinasyon heyetinin 22.12.1947 tarihinde

⁵⁹⁷ Başbakan Hasan Saka, basına verdiği demecinde Karadeniz bölgesinde yaşanan sıkıntılara değinerek, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin devreye girerek bu bölgeye mısır sevkiyata yaparak mısırdaki fiyat dalgalanmalarının önüne geçmeyi hedeflediklerini belirtmiştir. Mecliste de bu konuyla ilgili olarak tartışma yaşanmıştır. Konuyla ilgili olarak Samsun Milletvekili Naşit Fırat'ın, Karadeniz Bölgesi'nde özellikle Samsun ilinde yaşanan yiyecek sıkıntısının giderilmesi için ne gibi önlemler alındığı şeklindeki gensoru önergesine, Başbakan Yardımcısı Ahmet Faik Barutçu, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Samsun depolarında hazır bulunan 209 ton mısır ve 100 ton arpanın bu il emrine verildiğini açıklamıştır. Bunun yanı sıra Toprak Mahsulleri Ofisi'nden talepte bulunan diğer Karadeniz illerinin de ihtiyaçları Ofis tarafından karşılanmıştır. Ofis buna göre, 740 ton Trabzon'a, 450 ton Ordu'ya, 100 ton Çoruh, 270 ton Giresun'a, 90 ton Rize, 50 ton Sinop olmak üzere toplam da 1909 ton mısırdan Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan sıkıntıyı gidermek için göndermiştir. Bundan başka bu bölgeye her ay 12 ile 15 bin ton arasında buğday ununun temin edildiği Başbakan Yardımcısı tarafından açıklanmıştır. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XI, 30.04.1948, s.207-211. Aynı konuyla ilgili Trabzon Milletvekili Mustafa Reşit Tarakçıoğlu alındığı söylenen önlemlere rağmen bölgede yiyecek sıkıntısının hala giderilemediğini meclise vermiş olduğu gensoru önergesinde belirtmişti. Bu önergeye cevap Ticaret ve Ekonomi Bakanı Cemil Sait Barlas'tan gelmiştir. Barlas cevabında, Samsun ilini mısır stoku merkezi yaptıklarını ve burada Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yetkili kılındığını ve buraya yiyecek sevkiyatının bizzat bu kurum tarafından yapılacağını açıklamıştır. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XIII, 24.12.1948, TBMM Basımevi, Ankara 1949, s.237-240; Akşam, 01.06.1948.

⁵⁹⁸ Toprak Mahsulleri Ofisi'nden bir heyet buğday ithali dolayısıyla bu yıl Amerika'ya gitmiştir. Dönemin hemen hemen bütün gazetelerinde bu heyetin gezisiyle ilgili haber çıkmıştır. Bknz: Cumhuriyet, 04.06.1948; 08.05.1948; 15.04.1948; Vatan, 01.05.1948; Yeni Sabah, 18.04.1948; Akşam, 08.04.1948; Tasvir, 01.05.1948; Ulus, 01.05.1948; Amerika Birleşik Devletleri'nden 10 bin ton buğday, Ofise adeta bir can simidi olmuş stokların tükeneyeceği günlerde gelmişti. Tasvir, 04.06.1948.

⁵⁹⁹ İsveç hükümeti, 16.09.1947-393/101783 tarihli ve sayılı hububat isteği tezkeresini Dışişleri Bakanlığına iletilmiştir. BCA, 4223/14, 236.592.14, T.C.Ticaret Vekâleti, Dış Ticaret Dairesi.

⁶⁰⁰ Tek tip ekmeklerdeki buğday nispeti azaltılmakta, yüzde elliye indirilmekteydi. Buna göre ekmeklerde yüzde elli buğday, yüzde yirmi arpa, yüzde yirmi çavdar ve koordinasyon kararıyla daha önce kararlaştırılan yüzde beş oranındaki mısır oranı yüzde ona çıkartılmıştır. Cumhuriyet gazetesi, 08.04.1948; Yeni Sabah gazetesi, 14.04.1948; Büyükşehirlerde özellikle İstanbul'da birçok şikâyetlere konu olan ve meclis gündemine de taşınan ekmek meselesinde hükümet çözüm önerileri bulmak için Ofisi görevlendirmiştir. Ancak sürekli bir kısır döngü şeklinde devam eden değirmenciler ile fırıncılar arasındaki tartışmalar da her iki taraf da ekmeğin kötü çıkmasından ötürü birbirlerini suçlamışlardır. Bu suçlamalarda zaman zaman Toprak Mahsulleri Ofisi de nasibini almıştır. Değirmenciler, Ofis yetkililerinin kendilerine kötü buğday verdiğini söylerken, fırıncılarda değirmencilerin kendilerine kötü un verdiklerini söylemişlerdir. Akşam, 20.08.1948.

⁶⁰¹ Muhtekir ve tüccarların birlikte hareket ederek yaratmış oldukları sunî ekmek buhranı, İstanbul'da fırınların önünde ekmek kuyruklarının oluşmasına neden olmuştur. Tüccarların ellerindeki buğdayları saklamak suretiyle fiyatların yükselmesine neden olmaları karşısında, Bakanlar Kurulu, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin gerektiğinde alınmış olan K/740 sayılı kararın 7'nci maddesine uygun esaslar dairesinde tanzim satışları yapmasına karar vermiştir. TMO 1948 İdare Meclisi Raporu, s.11; Son Telgraf gazetesi, 20.08.1948.

almış olduğu 713 sayılı kararıyla, üç büyük şehirde (İstanbul, Ankara ve İzmir) tek tip ekmek çıkarılması kararını da kabul etmiştir.⁶⁰²

Gazetecilerin tek tip ekmek uygulamasına neden başvurulduğu şeklindeki sorularına, Ticaret Bakanı M. Nedim Gündüzalp: “*Biz bu karara, hububatımızdan tasarruf etmek düşüncesiyle gittik...*”⁶⁰³ cevabını vermiştir. Bakan bu sözleriyle aslında uygulamayı kararlılıkla sürdüreceklerin de işaretini de vermiştir. Sadece üç büyük şehirde uygulanmasının nedeni ise, hükümetçe bu şehirlerde buğday tüketiminin fazla olması hasebiyle spekülasyonlara müsait olması şeklinde ileri sürülmüştür.

Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürü Cemil Parman, basına vermiş olduğu demecinde, Ofişçe tarımsal üretimin artırılması için ellerinden geleni yapacaklarını söyleyerek, köylüden tohumluk dağıtımında alınan nakliye masraflarını da bu yıl için kaldırdıklarını belirterek üretimin artırılması için ne gerekiyorsa onu yapacaklarını açıklamıştır⁶⁰⁴. 1948 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından satışı yapılan hububat ve bakliyat miktarlarında geçen yıllara göre azalmaların olduğu istatistikî verilerde görülmektedir.

Bu azalmaların temel nedeni, ürün ekiminin az olmasına bağlı olarak elde edilen ürün miktarının yetersizliği idi. Bu durum karşısında Ofis, istenilen düzeyde hububat veya bakliyat alımı gerçekleştirememiş doğal olarak da stoklarında azalmalar meydana gelmişti. 1948 yılı itibarıyla Ofisin yapmış olduğu satışlara ürün miktarları ve elde edilen gelir açısından bakıldığında;

Ürün	Miktar(ton)	Tutar(T.L.)
<i>Buğday</i>	352.151	88.071
<i>Arpa</i>	95.277	21.215
<i>Çavdar</i>	14.055	2.923
<i>Susam</i>	7.751	6.817
<i>Mısır</i>	6.004	1.374
<i>Yulaf</i>	4.102	774
<i>Nohut</i>	887	327
<i>Pirinç</i>	527	523
<i>Mercimek</i>	495	214
<i>Mahlût</i>	-	-

⁶⁰² Tek tip ekmek uygulamasının birçok gurup tarafından eleştirildiği görülmüştür. Dönemin Vatan gazetesi yazarlarından Hayri Alpar'ın tek tip ekmek uygulaması ile ilgili yazmış olduğu “Ekmek Davamız” adlı makalede, hükümetçe alınan bu kararın eleştirisini yaparak bu uygulamadaki hataları belirtmiştir. Özellikle hububat sıkıntısının yaşandığı bir dönemde dışarıya buğday satışı yapılarak, ülke insanına simsiyah ve belli olmayan bir karışımdan yapılan ekmeğin yedirildiğini yazılmıştır. Vatan, 02.01.1948; Yeni Sabah, 01.02.1948; Ekmek Davası, Tasvir, 14.05.1948.

⁶⁰³ Akşam, 24.01.1948.

⁶⁰⁴ Son Telgraf, 14.09.1948.

Ofis tarafından toplam da 481.199.000 ton ürün satışı yapılmış ve satışlardan 121.238 lira gelir elde edilmiştir. Bu satışlar içerisinde 137.562.035 tonu resmî kurumlara (ordu, okul...) olmak üzere geriye kalan miktar da serbest piyasaya ve dış ülkelere satılmak suretiyle gelir elde edilmeye çalışılmıştır. Afyon satışlarında ise geçen yıllara göre artış olduğu görülmüştür. Buna göre 228.288.285 kilo afyon satışı karşılığında 13.720.999.69 liralık kâr satışı gerçekleştirilmiştir⁶⁰⁵. Ofisçe 1948 yılı itibariyle buğday azlığına rağmen arpa ve mısır miktarının yeterli olduğu. Ofisin depolarında hububat stokunun toplam da 500.000 ton olduğu açıklanmıştır⁶⁰⁶.

3.4.4. 1949 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler

Toprak Mahsulleri Ofisi, 1949 yılının tarımsal ürünlerin ekimi bakımından elverişsiz geçtiğini açıklanmıştır. Ekim şartlarının elverişsiz geçmesi neticesinde doğal olarak tarım ürünlerinde de (hububat, bakliyat...) bir azalma olmuştur. Bu yıl itibariyle bu azalma %30 ile 40 arasında değişmiştir. 1949 yılında bazı ürünlerin ekimine ve elde edilen verim miktarına tablodan bakılacak olunursa⁶⁰⁷;

Ürün	Ekim(H)	Miktar (Ton)
<i>Buğday</i>	4.000.000	25.000.000
<i>Arpa</i>	1.720.000	1.220.000
<i>Mısır</i>	484.629	600.000
<i>Çavdar</i>	414.000	250.000
<i>Yulaf</i>	273.000	220.000
<i>Mercimek</i>	40.148	34.829
<i>Bakla</i>	29.510	27.539
<i>Nohut</i>	36.482	28.861

Tabloya göre geçen yıllara oranla ürün ekim ve verimlerinde azalmalar görülmekteydi. Bunun en büyük sebebi, ülkedeki iklim yetersizliğinden dolayı tarım ürünlerinden istenilen verimin alınamamış olması idi. 1949 yılındaki ürün alım fiyatları Bakanlar Kurulu tarafından şöyle belirlenmiştir: Buğday 22, çavdar 18, arpa 15, yulaf 15, mısır 19, mercimek 40, bakla 28 ve nohut ise 33 kuruş olarak belirlenmiştir⁶⁰⁸.

Bu yıl ki alımlara bakılacak olunursa, önceki yıllara göre düşüklüklerin olduğu görülmüştür. Hava şartlarının elverişsiz geçmesine bağlı olarak ürünlerin zarar görmüş olmasından ötürü 1949 yılında Ofis tarafından alımların istenildiği miktarda yapılamayarak hububat ihtiyacının dışarıdan satın alınmak

⁶⁰⁵ TMO 1948 İdare Meclisi Raporu, s.11–17.

⁶⁰⁶ Cumhuriyet, 09.04.1948; Cumhuriyet, 03.11.1948.

⁶⁰⁷ TMO 1949 İdare Meclisi Raporu, s.11.

⁶⁰⁸ TMO 1949 İdare Meclisi Raporu, s.12, Toprak Mahsulleri Ofisi Raporları, (1938–1950), Ankara 1950; Bu fiyatlara ek olarak geçen yıllarda olduğu gibi ürünlerini Toprak Mahsulleri Ofisine satanlara; buğdayda kilo başına 2 kuruşa kadar ve diğer hububat ürünlerinde 1,5 kuruşa kadar kalite primi verilmesi Bakanlar kurulunda kabul edilmiştir. Tan, 15.06.1949.

suretiyle karşılandığı görülmüştür⁶⁰⁹. Dış ülkelerden satın alınan ürünlerle ilgili olarak da hükümet, basında ve mecliste birçok kimse tarafından eleştiriye uğramıştır⁶¹⁰.

Hükümetin hububat yetersizliğinin fazla olduğu bir yıl da yapmış olduğu alımlarına tablodan bakılacak olunursa;

	Miktar (ton)	Tutar (T.L.)
Buğday	231.360	68.801
Mısır	13.806	3.197
Arpa	10.443	1.693
Pirinç	4.253	3.669
Çavdar	599	112
Nohut	477	136
Yulaf	191	29
Mercimek	3	1
Susam	-	-

Tablodan da görüleceği üzere, geçen yıllara göre birçok ürünün alımında büyük düşmelerin olduğu görülmüştür⁶¹¹. Ofis, bu alımlarda toplamda 260.652.000 ton hububat ve bakliyat alımı gerçekleştirmiş, bunun karşılığında üreticilere 77.638 lira ödeme yapmıştır. Alımı yapılan diğer bir ürün ise Afyon idi. İklimin kurak geçmesi sebebiyle 226.000 ton olan genel afyon üretimi 46.000 tona düşmüştür. Üretimin azalmasıyla birlikte alım da düşerek 9.661.240 tonda kalmıştır⁶¹². Hükümet, ülkedeki hububat sıkıntısını gidermek için bu yıl da tek tip ekmek çıkartılması uygulamasına devam etmiştir⁶¹³.

İklimin elverişsiz geçmesi nedeniyle Ofisin yapmış olduğu alımların ülkenin hububat ihtiyacını karşılayamaması sebebiyle dışarıdan yapılmış olan alımların yerleri, cinsileri ve miktarları şu şekildeydi⁶¹⁴:

⁶⁰⁹ Ekonomi ve Ticaret Bakanı Vedat Dicleli, iklimin elverişsiz olmasından dolayı gazetecilere yapmış olduğu açıklamasında ülkede zaman zaman yaşanan hububat sıkıntısını aşmak için çeşitli ülkelerden üç yüz bin ton buğday ithal edeceklerini ifade etmiştir. Özellikle buğday üretiminde önemli yere sahip olan Amerika, Kanada ve Avustralya'dan bu ithalatların gerçekleştirileceğini açıklamıştır. Bu konuyla ilgili bkzn: Kudret, 03.07.1949; Son Telgraf, 03.07.1949; Tasvir, 03.07.1949; Akşam, 03.07.1949; Zafer, 03.07.1949.

⁶¹⁰ Mümtaz Faik Fenik, "Gündelik Ekmeğimiz" adlı makalesinde; "...hububat ihraç eden bir ülke konumundayken şimdi dışarıdan hububat arayışlarına giriyoruz. Türkiye bir ziraat memleketidir. Halkın yüzde doksanına yakın bir nispeti ziraatçıdır. Buna rağmen biz bugün Kanada buğdayına muhtaç bir hale gelmişiz." yazarak, hükümetin hububat politikasını eleştirmektedir. Zafer, 03.07.1949.

⁶¹¹ Toprak Mahsulleri Ofisi İstanbul Bölge Müdürü Enver Güreli, basına yaptığı açıklamada bu yıl beklenen ürün veriminin gerçekleşmediği ve ürünlerin Ekonomi ve Ticaret Bakanı Vedat Dicleli'nin de belirttiği üzere yüzde elli oranında azaldığı buna paralel olarak alımların az olduğunu ifade etmiştir. Tasvir, 06.07.1949.

⁶¹² TMO 1949 İdare Meclisi Raporu, s.12.

⁶¹³ Tan " Tek Tip Ekmek" 15.07.1949; Akşam, 15.07.1949.

⁶¹⁴ Hububat yetersizliğini önlemek için hükümetin almayı düşündüğü tedbirler arasında yer alan dışarıdan hububat ithali 1949 yılı boyunca sürekli gündemde tutulmuş ve peyder pey bu alımlar, Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Tan, 09.08.1949; Kanada'dan Buğday Gelmeye Başladı, Akşam, 03.08.1949; TMO 1949 İdare Meclisi Raporu, s.12-18.

<i>Cinsi</i>	<i>Menşei</i>	<i>Miktarı (ton)</i>	<i>Değeri (TL.)</i>
<i>Buğday</i>	<i>Kanada</i>	120.000	29.729.811.50
<i>Buğday</i>	<i>Amerika</i>	78.000	20.894.182.39
<i>Arpa</i>	<i>Ürdün</i>	3.474	592.385.08

Hükümet, bu ülkelerden başka Suriye’den de 100.000 ton buğday alımı yapılmasını kararlaştırmıştır⁶¹⁵. Ancak bu alım gerçekleştirilememiştir. Bunun nedeni olarak da, Suriye’de iklimin iyi gitmemesinden ötürü hububat ürünlerinden beklenen verimin alınamaması gösterilmiştir⁶¹⁶. Toprak Mahsulleri Ofisi, 1949 yılında hububat ve bakliyat üretimin yetersiz oluşundan dolayı elinde bulunan stokları ülke ihtiyaçları için satışa sunmaya devam etmiştir⁶¹⁷. Ofis, bu satışların geçen yıllara göre çok düşük olmasının en büyük neden, olarak iklimin elverişsizliğini göstermiştir.

Buna göre Ofisin 1949 yılı itibarıyla gerçekleştirmiş olduğu ürün satışlarına ve elde ettiği miktara aşağıdaki tablodan bakıldığında:

	<i>Miktar (ton)</i>	<i>Tutar (T.L.)</i>
<i>Buğday</i>	562.235	170.989
<i>Arpa</i>	37.417	7.723
<i>Çavdar</i>	28.405	6.984
<i>Mısır</i>	10.392	2.547
<i>Yulaf</i>	5.424	1.052
<i>Nohut</i>	543	188
<i>Mercimek</i>	60	26
<i>Mahlût</i>	1	-

Tabloya göre, Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından 1949 yılında toplamda 644.477 ton ürün satışı gerçekleştirilmiş ve bu satışlardan 189.509 lira gelir elde edilmiştir⁶¹⁸. Ürün düşüklüğünün etkisi afyon satışına da yansımıştır. Ofis, afyon satışının geçen yıllara göre düşük olduğunu, bu yıl itibarıyla satışın 185.863.056 kilodan ibaret olduğunu açıklanmıştır.⁶¹⁹

⁶¹⁵ Türkiye’nin Suriye’den alacağı 100.000 tonluk buğday ithali için varılan anlaşmada; satış ve teslim anlaşması iki ülke arasında imzalanmıştır. Suriye, vereceği buğday karşılığında canlı hayvan ve kereste istemekteydi. Akşam, 03.07.1949; Tan, 10.07.1949; Son Telgraf, 09.08.1949; Akşam, 03.07.1949.

⁶¹⁶ Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Cemil Barlas, basın toplantısında bu ithalat ile ilgili konuşmasında; hükümet değişikliğinden dolayı alımın durdurulduğu yönündeki sorulara hayır cevabını vererek bu alımın gerçekleşmemesinin nedenlerini şöyle belirtmiştir. Suriye’de iklimin iyi gitmemesinden ötürü beklenen verimin iyi olmaması ve Suriye’nin Lübnan’a bir miktar hububat vermesi sebebiyle alımın güçleştiğini söylemişti. Bu durum karşısında hükümetin, Marshall Yardım Planı çerçevesinde buğday sıkıntısını önlemek için 200 bin ton buğday talep ettiklerini de gazetecilere açıklamıştır. Tan, 27.08.1949; Ulus, 27.08.1949; Vakit, 27.08.1949; Zafer, 01.09.1949.

⁶¹⁷ Toprak Mahsulleri Ofisi, 1949 yılına 251.570 ton stokla girmişti. *TMO 1949 İdare Meclisi Raporu*, s.17.

⁶¹⁸ *TMO 1949 İdare Meclisi Raporu*, s.13.

⁶¹⁹ *TMO 1949 İdare Meclisi Raporu*, s.19.

3.4.5. 1950 yılında Ofisin yapmış olduğu faaliyetler

1950 yılında, Marshall Yardım Planı çerçevesinde tahsis edilen modern tarım alet ve araçlarının kullanılması sonucunda, Türkiye de ekim alanlarının genişlediği görülmüştür. Bu çalışmaların bir bölümü de Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından sürdürülmüştür. Çalışmalar da Ofis, Ziraî Donatım Kurumu ve tarım kooperatifleriyle birlikte koordineli olarak çiftçilere dağıtılmış olunan, ziraî alet, teknik ve araçları tarım alanlarında kullanılmaları yönünde teşvik etmiştir.

Bu çalışmalar sonucunda tarımsal ürünlerin verim miktarında geçen yıllara göre artışların olduğu açıklanmışsa da iklimin elverişsiz geçmesinden dolayı artışların istenilen düzeyde olmadığı istatistikî verilerden anlaşılmaktadır⁶²⁰. Bu yıl itibariyle tarım ürünlerinde en fazla üretim 4.477.000 hektarlık alana ekimle buğday ürününde gerçekleşmiştir. Bunu 1.902.000 hektarla arpa ve 302.000 hektarla da yulaf ekimi izlemiştir. Bu ürünlerde verim miktarı da geçen yıllardaki gibi artış göstermiştir⁶²¹.

1950 yılında Bakanlar Kurulu'nun K/780 ve K/809 sayılı kararlarına istinaden serbest piyasa koşulları temel alınarak belirlenmiş olan bazı ürün fiyatları şu şekildeydi⁶²²: Buğday 20, çavdar 18, arpa 15, yulaf 13, mısır 20 ve nohut 33 kuruş olarak tespit edilmiştir⁶²³. Toprak Mahsulleri Ofisi, bu yılda faaliyetlerine yoğun bir şekilde devam etmiştir. Özellikle geçmiş yıllarda görülen fırıncılar ile değirmenciler arasındaki ekmekle ilgili tartışmalar bu yılda devam etmiş, birçok şehirde ekmek sıkıntısı baş göstermişti.

Bu sıkıntılar, özellikle ekmek fiyatlarının pahalılığı, ekmek bulamama ve ekmeklerin iyi çıkmaması gibi şikâyetler etrafında toplanmaktaydı. Bu sıkıntılar hükümeti zaman zaman zor durumda bırakmıştır. Bu durumlar da Toprak Mahsulleri Ofisi devreye girerek hem üreticiyi hem de tüketiciyi korumak amacıyla piyasaya müdahale etmiştir⁶²⁴. Ayrıca Ofis, Karadeniz Bölgesi'nde tarımsal ürün yetersizliğinden dolayı yaşanan sıkıntıları gidermek amacıyla piyasadan 1949 yılı sonu itibariyle başlamış

⁶²⁰ TMO 1950 İdare Meclisi Raporu, s.3.

⁶²¹ Diğer tarım ürünlerinden çavdar ve mısır için de ayrıca bkz: BCA, 030.01.80.508.07.

⁶²² TMO 1950 İdare Meclisi Raporu, s.14.

⁶²³ Bu fiyatlar iktidara 14 Mayıs 1950'de gelmiş olan Demokrat Parti (DP) hükümeti tarafından da kabul edilmişti. Ulus, 16.06.1950; Demokrat Parti hükümetinin ilk Ticaret ve Ekonomi Bakanı olan Zühtü Hilmi Velibeşe: "...üreticileri korumak amacıyla hububat fiyatları geçen yılın fiyatları ile aynı olarak tespit edilmiştir. Tüketicilerin de korunması amacıyla ekmek fiyatlarının azaltılacağını ..." ifade etmiştir; Cumhuriyet, 16.06.1950; Zafer, 16.06.1950; Başbakan Adnan Menderes de, ekmek fiyatlarının 5 kuruş azaltılacağını açıklamıştır. Vatan, 27.06.1950.

⁶²⁴ Bu dönemde ekmeklerin siyah çamur gibi çıktığı birçok kesimce sert bir şekilde dile getirilmiştir. Meclisteki Tan gazetesi, 26.01.1950; İkdâm, 28.01.1950; Dış ülkelerden satın alınan hububata rağmen ekmek sıkıntısı 1950'li yılların sonuna kadar devam etmiştir. Bknz: Kudret, 22.10.1950; Ekmek fiyatlarının artışı ve hayat pahalılığı ile ilgili olarak mecliste de tartışmalar yaşanmıştır. Seyhan milletvekili Ahmet Remzi Yüreğir, bu konularla ilgili olarak meclise bir takrir vererek hükümeti eleştirmiştir. Bu eleştiriler karşısında Ekonomi ve Ticaret Bakanı Vedat Dicleli, kaliteli ekmeklerin çıkması için Toprak Mahsulleri Ofisi ile belediyelerin birlikte hareket ederek iyi ekmek çıkarmayan ve fırıncılara kötü un veren değirmenleri tespit çalışmalarını sürdürdüklerini, Nisan 1950 yılından itibaren ekmeğin kalitesinin artırılacağını, Ofisin, değirmenlere Kanada'dan getirtilen buğdaylardan vereceği, ekmeklerin beyaz çıkacağı, ekmek fiyatlarının düşürüleceği gibi konularda açıklamalarda bulunmuştur. Ekmeklerin kötü çıkması ile ilgili tartışmalar için bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XXIII, 25.01.1950, TBMM Basımevi, Ankara 1950, s.314-324; Tan, 26.01.1950; Ulus, 01.04.1950; Tan, 07.02.1950; Toprak Mahsulleri Ofisi, bu konularda müfettişlerini görevlendirmiştir. Müfettişlerin yapmış olduğu soruşturmalarda, bazı değirmencilerin fırınlara düşük kaliteli unları verdikleri iyi unları ise karaborsaya sürdüklerini belirtmişlerdir. Akşam, 27.10.1950.

olduğu mısır alımına bu yıl da devam etmiştir⁶²⁵. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 1950 yılı itibariyle yapmış olduğu alımlara ise şu şekildeydi:

	Miktar (ton)	Tutar (T.L.)
Buğday	320.711	82.954
Arpa	122.135	19.561
Çavdar	58.091	10.717
Mısır	19.429	3.963
Yulaf	14.933	2.257
Nohut	4	1
Mercimek	-	-

Ofis tarafından 1950 yılı itibariyle toplamda 535.299 ton ürün alımı yapılmış bunun karşılığı olarak da 119.452 lira ödeme gerçekleştirilmiştir. Afyon alımında ise, 5.907.496.006 lira tutarında da 183.767.469 kilo alım olmuştur⁶²⁶. 1950 yılında Ofişçe yapılan iç alımlar memleket ihtiyacını karşılayamadığından Amerika, Kanada, Suriye, Macaristan, Pakistan, Ürdün ve Irak gibi ülkelerden ürün alımları gerçekleştirilmiştir⁶²⁷. Alımı yapılmış olan ürünlerin cinslerine, miktarlarına ve tutarlarına bakılacak olunursa;

40.045.057.07 lira tutarında 145.393 ton buğday,

6.884.565.045 lira tutarında 333.393 ton çuval un,

2.344.662.071 lira tutarında 13.539 ton arpa ithal edilmiştir⁶²⁸.

Bakanlar Kurulu'nun daha önce almış olduğu K/780 sayılı koordinasyon kararlarında tatbik ettiği satış fiyatları, 1950 yılında çıkarılmış olan K/809 sayılı kararla aynen devam ettirilmiştir. Buna göre Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen ve Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından K/809 karara göre 1950 yılında tatbik edilen satış fiyatları şöyledir: Buğday 30.80, çavdar 23.10, arpa 21.30, yulaf 20.10 ve

⁶²⁵ Karadeniz bölgesinde yaşanan sıkıntılarla ilgili olarak mecliste zaman zaman tartışmalar olmuştur. Bu tartışmalarda, hükümetin yeteri kadar bu bölgeye hububat sevkiyatı yapmadığı ve bölge halkının açlık tehlikesi geçirdiği belirtilmiştir. Bu eleştiriler karşısında Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas, hükümetin Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla bu bölgeye derhal mısır yardımı yaptığını belirtmiştir. Aynı şekilde Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Karadeniz Bölgesi'nin birçok iline Mısır gönderildiğini açıklamıştır. Ofisin bu bölgeye sevk ettiği toplam mısır miktarı 3.531 tona ulaşmıştı. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, c.I, 19.06.1950, TBMM Basımevi, Ankara 1950, s.167; Akşam, 11.02.1950; Kudret, 20.06.1950; Cumhuriyet, 07.02.1950.

⁶²⁶ TMO 1950 İdare Meclisi Raporu, s.15-23.

⁶²⁷ Amerika'dan ilk etapta 8.000 ton, Kanada'dan ise 120 bin ton buğday getirtilmiştir. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XXIII, 25.01.1950, TBMM Basımevi, Ankara 1950, s.315; Ulus, 08.02.1950; İkdam, 14.03.1950; Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürü Necati Topçuoğlu, gazetecilere vermiş olduğu demecinde, ithali yapılan ürünlerin bir kısmının Milli Savunmaya bir kısmının ise hususi ihtiyaçlara ayrılacağını yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Cumhuriyet, 07.02.1950.

⁶²⁸ TMO 1950 İdare Meclisi Raporu, s.17; Ticaret ve Ekonomi Bakanı Vedat Dicleli, meclisteki konuşmasında; 1950 yılında toplam da 318.000 ton buğday ithalinin yapılacağını bunun da 10 milyon 453 bin lira tuttuğunu, yapılan bu buğday ithalinin 148 bin tonunun Marshall Yardım Planı çerçevesinde alındığını açıklamıştır. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.XXIII, 25.01.1950, s.315; Kudret, 26.01.1950; Tan, 26.01.1950.

mısırın satış fiyatı ise, 20.00 kuruş olarak belirlenmiştir⁶²⁹. Buna göre 1950 yılında alımı yapılan ürünlere ve elde edilen satış tutarlarına bakılacak olunursa;

	Miktar (ton)	Tutar (T.L.)
Buğday	353.823	108.150
Arpa	34.337	7.378
Mısır	22.026	4.238
Çavdar	17.134	4.258
Yulaf	1.289	258
Nohut	38	13
Mahlût	-	-

Ofis tarafından 1950 yılında toplam da, 428.647.000 ton ürün satışıyla 124.395 lira gelir elde edilmiştir. Bu satışlar içerisinde, 90.342 tonluk hububat ve bakliyat satışı, resmî kurumlara (ordu, okul...) yapılmıştır. Geriye kalan ürünler ise, serbest piyasaya belirlenen fiyatlar üzerinden satılmıştır. Afyon satışın da ise, 12.789.655 lira tutarında 266.165 kilo satış gerçekleştirilmiştir⁶³⁰. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 1950 yılı itibariyle stok durumuna bakılacak olduğunda, Marshall Yardım Planı çerçevesinde siloların yapımına hız verilerek 1949 yılında 98.555.306 olan stok durumu, 1950 yılında 353.858.379 tona ulaştırılmıştır⁶³¹.

14 Mayıs 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle Toprak Mahsulleri Ofisi'nin faaliyetleri, Marshall yardımından alınan makineler ve araç-gereçlerle birlikte tarım alanlarının genişlemesine bağlı olarak artmıştır. Denilebilir ki, Demokrat Parti hükümeti, iktidarının ilk beş yılında tarıma daha çok önem vermiştir. Üretici ve tüketicilerin korunması için CHP hükümeti döneminde Ofisin yapmış olduğu faaliyetlerin tamamı bu yıllarda daha fazla yapılmıştır.

⁶²⁹ TMO 1950 İdare Meclisi Raporu, s.16.

⁶³⁰ TMO 1950 İdare Meclisi Raporu, s.17-23.

⁶³¹ Bu yıllarda daha fazla silo yapımına hız verilmesinin bir nedeni de, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'nın hazırlamış olduğu raporda, Toprak Mahsulleri Ofisi ile ilgili kısımlar da, Ofisin daha fazla silo yapımına hız vermesi gerektiği yönündeki önerilerdi. *Kalkınma Programı İçin Tahlil ve Tavsiyeler, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'nın Türkiye Hükümeti ile Bil İştirak Finanse Ettiği Heyetin Raporu*, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası Washington (D.C), Akın Matbaası, Ankara 1951,s.105.107.
TMO 1950 İdare Meclisi Raporu, s.22-29.

SONUÇ

Osmanlı'nın küçük bir beylikten büyük bir imparatorluğa dönüşmesinde en önemli etken hiç şüphesiz devletin yürüttüğü fetih politikası ve fethedilen yerlerdeki karmaşık toprak yönetimi sistemi idi. Bu yapıyla Osmanlı İmparatorluğu, Ortaçağın en gelişmiş tarım devletlerinden biri olma özelliğini kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme sürecine girmesi ve topraklarının çok büyük bir bölümünü kaybetmeye başlaması başka bir deyişle fetih politikasının bitip geriye devletin elde kalan topraklarının korunması aşamasında bile Osmanlı İmparatorluğu, tarım ekonomisine dayalı yapısından vazgeçmemiştir.

Dünyada sanayi devrimlerinin yaşandığı ve başta burjuvazi olmak üzere birçok sınıfsal yapının olduğu bir dönemde bile Osmanlı İmparatorluğu, tarım toplumu olma özelliğini yitirmemiş, sınıf yapısı ise aynı şekilde tarıma dayalı olarak gelişmiştir. Öyle ki; bu kökleşmiş yapı Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erip yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletin ilk yıllarından başlayarak uzunca bir süre daha devam etmiştir. Kaldı ki bugün bile günümüz Türkiye'sinin iktisadî yapısı önemli ölçüde tarıma dayanmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda iktisadi yapının temel taşı oluşturan tarım ve bununla ilgili önemli bir yere sahip olan birçok kurum ve kanun, Cumhuriyet'in ilanından sonra da varlığını devam ettirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ekonomide hâkim olmaya başlayan Milli İktisat anlayışı Cumhuriyetin yeni kurucuları tarafından da ilk yıllarda benimsenip uygulanmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadî programını belirleyen İzmir İktisat Kongresi'nden sonra uygulanmaya çalışılan liberal ekonomi politikalarında da tarımsal gelişmeye yönelik kararlar dikkat çekmiştir.

Yapılan bu liberal çalışmalar içerisinde hiç şüphesiz en önemli gelişme, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarım gelirleri içerisinde önemli bir yere sahip olan Aşar Vergisinin kaldırılması idi. Bunun yanı sıra Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tarımda üretimin artırılması için makineleşmeye önem verilmiş ve tarımsal alanda çalışmalar arttırılmıştır. Bu çalışmalar, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı nedeniyle kesintiye uğramıştır. 1929 Ekonomik Buhranı sonrası dünya ülkeleri ekonomi politikalarını yeniden gözden geçirmişlerdir. Şüphesiz ekonomik buhranın tarım sektörü üzerindeki etkileri büyük olmuştur. Türkiye'de bu dönemde izlemiş olduğu liberal ekonomi politikasını buhran sonrası terk ederek devletçi bir politikaya geçiş yapmıştır. Buhran sonrasında özellikle 1930'dan itibaren devletin ekonomi üzerindeki etkisinin gittikçe arttığı görülmüştür.

Ürün fiyatlarının düşüşü ve üretimdeki azalmalar ülke içerisinde sıkıntılara neden olmuştur. Özellikle de buğday fiyatlarındaki düşüş tarım üreticilerini zor durumda bırakmıştır. Buhrana bağlı olarak ekonomik yapının toplumsal kesim üzerindeki olumsuz etkileri başta üretici kesim olmak üzere birçok grubun hükümete tepkilerine neden olmuştur. Hükümet, bu tepkileri dindirmek için farklı alanlarda dönem dönem çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar içinde önemli bir pay da tarım sektörüne ayrılmıştır. Bu çalışmalar arasında hükümet, özellikle üreticilere Ziraat Bankası aracılığıyla kredi ve tohumluk hububat (özellikle buğday) verilmesi yönünde çalışmalarını yürütmüştür.

Hükümetin Ziraat Bankası aracılığıyla tarım kesimi üzerinde yapmış olduğu bu tür çalışmalar neticesinde tarım ürünlerinin ekim alanı artmıştır. Tarım alanlarının genişlemesiyle birlikte tarımsal üretimde de artışlar olmuştur. Hükümet, bu sorunu çözüp, Ziraat Bankası'nın işlerini hafifletmek ve ülke genelindeki hububatın alım-satım ve desteklenmesini kurumsal bir hale getirmek amacıyla 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi'ni kurmuştur. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulmasıyla birlikte, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında hem üreticilerin hem de tüketicilerin korunmasına yönelik ekonomik faaliyetler artmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte dönemin hükümetleri, savaştan etkilenmemek için birçok tedbir almışlardı. Hükümetler, bu tedbirlerin başında *Savaş Ekonomisi* adını verdikleri programlarını, savaş yılları boyunca sıkı devletçilik politikası ekseninde uygulamışlardı. Bir milyona yakın üretici genç nüfusun askere alınması, tarımda üretimin düşmesine neden olan en önemli faktörlerdendi. Tarımsal üretimde meydana gelen bu düşmeleri önlemek, ordunun ve ülke insanının iase ihtiyaçlarını karşılamak için hükümetler, bu yıllarda birçok kanun ve vergi çıkarmışlardı. (Milli Korunma Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Yüzde Yirmi Beş Kuralı, Ekmeklerin Karne ile dağıtılması... gibi) Bu kanun ve vergilere dayanarak savaş ekonomisinin ülke genelinde tatbik edilmesi toplumun birçok kesiminde iktidara karşı hoşnutsuzluklara ve tepkilere neden olmuştu. Bu öfkeler en büyük neden olarak da, çıkarılmış olan kanun ve vergilere dayanılarak yapılmış olan uygulamalar da birtakım usulsüzlük ve suiistimal olaylarının gerçekleşmiş olması önemli etken olarak görülmüştür.

Bu olaylar içerisinde özellikle, Milli Korunma Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi'nin kendisine vermiş olduğu yükümlülükleri uygulamaya çalışan Toprak Mahsulleri Ofisi, bu faaliyetleri yürütürken haliyle başta köylü kesimi olmak üzere birçok sosyal grupla da ilişki içerisine girmiştir. Ofisin, bu gruplarla olan ilişkilerinde zaman zaman aksaklıklar da görülmüştür. Bu aksaklıkların meydana gelmesinde en önemli sebep olarak, Ofis çalışanlarının yapmış oldukları suiistimal ve yolsuzluk hadiseleri gösterilmişti. Yapılmış olan bu tür kanun dışı olaylardan ötürü başta köylüler olmak üzere birçok kesim Toprak Mahsulleri Ofisi ve onun bağlı bulunduğu CHP iktidarına karşı tepki ve öfkelerini her fırsatta dile getirmişlerdi.

Toprak Mahsulleri Ofisi, kuruluşunun ilk yıllarında tarım ürünlerinde, sadece buğday alım ve satım işlerini yapıp, piyasanın hububat düzenini sağlayarak üreticilerin ve tüketicilerin korunmasına yönelik çalışmalar yürütmüştür. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin faaliyet alanı İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte genişlemiş başka ürünlerinde alım ve satım işleri Ofisin görevleri arasına verilmişti. Ofis, savaş yılları boyunca kendisine verilen yükümlülükleri yerine getirirken bir takım zorluklarla da karşılaşmıştır. Özellikle iklimin elverişsizliğinden dolayı bazı yıllarda yaşanan ürün azlığı Ofisin piyasaya müdahalesini olumsuz etkilemiştir. Ofis, bu bağlamda bazı dönemlerde üretici lehine karar alırken bazı dönemlerde de üretici aleyhine kararlar almak zorunda kalmıştı.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yapmış olduğu faaliyetlerinde kimi zaman üretici lehine kimi zaman da tüketici lehine hareket etmesi, ülke ekonomisi zor bir durumda olan ülke insanı için de önemliydi. Ofisle ilgili bazı yıllarda görülen aksaklıklara rağmen, Ofisin yapmış olduğu ekonomik faaliyetlerin de uygulamış olduğu tarım ürünlerindeki fiyat istikrarı ve destekleme faaliyetleri ile buna bağlı olarak ülke hububat piyasasının düzenlenmesinde göstermiş olduğu ekonomik faaliyetler üreticiler ve tüketiciler

arasında yıllar itibariyle memnuniyetle de karşılanmıştır. Ekmek sıkıntısının yaşandığı yıllarda özellikle büyükşehirler de Ofisin piyasaya müdahale ederek ihtikâr ve karaborsa ile mücadele etmesi Ofisin önemli faaliyetleri arasındaydı.

Bunun yanı sıra, savaştan dolayı artan ekonomik sıkıntıyı fırsat bilen karaborsacılar, ihtikâr yapanlar başta olmak üzere birçok devlet görevlisinin yapmış oldukları kanun dışı olaylar karşı hükümetin yeterli önlemleri alamamasından ötürü toplumsal sınıfların (köylü kesim başta olmak üzere, çiftçi, esnaf...) CHP iktidarına ve yöneticilerine karşı tepkilerinin gittikçe arttığı görülmüştür. Çeşitli toplumsal gruplar başta olmak üzere, muhalif milletvekilleri ve basın da dönemin hükümetlerine özellikle savaş yıllarında uygulamış oldukları sert devletçilik uygulamalarından ötürü öfke duymuşlar ve bu tepkilerini yeni kurulmuş olan Demokrat Parti'ye destek vererek göstermişlerdi.

Ülke içerisindeki sosyal grupların uzun yıllar oy verdikleri CHP'den uzaklaşıp Demokrat Parti'ye yakınlaşmalarında hiç şüphesiz ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumun siyasete yansımada önemli etkendi. Ancak bu olumsuz ekonomik tablo içerisinde, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin payının fazla olduğunu iddia edenler, Ofisin ekonomik faaliyetlerini yaparken yapmış olduğu uygulama ve davranışlarla üretici kesim başta olmak üzere tüketici kesimi de mağdur ettiğini hep dile getirmişlerdi. Ofisin, özellikle ülkenin zor bir dönemde geçtiği yıllarda yapmış olduğu hesapsızca ürün ihracatı ve Ofis depolarında meydana gelen yolsuzluk ve suiistimal iddiaları ile ilgili haberler uzun yıllar kamuoyunda ve mecliste tartışılmıştı. Yapılan bu kanun dışı olaylarda, Ofis görevlilerinin kendi menfaatlerini düşündükleri ve bu yönde uygulamalarda bulundukları yönündeki iddialar müfettişlerce araştırılmış ve suçu tespit edilenler hakkında cezaî işlemlerde başlatılmıştı.

Nitekim 1946 yılında savaşın bitmesiyle birlikte iç ve dış dinamiklerde meydana gelen gelişmelerin etkisiyle birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'nin politikalarında yumuşamaların olduğu görülmüştür. Toplumda kendisine karşı oluşan tepki ve hoşnutsuzlukları iyi gören ve bunu gidermeye çalışan CHP iktidarı, dış konjonktürü de iyi değerlendirerek Türkiye'nin 1948 yılındaki Marshall Yardım Planı'ndan faydalanmasını sağlamıştır.

Marshall yardımı sonrası tarımda makineleşmeyle birlikte tarımda üretiminin artması beklenirken, ülke genelinde iklimin elverişsizliği ve hesapsızca yapıldığı iddia edilen hububat ihracatı nedeniyle yaşanan hububat yetersizliği ve buna bağlı olarak bazı bölgelerde meydana gelen açlık ve kıtlık haberleri toplum da CHP yöneticilerine ve onun hükümetine karşı tepkileri daha da arttırmıştır. Nitekim 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinde CHP hükümetlerinin savaş yılları ve sonrasında uygulamış oldukları politikalarının büyük etkisi olduğu sandığa yansıyan oylardan da anlaşılmaktadır.

Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidara gelmesiyle birlikte CHP iktidarları döneminde uygulanmış olan devletçilik politikaları yerini liberal bir anlayışa bırakmıştır. Demokrat Parti hükümeti, tarımda makineleşme ile birlikte iktidarının ilk beş yılında tarıma büyük önem vermiştir. Bu dönem içerisinde önemli bir yere sahip olan Toprak Mahsulleri Ofisi kanunun da belirtilen görevlerine devam etmiştir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

030.18.09, BCA.
030.01.98.606.7, BCA.
030.01.98.606.7, BCA.
030.01.53.318.10, BCA.
030.18.01.02.85.98.13, BCA.
030.18.01.02.89.109.15, BCA.
030.18.01.02.95.45.13, BCA.
030.18.01.02.95.45.13, 1 / 15888 BCA.
030.01.53.314.08, 1306 / 697, BCA.
030.10.184.269.4, 18 / 2949, BCA.
030.18.01.02.85.118.16, 2 / 10322, BCA.
030.18.01.02.86.29.12, 2 / 10718, BCA.
030.01.02.87.47.19, 2 / 11091, BCA.
030.18.01.02.87.58. 11, 2 / 11303, BCA.
030.18.01.02.88.91.15, 2 / 11971, BCA.
030.18.01.02.89.104.15, 2 / 12234, BCA.
030.18.01.90.30.14, 2 / 13174, BCA.
030.18.01.02 / 116.36.10, 3 / 7518, BCA.
030.10.214.451.03, 6 / 3878, BCA.
030.18.02-91.53.01, 2 / 13621, BCA.
030.18.09.91.61.11, 2 / 13791, BCA.
030.18.01.02 / 93.107.9, 2 / 14709, BCA.
030.18.01.93.107.10, 2 / 14710 BCA.
30.18.01.02.93.107.11, 2 / 14711, BCA.
030.18.02.93.128.09, 2 / 15114, BCA.
030.18.01.02/ 93.109.17, 2 / 15657, BCA.
030.18.01.02.95.45.13, 2 / 15888, BCA.
030.18.01.02.85.98.13, 2 / 9922, BCA.
030.10.143.26.16, 570 / 65190, BCA.
2 / 20491, BCA.
2 / 12698, BCA.
2 / 13359, BCA.
2 / 14655, BCA.
2 / 19085, 26.11.1942, BCA.
2 / 15191, 14.02.1941, BCA.

2 / 14055, 92.74.15, BCA.
3 / 2698,108.36.11, BCA.
3 / 2994, 109.51.07, BCA.
3 / 4344, 111.42.13, BCA.
3 / 4549, 11.52.17, BCA.
4223 / 14, 236.592.14, BCA.

II. SÜRELİ YAYINLAR

a) Gazeteler

Akşam (İstanbul)
Cumhuriyet (İstanbul)
İkdam (Ankara)
Kudret (İstanbul)
Son Posta (İstanbul)
Tan (Ankara)
Tanin (İstanbul)
Tasvir (İstanbul)
Ulus (Ankara)
Vakit (İstanbul)
Vatan (İstanbul)
Yeni Sabah (İstanbul)
Zafer (İstanbul)

b) Dergiler

Ayın Tarihi (Ankara)
Dünya ve Türkiye (İstanbul)
İktisadi Yürüyüş Dergisi (İstanbul)
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (İstanbul)
Kadro (Ankara)
Kooperatif (Ankara)
Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi (İstanbul)
Siyasî İlimler Mecmuası (İstanbul)
TMO Dergisi (Ankara)
Türk Ekonomisi (İstanbul)
Türkiye Ekonomisi (Ankara)
Yar Müdafaa-i Hukuk Dergisi (Ankara)

III. YAYIMLANMIŞ BELGELER

- Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Tarla Mahsulleri İstatistiği, Ankara 1940.
- Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği (1937 – 1939), Ankara 1940.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), İstatistik Yıllığı (1938–1939), DİE Yayını No: 42, c.X, Ankara 1939.
- DİE, İstatistik Göstergeler, 1923–1995, DİE Yayını, Ankara 1996.
- Düstur, c.XII, XIII, XIV, XV, XXII, 3.Tertip, (1938–1945) Ankara.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, c.I-VIII, Çev: Seha L. Meray, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- T.C. Devlet Teşkilatı Rehberi, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1963.
- Tarım Kredi Kooperatifi Merkez Birliği Tarım Kredi Kooperatifleri Atatürk ile 50. yıl, Yayın No: 181, Ankara 1986.
- TBMM Kavanin Mecmuası, Devre: V, İçtima: 3, c.XVIII, TBMM Matbaası, Ankara 1938.
- TMO 1943 İdare Meclisi Raporu, TMO Müdürlüğü, Doğuş Matbaası, Ankara 1945.
- Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu, T.C.Başvekâlet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, Ankara 1938.
- Toprak Mahsulleri Ofisi Raporları (1938–1950), TMO Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1950.
- Toprak Mahsulleri Ofisi Teşkilatı (1938–1959), TMO Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1960.
- Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 13 Temmuz–31 Aralık 1938 İdare Meclisi Raporu, TMO Genel Müdürlüğü, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1939.
- TBMM Zabıt Cerideleri

IV. ARAŞTIRMA ESERLERİ

A. KİTAPLAR

- Afyon İşleri Nizamnamesi, Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Sayı:31, İdeal Basımevi, Ankara 1946.
- Ağaoğlu, Samet, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru*, Baha Matbaası, İstanbul 1972.
- Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945–1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976.
- Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki 1908–1914*, Der Yayınları, İstanbul 1971.
- Akalın, Güneri, *Tarımımızın Sosyo-Ekonomik Yapısı: Vergileme ve Gelişme*, Ankara Üniversitesi SBF, Yayın No: 384, Ankara 1975.
- Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Celali İsyancı, Barış Yayınları, Ankara 1999.
- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, c.II, İstanbul 1979.
- Aktar, Ayhan, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- Akkerman, Cevat Naki, *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*, Ulus Basımevi, Ankara 1950.

- Aksoy, Suat, *Tarım Hukuku*, Ankara 1984.
- Aksöz, İbrahim, *Devlet Çiftliklerinde Hayvancılığın Ekonomik Durumu ve Hayvan Mahsulleri Maliyeti*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 106, Erzurum 1971.
- Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.
- Aralov, Ivan, *Rus Diplomatın Türkiye Yayınları*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1985.
- Atasagun, Yusuf, *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası (1888–1939) c.I*, Türkiye Zirai Kredi Yayınları Kenan Basımevi, İstanbul 1939.
- Atasağun, Yusuf Saim, *Türkiye de Ziraî Kredi Kooperatifleri (1929–1939)*, c.II, İstanbul 1939.
- Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye 'nin Düzeni (Dün –Bugün Yarın)* c.I, Tekin Yayınevi, İstanbul 1968.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1938–1950)*, c.II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İnkılâp ve Kadro*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004.
- Barutçu, Ahmet Faik, *Siyasi Anılar (1939–1954)*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977.
- Başar, Ahmet Hamdi, *Atatürk'le Üç Ay*, Ankara 1981.
- Koçlar, Bekir, *Recep Peker*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Samsun 1996.
- Birand, Mehmet Ali, Bülent Çaplı, *Demirkırat(Bir Demokrasinin Doğuşu)*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999.
- Boratav, Korkut, *100 Soruda Türkiye de Devletçilik*, Gerçek Yayınları, İstanbul 1974.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002)*, İmge Yayınları, İstanbul 2003.
- Bostancı, Naci, *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*, Kültür Bakanlığı, Yayın No:1216, Ankara 1990.
- Celal Bayar Diyor ki (1920–1950), *Nutuk- Hitabe- Hasbihal*, Haz: Nazmi Sevgen, Tan Matbaası, İstanbul 1951.
- Cem, İsmail, *Türkiye de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Can Yayınları, İstanbul 1998.
- Cevat, Ali, *İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuz Bir Mart Hadisesi*, TTK Basımevi, Ankara 1960.
- Cin, Halil, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.
- Çadircı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991.
- Çavdar, Tefvik, *Türkiye 'nin Demokrasi Tarihi (1839–1950)*, İmge Kitabevi, Ankara 1995.
- Çufalı, Mustafa, *Türkiye 'de Demokrasiye Geçiş Dönemi*, Babil Yayınları, Ankara 2004.
- Doğruel Fatma -A.Suut Doğruel, *Türkiye de Enflasyonun Tarihi*, Tarih Vakfı, Ankara 2005.
- Doğukan, Suphi Rıza, *Türkiye 'de Haşhaş Ziraatı ve Afyon İstihsali*, Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1950.
- Duru, Cihan, Kemal Turan, Abdurrahman Döngeloğlu, *Atatürk Dönemi Maliye Politikası, Mondros 'tan Cumhuriyete Malî ve Ekonomik Sorunlar*, c.I, Ankara 1978.
- Ekinci, Necdet, *Türkiye 'de Çok Partili Hayata Geçişte Dış Etkiler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997.
- Eldem, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu 'nun Ekonomisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Basımevi, Ankara 1994.

- Eldem, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadî Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara 1970.
- Erkin, Feridun, *Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara 1968.
- Gevgili, Ali, *Türkiye de Yenileşme Düşüncesi Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1990.
- Goloğlu, Mahmut, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)* Kaynak Yayınları, İstanbul 1982.
- Goloğlu, Mahmut, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)* Kalite Matbaası, İstanbul 1974.
- Güven, Sami, 1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri, Ezgi Kitabevi, İstanbul 2006.
- Hatiboğlu, Zeyyat, *Cumhuriyet Rejiminde Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi*, Yalkın Yayınları, İstanbul 1974.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, *Türkiye de Ziraî Buhran*, Ankara 1936.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, *Türkiye Ziraatında Hububatın Yeri ve Ehemmiyeti*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Sayı:45, Ankara 1937.
- Hazar, Nureddin, *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası (1863-1983)*, Fon Matbaası, Ankara 1986.
- Hüseyin Gencer, *Toprak Mahsulleri Ofisi Eksperinin El Kitabı*, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1954.
- Işıklı, Alpaslan, *Türkiye de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- İlker, Şahap Sıtkı, *Ziraat Bankası, Dün Bugün Tarihi Oluşum*, Başnur Matbaası, Ankara 1967.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerine Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996.
- İnan, Afet, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933*, TTK Basımevi, Ankara 1972.
- İnönü, İsmet, *Hatıralar*, Yayına Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.
- İnönü'nün Söylev ve Demeçleri c.I (1919-1946) TBMM ve CHP Kurultaylarında, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.
- Kalkınma Programı İçin Tahlil ve Tavsiyeler, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'nın Türkiye Hükümeti ile Bil İştirak Finanse Ettiği Heyetin Raporu*, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası Washington (D.C), Akın Matbaası, Ankara 1951.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c.V, TTK Basımevi, Ankara 1987.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c.VIII, TTK Basımevi, Ankara 1988.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politika'da 45 Yıl*, iletişim Yayınevi, İstanbul 1984.
- Karluk, Rıdvan, *Türkiye Ekonomisi*, Beta Yayınları, İstanbul 1999.
- Karpat, Kemal Hasim, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa Yayınları, İstanbul 1996.
- Kazgan, Gülten, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002.
- Kennedy, Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Çev: Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No: 306, Ankara 1990.

- Kepenek, Yakup, *Türkiye Ekonomisi (Gelişim, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla)* Savaş Yayınları, Ankara 1984.
- Keser, İhsan, *Türkiye de Siyaset ve Devletçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993.
- Kili, Suna, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2000.
- Kipal, Ulaş, - Özgür Uyanık, *Türkiye Milli İktisat Tarihi (Devletçilik)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001.
- Koçak, Cemil, *Milli Şef Dönemi (1939–1945) c.II*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Koçi Bey Risalesi*, Sadeleştiren: Zuhuri Danışman, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
- Koçlar, Bekir, *Recep Peker*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996.
- Köprülü, Bülent, *Toprak Hukuku Dersleri*, c.I, Serhat Matbaası, İstanbul 1958.
- Köprülü, Fuat, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1986.
- Kurdakul, Necdet, *Osmanlı Devletinde Ticaret Antlaşması ve Kapitülasyonlar*, İstanbul 1981.
- Kuruç, Bilsay, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929–1932)*, c.I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayın No: 369, Ankara 1988.
- Kuruç, Bilsay, *İktisat Politikalarının Resmî Belgeleri (Söylev Demeç ve Yazılar)*, Siyasal Yayınları, Ankara 1963.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kırıatlı, TTK Basımevi, Ankara 2000.
- Müderrişoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1988.
- Nebi, Osman, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Türkiye İş Bankası, İstanbul 1986.
- Okyar, Osman, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye, Fethi Okyar'ın Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
- Öğün, Tuncay, *Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- Öğün, Tuncay, *Unutulmuş Bir Göç Trajedisi / Vilayât-ı Şarkîye Mültecileri (1915–1923)*, Babil Yayıncılık, Ankara 2004.
- Ökçün, Gündüz, *Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğünü (Mükellefiyet-i Ziraiye Belgeler) 1914–1922*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını No:57, Ankara 1997.
- Öztürk, Kazım, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınları, İstanbul 1968.
- Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, c.II, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987.
- Shaw, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.I, Çev: Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 1982.
- Silier, Oya, *Türkiye de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923–1938)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1981.
- Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920–1945)*, c.I, TTK Basımevi, Ankara 1983.
- Şahin, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu*, Ezgi Kitabevi, Bursa 2006.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c.IV, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, Ankara 1973.

Tekeli İlhan - İlkin Selim, “Devletçilik” Dönemi Tarım Politikaları Modernleşme Çabaları) *Türkiye de Tarımsal Yapılar*, Yurt Yayınları, Ankara 1988.

Tekeli İlhan - İlkin Selim, *Para ve Kredi Oluşumunda Merkez Bankası*, Ankara 1981.

Tekeli İlhan - Selim İlkin, *Kadrocuları ve Kadroyu Anlamak*, Tarih Vakfı Yurt Yayınlar, İstanbul 2003.

Tekeli İlhan - Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye de Devletçiliğin Oluşumu*, ODTÜ Yayınları, Ankara 1982.

Tekeli, İlhan -Selim İlkin, *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*, Ankara 1981.

Tezel, Yahya, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923–1950)*, Yurt Yayınları, Ankara 1986.

Tokdemir, Ertuğrul, *Türkiye de Tarımsal Yapı (1923–1933)*, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1988.

Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944–1973, Tek Partiden Çok Partiye 1944–1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.

Toprak, Zafer, *Türkiye de Milli İktisat (1908–1918)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 40.Hizmet Yılı (1938–1978), Önder Matbaası, Ankara 1978.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye de Siyasal Gelişmeler (1876–1938): Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk (1918–1938)*, Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık, İstanbul 2002.

Tunçay, Mete, *Türkiye'de Tek- Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931)*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989.

Turan, Osman, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1985.

Turhan, Mümtaz, *Atatürk İlkeleri ve Kalkınma*, Gün Matbaası, İstanbul 1965.

Türk İktisat Kongresi: 1923, İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar, Haz: Gündüz Ökçün, Ankara 1968.

Türkiye de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı, Ed: Tefik Çavdar, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1973.

Yalçın, Aydın, *Türkiye İktisat Tarihi*, Ankara 1979.

Yeşil, Ahmet, *Türkiye de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Zarakolu, Avni, *Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık*, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: VI, Ankara 1974.

B. MAKALELER

Aday, Naci, “7 Eylül Kararlarının İktisadî Bünyemizde Yaptığı Tesirler” Tasvir, 19.12.1948.

Süreyya, Ali, “Buğday İhraç Edebilir miyiz ?” Son Posta, 30.01.1931.

Alibekov, İnkılâp, “Kemalizm'in Devletçilik İlkesi, Teori ve Uygulama”, X. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara 22–26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.VI, TTK Basımevi, Ankara 1994, s.30–36.

Alibekov, İnkılâp, “Sovyetler Birliği'nde Kemalist Devletçilik Prensipleri'nin Öğrenilmesi” VIII. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara 11–15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.III, TTK Basımevi, Ankara 1983, s.1895.

Alpar, Hayri, “Buğday Meselesi ve Parti Disiplini” Vatan, 02.05.1948.

- Alpar, Hayri, “ Ekmek Davamız ” Vatan, 02.01.1948.
- Atay, Falih Rıfkı, “ Can Alıcı Noktalardan Biri ” Ulus, 09.08.1942.
- Baban, Cihat, “ Hükümetin Tamimi ” Tasvir, 03.07.1946.
- Baban, Cihat, “ Atıf İnan Dün Mahkûm Oldu ” Tasvir, 25.11.1947.
- Banguoğlu, Tahsin, “ Halkımız, Davalarımız ve Demokratlarımız ” Ulus, 02.10.1945.
- Başar, Ahmet Hamdi, “ Buğdayı Kurtarmalıyız ”, *Kooperatif Seçme Yazılar 1932–1934*, c.I, No:2, Temmuz 1932 (Tıpkı Basım), Haz: Bülent Varlıklı, Gazi Üniversitesi Yayın No: 10, Ankara 1982, s.78–81.
- Başar, Ahmet Hamdi, “Buğday Teşkilatını Hemen Yapmalıyız”, *Kooperatif Seçme Yazılar 1932–1934*, c.II, No:22, Mart 1934 (Tıpkı Basım), Haz: Bülent Varlıklı, Gazi Üniversitesi Yayın No: 10, Ankara 1982, s.318–322.
- Başar, Suat, “ Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca ” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.VII, No:1–4, İstanbul, Ekim 1945- Temmuz 1946.
- Bil, Hikmet, “ Toprak Ofisi Mahsulü Nasıl Çürütür? ” Tan, 05.07.1945.
- Boztepe, Fevzi, “Karadeniz Bölgesindeki Açlık, Verem İstirap” Zafer, 02.01.1950.
- Çıkm, Ayhan, “ Atatürk Ekonomi Politikaları ve Kooperatifçilik ” *Yar Müdafaa-i Hukuk Dergisi*, Sayı:62, Ankara 2003, s.25–32.
- “Cumhuriyet’ten Günümüze ”, *Osmanlı’dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, c.II, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, İstanbul 1999, s.115–116.
- Çolak, Filiz, “ Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945–1950) Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, *Türkler*, c.XVI, Ankara 2002, s.774.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, “*Murabâha*” *İslâm Ansiklopedisi*, c.XXXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s.148–152.
- E.C.A. “ Türkiye de Tarım ve Marshall Planı”, Kudret, 03.05.1950.
- Ebuzziya, Ziyad, “ İdare Amirlerinden Şikâyet ” Tasvir, 29.04.1946.
- Ebuzziya, Ziyad, “Atıf İnan Hesap Vermelidir”, Tasvir, 24.11.1947.
- Erkal, Mehmet, “Öşür” *İslam Ansiklopedisi*, c.XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s.97–102.
- Eroğlu, Nadir, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923–1938)”, Marmara Üniversitesi, *İ.İ.B.F. Dergisi*, c.XXIII, İstanbul 2007, s.63–73.
- Esmer, Ahmet Şükrü, “Türkiye ve Marshall Planı” Ulus, 19.04.1948.
- Ete, Muhlis, “ İktisadî Devlet Teşekkülü Nedir? ” Zafer, 16.06.1949.
- Fenik, Mümtaz Faruk, “ Toprak Ofisi Nazım Rol Oynamıyor ” Vatan, 25.09.1943.
- Fenik, Mümtaz Faik, “Gündelik Ekmeğimiz” . Zafer, 03.07.1949.
- Fenik, Mümtaz Faik, “Hangi Bakana İnanalım?” Zafer, 19.03.1950.
- Fenik, Mümtaz Faik, “Karadeniz Bölgesinde Açlık ve Verem” Zafer, 16.12.1949
- Fenik, Mümtaz Faik, “Karadeniz de Darlık Var ” Zafer, 08.02.1950.

- İleri, İhsan, “ Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Mubayaaları ” *Dünya ve Türkiye*, c.VII, Sayı:67, İstanbul 1955, s.21.
- İnönü, İsmet, “Fırkamızın Devletçilik Vafı” *Kadro Dergisi*, Sayı:22, Ekim 1993, Haz: Cem Alper, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1982.
- Karkın, Ahmet Samim, “ Toprak Mahsulleri Ofisi ve Faaliyetleri ”, *TMO Dergisi*, c.I, Sayı:10-12, Ankara 1956.
- Köprülü, Fuat, “Marshall Planı ve Türkiye” *Kudret*, 26.01.1948.
- Köymen, Oya, “ Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları ”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999, s.1.
- Kuyucak, Hazım Atıf, “ Toprak Mahsulleri Vergisi ” *Siyasî İlimler Mecmuası*, Sayı:157, Yıl:14, İstanbul 1944.
- Nadi, Yunus, “ Fazla mı Serbest ” *Cumhuriyet*, 29.07.1942.
- Nadi, Yunus, “ Hükümetin Gayesi Meydandadır ” *Cumhuriyet*, 26.02.1942.
- Nadi, Yunus, “ Yeni Kararın Kıymeti ” *Cumhuriyet*, 17.07.1942.
- Okyar, Osman, “ Marshall Planı ve Türkiye-1-” *Cumhuriyet*, 09.09.1948.
- Okyar, Osman, “ Marshall Planı ve Türkiye-2-” *Cumhuriyet*, 30.08.1948.
- “Olaylara Bakış ”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 63-71, Yıl: 7-8 Eylül 1948- Haziran 1949, s.52-93.
- Özüçetin, Yaşar, “ Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti'nin Kuruluşu,1946 Seçimleri ” Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, *Türkler*, c. XVI, Ankara 2002,s.765.
- Pamuk, Şevket, “ Dünya İktisadî Bunalımı ve 1930'lara Yeniden Bakış ”, *Bilanço, 1923-1998*, c.II, Ed: Zeynep Prona, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.34.
- Pekin, Fuat, “Buğday Siyaseti ve Amber Davası-2-”, *İktisadi Yürüyüş Dergisi*, c.VII, Sayı:154, İstanbul 1946,s.12.
- Rauf, Ali, “ Toprak Mahsulleri Vergisi Nasıl Tarh Ediliyor ” *Tan*, 05.07.1945.
- Sav, Nizameddin Ali, “Marshall Planında Türkiye'nin Payı” *Cumhuriyet*, 04.10.1948.
- Sertel, Zekeriya, “ Toprak Mahsulleri Ofisi Müteahhitleri Ortadan Kaldırmalıdır ” *Tan*, 24.10.1943.
- Sertel, Zekeriya,“ Dikkat İçinde Kıtık Çekebiliriz ” *Tan*, 22.08.1943.
- Sertel, Zekeriya,“ Köylü Hakikaten Zengin Oldu mu? ” *Tan*, 08.06.1943.
- Suvla, Refii Şükrü,“ Marshall Yardımını Biz Nasıl Kullanıyoruz” *Cumhuriyet*, 26.07. 1950.
- Süreyya, Ali, “ Buğday İhraç edebilir miyiz? ”, *Son Posta*, 30.07.1931.
- Tataç, Ziya, “ Toprak Ofisi'nin Faaliyeti (Temmuz Olayları) ” *Türkiye Ekonomisi*, Sayı: 37/38, Ankara 1946, s.231.
- Tekeli, Esat, “ İktisadî ve Malî Durumumuz ”, *Ulus*, 28.10.1947.
- Tökin, İsmail Hüsrev, “Buğday işine Bir Bakış ” *Kadro*, c.III, Sayı:30, Haziran 1930, s.20-31.
- Tökin, İsmail Hüsrev, “ Müstemleke ve Yarı Müstemlekelerde Buhranın Tesirleri,” *Kadro*, 15 Mart 1933, s.20.
- Turan, Kemal “ Ziraat Seferberliği ve Milli Korunma Kanunu” *Ulus*, 14.02.1942.
- Turan, Kemal, “ Prim, Tohum, Kredi” *Vatan*, 19.02.1942.

Us, Asım, “Hububat Fiyatlarını Yeni Şartlara Göre Ayarlamak Lazım” Vakit, 18.04.1948.

Us, Asım, “Buğday İşinde Aydınlatılması Gereken Noktalar”, Vakit, 07.06.1948.

Ünal, Kemal, “Buğday İşleri ” Ulus, 20.07.1938.

Ünal, Kemal, “Toprak Mahsulleri Ofisi ” Ulus, 25.06.1938.

Ünivar, Süleyman, “Milli Mücadele Döneminde Çalışma Hayatı ve Ekonomi” Ed: Hasan Celal Güzel,

Kemal Çiçek, *Türkler*, c.XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.133.

Yakut, Cevdet, “ Büyük Bir Suiistimal ” Cumhuriyet, 17.03.1944.

Yalman, Ahmet Emin, “ Halk Partisi Azasıyla Bir Hasbıhal ” Vatan, 30.05.1946.

Yalman, Ahmet Emin, “ İyi Frene Lüzum Var ” Vatan, 26.07.1942.

Yalman, Ahmet Emin, “ Sebep ve Netice” Vatan, 07.11.1945.

Yalman, Ahmet Emin, “ İki Yol ve İki Zihniyet ” Vatan, 12.07.1942.

Yazman, Aslan Tufan, “ Toprak Mahsulleri Ofisi ” *İktisadî Yürüyüş*, c.XVI, Sayı: 329, İstanbul 1955, s.18.

Yener, Melih, “7 Eylül Kararları ve Neticeleri ” Vatan, 02.04.1947.

EKLER

EK:1 Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu

T.C.

BAŞVEKÂLET NEŞRİYAT VE MÜDEVVENAT DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

TOPRAK MAHSULLERİ OFİS KANUNU

Kanun No:3491

Kabul Tarihi: 24.06.1938

Neşir Tarihi: 13.07.1938

Madde 1- Bu kanunda yazılı işlerle iştigal etmek ve sermayesinin tamamı Devlet tarafından verilmek suretiyle kurulan iktisadi devlet teşekküllerinin teşkilatı ile idare ve murakabeleri hakkındaki 3460 sayılı kanun hükümlerine tabi bulunmak ve mezkûr kanuna göre hükmi şahsiyeti haiz olmak üzere bir (Toprak Mahsulleri Ofisi) kurulmuştur.

Bu ofis İktisat Vekâletine bağlı olup merkezi Ankara da'dır.

FASIL: 1

Ofisin iştigal mevzuları

Madde 2- Ofis aşağıdaki şekilde buğday işleriyle iştigal eder:

A) Memlekette, büyük istihsal mntıklarında istihsal edilen buğday fiyatlarının, müstahsillerin satışlarında normalin altına düşmesini önlemek için İcra Vekilleri Heyeti kararıyla tespit edilecek yerlerde ve tayin edilecek fiyatlarla buğday mubayaa etmek ve bu suretle buğday piyasasını korumak ve tanzim etmek ve stok bulundurmak; Normal fiyatlar, cihan pazarlarındaki buğday fiyatları karine ittihaz ederek bir rakama varmak üzere her sene haziran ayının ilk on beş günü içinde İcra Vekilleri Heyeti kararıyla muayyen evsafta buğdaylar için tespit edilecek fiyatlardır.

Bu fiyatlarda senesi içinde tadilat yapmak yine İcra Vekilleri Heyeti kararıyla olur. Ofis tarafından fiyat tayininde İcra Vekilleri Heyetince tespit edilecek umumî evsaf kıstaslarına riayet etmek şartıyla kalite farkları ve mahalli fiyatların kararlaştırılmasında tesir yapan amiller göz önünde tutulur.

B) Buğday fiyatlarının müstehlik halkı tazyik edecek derecede yükselmesine mahal bırakmamak ve dâhili piyasaları tanzim etmek üzere istihlak yerlerinde İcra Vekilleri Heyetinin tayin edeceği fiyatlarla buğday satmak,

C) İhtiyaç halinde İcra Vekilleri Heyetinin vereceği direktifler dâhilinde dış piyasalardan buğday satın alarak memlekete ithal etmek,

Ç) Ofisin teşkil maksatlarına uygun olmak üzere memleket dâhilinde yukarı ki bendler dışında diğer buğday alım ve satım işlerine ve bunlarla ilgili her türlü muamelelere girişmek,

D) Satın aldığı buğdayların dış piyasalarda sürümünü temin için her türlü muameleleri yapmak ve satmak,

F) Cihan buğday istihsal ve hareketlerini ve fiyatlarını tetkik ve takip ederek her türlü neşriyat yapmak,

Madde 3- Buğdaydan başka diğer hububatta da İcra Vekilleri Heyetince verilecek kararlarla buğday gibi ofisin iştigal mevzuuna alınabilir.

Madde 4- Ofis, İktisat Vekâletinin muvafakatiyle, lüzum göreceği yerlerde un ve ekmek fabrikaları kurmak, satın almak ve işletmekle ve her nevi un ve mamulleri sanayi işleriyle meşgul olabileceği gibi memleket içinde un alım ve satımı ve memleket dışına un ve mamulâtı satma işleriyle de iştigal edebilir.

Madde 5- Ofis, memleket hububatının muhafaza, temizleme, ilaçlama ve ayırma işleri ve bu mallar üzerine varand muamelesi yapabilmek üzere inşa edilmiş olup bu kanun mucibince ofise devri icap eden veya yeniden inşa ve iktisap edilecek olan silo ve müştemilatı ile ambarları işletir.

Bu kanunda yazılı silo tabiri ambarları da ihtiva etmektedir.

Madde 6- Ham afyon ve tıbbi afyon ile morfin ve bunun bütün milhlerinin ve uzvi hamızlarla veya küül cezirleriyle birleştirilmesinden mütehassil bütün eterlerinin ve bunların milhlerinin ve ham kokain ile kokain, ekgonin, tropo kokain ve bunların milhlerinin ve dikodit, dilodit, ökodol, asedikon ve bunların kimyevi terkiblerinde bulunan maddelerin ve bütün bu cisimlerin İktisad ve Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletlerince tayin olunacak müstahzarlarının imal, ithal ve ihracı Devlet inhisarına alınmıştır. İstimalinde mazarrat hâsıl olduğu ve oksikomat tevliid eylediği fenni surette tespit edilen yukarı ki fırkada yazılı cisimlere benzer diğer maddelerde İcra Vekilleri kararıyla bu inhisara tabii tutulabilir.

Ham afyonun memleket dâhilindeki ticareti serbesttir.

Madde 7- Ofisin uyuşturucu maddeler işleri şunlardır:

A) Altıncı madde de yazılı inhisarı işletmek;

B) Satın aldığı afyonların ticari muamelelerini ve satış işlerini yapmak ve bu hususta faydalı göreceği her türlü taahhütlere girmek;

C) Satın alınacak afyonları tahlil etmek ve satın alınan afyonları işleyerek yeniden tasnife tabii tutmak, afyon standardizasyonu temin etmek ve bu hususta icap eden teşkilatı yapmak ve İktisat Vekilinin tasvibiyle laboratuvarlar açmak;

Ç) Dâhilde satın alacağı ham afyonun fiyatını, beyne-l milel afyon piyasasını fiyat hareketlerini ve müstahsillerin menfaatlerini göz önünde bulunarak tespit etmek; Ofisin bu afyonları satın alışı, ihtiva ettikleri morfin derecesi üzerinde yapılır. Ancak soft afyon yetiştiren mıntıkların mahsullerini, morfin derecelerini tespiti lüzum kalmadan ekspertiz yolu ile de alabilir.

D) 2834 numaralı kanuna göre afyon müstahsilleri arasında kurulacak satış kooperatiflerinin birliklerine düşen vazifeleri görmek.

Madde 8- Ofis buğday ve diğer hububat ile her nevi un mamullerine ve uyuşturucu maddelere ait olup bu kanunda yazılı maksatların tahakkuku için lüzumlu olan stokların miktarını idare meclisi kararıyla tespit eder. Bundan başka ofis, memleket ihtiyacı olarak İcra Vekilleri Heyeti kararı ile bu maddelerden stok bulundurma memur edilebilir.

Madde 9- Ofis, inhisara tabii maddelerde inhisar hakkının devri veya işletmesine iştirak maiyetinde olmamak üzere ofisin bu kanun mucibince meşgul olacağı bütün işlerde diğer hakiki veya hükmi şahıslarla ortaklık ve anlaşma ve mukaveleler yapabilir.

Madde 10- Ofis işleri icabı olarak gayri menkul mallara tasarruf edebileceği gibi alacakların temini maksadıyla kendi namına gayri menkul mallar üzerinde ipotek tesis edebilir.

Madde 11- Ofis, memleket içinde ve dışında lüzum gördüğü yerlerde teşkilat yapar, şubeler açabilir ve ajanlar bulundurabilir.

FASIL: 2

Malî Hükümler

Madde 12- Ofisin sermayesi on yedi milyon liradır.

Bu sermaye İcra Vekilleri Heyeti kararıyla bir misline kadar arttırılabilir.

Bu sermaye aşağıdaki unsurlardan terekküp eder:

A) Hükümete ait olup halen Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası'nın elinde bulunan ve bu kanun mucibince ofise devir edilecek buğday mevcudu;

B) Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası eliyle 2056 sayılı kanun dairesinde şimdiye kadar tedbir olunan buğday alım satım işleri sebebiyle buğday teşkilatının teşhiz edildiği bil cümle demirbaşlar ile adı geçen bankadan hükümet nam ve hesabına bu iş için açılmış kredi dâhilinde birikmiş paralar ve T.C.Ziraat Bankasının bu teşkilatın faaliyeti neticesinde hükümet hesabına iktisap ettiği bilumum haklar;

C) 2253 sayılı kanunla ihdas edilmiş bulunan uyuşturucu maddeler inhisarının bir buçuk sermayesine ait mevcut nakdi ile alacakları ve kendi malı olan afyon stokları ve demirbaş eşyası ve iktisap edilmiş büyük hakları;

Ç) Devletçe tahsis edilecek paralar,

D) Devlete veya Devlet müesseselerine ait olup ofisin teşkil maksatlarına uygun maiyette bulunan diğer menkul ve gayrimenkul mallardan İcra Vekilleri Heyeti kararı ile ofise devir edilecekler;

E) 2303 sayılı kanun hükümlerine göre yaptırılmış olup ta T.C Ziraat Bankası elinde bulunan silolar ve müştemilatı ambar ve ikametgâhlar.

Madde 13- Ofisin ihtiyat sermayesi, ofis işlerinden tahakkuk edecek karlardan ve devletin her yıl ihtiyat sermayesi namı ile ofise vereceği paralardan terekküp eder. Ofisin işletmelerinden mütevellit zararları, ofisin teklifi ve umumi heyetin kararı üzerine ihtiyat sermaye ile kapatılır.

Bir yılın zararını kapatmak için evvelki yıldan müdevver ihtiyat sermaye kafi gelmediği takdirde ardaki fark hükümetçe ihtiyat sermaye hesabına bilanço-yu takip eden ilk altı ay zarfında tediye olunur.

Madde 14- Buğday için ikinci maddenin (A) bendinde yazılı olduğu şekilde tespit edilen normal fiyatlarla iç ve dış piyasaların fiili satış fiyatları arasında ve ikinci maddenin (B) bendinde yazılı satış fiyatları ile ofisin satın alma fiyatları arasındaki farklar ve mümasil ahvalde hükümet kararı ile ofisin alelumum ticari muamelerinde husule gelen fiyat farkları ile buğdayın maliyetini indirmek maksadıyla silo masraflarında İcra Vekilleri Heyetince yapılmasına karar verilen tenzilat farkları gibi ofis aleyhine tahakkuk eden açıklar hükümet tarafından tediye olunur.

Bu gibi tediye ofisçe ilgili muamelenin tahakkukunu gösteren vesaik ibrazı üzere yapılır.

Madde 15- Ofis umumi heyetin teklifi ve İcra Vekilleri Heyeti kararıyla azami 10 milyon lira kadar faizle veya faizsiz ikramiyeli veya ikramiyesiz tahvilat çıkarabileceği gibi on beş seneye kadar vadeli istikrazlar dahi yapabilir. Maliye Vekâleti ofisin çıkaracağı tahvilata veya yapacağı istikrazlara kefaletle mezundur.

FASIL: 3

İdare Uzuqları

Madde 16- Ofis, birisi umumi müdür olmak üzere beş kişiden ibaret bir idare meclisi marifeti ile idare olunur. İdare meclisinin reisi ile bir aza iktisat, bir azası maliye ve bir azası da ziraat vekâletinin inhası üzerine icra vekilleri heyetince tayin olunur. Umum müdür hariç olmak üzere reis ve azaların hizmet müddetleri iki yıldır. Bu müddetin hitamında yeniden tayinleri caizdir.

Madde 17- Ofisin bir umum müdürü ve lüzumu kadar umum müdür muavini bulunur. Ofisin umum muhasebe müdürü; umum müdürün teklifi üzerine idare meclisi kararıyla iktidar vekili tarafından tayin olunur.

FASIL: 4

Müteferrik Hükümler

Madde 18- Haşhaş ekilecek mıntıkalarla bu mıntıkalar içinde afyon sütü toplanmasına müsaade edilecek mıntıkalar her yıl zirai ve ekonomik icaplar ve satış kabiliyetleri göz önünde tutularak, iktisat vekâletince verilecek mütalaa üzerine, ziraat vekili tarafından tespit ve icra vekilleri heyetinin tasvibinden sonra en geç bir temmuz tarihinden evvel ilan olunur. Bu tarihe kadar ilan yapılmadıkça bir yıl evvelki ilan hükümleri yürür. Ancak tespit ve ilan olunan yerlerde iki yıl geçmeksizin tahdidat yapılamaz. Süs için bahçelerde yetiştirilen katmerli haşhaşlar ve tahdit hükümlerinden müstesnadır.

Bütün mıntikalarda mahalli en büyük idare amirleri haşhaş ekimi ve afyon sütü toplama işlerini kontrol etmek ve iş bu maddenin 1.fıkrasında yazılı İcra Vekilleri Heyeti kararının meriyetini temin eylemekle mükelleftirler. Mıntıkların tespit ve ilanında takip olunacak usuller ile mahalli idare amirlerinin murakabe şekilleri ziraat, dâhiliye ve İktisat Vekili Vekâletlerince müştereken hazırlanacak bir nizamname ile tespit olunur.

Madde 19- Ekonomik ve zirai icaplar dolayısıyla alakadar enstitülerin ve mütehassıs heyetlerin tetkikatına ve ofisin mütalaasına istinaden haşhaş ekimine ve afyon toplanmasına müteallik fenni şartlar koymaya ve bunları mecburi tutmaya İcra Vekilleri Heyeti salâhiyettardır.

İcra Vekilleri Heyetince bu babda verilecek kararlar, Ziraat Vekâletince tatbik ve infaz olunur.

Madde 20- 6'ncı madde hükmüne göre inhisar altına alınmış olan maddeler ofisin Ankara da tesis ve idare edeceği tek fabrikalarda imal olunur. Bu fabrikanın işlemesi, mamulâtının nevileri, miktarı ve satışının murakabesi tarzları İktisat ve Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletlerince hazırlanacak bir nizamname ile tayin olunur. Bu maddelerin memleketten ihracı İstanbul ve İzmir gümrüklerinden yapılır.

İktisat Vekâleti lüzumu halinde diğer gümrüklerden ihraç yapılmasına izin verebilir.

Madde 21- Ordu ve mektepler ve diğer resmi daire ve müesseseler buğday, un, ekmek ve afyon mürekkebatı ihtiyaçlarını ofisin müsait bulunan yerlerde ofisten temin etmeye mecburdurlar.

Bu gibi muamelelerde fiyat, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla tespit olunur.

Madde 22- 3242 numaralı kanun hükümlerine tevfikan dağıtılmak üzere, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası tarafından buğday talep edilmesi halinde ofis bu suretle istenilen buğdayları kendisine mal olduğu fiyatla satar.

Madde 23- Ofisin banka ve kredi işleri İktisat Vekâletinin direktifleri dairesinde Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası ile ofisi arasında akdedilecek mukaveleye göre mezkûr bankaca yapılır. Lüzum ve ihtiyaç halinde bu işler İktisat Vekâletinin göstereceği diğer bankalar tarafından da yapılabilir.

Madde 24- Ofis iştigal mevzuuna giren muhtelif işler için muayyen alâmetifarikalar, imtiyaz ruhsatnameleri, ihtira beratları ve sair müsaadeler alabilir ve bunları satın alabileceği gibi başkalarına da devredebilir.

Madde 25- Ofisin müstahsilden yapacağı mubayaalara ait bilumum evrak, vesaik, senedat ve kuyud, defatir ve hulasai hesabiyeler ve menkul rehni muameleleri, damga, noter harçları, muamele vergisi ve sair her nevi tekâlif ve rüsumdan muaftır. Ofise gerek devredilecek ve gerek intikal edecek olan gayrimenkullerin intikal ve ferağ muameleleri hiçbir harç ve resme tabi değildir. Ofisin teşkil edeceği şirket ve müessesatı resmiye ve hususiye ve şube ajanları ile olan kıymetli ve kıymetsiz mektup, kart ve paket irsalâtından, telgraf ve sair muhaberatından Devlet dairelerinden alınan miktarlarda ücret alınır.

Madde 26- Ofisin iştigal mevzuuna giren işlerin ifasına muktezi arazi ve arsalarla binalar İktisat Vekâletinin tasvibiyle usulüne tevfikan istimlâk edilebilir.

Madde 27- Yabancı memleketlere ham afyon ihraç edenler bir seneden üç seneye kadar hapis ve kaçırdığı afyonun kıymetinin üç mislinden ve her halde beş yüz liradan aşağı olmamak üzere para cezasına mahkûm edilebilirler. Ham afyon ihracına teşebbüs edenler altı aydan üç seneye kadar hapis ve kaçırılmak istenen afyonun kıymetinin bir misli nispetinde ağır para cezasıyla cezalandırılırlar. Tutulan afyonun müsaderesine de hüküm olunur. Ham afyon ihracı kaçakçılığı yapmak maksadıyla icra vasıtalarının hazırlanması ve kendi feragatleriyle olmayarak, ittihaz edilmiş mani tedbirler sebebiyle, fiilen husule gelmemesi teşebbüs sayılır.

Madde 28- 18'inci maddeye göre Hükümetçe tayin ve ilan olunacak mıntıkalar haricinde haşhaş ekenlerden veya afyon sütü toplayanlardan beş yüz liradan yüz liraya kadar hafif para cezası alınır ve

mahsul henüz elde edilmemişse sökülüp imhasına ve mahsul elde edilmişse müsadereğine hüküm olunur. Tekerrürü halinde para cezasıyla beraber bir haftadan iki aya kadar hafif hapis cezası da verilebilir. Bu madde de yazılı cezalar sulh mahkemelerince hüküm olunur.

Madde 29- İş bu kanunun tatbiki hakkında nizamnameler yapılır.

Madde 30- 31.04.1933 tarih ve 2253, 3.07.1932 tarih ve 2056 ve 11.06.1933 tarih ve 2303 sayılı kanunlar kaldırılmıştır.

FASIL: 5

Muvakkat Hükümler

Birinci muvakkat madde- Maliye, İktisat, Ziraat Vekâletleriyle Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, uyuşturucu maddeler inhisar idaresi ve ofis taraflarından seçilmiş birer mümessillerden mürekkep bir devir komitesi kurulur. Bu komitenin vazifesi, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasının ve uyuşturucu maddeler inhisar idaresinin ellerinde bulunup 12'inci maddede yazılı olduğu veçhile ofisin sermayesini teşkil eden unsurlar cümlesinden bulunan malları ve hakları ikinci muvakkat madde mucibince tespit etmektir.

İkinci muvakkat madde – Devir komitesi Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasının ve Uyuşturucu Maddeler İnhisarı İdaresinin iş bu kanun mucibince ofise devredecekleri menkul ve gayrimenkul malların ve hakların kemiyet ve keyfiyetlerini ve hakiki kıymetlerini usulü dairesinde ve İktisat Vekâletince tanzim edilecek program ve tayin olunacak müddet dâhilinde tespit ve ofise devreder. Devir komitesi azası için ofis idare meclisince kararlaştırılacak ücretlerle devir ve tespit muamelesi için devir komitesince sarfına lüzum gösterilecek sair ücretler ve masraflar ofis tarafından ödenir.

Üçüncü muvakkat madde- Bu kanunun meriyetinden itibaren uyuşturucu maddeler inhisarı, bütün hukuk ve vecibeleriyle birlikte ofise intikal eder.

Dördüncü muvakkat madde- Mülga Ziraat Bankası ve Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası tarafından hazine hesabına tedvir olunan buğday ve silo işlerinin ikinci muvakkat maddede yazılı devrin icrasını müteakip tespit edilecek kati hesap neticelerine göre bankanın faizleriyle beraber tahakkuk edecek alacağı Maliye Vekâleti ile banka arasında tespit edilecek şart ve faize göre ve senevî bir milyon liradan aşağı olmamak üzere hazinece bankaya ödenir.

Beşinci muvakkat madde- Ziraat Vekâleti ile Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasının buğday ve silolara ait teşkilatı ile uyuşturucu maddeler inhisarı idaresi teşkilatı, ofis tarafından yeni teşkilatı vücuda getirip faaliyete başlayıncaya kadar eskisi gibi faaliyetlerine devam ederler.

Madde 31- Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 32- Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

03 /07/ 1938

Ek:2 Toprak Mahsulleri Nizamnamesi

**T.C.
BAŞVEKÂLET
NEŞRİYAT VE MÜDEVVENAT DAİRESİ
MÜDÜRLÜĞÜ**

Kararname No: 15191

Neşir Tarihi: 22.2.1941

3491 sayılı kanunun 29'uncu maddesine istinaden Ticaret Vekilliğince hazırlanarak 11.10.1940 tarih ve 6/6208 sayılı tezkere ile teklif ve Devlet Şurasınca tetkik edilerek 6.2.1941 tarih ve 1516 sayılı tezkere ile tevdi olunan ilişik(Toprak Mahsulleri Ofisi nizamnamesi)nin meriyete konulması; İcra Vekilleri Heyetince 14.2.1941 tarihinde kabul olunmuştur.

14.2.1941

TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ NİZAMNAMESİ

**BİRİNCİ BÖLÜM
Ofis ve iştigal mevzuları**

Madde 1- Toprak Mahsulleri Ofisi, hükmi şahsiyeti haiz ve (3491) ve (3460) sayılı kanunlar dairesinde mali ve idari muhtariyete malik olmak ve mesuliyeti sermayesiyle mahdud bulunmak üzere hususi hukuk hükümlerine idare olunur bir teşekküldür. Ofis, Ticaret Vekâletine bağlı olup sermayesinin tamamı devlet tarafından verilmiştir.

Madde 2- Ofisin idari merkezi Ankara'dadır

Ofis memleket içinde ve dışında lüzum gördüğü yerlerde teşkilat yapar, şubeler açabilir ve ajanslar bulundurabilir; işin icabına göre bu teşkilatı lağveder veya yerlerini değiştirir.

Ancak buğday alım yerleri, ofisten gönderilecek lüzum üzerine ve icabında aynı surette Ticaret Vekâletinin teklifi ve İcra Vekilleri Heyetinin kararıyla tespit ve icabında aynı surette lağvolunur. Tespit olunan alım yerlerinden faaliyet zamanlarının tespiti veya faaliyetinin muvafakatten durdurulması, alım ve dolum vaziyetine göre ofisin takdirine bağlıdır. Yalnız bu muameleler mucip sebeplerle birlikte derhal Ticaret Vekâletine bildirilir.

Alım merkezleri, hinderlandları ile birlikte birer mıntuka teşkil ederler. Bu mıntukalar dâhilinde ambarları müsait olan veya Ticaret Vekâletince lüzum görülen yerlerde alım merkezine bağlı ekipler

gönderilebilir. Ve o civardaki müstahsillerin malları bu ekipler vasıtasıyla satın alınabilir. Bu takdirde fiyatlar, ekibin bağlı olduğu merkez için İcra Vekilleri Heyetince tespit edilen fiyat ve esaslara tabidir.

Madde 3- Ofisin başlıca iştigal mevzuları; kanunu ikinci maddesinde gösterilen vazifeleri ifa etmek suretiyle,

- a) Buğday ve sair hububat müstahsil ve müstehliklerinin himayesi,
- b) Silo ve ambarlar iktisat ve inşası ve bunların işletilmesi,
- c) Uyuşturucu maddeler inhisarının işletilmesidir.

Madde 4- Ofis, Ticaret Vekâletinin muvakkatiyle lüzum göreceği yerlerde un ve ekmek fabrikaları kurmak, satın almak ve işletmekle ve her nevi un ve mamullerin sanayi işleriyle meşgul olabileceği gibi memleket içinde un alım ve satımı ve memleket dışına un ve mamulâtı satma işleri ile de iştigal edebilir. Bu vazifelerin ve (3491) sayılı kanunda gösterilen bütün işleri ne suretle yapılacağı mevzuları hususiyetlerine göre, ayrı bir nizamname ile tayin olunur.

İKİNCİ BÖLÜM

İdare ve murakabe uzuvları ve bunların teşkil, tayin, vazife ve mesuliyet ve faaliyet tarzları,

Madde 5- Ofisin idare ve murakabe uzuvları şunlardır:

- 1- Umumi Heyet,
- 2- Murakabe Heyeti,
- 3- İdare Meclisi,
- 4- Umumi Müdürlük.

Madde 6- Umumi Heyetin ve Umumi Murakabe Heyetinin teşekkülü ve vazifesi ve salahiyeti hususu kanunda gösterilmiştir.

Madde 7- Ofis, bir reis ile birisi Umum Müdür olmak üzere dört azadan mürekkep bir idare meclisi marifetiyle idare olunur.

Reis ile azadan biri Ticaret Vekâletinin birer azada Maliye ve Ziraat Vekâletinin inhaları üzerine İcra Vekilleri Heyetince tayin ve aylık ücretleri, (3659) sayılı kanunun 3'üncü maddesindeki şartlara göre tespit olunur. Hizmet müddetleri kararname tarihinden itibaren iki yıldır. Bu müddetin hitamında yeniden tayinleri caizdir. Müddetini bitirmeden ayrılanların yerine tayin edilenler seleflerinin müddetini ikmal ederler. Bunların yüksek tahsil görmüş ve vazifelerini muvaffakiyetle başlamak için muktezi meslekî, hukukî, malî ve iktisadî teknik bilgiye haiz ve tecrübe sahibi olmaları şarttır.

Rakip müesseselerde maddi menfaat rabitalar bulunanlar, idare meclisi reis ve azası olamazlar. İdare meclisi reis ve azası sermayesinin tamamı devlet tarafından verilmiş veya sermayesine devletçe iştirak edilmiş bütün teşekkül ve müesseselerde ve bütün bunlara mümasil serbest teşekküllerde vazife alamazlar ve ofisin iştigal mevzularına dâhil işlerin imar ve ticaretiyle meşgul olamazlar. Bir ticarethane şerikleri ve baba, anne, oğul, kardeş, kayınvalide, kayınpeder, kayın birader, zevce, kız, baldız, damat, enişte, yeğen, amca ve dayı aynı zamanda idare meclisi reis ve azalarında bulunamazlar. Umum müdür,

idare meclisinin tabii azası olup müddetle mukayyet değildir. Kendisi bulunmadığı zaman vekâletinde bulunan zat aynı salâhiyetle meclise iştirak eder.

Madde 8- Reisin gaybubetinde idare meclisinin arasında intisap edeceği zat içtimâî riyaset eder. Umum müdür muvakkat reisliğe intihap olunamaz.

Madde 9- İdare meclisi en az haftada bir defa Ofis merkezinde toplanır. Bundan başka azadan iki zatın müzakere mevzuunu sarahaten gösteren müşterek ve yazışlı takrirleri veya umum müdürü kezalik yazılı teklifi üzerine toplantılar yapar.

Toplanma günleri ve müzakere ruznamesi, meclis reisi tarafından tayin ve tertip ve azaya tebliğ olunur.

Madde 10- İdare meclisi reis ve azasının bütün toplantılarda hazır bulunmaları esastır. Mazereti olanların, toplantıdan evvel mazeretlerini yazılı olarak meclis reisine bildirmelerini ve hasta olanların hastalıklarını resmi hekimlerin raporları ile veyahut imzası resmi makamlarca tasdikli raporlarla tevsik etmeleri lazımdır.

İdare meclisi tarafından mezun olmaksızın toplantıda bulunmayanların o toplantıya isabet eden ücretleri kesilir ve kesilecek miktar bir aylık ücretin o ay içindeki toplantı adedine taksimi sureti ile hesap edilir. Her hangi bir mazeret sebebi ile İdare Meclisince verilecek mezuniyetlerin içtimalara hâlel getirilmemesi ve bir ayı geçmemesi şarttır. Ticaret Vekâleti, bu mezuniyeti hastalık halinde, yine toplantılara hâlel gelmemek şarttı ile altı aya kadar uzatabilir.

İdare meclisi tarafından mezun olmaksızın üç ay içinde dört toplantıda bulunmayanlar istifa etmiş sayılır. Bu muamelelerin tatbikini icap ettiren hadiseler, İdare meclisi reisi tarafından umum müdürlüğüne yazı ile bildirilir.

Madde 11- İdare meclisi reis ve azası vazifelerinin ifasında basiretli ve tedbirli bir tacir gibi harekete mecbur ve buna aykırı hareketlerinden dolayı sebep oldukları zararlardan Ofise karşı hukuken mesuldürler. Ancak Ofisin taahhütlerinden dolayı diğer tarafa karşı şahsen mesul değildirler.

Madde 12- İdare meclisi, mürettep adedin ekseriyeti hazır bulunmadıkça müzakerede bulunamaz ve kararlar mevcudun ekseriyeti ile verilir. Reylerde müsavat halinde, reisin bulunduğu taraf tercih olunur. Mecliste hazır bulunmayan azanın birini vekil etmesi caiz değildir.

Madde 13- Her içtimanın zabıtnamesi, sıra numarası altında ve müselsel karar numaralarını ve tarihi muhtevi olarak tutulur. Ve başına içtimada hazır bulunan reis ve azanın isimleri yazılır. Bu zabıtnamelerin hûlasaları o içtimada imzalanır.

Zabıtnameler, müteakip içtimada okunarak tasdik ve hûlasayı imza edenler tarafından imza olunduktan sonra birer sureti Ticaret Vekâletine ve umumi murakabe heyetine gönderilir. Zabıt suretlerinin muteber olması için reis ile umum müdür veya muavinlerinden biri tarafından imza edilmiş olması lazımdır.

Madde 14- Meclis kararları, zabıtnamede yazılı ekseriyet veya ittifak kayıtları ve müzakerenin münakaşaya ait kısımları yazılmaksızın reis tarafından Umum müdürlüğe tebliğ olunur.

Madde 15- Ofisi ilzam edecek her türlü mukavele ve taahhütlerin, Umum Müdür veya muavinlerinden biri ile alakalı servislerin imza yetkiyetini haiz müdür veya şeflerinden biri tarafından imza edilmesi lazımdır.

Madde 16- Ofise ait muhaberele, muhasebe, kasa, cari hesaplar, havale, bütün varant muameleleri, çekler, makbuzlar ve sair evrak en az birisi birinci derecede olmak üzere iki yetkiyetli imzayı taşımalıdır.

Madde 17- İmzaya yetkiyetli olacak memurlarla imza dereceleri, Umumu Müdürlüğün teklifi ve idare meclisinin kararı ile tespit olunur. Ve keyfiyet, imzaya yetkiyetli olanların imza şeklini ihtiva eden sirküler ilan edilir.

Madde 18- İdare meclisinin vazife ve yetkiyetleri aşağıda yazılmıştır.

a) Umum müdürlük tarafından teklif edilen idare masrafları bütçesi ile kadrolarını Ticaret Vekâletinin tasdikine arz edilmek üzere aynen veya tadilen kabul etmek ve ihtiyaç halinde sene içinde yapılacak tadillerde de aynı usulde muamele ifa etmek.

b) İşletme masraflarına ait etmek ve icap ederse sene içinde yapılacak tadillerle de aynı usulde muamele ifa eylemek.

c) Umum müdürlük tarafından tanzim ve tevdi olunacak senelik bilânço ve kar ve zarar hesabını tetkik ve tasvip etmek ve umumi murakabe heyetine gönderilmek üzere Ofisin başlıca faaliyet safhalarını gösterir raporu hazırlamak,

ç) (3659) sayılı kanunun 13'üncü maddesinin (C) bendi mucibince her sene tahakkuk edecek safi kardan ikramiye verilmesi muvafık olup olmayacağı ve muvafık görüldüğü takdirde bir maaşı geçmemek üzere tevzi edilecek ikramiyeye karşılık olarak yüzde beşin tefriki hakkında mütalaa ve teklifte bulunmak ve ikramiyenin verilmesi umumi heyetçe kabul edildiği takdirde idare meclisi reis ve azaları ile devam ve vazifede kusuru görülenler hariç olmak üzere umumi müdürlükçe ikramiyeye müstahak gösterilen memur ve müstahdemlerin listesini tetkik ve tasdik etmek,

(Umum müdürün idare meclisindeki tabii azalığı bu ikramiyeden istifadesine mani teşkil etmez.)

d) Fevkalade hizmetlerinden dolayı (3659) sayılı kanunun 13'üncü maddesinin (C) fıkrası hükmüne tevfikân temettü kaydı ile mukayyet olmaksızın ayrıca bir maaşa kadar ikramiyeye müstahak olanları ve her birine verilecek ikramiye miktarını tespit eylemek,

e) Tahvilat çıkarmak veya istikraz akdetmek için umum müdürlük tarafından vaki olacak teklifi tetkik, şartları tespit ve umumi heyete arz etmek.

f) Buğday ve Ofisin iştigal mevzuuna girecek diğer hububatın alım merkezleri ile alım fiyatları hakkında İcra Vekilleri Heyeti kararı istihsal edilmek üzere tetkiklerde bulunmak,

g) (3491) sayılı kanunun 2'nci maddesinin (B) ve (E) fıkraları ile (21) ve (22)' nci maddeleri mucibince yapılacak satışlara kâfi gelecek hububat ve mamul afyon stoklarının miktarını tespit etmek,

ğ) İhtiva ettikleri morfin derecesine göre mubayaa edilecek drogist afyonlar ile ekspertiz yolu ile kilo üzerinden satın alınabilecek soft afyonların fiyatlarını beynelmilel piyasalara, elindeki

stoklara göre ve müstahsillerin menfaatlerini göz önünde bulundurmak suretiyle tayin ve umum müdürlükçe hazırlanacak mubayaa şekil ve planlarını tetkik ve tasdik etmek,

h) Ofisin, umum müdürlükçe hazırlanacak, dâhili talimatnameleri tetkik ve tasdik etmek,

ı) Memleket içinde ve dışında şube ve ajans açma ve kapama kararı vermek,

i) Yeniden yapılacak silo ve ambar binalarının Umum Müdürlüğünün teklifi üzerine yerlerini tayin, keşif masraflarını ve ihalelerini tasdik etmek, talibi bulunmayan bu gibi inşaatın emaneten idarelerine karar vermek,

j) Ofisin işleri icabı olarak tasarruf edeceği gayrimenkullerin iktisabı veya inşaları hakkında karar vermek.

k) Alacaklılarının temini maksadı ile Ofis namına gayrimenkul mallar üzerinde ipotek tesis etmek, ipoteği altında olup da Ofisçe takdir edilecek kıymetlere mütehammil olduğu halde Ofisin alacaklarına kâfi bedelle talipleri çıkmayan gayrimenkulleri arttırmaya iştirak sureti ile tasarrufuna almak ve değer bedelleri ile satmak hususlarında karar vermek,

l) Ofisin leh ve aleyhindeki davaları sulh yolu ile halletmek,

m) Türk- Yugoslav Merkez Satış Bürosundaki müzakerelerde hasıl olabilecek ihtilafları halle medar olacak talimat ve zaruret halinde hakeme müracaat için karar vermek.

n) Umum muhasebe müdürlüğüne tayin olunmak üzere Ticaret Vekâletine arz olunacak zatı Umum Müdürlüğün teklifi ile tespit etmek,

o) Umum müdürün teklifi üzerine kendilerine imza salahiyeti verilmesi lazım gelen memurları tespit ve salahiyetin derecesi tayin etmek,

ö) İmza salahiyetini haiz olan memurlarla hukuk müşaviri ve avukatları, müfettiş, kontrolör ve alelumum servis şeflerini umum müdürün teklifi üzerine tayin ve arz eylemek,

p) Umum müdürlük tarafından verilecek üç aylık faaliyet raporunu ve bu meyanda ofisin üç aylık malî vaziyetini tetkik ve icabı halinde Umum Müdürlüğe verilmesi lazım gelen direktifleri tayin etmek.

Madde 20- Umum müdür ve muavinleri Ticaret Vekilinin teklifi ve İcra Vekilleri Heyetinin kararı ile tayin ve azledilirler. Kendilerine verilecek aylık ücret miktarı, (3659) sayılı kanunun (3) üncü maddesindeki şartlara göre, bu tayin kararnamesinde tespit olunur.

Madde 21- Umum müdür, Ofisin en yüksek idare ve icra amiri olup ofisin bütün işlerini ve muamelelerini kanuni ve nizami esas ve hükümler dairesinde sevk ve idare, muamelelerinin cereyanına nezaret etmek ve bu maksatla lüzumlu gördüğü bütün tedbirleri tatbik etmek ve bu maksatla lüzumlu gördüğü bütün tedbirleri tatbik etmek hususlarında tam salahiyeti haizdir.

Madde 22- Umum müdür, Ofisi kazaî ve idarî makamlar nezdinde ve üçüncü şahıslara karşı temsil eder ve icabında bu hususta vekâlet verir. Alelumum kefaletleri veya teminatları kabul eder ve Ofis tarafından akdedilmiş borçların edasını ve her türlü taahhütlerin icrasını temin maksadı ile verilen ipotekleri Ofis namına kayıt ve tescil ettirir.

Madde 23- Umum müdür, (18) inci maddenin (ö) fıkrasında yazılı memurların tayinlerini ve azillerini idare meclisince teklif ve bunlar haricindeki memurları tayin ve azil eder ve bu hususta yaptığı muamelelerden idare meclisine haber verir.

Madde 24- Umum müdür muavinleri umum müdürden alacakları salahiyetle onun namına hareket ederler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Mâlî Hükümler

Madde 25- Ofisin sermayesi, (3491) sayılı kanunun (12)'nci maddesinde yazılı menbalardan tedarik edilmek üzere on yedi milyon liradır.

Bu sermaye, İcra Vekilleri Heyeti kararı ile bir misline kadar arttırılabilir.

Madde 26- Ofis, umumi heyetin teklifi ve İcra Vekilleri Heyeti kararıyla ve Maliye Vekâletinin kefaleti ile azami on milyon liraya kadar faizli veya faizsiz, ikramiyeli veya ikramiyesiz tahvilat çıkarabileceği gibi on beş seneye kadar vadeli istikrazlar dahi yapabilir. Tahvilat veya istikraz şıklarından birinin veya memzucen her iki şıkkın ihtiyarı, Ofis umumi heyetinin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince karara bağlanır.

Madde 27- Ofisin banka ve kredi işleri Ticaret Vekâletinin direktifleri dairesinde Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası ile Ofis arasında akdedilecek mukaveleye göre mezkûr bankaca yapılır. Herhangi bir lüzum ve ihtiyaç hâsıl olduğu takdirde Ofis, Ticaret Vekâletinin münasip göreceği diğer bankalarda da kredi işlerini temin edebilir.

Madde 28- Ofisin senelik bilânçosu ile kar ve zarar hesabı, İktisat Vekâletince hazırlanan tipe uygun olmak üzere, ertesi senenin ilk üç ayı içinde ihzar ve idare meclisine tevdi olunur. İktisadî kaidelere göre amortisman payları, envanter kıymetleri ve normal işletme üzerinde müspet veya menfi tesirler icra eden amiller bilanço raporunda ve cetvellerde izah olunur.

Bilânço, idare meclisince tetkik ve aynen veya tadilen tasdik edildikten sonra kanuni müddet içinde, (18) inci maddenin (c) fıkrasında yazılı raporla birlikte umumi murakabe heyetine gönderilmek üzere umum müdürlüğüne iade olunur.

Madde 29- (3491) sayılı kanunun (14) üncü maddesi hükmünce, mezkûr kanunun (2) nci maddesinin (A) bendinde yazılı olduğu şekilde tespit edilen normal fiyatlarla iç ve dış piyasaların fiili satış fiyatları arasında ve (2)'nci maddenin (B) bendinde yazılı satış fiyatları ile Ofisin satın alma fiyatları arasındaki farklar ve mümasil ahvalde hükümet kararı ile Ofisin alelumum ticari muamelelerinde husule gelen fiyat farkları ile buğdayın maliyetini indirmek maksadıyla silo masraflarında İcra Vekilleri Heyetince yapılmasına karar verilen tenzilat farkları gibi Ofis aleyhine tahakkuk açıklar hükümet tarafından tediye olunur.

Bu itibarla buğday ve silo hesaplarından ve hükümet kararı ile yapılan diğer hububat ve un işlerinden hâsıl olacak zararlar hükümet hesabına zimmet kaydedilir.

Madde 30- Ofisin ihtiyat sermayesi ofis işlerinden tahakkuk edecek safî karlardan ve devletin her yıl ihtiyat sermayesi namı ile Ofise vereceği paralardan terekküp eder. Ofisin işletmelerinden mütevellit,

zararları, Ofisin teklifi ve umumi heyetin kararı üzerine, ihtiyat sermaye ile kapatılır. Bir yılın zararını kapatmak için evvelki yıldan müdevver ihtiyat sermaye kâfi gelmediği takdirde aradaki fark hükümetçe ihtiyat sermaye hesabına bilançoyu takip eden ilk altı ay zarfında tediye olunur.

Yukarıdaki hükümlere göre bu işletme hesaplarında bilânçoda görülecek zararlar hükümet hesabına zimmet kaydedilir.

Madde 31- Sene nihayetinde Ofis hesabı karla neticelenirse iş bu safi kardan yüzde beşi muhtemel zarar karşılığı olarak sermayenin dörtte birine varıncaya kadar ayrıldıktan sonra bakiyesinin yüzde beşine kadarı Ofis umum müdür ve muavinlerine ve diğer memur müstahdemlere (18)'inci maddenin (Ç) fıkrasında yazılı şartlar dâhilinde verilmek üzere, ikramiye karşılığı olarak ayrılabilir.

Bu miktardan tevzi harici kalan miktarla safi karın geri kalan kısmı kâmilten ihtiyat sermayesine nakledilir.

Madde 32- Bilanço kar ve temettü kaydetmemiş olsa dahi fevkalade faaliyet ve gayretleri görülen Ofis memurlarına ve müstahdemlerine umum müdür ve muavinleri de dahil olmak evrakı, vesikalar, senet ve kayıt ve defterler ve hesap hûlasaları ve menkul rehni muameleleri, üzere idare meclisi kararı ile bir aylık tutarına kadar fevkalade ikramiye verilebilir.

Madde 33- Ofisin müstahsilden yapacağı buğday ve sair hububat ile ham afyon mubayaalarına ait bilumum damga resmi, noter harçları, muamele vergisi ve sair her nevi teklif ve resimlerden muaftır. Ofise gerek devredilecek ve gerek intikal edecek olan gayrimenkullerin intikal ve ferağ muameleleri, hiçbir harç ve resme tabi değildir.

Ofisin teşkil edeceği şirket ve müesseselerin teşkiline ait muameleler ve evrak, damga resmine ve diğer resim ve harçlara tabi değildir. Ofisin Türkiye dâhilinde resmi ve hususi şahıslarla ve müesseselerle ve şube ve ajanslar ile olan kıymetli ve kıymetsiz mektup, kart ve paket irsalâtından, telgraf ve sair muhaberatından Devlet dairelerinden alınan miktarlarda ücret alınır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Müteferrik Hükümler

Madde 34- Ofis, teşkilatının vazife göreceği, mallarını saklayacağı gayrimenkulleri, inşa ve iktisap sureti ile tasarruf edebilir. İcabi hale göre gayrimenkullerini satabilir, mübadele edebilir veya kiraya verebilir. Ve tasarrufun bütün icaplarını yapar.

Madde 35- Ofis, alacaklarının temini maksadıyla kendi namına gayrimenkul mallar üzerinde ipotek tesis edebilir.

Vadelerinde alacaklarını tahsil edemediği takdirde icra dairesi marifeti ile arttırmaya çıkartacağı ipoteği altındaki gayrimenkul mallara talip çıkmadığı veya çıkan talip gayrimenkulün Ofişçe takdir ettirilen kıymeti müsait olduğu halde Ofisin faizleri ile birlikte alacaklarının baliğ olduğu miktardan dun bedel verdiği takdirde Ofis mukadder kıymete mütehammil olmak şartı ile alacaklarının baliği kadar bedelle arttırmaya iştirak eder. Bu arttırmalar neticesinde Ofise intikal eden gayrimenkullerin bir taraftan layık bedellerle satılmaları sebepleri araştırılmakla beraber Ofişçe en muvafık şekilde idareleri temin olunur.

Madde 36- Ofisin iştigal mevzuuna giren işlerin ifasına müteallik arazi ve arsalarla binalar, Ticaret Vekâletinin tasvibi ile usulüne tevfikân istimlâk edilebilir.

Madde 37- Ofis, iştigal mevzularına giren muhtelif işler için muayyen alâmet-i farikalar, imtiyaz ruhsatnameleri, ihtira beratları ve sair müsaadeler alabilir ve bunları satın alabileceği gibi başkalarına da devredilebilir.

Madde 38- (3491) sayılı kanunun (29) uncu maddesine dayanılarak tanzim ve Devlet Şurasınca tetkik edilmiş olan bu nizamname hükümleri, resmi gazetede neşredildiği günün ertesinden itibaren yürümeye başlar.

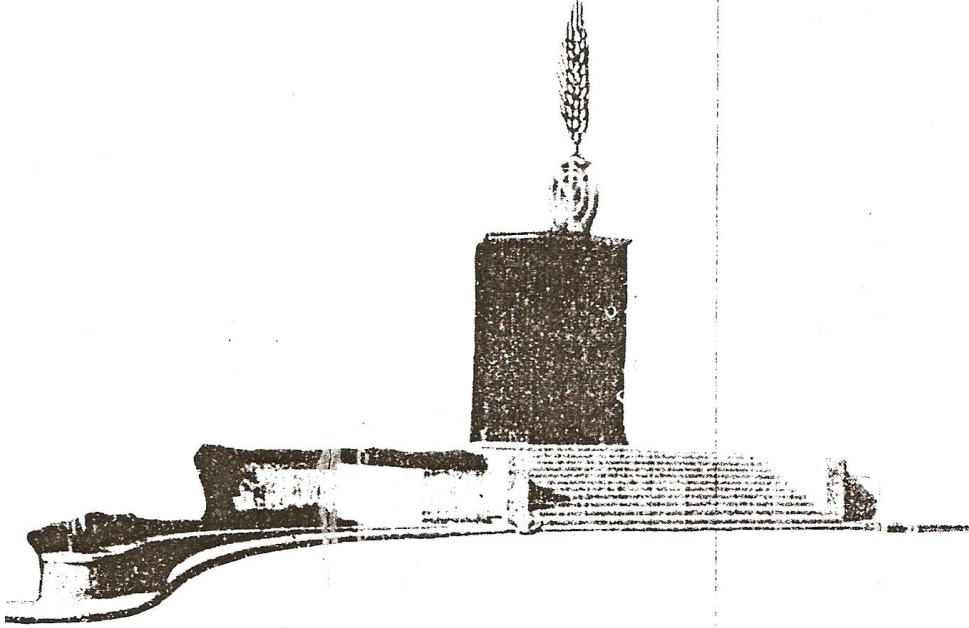
Madde 39- Bu nizamnamenin hükümlerini İcra vekilleri Heyeti yürütür.

Aslına uygundur.

EK:3 Toprak Mahsulleri Ofisi Merkez Teşkilatı

Merkez

Teşkilâtı

TEŞEKKÜLÜNDEN BUGÜNE KADAR TOPRAK
MAHSULLERİ OFİSİNDE HİZMET GÖRMÜŞ
UMUM MÜDÜRLER

H. OSMAN ERKAN
13/7/1938
21/1/1939

RAŞİT BİGAT
22/1/1939
10/2/1941

HÜLKİ ALİSBAH
11/2/1941
21/1/1942

AHSEN BENGÜ (i)
22/1/1942
31/12/1943

CAHİT ZAMANGİL
1/1/1944
30/8/1944

HAMİT KORAY
31/ 8/1944
12/11/1947

CEMİL PARMAN
13/11/1947
31/12/1948

NECATİ TOPÇUOĞLU
1/1/1949
18/8/1950

MÜMTAZ REK
19/ 8/1950
22/10/1952

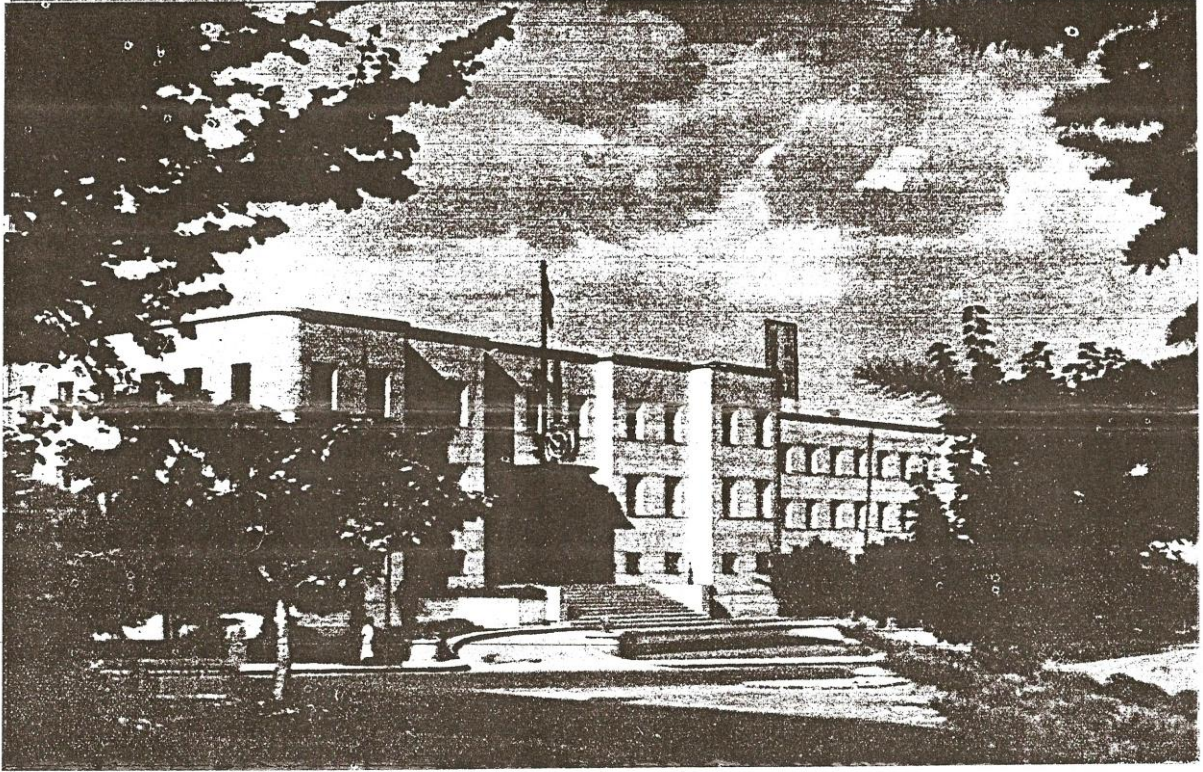

HULUSİ TİMUR
23/10/1952
30/ 3/1954

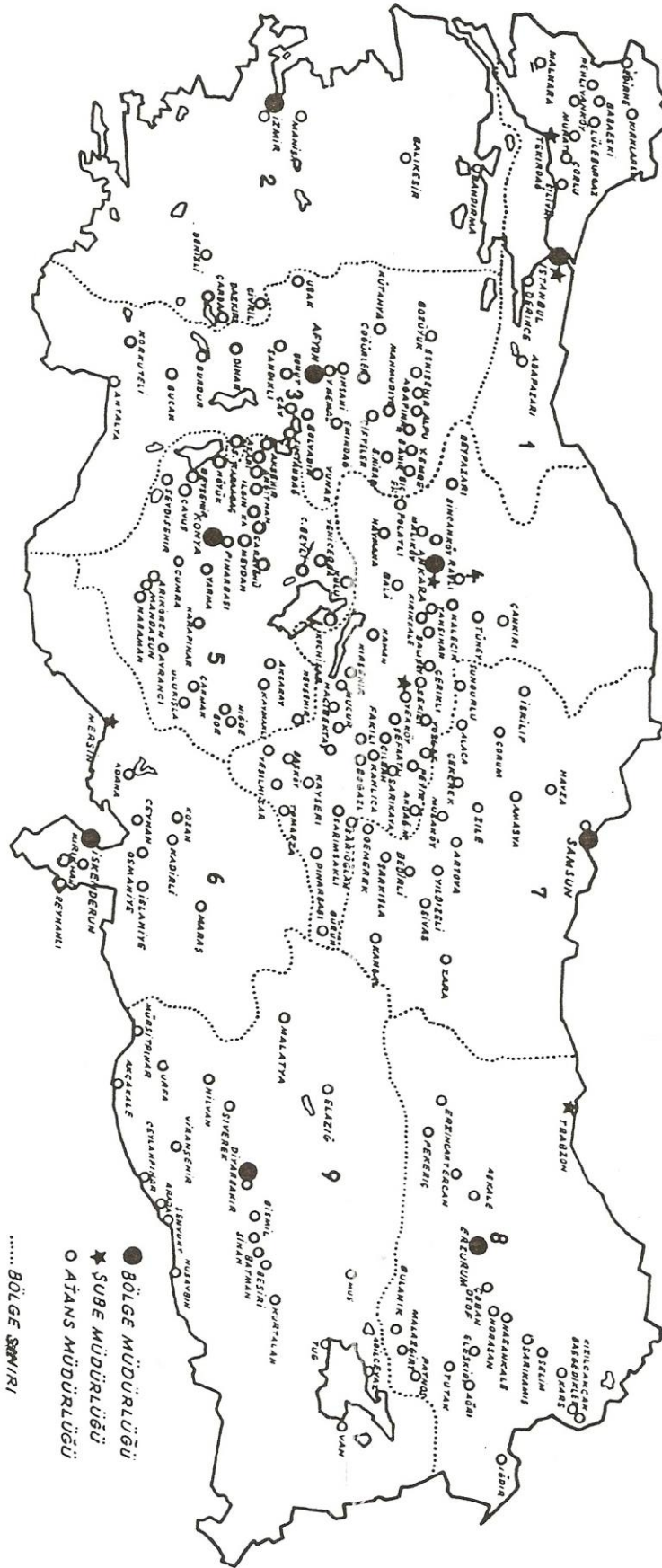
FERİDUN ÜSTÜN
31/5/1954
3/9/1956

Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü Binası (1938)

T. M. O. UMUM MÜDÜRLÜĞÜ Binası

T.M.O. İşyerleri Dağılışı

KURULUS NEDENLERİ

Türk milletinin hayatında BUĞDAY çok önemli bir yer tutar.

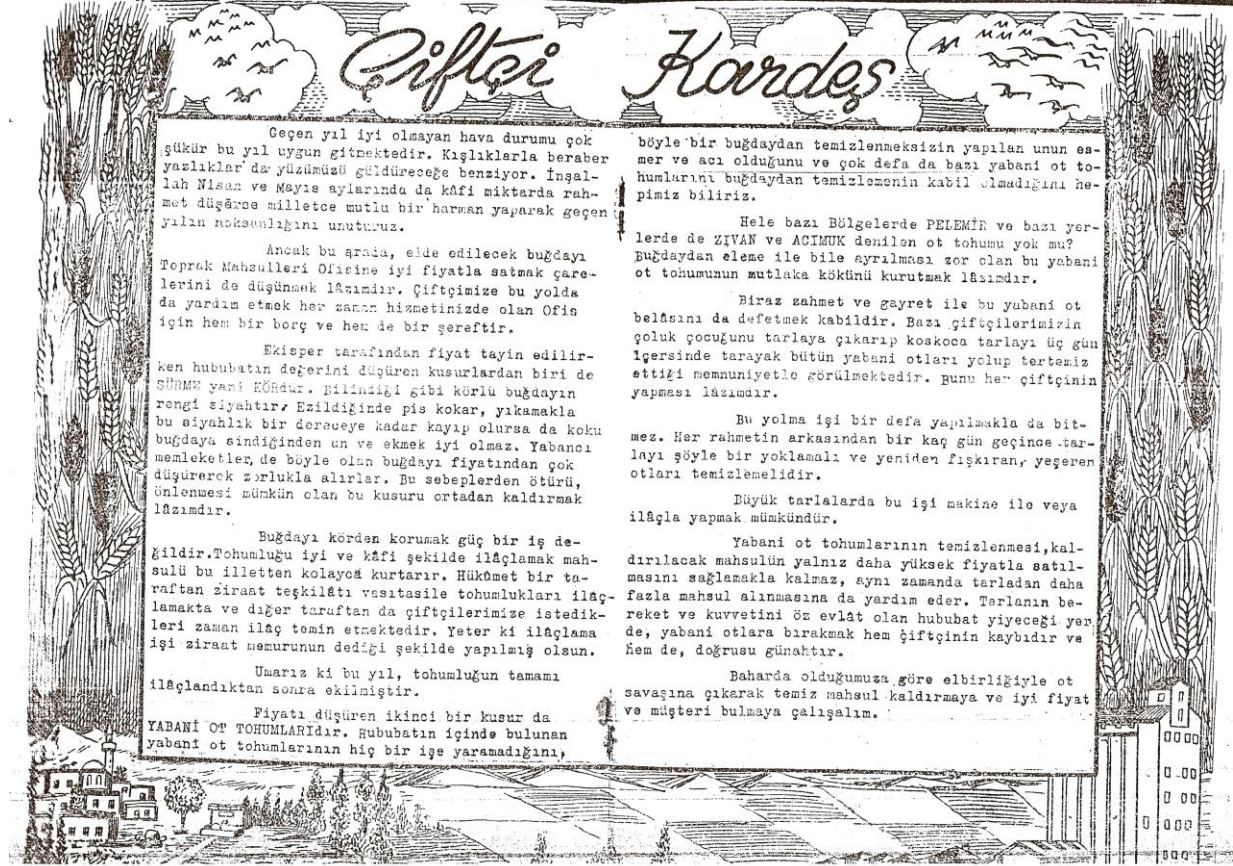
Yurt topraklarının yapısı, iklim şartları, yüz yılların yarattığı gelenek, BUĞDAY'ı Türk köylüsünün ayrılmaz bir parçası yapmıştır.

Soframızın baş köşesinde EKMEK oturur.

Şanlı TÜRK ORDUSU'nun zaferlerinde EKMEK, güçlü bir silahtır.

Hepimiz EKMEK PARASI kazanmak için didiniriz.

EK:4-Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Çiftçilere Dağıttığı Bildiri

Çiftçi Kardeş

Geçen yıl iyi olmayan hava durumu çok şükür bu yıl uygun gitmektedir. Kışlıklarla beraber yazlıklar da yüzümüzü güldürecek benziyor. İnşallah Nisan ve Mayıs aylarında da kâfi miktarda rahmet düşerse millete mutlu bir harman yaparak geçen yılın noksanlığını unutturuz.

Ancak bu arada, elde edilecek buğdaya Toprak Mahsulleri Ofisine iyi fiyatla satmak çarelerini de düşünmek lazımdır. Çiftçimize bu yolda da yardım etmek her zaman hizmetinizde olan Ofis için hem bir borç ve hem de bir gereftir.

Ekisiper tarafından fiyat tayin edilirken hububatın değerini düşüren kusurlardan biri de **SÜREME** yani **KÖRÜK**. Bilindiği gibi körüklü buğdayın rengi siyahtır. Ezildiğinde pis kokar, yakamakla bu siyahlık bir dereceye kadar kayıp olursa da kokulu buğdaya sındığından un ve ekmeği iyi olmaz. Yabancı memleketler de böyle olan buğdayı fiyatından çok düşürerek zorlukla alırlar. Bu sebeplerden ötürü, önlenmesi mümkün olan bu kusuru ortadan kaldırmak lazımdır.

Buğdayı körden korumak güç bir iş değildir. Tohumluğu iyi ve kâfi şekilde ilaçlamak mahsulü bu illetten kolayca kurtarır. Hükümet bir taraftan ziraat teşkilâtı vasıtasile tohumluklara ilaçlamakta ve diğer taraftan da çiftçilerimize istedikleri zaman ilaç temin etmektedir. Yeter ki ilaçlama işi ziraat memurunun dediği şekilde yapılmış olsun.

Umarız ki bu yıl, tohumluğun tamamı ilaçlandıktan sonra ekilmiştir.

Fiyatı düşüren ikinci bir kusur da **YABANI OT TOHURLARI**dır. Hububatın içinde bulunan yabancı ot tohumlarının hiç bir işe yaramadığını, böyle bir buğdaydan temizlenmeksiz yapılan unun esmer ve acı olduğunu ve çok defa da bazı yabancı ot tohumlarını buğdaydan temizlemenin kâbil olmadığını hepimiz biliriz.

Hele bazı Bölgelerde PELEMİR ve bazı yerlerde de ZIVAN ve ACIMUK denilen ot tohumu yok mu? Buğdaydan eleme ile bile ayrılması zor olan bu yabancı ot tohumunun mutlaka kökünü kurutmak lazımdır.

Biraz zahmet ve gayret ile bu yabancı ot belâsını da defetmek kabildir. Bazı çiftçilerimizin çoluk çocuğunu tarlaya çıkarıp koskoca tarlayı üç gün üç günde tarayak bütün yabancı otları y olup tertemiz ettiği memnuniyetle görülmektedir. Bunu her çiftçinin yapması lazımdır.

Bu yolma işi bir defa yapılmakla da bitmez. Her rahmetin arkasından bir kaç gün geçince tarlayı şöyle bir yoklamalı ve yeniden fişkıran, yeşeren otları temizlemelidir.

Büyük tarlalarda bu işi makine ile veya ilaçla yapmak mümkündür.

Yabancı ot tohumlarının temizlenmesi, kaldırılacak mahsulün yalnız daha yüksek fiyatla satılmasını sağlamamakla kalmaz, aynı zamanda tarladan daha fazla mahsul alınmasına da yardım eder. Tarlanın bereket ve kuvvetini öz evlat olan hububat yiyeceği yerde, yabancı otlara bırakmak hem çiftçinin kayıbdır ve hem de, doğrusu günahıdır.

Baharda olduğumuza göre elbirliğiyle ot savaşına çıkarak temiz mahsul kaldırmaya ve iyi fiyat ve müşteri bulmaya çalışalım.

EK:5 1930-1950 Yılları Arasında Hububat Alımları

ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

1930 - 1952 Yılları arasında Yurdumuzda Buğday, Çavdar
Arpa ve Yulaf ekilişi ile istihsalini gösterir

Yıllar	Buğday		Çavdar		Arpa		Yulaf		Hissiy		Toplam (X)
	Hektar	Ton	Hektar	Ton	Hektar	Ton	Hektar	Ton	Hektar	Ton	
1930	2.908.300	2.586.100	198.000	310.300	1.536.400	1.522.300	166.500	162.900			4.571.600
1931	3.123.500	2.992.600	244.300	357.800	1.804.400	1.666.100	191.300	118.100			5.114.600
1932	3.73.800	1.889.500	171.300	213.500	1.167.460	1.500.900	138.300	125.400			3.759.300
1933	2.986.472	2.681.212	344.094	264.253	1.376.488	1.508.553	183.020	250.443			4.794.461
1934	3.155.761	2.713.732	274.945	243.585	1.699.250	1.622.348	182.875	158.784	436.772	489.093	4.788.449
1935	3.429.404	2.521.277	305.991	216.122	1.724.020	1.371.511	229.119	231.988	409.361	456.333	4.340.898
1936	3.578.458	3.769.312	367.825	448.574	1.814.666	2.333.685	444.842	211.484	423.576	684.729	6.733.055
1937	3.303.109	3.593.812	339.520	561.078	1.747.761	2.135.655	220.442	234.719	471.649	557.965	6.476.044
1938	3.830.341	4.878.815	445.956	407.245	1.959.695	2.386.717	248.036	274.795	489.407	603.867	7.347.572
1939	4.021.551	4.191.528	425.308	405.410	2.024.846	2.275.460	330.599	280.038	466.659	636.546	7.152.436
1940	4.381.420	4.067.950	463.308	481.854	2.092.789	2.249.314	394.055	327.596	509.950	757.000	7.126.714
1941	4.407.988	3.483.981	508.767	332.468	2.039.439	1.764.470	362.745	269.246	502.210	647.000	5.756.165
1942	4.369.000	4.263.000	446.000	415.000	1.932.000	2.165.000	347.000	322.000	631.132	853.000	7.165.000
1943	3.502.000	3.509.000	381.000	344.000	1.490.000	1.665.000	287.000	264.000	627.048	874.000	5.782.000
1944	3.740.000	3.148.000	379.000	336.000	1.655.000	1.403.000	262.000	186.000	577.914	508.000	5.073.000
1945	3.742.000	2.189.000	400.000	126.000	1.525.000	934.000	261.000	122.000	501.071	295.000	3.471.000
1946	3.811.000	3.648.000	397.000	442.000	1.736.000	1.654.000	272.000	230.000	565.551	594.838	5.767.000
1947	3.801.424	3.246.000	419.085	348.000	1.339.860	1.532.000	211.149	196.000	514.621	530.193	5.302.000
1948	4.590.000	4.854.000	458.000	517.000	1.808.000	2.163.000	285.000	339.000	542.576	700.772	7.873.000
1949	3.954.000	2.556.509	457.911	274.558	1.775.000	1.246.836	-	234.924	593.200	628.000	4.312.319
1950	4.477.000	3.871.926	487.000	442.879	1.902.000	2.047.818	302.000	315.601	613.709	661.208	6.677.424
1951	4.789.800	5.616.300	515.852	654.800	2.059.000	2.639.800	318.352	351.900	623.139	847.928	9.262.000
1952	5.400.000	6.400.000	520.000	660.000	2.230.000	2.900.000	320.000	360.700	617.523	782.958	10.330.200

N O T: Bu rakamlar kısmen Tarım Bakanlığı, kısmen de İstatistik Genel Müdürlüğü yayınlarından çıkarılmıştır.
Yıllar ekilişin yapıldığı yıllardır.

(X) Not: (Mısır yekûna dahil değildir.)

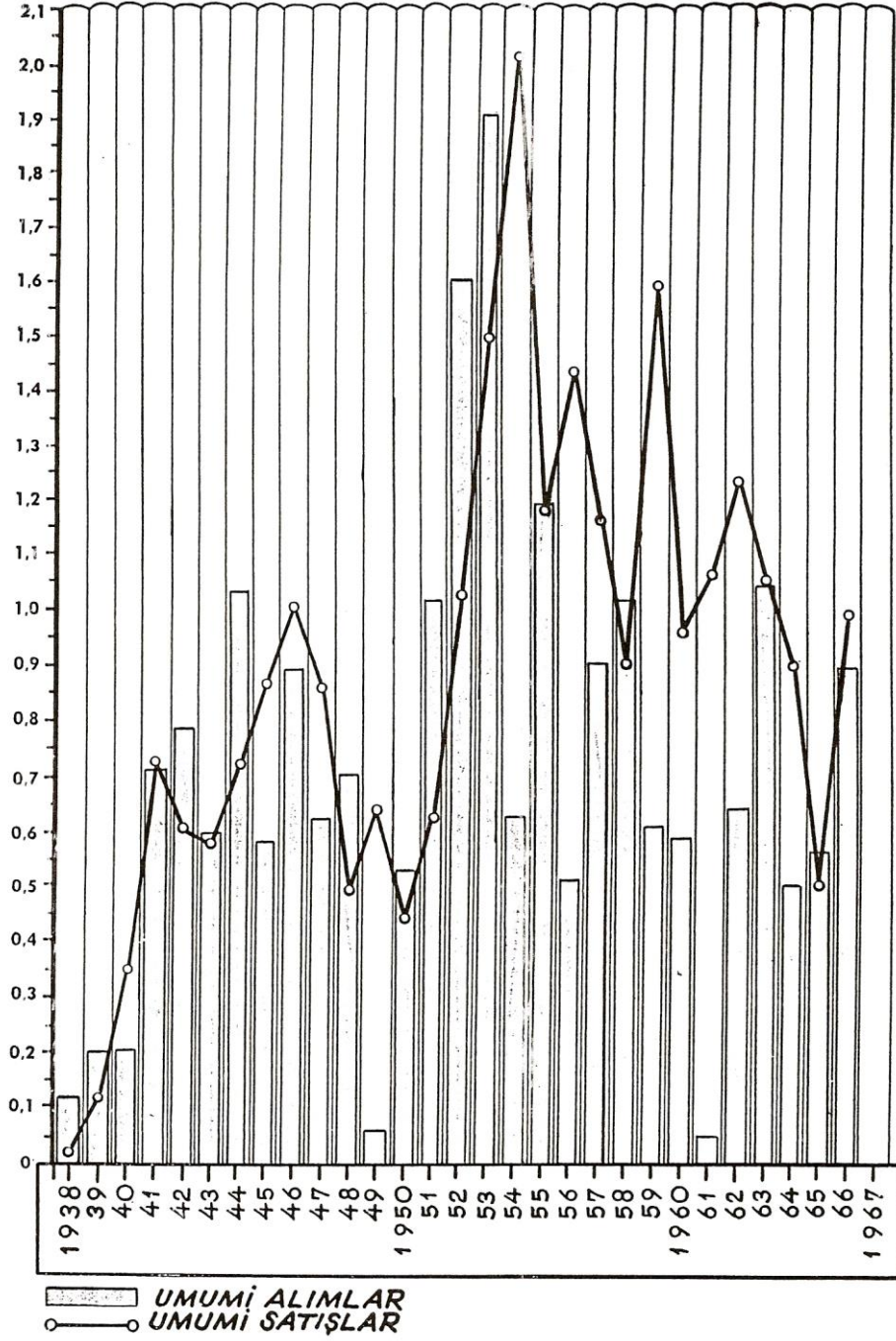
(1952 yılı rakamları tahminidir.)

030 01 80 508 7

EK: 6

Hububat Alımları Grafiği

Milyon Ton

EK:7 Toprak Mahsulleri Ofisi'ne verilen görevlere ait arşiv belgesi

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayısı

2

15114

28/II/1940 tarih ve 2/14710 sayılı kararnameye ekdir:

3491 sayılı kanunun 8 inci maddesinin 2 inci fıkrası mucibince, Toprak Mahsulleri Ofisinin memleket ihtiyacı olarak un stokları vücade getirmesi ve bunları fevkalâde hallerin icap ettirdiği şekil ve mahallerde muhafaza ve idare etmesi hakkındaki ilişik kararın meriyete konulması; Ticaret Vekilliğinin 23/I/1941 tarih ve 6/505 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 30/I/1941 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

İsmet İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
S. R. Hacıoğlu Fethi Okyar S. Alihan Faik Öztürk S. Sencer

Ma. V. Mf. V. Na. V. İ. V. S. İ. M. V.
A. Ağralı Günel A. F. Cebiray H. Bekir Dr. H. Akatun

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.
R. Karadag M. S. Ökmen C. K. Gündoğdu M. Ökmen

00	10	01	02	93	128	9
----	----	----	----	----	-----	---

EK: 8 Toprak Mahsulleri Ofisi'ne ait arşiv belgesi

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

Kararname

14055

349I sayılı kanunun 2 inci maddesinin B fıkrasının verdiği
salâhiyete istinaden Toprak mahsulleri ofisi tarafından muhtelif
istihlâk merkezlerinde yapılacak buğday tanzim satışlarına ait
ilişik kararın meriyete konulması; Ziraat Vekilliğinin iş'arına atfen
Ticaret Vekilliğinin 6/7/940 tarih ve 6-4304 sayılı teklifi ve Maliye
Vekilliğinin 16/7/940 tarih ve 10415 sayılı mutalâanamesi üzerine
İcra Vekilleri Heyetince 22 TEMMUZ 1940 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
D. R. Hacıoğlu Fethi Ökçe İ. Arkan, Şahin Özalp S. Sarıoğlu
Ma. V. Mf. V. Na. V. İ. V. S. İ. M. V.
A. Ağralı Yılmaz A. F. Çelebi, C. Çakır, Dr. H. A. Akar
G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Tl. V.
B. Karadeniz M. K. Yılmaz A. Çetinkaya A. Çelebi

030 18 01 02 92 74 15

EK: 9 Toprak Mahsulleri Ofisi'ne ait arşiv belgesi

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayısı

2

77303

Kararname

28/II/938 tarih ve 2/9922 sayılı kararnameye ekdir:

Toprak mahsulleri ofisi tarafından buğday alınmakta olan 59 yere ilâveten mardin ve Bogazliyanın da ithali suretile hazırlanan ilişik listede yazılı 6I yerde karşısında yazılı fiat ve şartlarla ve Yozgat, Çorum; Bogazliyan, Mardin, Urfa ve Sürüg için listenin altında yazılı nakliye farkı nazarı itibara alınmak kaydile 1939 - 1940 kampanyası zarfında Toprak mahsulleri ofisi tarafından buğday mubayaası; Ticaret Vekillığının 16/6/939 tarih ve 1585/4768 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine 349I sayılı kanunun ikinci maddesinin A. fıkrasıyla tevfiakan İcra Vekilleri Heyetince 28/II/1939 tarihinde kabul edilmiştir.

REİSİCÜMHUR

İsmail İnönü

Bş. V.

S. R. Haydar

Ad. V.

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

Da. V.

Ha. V.

Ha. V.

Ma. V.

Ma. V.

Mf. V.

Mf. V.

Na. V.

Na. V.

İk. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V. ve Ad. V. V.

G. İ. V. ve Ad. V. V.

Zr. V.

Zr. V.

Mu. Mü. V.

Mu. Mü. V.

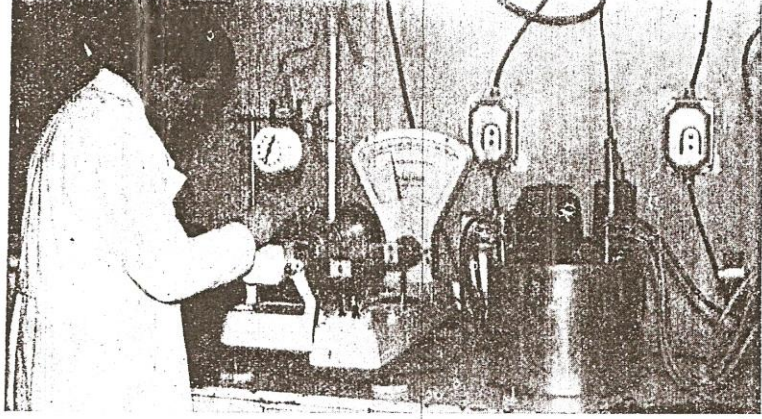
Ti. V.

620 18 01 02 84 58 11

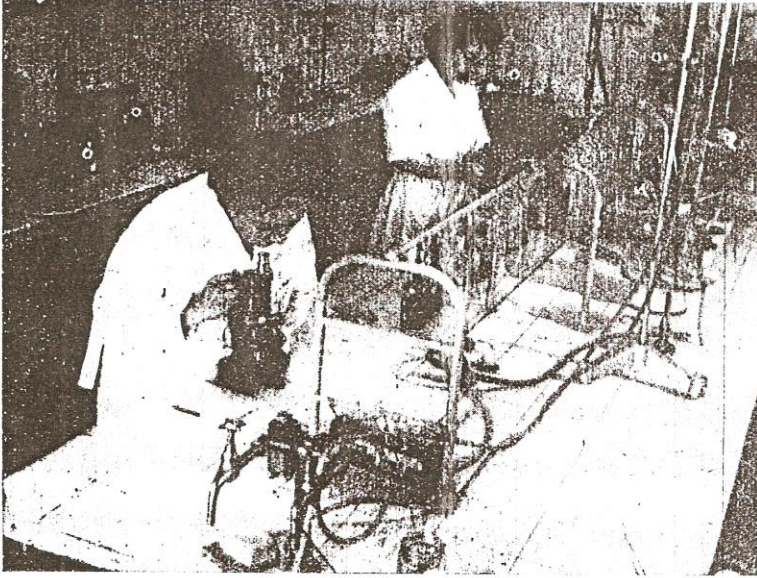
EK: 10 Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Laboratuvarındaki Çalışmaları

BİTKİYİ KORUMA
KÜRSÜSÜ PROF.
BEKİR ALKAN
HAŞERELERİN
HUBUBATAKİ
ZARARLARINA
AIT BİLGİYİ
ELEMENLARIMIZA
ANLATIRKEN

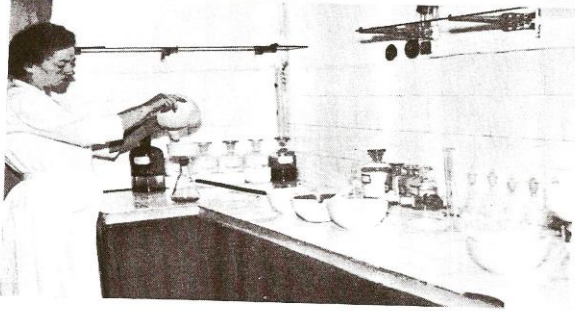
FARISOĞRAF
ÇALIŞMALARI

AFYON
LABORATUVARI
ÇALIŞMALARINDAN
BİR GÖRÜŞ

Ofis üreticinin afyonuna değerini vermek için ürünü dikkatle inceler.

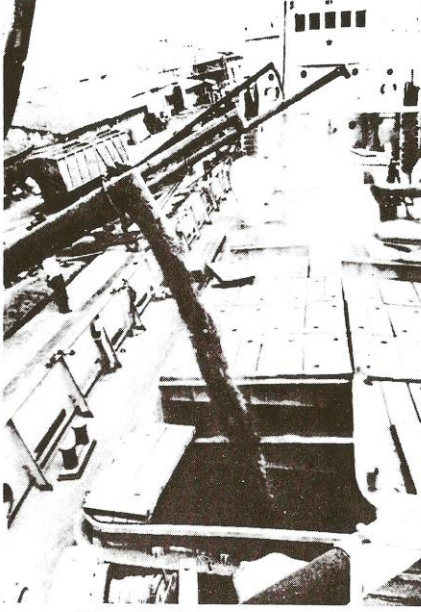

Ofis'in modern afyon laboratuvarlarından bir köşe

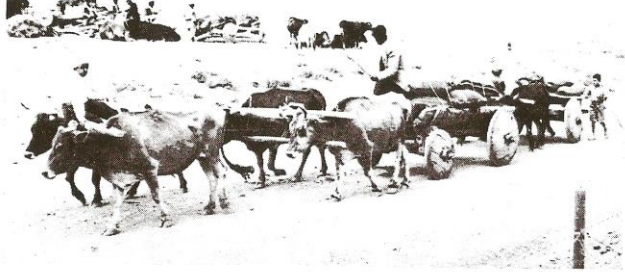

Ofis, üreticinin afyonunu dış ülkelere en yüksek fiyatla satılabilir için büyük bir çaba göstermektedir.

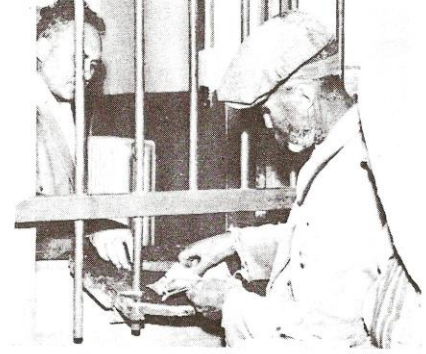
EK: 11 Toprak Mahsulleri Ofisi ile ilgili

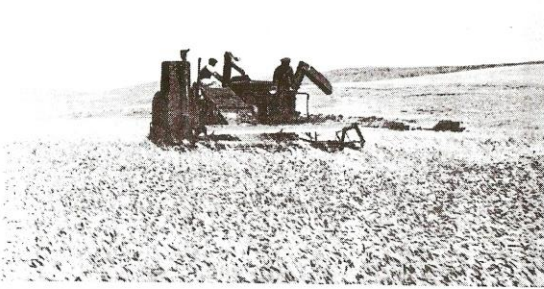
Ofis, yurtiçi hububat taşımalarında kolaylık ve ucuzluk prensibini gözönünde tutmaktadır.

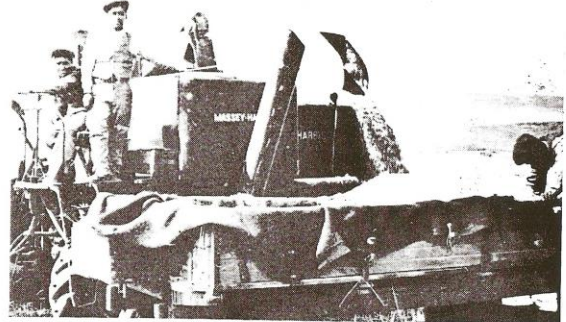
Tahılını Ofis'e satmakta acele eden Türk köylüsü.

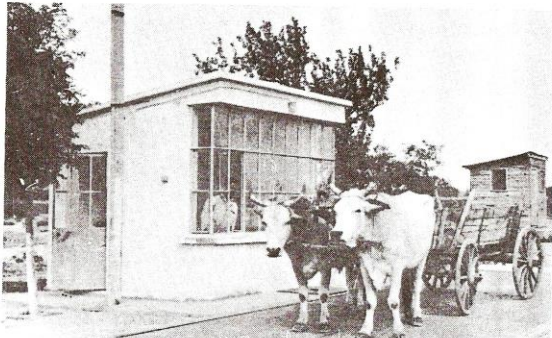
Ürünü Ofis'e satan çiftçi parasını hemen alır.

Türk çiftçisi Ofisine satmak için tahılını böyle biçer.

Ofis'in göz bebeği buğday treylere yükleniyor

Ofis'in üreticiye sağladığı büyük kolaylıklardan biri de araba baskülüdür.

30 Tontuk dolu kamyonu bir defada tartan Ofis baskülü.

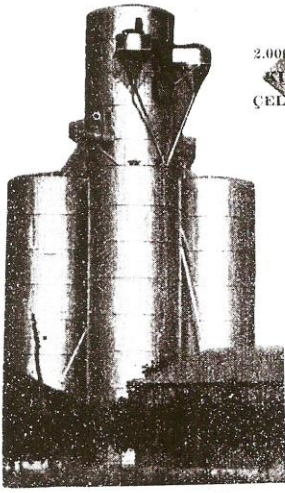

*Ofis kurulmadan önce
üreticiden alınan hububat
böyle yerlerde depolanırdı.*

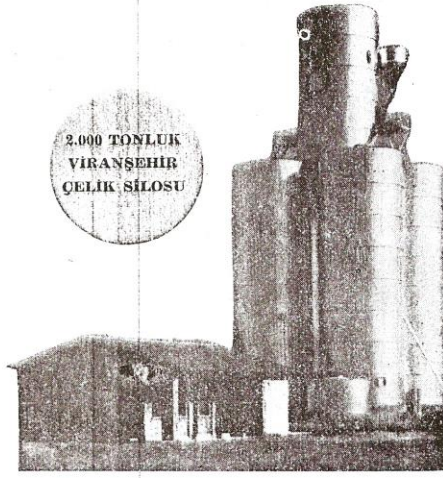

*Ofisin kurulmasını gerektiren
bir başka sebep, buğdayın sak-
lanması yararlı olmayan
böyle ambarların kullanılmı-
sydı.*

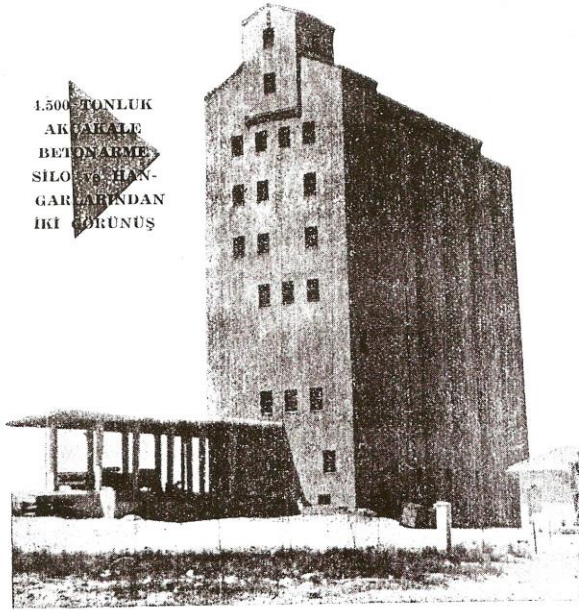
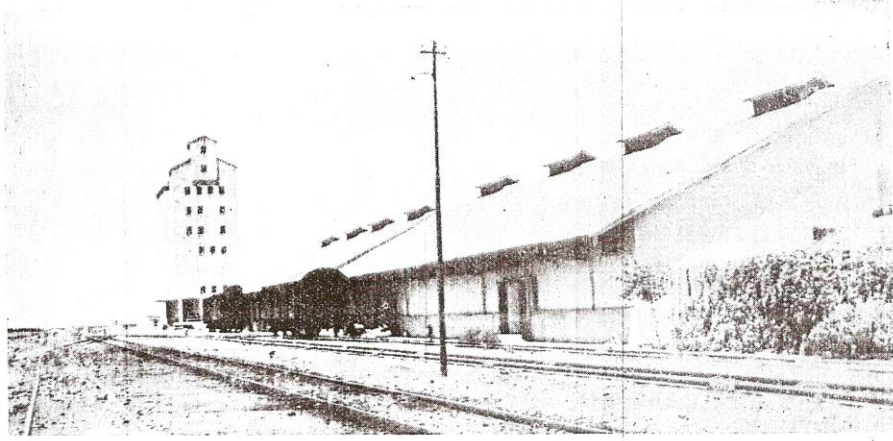
EK: 12 Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Siloları

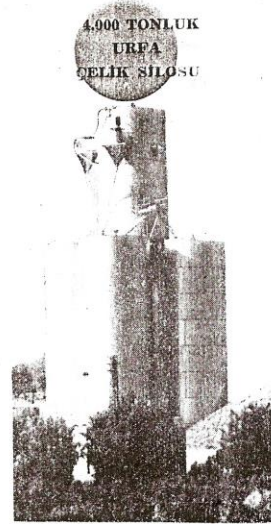
2.000 TONLUK
KUTALAN
ÇELİK SİLOSU

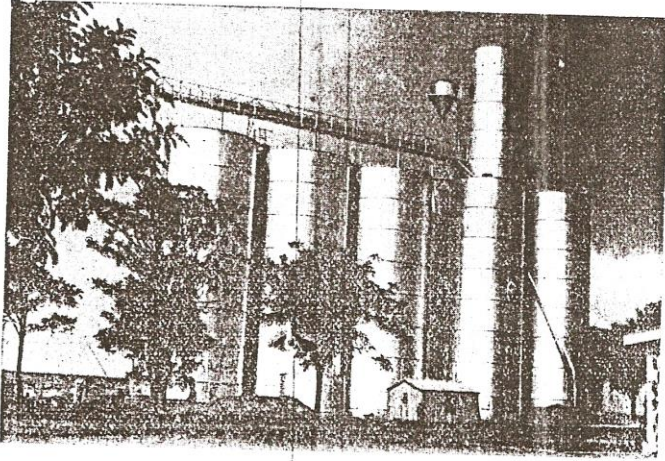
2.000 TONLUK
VİRANŞEHİR
ÇELİK SİLOSU

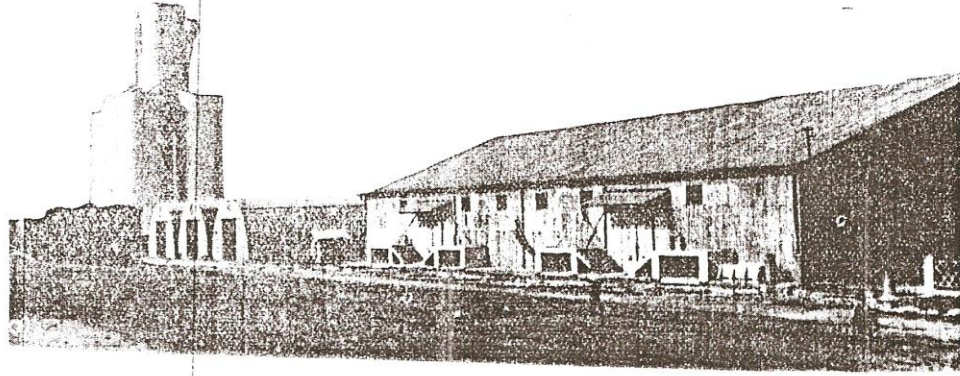
1.500 TONLUK
AKYAKALE
BETONARME
SİLO VE HAN-
GARLARINDAN
İKİ GÖRÜŞ

4.000 TONLUK
URFA
ÇELİK SİLOSU

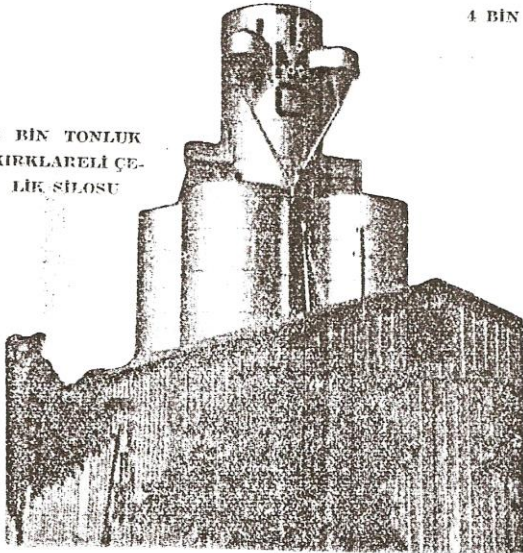

4 BİN TONLUK
ÇORLU ÇELİK
SİLOSU

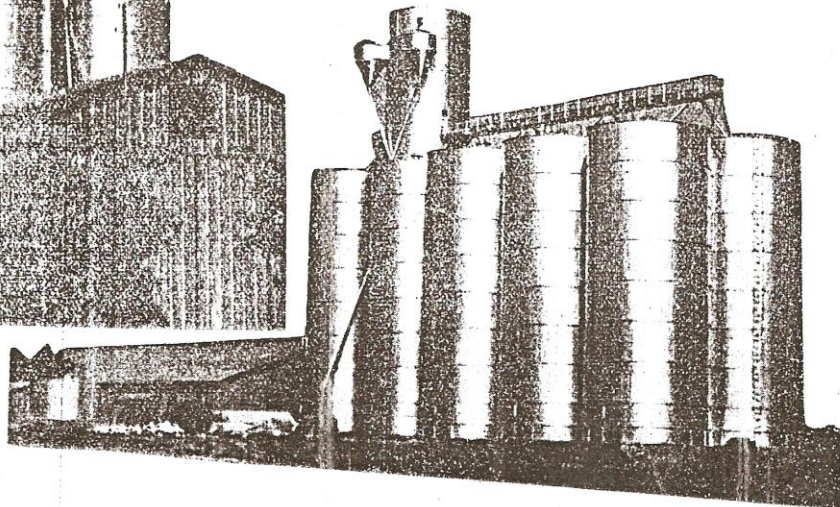

4 BİN TONLUK BABAESKİ ÇELİK SİLOSU ÇELİK
HANGARLARI İLE BİRLİKTE

2 BİN TONLUK
KIRKLARELİ ÇE-
LİK SİLOSU

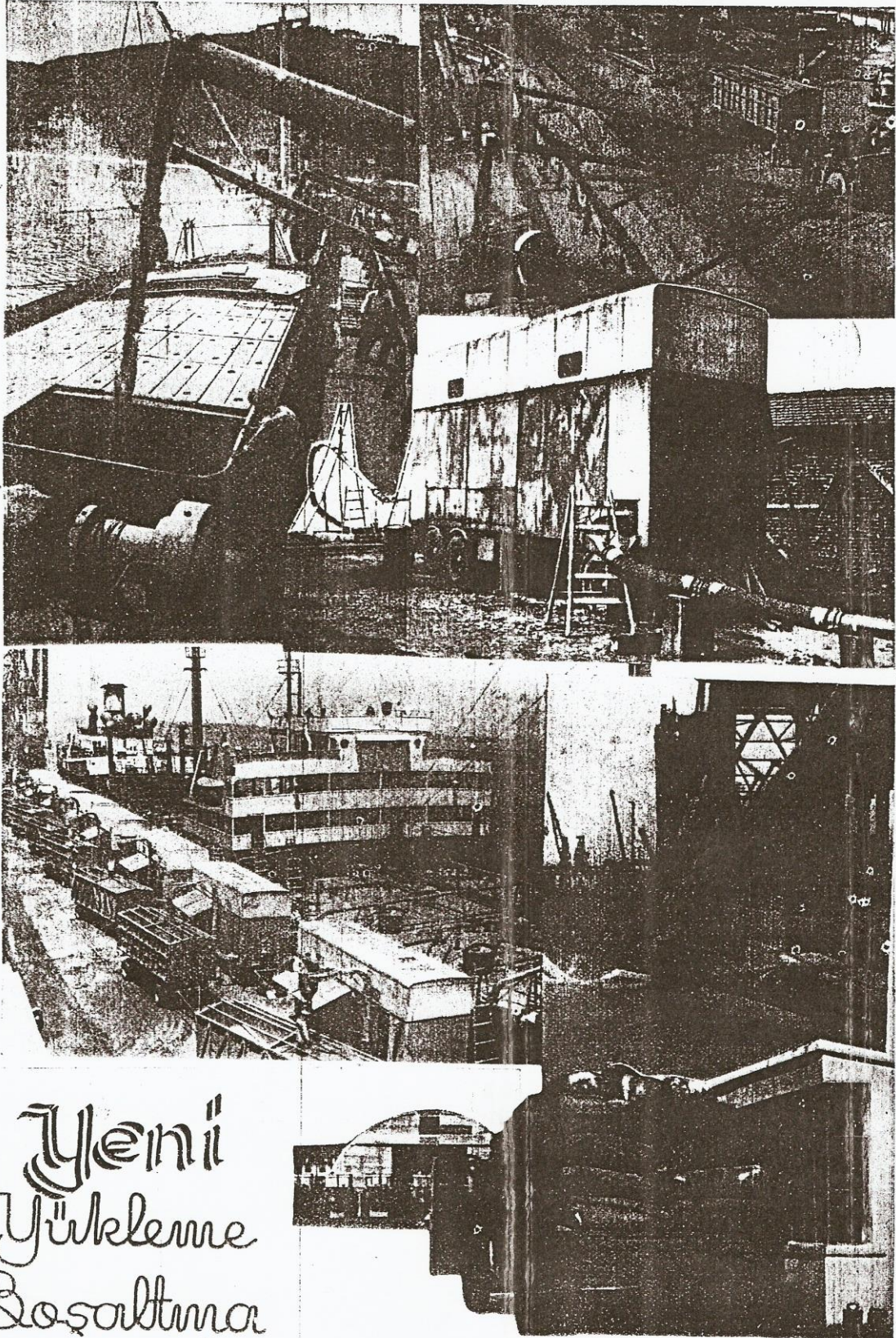

6 BİN TONLUK
LÜLEBURGAZ
ÇELİK SİLOSU

EK: 13 Toprak Mahsulleri Ofisi'nin ürünleri eski yükleme ve boşaltma usulleri

EK: 14 Toprak Mahsulleri Ofisi'nin spor takımı

REFİK ONANER
İkinci İdare Heyeti Başkanı

SUAT BOLAYIR

MURAT ZAFER
İlk İdare Heyeti Başkanı

M. ALİ YAGCI
Ağır - Türkiye 1 incisi

RAUF MELEKSOY
İkinci Başkan

İZZET BÜYÜK
57 Kilo

İSMET ATLI
87 Kilo Dünya Şampiyonu

ADİL GÜNGÖR
67 Kilo

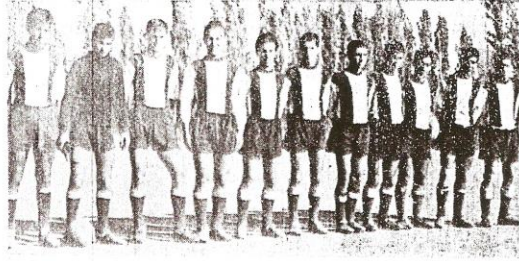
NURİ EGERCİ
79 Kilo

İSMAIL OĞAN
73 Kilo Dünya Şampiyonu

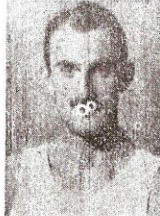
BURHAN SOYLU
62 Kilo

TOPRAK - SPOR Profesyonel ve Genç Takımları

MEHMET KARTAL
52 Kilo Dünya Şampiyonu

MEHMET ALİ YALIN
Basketbol Antrenörü

MEHMET ALİ DAR
Futbol Antrenörü

CELAL ATIK
Güreş Antrenörü

MUSTAFA FETON
Güreş Antrenörü

Bu çalışmada, tarih boyunca Türk toplumunun hayatında büyük bir öneme sahip olan tarımsal faaliyetlerin kurumsallaşmasını sağlayan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin iktisadî faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin Türk siyasetine yansımaları incelenmektedir. Toprak Mahsulleri Ofisi, ülke genelinde tarımsal faaliyetleri düzenlemek, ürünleri değerlendirmek, üretici ve tüketicileri korumak amacıyla kurulmuştur. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ülkede uygulanan savaş ekonomisi Toprak Mahsulleri Ofisi'ne yeni yükümlülükler getirmiştir.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bu faaliyetleri sırasında zaman zaman yaşanan aksaklıklar ve olumsuzluklar toplum nezdinde başta köylü kesimi olmak üzere çeşitli sosyal grupların uzun yıllar iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi'ne tepki duymalarına neden olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına tepki gösteren çeşitli sosyal gruplar, süreç içerisinde öfke ve tepkilerini iç ve dış faktörlerin etkisiyle yeni kurulmuş olan Demokrat destekleyerek göstermişlerdir.